

ERDÉLYI JOGÉLET

III. FOLYAM | III. ÉVFOLYAM | 2022 | 03.

KIADJA:

SCIENTIA KIADÓ

Szerkesztőbizottság

Dr. Csák Csilla egyetemi tanár (ME ÁJK)

Dr. Mezey Barna egyetemi tanár (ELTE ÁJK)

Dr. Nagy Csongor István egyetemi tanár (SZTE ÁJK)

Dr. Nótári Tamás egyetemi tanár (Sapientia EMTE JTI)

Dr. Papp Tekla egyetemi tanár (NKE)

Dr. Szabó István egyetemi tanár (PPKE JÁK)

Dr. Szalayné Sándor Erzsébet egyetemi tanár (PTE ÁJK)

Dr. Szikora Veronika egyetemi tanár (DE ÁJK)

Dr. Veress Emőd egyetemi tanár, kutatóprofesszor (Sapientia EMTE JTI és Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet)

Dr. Vékás Lajos akadémikus, professor emeritus (ELTE ÁJK)

Szakterületi felelős szerkesztők:

Dr. Fazakas Zoltán József (kisebbségi jog, jogtörténet), egyetemi docens (KRE ÁJK)

Dr. Fegyveresi Zsolt (kereskedelmi jog, jogtörténet), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Kádár Hunor (büntetőjog, büntető eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Kokoly Zsolt (európai jog, médiajog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Székely János (polgári jog, polgári eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Sztranyiczki Szilárd (polgári jog), egyetemi docens (Sapientia EMTE)

Dr. Vallasek Magdolna (munkajog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Varga Attila (alkotmányjog, közigazgatási jog, kisebbségi jog), Románia Alkotmánybíróságának bírója, egyetemi docens (Sapientia EMTE)

A lapszám szerkesztője:

Dr. Veress Emőd

www.jogelet.ro

ISSN 2734 – 6226

ISSN-L 2734 – 6226

TARTALOM

AZ IDŐ A POLGÁRI JOGBAN ÉS A POLGÁRI ELJÁRÁSJOGBAN

Nótári Tamás 7

A naptár jelentősége a római civiljogban

Székely János 21

Az időtényező különös jelentősége az ingatlanok elbirtoklásának romániai szabályozásában

Molnár Judit 41

Meglepetés kizárva – a fizetési meghagyás végrehajtói kézbesítése

Sztranyiczki Szilárd 57

Szükséges-e a bérnyaság romániai törvényesítése?

Bartis Előd 71

A megbízási szerződés egyes időbeli kérdései a román jogban

Pusztahelyi Réka 85

Gondolatok az (új) magyar Ptk. elévülési szabályainak alkalmazásához, különös tekintettel az elővásárlási jog megsértéséből fakadó igény érvényesítésére

Juhász Ágnes 103

A jogviszony tartós jellege és annak jelentősége a szerződési jogban

Leszkoven László 119

A jóhiszeműség és tisztesség elvével össze nem egyeztethető – „méltánytalan” – késlekedés egyes kérdéseiről

Veress Emőd 131

Bizonytalanság és idő együttállása: a feltétel tipológiája a román Polgári törvénykönyvben

VARIAE

Veress Csongor Balázs 147

Jogviselés: a jog mint háborús fegyver

RECENZÍÓ

Ilyés Kinga 165

A deliktuális felelősség történetéről

CONTENTS

TIME IN CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE

Tamás Nótári 7

The Importance of the Calendar in Roman Civil Law

János Székely 21

The Special Significance of the Time Factor in the Romanian Regulation of Adverse Possession of Immovables

Judit Molnár 41

No surprises – Service of an Order for Payment by the Bailiff

Szilárd Sztranyiczki 57

Should Surrogacy Be Legalised in Romania?

Előd Bartis 71

Some temporal issues of the mandate contract in Romanian law

Réka Pusztahelyi 85

Reflections on the Application of the Limitation Rules in the (New) Hungarian Civil Code, with Special Regard to the Enforcement of Claims Arising from the Infringement of the Pre-emption Rights

Ágnes Juhász 103

The Long-term Duration of the Legal Relationship and its Significance in Contract Law

László Leszkoven 119

On Certain Issues of “Unfair” Delay Incompatible with the Principles of Good Faith and Fairness

Emőd Veress 131

Uncertainty and Time: The Typology of the Condition in the Romanian Civil Code

VARIAE

Csongor Balázs Veress 147

Lawfare: Law as a Weapon of War

REVIEW

Kinga Ilyés 165

On the history of tortious liability

NÓTÁRI TAMÁS

A naptár jelentősége a római civiljogban

The Importance of the Calendar in Roman Civil Law

Abstract: The aim of this study was to analyse the importance of the order and characterization of the days (*Fasti*) for the legislation and jurisdiction in ancient Roman civil law (*ius civile*). After having summarized the order of the months and weeks in the Roman lunisolar calendar, both the categories *dies fasti* / *dies nefasti* (according to Varro: „*dies fasti, per quos praetoribus omnia verba sine piaculo licet dari*”) and those of *dies comitiales* and *dies nefasti publici* were to be defined. Finally (as the adjective *fastus* can be derived from the same root as *fatum*, i.e. the verb *fari*), it seemed to be worth throwing some light on the sacral roots of the *legis actio sacramento*.

Keywords: dies fasti, dies nefasti, dies comitiales, legis actio sacramento, *fatum*

Összefoglaló: Jelen tanulmány a napok rendjének jelentőségét kívánja vizsgálni a római civiljogi (az ősi *ius civile* szerinti) törvényalkotás és a törvénykezés szempontjából. Ennek keretében először a hónapok és hetek rendjét tekintjük át a Caesar előtti naptárban, majd a *dies fasti-dies nefasti* kategóriapárt elemezzük (a Varro-féle etimológiából kiindulva: „*dies fasti, per quos praetoribus omnia verba sine piaculo licet dari*”), figyelemmel a *dies comitiales* és a *dies nefasti publici* kategóriákkal mutakozó átfedésekre. Végezetül (tekintettel a *fastus* melléknév etimológiájára) a verbalitás jelentőségét vizsgáljuk a római civiljogban.

Kulcsszavak: dies fasti, dies nefasti, dies comitiales, legis actio sacramento, *fatum*

A hónapok és a hetek rendje

A rómaiak időszámítása természetesen Róma alapításától kezdődött (*ab Urbe condita*), vagyis Kr. e. 753-ban, azonban ennek csak a *ludi saeculares*, az (egyébként nem pontosan százévenként megrendezett) százados ünnepek kijelölésében volt szerepe. Az évek számításának alapja a köztársaság korában a hivatalban lévő *consul*pár neve volt, a császárkorban, amikor a *consul*ok már nem töltötték ki hivatali évüket, a január 1-jén hivatalba lépő *consul*ok (*consules ordinarii*) után nevezték meg az éveket. A másik számítási mód a császárkorban a *tribunusi* hatalom (*tribunicia potestas*) éve Kr. e. 23-tól, vagyis akkortól,

* A jelen rovat a 2022. április 8-án, Kolozsváron rendezett tudományos tanácskozás előadásainak írott anyagait tartalmazza. A konferenciára Magyarország Igazságügyi Minisztériumának támogatásával került sor.

amikor e tisztséget már állandó jelleggel a császár viselte: az első évet a *dies imperiitól*, a hatalom átvételének napjától számították, a feliratokon ez általában úgy jelent meg, hogy a császár tisztségei után feltüntették, hogy hányadik *tribunusi* évét tölti. Feliratokon olykor a pontos dátum is szerepelt a római naptárnak megfelelően. Eredetileg a rómaiak második (mondabeli) királyuk, Numa Pompilius (luniszoláris rendszert követő) naptárát használták, amely szerint az év háromszázötvenöt napra és tizenkét hónapra (*Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Quinctilis, Sextilis, September, October, November, December* – a *Quinctilis* és a *Sextilis* csak utóbb nyerte el Iulius Caesar és Augustus tiszteletére ma is bevett nevét) oszlott, és minden második évben február 23-a vagy 24-e után beszúrtak egy huszonkét napos ún. *Intercalariust* (*mensis intercalaris*). Iulius Caesar naptárreformja az évet háromszázhatvanöt napra és tizenkét hónapra osztotta, minden negyedik év februárjában beszúrva egy-egy szökőnapot.¹

A névvel ellátott ünnepnapoktól eltekintve a római hónapnak három, névvel is rendelkező napja volt: a *Kalendae*, a *Nonae* és az *Idus*. Az ősi, a Hold járásához igazodó (lunáris/luniszoláris) naptár idején, vagyis amikor a rómaiak még holdhónapokban számoltak, e három nap is nyilván a Hold meghatározott fázisát jelölhette, ám – egykorú feljegyzések hiányában – a nevek és a holdfázisok nem kapcsolhatók össze teljes bizonyossággal, amint ez már az antik szerzők leírásaiból is kitűnik: az *Idus* feltehetőleg a teliholdat jelölte, a *Kalendae* talán az újholdat, ám abban már Varro sem volt teljesen biztos, hogy a *Nonae* neve a *Nova Luná*ból, vagy pedig az (*Idus* előtti) *novem dies*ből származik-e.² A *Kalendae* hagyományosan Iunónak (az *Idus* Iuppiternek) volt szentelve: a *pontifex minor* a Capitoliumon a Hold felbukkanását kémlelte, majd jelentette feljövételét a *rex sacrificulus*nak, akivel közösen áldozatot mutatott be Iunónak. Ezt követően összehívta a népet (*calata, id est vocata plebe*³), és bejelentette egyrészt az új hónap kezdetét, valamint azt, hogy az adott hóban a *Nonae* mely napra fog esni. Ez vagy a „*Kalo Iuno Covella*” mondat ötször, illetve hétszeri (attól függően, hogy a *Nonae* a hónap 5. vagy 7. napjára esett), vagy pedig a „*Dies te quinque kalo Iuno Covella / Septem dies te kalo Iuno Covella*” mondat elkiáltásával történt.⁴ A *kalo* (*calo*) ige a görög (kiáltani, nevezni jelentésű) *kaló* szóval lehetett azonos értelmű, amiből a *Kalendae* név is származott, a *Iuno Covella* pedig az *ég királynője* jelentéssel adható vissza.⁵ (A *Kalendae* az archaikus korban magánjogi jelentőséggel is bírt: az általában egyhavi lejáráttal folyósított kölcsönösszegeket ekkor kellett visszafizetni, s ha ez elmaradt, megnyílt az út a *ius civile* szerinti – igen kegyetlen – végrehajtási eljárás előtt.⁶)

1 NÓTÁRI Tamás: *Római köz- és magánjog*, Scientia, Kolozsvár, 2011, 47.

2 M. S. BROUGHALL: *The Pattern of the Days in Ancient Rome*, Greece & Rome, 1936/5, 160–176, 161.

3 Marcobius, *Saturnalia* 1, 15, 9.

4 Varro, *De lingua Latina* 6, 27.

5 BROUGHALL: *i. m.*, 162.

6 A *legis actio per manus iniunctionem* a civiljogi per általános végrehajtás eljárása, ami egyúttal – miként az egész *legis actio*s rendszer – állami kontroll alá vont önhatalmú jogérvényesítés. Minthogy az önhatalom erőteljesebben jelenik meg benne, mint a *sacramentum*os perben, valószínű, hogy még annál is ősbibb eljárás. Lényege abban áll, hogy a hitelező az adóst foglyul ejtette, fogságban tartotta, megölte vagy eladta rabszolgának, s követelését az így kapott vételárból kielégítette. Mindez szigorú formák közt, a nyilvánosság ellenőrzése mellett történt, vagyis az önhatalom gyakorlása garanciákhoz kötődött. Kezdetben jó eséllyel még a peres eljárás megszületése előtt, a *delictum*okból fakadó adósságok érvényesítésének eszköze volt, a történelmi korokban viszont már a pénzbeli ítélet végrehajtását szolgálta. Dologi perben nem volt helye

A *Nonaen* ismételten összehívták a népet, hogy bejelentsék a hónap további ünnepeit, illetve kihirdessék a kilenc napra következő *Idust*.⁷ A római szerzők az *Idus* nevének eredete kapcsán – mivel ez már számukra sem volt egyértelmű – több lehetőséget is felvetettek: felvetődött egyrészt, hogy az *Idus* az *Itis* szóból, Iuppiter etruszk nevéből származott (hiszen e napot eleve a főistennek szentelték), másrészt a Iuppiternek áldozandó *ovis idulis* kifejezésből való eredet, harmadrészt pedig, mivel e napon a Hold teljes pompájával volt látható, a görög *idein* (latinul *video*, vagyis a görög ige kezdőhangja eredetileg egy *digamma* lehetett) *verbummal* fennálló rokonság, negyedrész pedig az az eredet etruszk *iduaré* (latin: *dividere*) igéből is, mivel az *Idus* kettéosztotta a hónapot. (A *Kalendaet*, *Nonaet* és *Idust* követő nap *dies ater*nek számított, vagyis olyan fekete, balvégetű napnak, amikor nem tűnt érdemesnek új vállalásba kezdeni vagy útra kelni.⁸)

A „hét” rendje, a *nundinae* kapcsán Ovidius úgy fogalmaz, hogy az kilenc (vagyis a mai számítási mód szerint nyolc) naponta visszatér⁹ – ezzel adván meg a nyolcnapos hetek ritmusát, mivel a hétnapos rendet csak I. Constantinus vezette be.¹⁰ A *nundinae* eredetével a legbővebben Macrobius foglalkozott,¹¹ a hagyományokat ütköztető leírása alapján Sempronius Tuditanus szerint a *nundinae* intézményét Romulus, Varro és Cassius Hemina szerint Servius Tullius vezette be.¹² Szintén ütközteti azon nézeteket is, hogy a *nundinae* ünnepnapnak számítottak-e: mivel¹³ egyfelől e napokon a *magistratusok manu-missiót* hajthattak végre, és ítélezhettek, a *nundinae* csak ún. *dies sollemnes*nek, ünnepi napoknak tekinthetők, másfelől viszont – Caesar *Auspicia* című művére hivatkozva – *dies*

a *manus iniectio*nak, ilyenkor a pernyertes elvehette a pervesztestől a dolgot, ellenszegülése esetén pedig lopási keresetet (*actio furti*) indíthatott ellene. A kötelmi perben pervesztes adós a XII táblás törvény rendelkezése szerint harminc napon belül volt köteles tartozását megfizetni, ha ezt nem tette meg, a hitelező ünnepélyes szavak kíséretében kezét rátéve (*manus inicere*) elfoghatta s a *praetor* elé vihette, hogy az jóváhagyja az önhatalmat. A *manus iniectio* ellen az adós maga nem is védekezhetett, viszont felléphetett érdekében egy harmadik személy, a *vindex*, aki vagy kifizette az adós tartozását, vagy pedig a hitelező és a *vindex* között kezdődött per, akit – ha nem tudta bizonyítani, hogy jogosan lépett közbe – az adós tartozásának kétszeresére (*duplum*) marasztaltak. *Vindex* híján a hitelező az adóst hatvan napig megkötözve, fogságban tarthatta, ezen idő alatt az adós még szabad ember maradt, magát élelmezhetette, ha ezt nem tudta megtenni, a hitelezőnek kellett élelmeznie, egyezkedhetett a hitelezővel, ill. helyette más *vindex*ként felléphetett. A hitelező három egymást követő vasárnap (*nundinae*) kivitte az adóst a Comitiumra, hogy a tartozás összegét kikiáltva valaki *vindex*ként fellépessen vagy kifizethesse az összeget. Ha a hatvan nap eredménytelenül telt el, a hitelező az adóst – újabb *magistratusi* felhatalmazás alapján – megölhette, vagy eladhatta a Tiberisen túlra (*trans Tiberim*, vagyis Rómán kívülre, minthogy Rómában római polgár nem lehetett adósrabszolga). Az adós esetleges vagyona a hitelezőre szállt, s ha a hitelezői oldalon többen voltak, arányosan osztoztak a vételáron, ill. az adós megölése esetén megfelelő számú darabra vághatták a holttestét.

⁷ A ma szokásos számítási mód szerint az *Idus* értelemszerűen nyolc nappal követte a *Nonaet*, de a rómaiak számolási rendszere a kezdőnapot is beszámította.

⁸ Vö. Ovid. *Fasti* 1, 55–60. „*vindicat Ausonias Iunonis cura Kalendas; / Idibus alba Iovi grandior agna cadit; / Nonarum tutela deo caret. omnibus istis / ne fallare cave, proximus ater erit. / Omen ab eventu est: illis nam Roma diebus / damna sub averso tristia Marte tulit.*”

⁹ Ovid. *Fasti* 1, 61. „*est quoque, qui nono semper ab orbe redit.*”

¹⁰ James KER: *Nundinae. The Culture of the Roman Week*, Phoenix, 2010/3–4, 360–385, 360.

¹¹ Macrobius, *Saturnalia* 1, 13, 16–36.

¹² *Uo.*, 1, 13, 32. sk.

¹³ *Uo.*, 1, 13, 28. „*[...] nundinis magistratum posse manu mittere iudiciaque addicere [...]*”

feriae közé is sorolhatók, mert e napokon nem lehetett népgyűlést tartani.¹⁴ Az ellentmondást Macrobius akképpen próbálja feloldani, hogy – Granius Licinianus magyarázatához csatlakozva – a *nundinae* eredetileg *feriae* voltak, amikor a *flaminica Dialis* mutatott be Iuppiternek áldozatot, ám utóbb a Kr. e. 287-es *Lex Hortenia* alapján *dies fasti* lettek, amikor a vidékiek Rómába jöve intézhették jogvitáikat.¹⁵

Ennek megfelelően a *nundinae* mint munkaszüneti napok és *dies fasti* nemcsak törvénykezésre, hanem törvények kihirdetésére és a *magistratus* jelöltek nyilvános fellépéseire is alkalmasak voltak.¹⁶ Utóbbira három egymást követő *nundinae* kellett sort keríteni, illetve három *nundinae*-nak kellett eltelnie a törvényjavaslat kihirdetése (*promulgatio*) és megszavazás (*rogatio*) a között.¹⁷ Ezt az ősi szokást erősítette meg a *Lex Caecilia Didia* Kr. e. 98-ban, és megsértését szankcionálta Kr. e. 62-ben a *Lex Iunia Licinia* – éppen az ebben előírtak hiányát sérelmezte Cicero a Clodius Plucher plebejusi *arrogatio*-ját lehetővé tevő törvény egyazon napon történő *promulgatio*-ja és elfogadása esetében, és érvelt az örökbefogadás érvénytelensége mellett a *De domo sua*-ban.¹⁸ Kérdésként merülhet fel, hogy a *trinundinum*, illetve *trinundinum* ténylegesen hány napot ölelt fel: a kutatásban általánosan elfogadottan ez (a kezdőnapot is beszámító római számolási mód szerint) 24 nap, vagyis három római hét lehetett,¹⁹ de bizonyos kutatók szerint a 17. napot, vagyis a harmadik *nundinae* kezdőnapját jelentette, mivel ez volt a „harmadik vásárnap”.²⁰

Dies fasti – dies nefasti

A *dies fasti* meghatározásakor érdemes alapul venni Varro etimológiáját, aki a *fastus* melléknevet (ami egyes számú alakjában kizárólag a *dies* jelzőjeként fordul elő a klasszikus latinban) a *for, fari, fatus sum*, vagyis az *ünnepélyesen beszélni* jelentésű igéből vezeti le. A *dies fastus* eszerint az, amikor a *praetor* „beszélhet” (*dies fasti, per quos praetoribus omnia verba sine piaculo licet fari*), ezzel szemben a *dies nefasti* (*per quos ... nefas fari praetorem „do” „dico” „addico”*) a *praetor* nem mondhatja ki a *do, dico* és *addico*, vagyis a jogszolgáltatás szempontjából döntő jelentőségű szavakat (*itaque non potest agi; necesse est aliquo eorum uti verbo, cum lege quid peragitur*).²¹ Ovidius szintén az ominózus három *verbum* kimondásának tilalmára vezeti vissza a szó eredetét,²² akárcsak Macrobius.²³

14 *Uo.*, 1, 13, 29. „Sexto decimo auspicio libro negat nundinis contionem advocari posse, id est cum populo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non posse.”

15 *Uo.*, 1, 13, 30.

16 *Uo.*, 1, 13, 34–35.

17 BROUGHALL: *i. m.*, 169.

18 Cicero, *De domo sua, i. m.*, 41.

19 Andrew William LINTOTT: *Trinundinum*, *The Classical Quarterly*, 1965/2, 281–285, 281.

20 Wilhelm KUBITSCHKE: *Grundriss der antiken Zeitrechnung*, Beck, München, 1928, 38.

21 Varro, *De lingua Latina* 6, 29. 30.

22 Ovidius, *Fasti* 1, 47. „Ille nefastus erit per quern tria verba silentur.”

23 Macrobius, *Saturnalia* 1, 16, 14. „Fasti sunt quibus licet fari praetori tria verba sollemnia do dico addico.”

Gaius etimologizálás nélkül írja le, hogy e napokra perlési tilalom vonatkozik (*dies nefastus: id est quo non licebat lege agere*).²⁴

A *dies fasti* definiálása során a „*lege agi*” kitétel eredetileg nyilvánvalóan a *legis actiós* eljárással történő perlést jelentette, hiszen annak szavai erőteljes rituális, szakrális vetületet is hordoztak.²⁵ Ugyanakkor aligha valószínű, hogy a törvénykezési tilalom nemcsak a *legis actiós*, hanem a formuláris eljárásra is kiterjedt volna.

A római naptár legtöbb napja a *C* jelzést viselte, vagyis *dies comitalis*nak számított. Az antik *auctorok* meghatározása e tekintetben általában a *magistratus* tevékenységéhez kötődött. Macrobius szerint a *dies comitiales*en lehetett népgyűlést tartani (*comitiales sunt, quibus cum populo agi potest*), a *dies fasti*en perelni lehetett, de népgyűlést tartani nem (*et fastis quidem lege agi potest, cum populo non potest*), tehát a *dies comitalis*en mind perlésre, mind népgyűlés tartására volt lehetőség (*comitalibus utrumque potest*).²⁶ Varro szerint a *dies comitiales*re összehívható a népgyűlés, és szavazás is tartható, kivéve, ha ezek fix dátumokhoz kötődő ünnepnapra (*feriae conceptivae*) esnének,²⁷ illetve ha ún. *feriae imperativae*et jelentene be a *magistratus* vagy a *pontifex*, ami főszabály szerint *prodigium* miatti

24 Gaius, *Insitutiones* 4, 29.

25 *Legis actio* alatt a rómaiak a törvény által előírt szavakkal és szigorúan meghatározott rituális cselekményekkel történő perlést értették, amellyel a pert vezető *magistratus*tól a *iudicium* elrendelését kérték. A *legis actiós* igazából hatósági felügyelet alá helyezett önhatalmú jogérvényesítő cselekmények, amelyek a XII táblás törvényt megelőzően alakultak ki (a törvény csak rögzítette ezeket). A *legis actiós* performa a II. századtól egyre inkább háttérbe szorult a *praetori* perrenddel szemben, mígnem Kr. e. 17-ben a *lex Iulia iudiciorum privatorum* végképp hatályon kívül helyezte. A civiljogi perben a jogszolgáltatást átmenetileg a *consulok*, majd 367/66-tól állandó jelleggel a *praetor urbanus* biztosították. A *magistratus* jogszolgáltató hatásköre (*iurisdictio*) *imperium*ából fakadt. A 367/66-os a *leges Liciniae Sextiae* – noha a *magistratusok imperiuma* annak teljes volta miatt nem ismerte a hatásköri elkülönítést – a jogszolgáltató tevékenységet a következőképpen szabályozta. A *praetor* látta el a peres *iurisdictiós*t, a *consul* pedig a büntető-bíráskodást és a *iurisdictio voluntariát*, valamint gyakorolt esetlegesen *intercessiós*t a *praetori* jogszolgáltatás kapcsán. A bírói tisztséget az *apud iudicem* szakaszban esküdtbírák látták el, akiket hol *iudex*nek, hol *arbiter*nek neveztek. *Iudex*nek, ha a perben tisztán jogkérdést kellett eldönteni, *arbiter*nek, ha szakértői funkciót is el kellett látnia. A *iudex* és az *arbiter* feladatköre azonos volt, azonban (szemben az egyedül ítélkező *iudex*szel) *arbiter*ként három esküdtbíró is eljárhatott. A *praetor* általában a felek által közös megegyezéssel kiválasztott polgárt nevezte ki esküdtbírónak, ha e kérdésben nem állapodtak meg, akkor a felperes indítványára a *senatorok* és a *lovagok* – Augustus óta összeállított – jegyzékéből az(oka)t jelölte ki, aki(k)nek személyébe az alperes is beleegyezett. A *recuperatores* hármas vagy ötös tanácsban működő esküdtbírák voltak, akiket a *praetor* a jegyzékből sorsolás útján nevezett ki, amelynek során a felek visszautasítási joggal (*reiectio*) bírtak, eredetileg államközi ügyekben bíráskodtak, utóbb viszont a civiljogi per gyorsított változatánál jártak el. Működött továbbá két speciális, ám állandó magánjogi bíróság az *apud iudicem* szakasz lefolytatására: a tiszsemélyes bíróság (*decemviri stlitibus iudicandis*), amely elé a szabadságpercek, és az – harmincöt *tribust* három-három fővel képviselő, százöt főből álló – ún. százszemélyes bíróság (*iudicium centumvirale*), amely elé főképp a hagyatéki perek tartoztak. Augustus e két bíróságot összeolvasztotta, s a Kr. u. II. században meg is szűntek; működésükről részletes ismeretekkel nem rendelkezünk.

26 Macrobius, *Saturnalia* 1, 16, 14.

27 Varro, *De lingua Latina* 6, 29. „*Comitiales dicti, quod tum ut comitiis adessef populus constitutum est ad suffragium ferendum, nisi si quae feriae conceptae essent propter quas non liceret ut Compitalia et Latinae.*”

expiatio (procuratio) vagy hálaadó *supplicatio* lehetett.²⁸ A Ludi (Megalenses, Ceriales, Florales, Quinquennales, Apollinares, Romani, Plebei) nem képezték a *comitia* összehívásának jogi vagy vallási akadályát, feltehető azonban, hogy e napokra nem volt szokás népgyűlést összehívni, hiszen e rendezvények mind az azokat rendező *magistratus*okat, mind az ott szórakozó népet lefoglalták.²⁹ A nagy valószínűséggel Kr. e. 61-ben elfogadott *Lex Pupia* a *senatus* összehívását szabályozta az év első részében oly módon, hogy január 16. után egyáltalán nem lehetett szenátusi ülést tartani.³⁰ Február hónapban a külhoni követségek fogadása céljából összehívott *senatusi* ülések megelőzték a szokásos napirendű üléseket;³¹ e rendelkezés alighanem a *Lex Gabinián* alapult,³² vagyis annak ellenére, hogy e napok *dies comitiales*nek számítottak, a *senatus* nem, illetve korlátozottan ülésezett. Ugyanakkor a január első öt napjának két *comitialis* napján (3-án és 4-én) a *senatus* nem ülésezhetett, 7-én viszont már igen, ami *nundina*enek számított.³³ A népgyűlés és a *senatusi* ülés egyazon időben való megtartását főszabály szerint semmilyen törvény nem tiltotta, de mivel a népgyűlésen is egy *magistratus maior*nak kellett elnökölnie, így a szimultán megrendezésre aligha került sor a *mos maiorum* szerint.³⁴

A római naptárban megjelölt *dies fasti* száma igen alacsony, mindössze negyvenkettő – ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a *dies comitiales* is *dies fastinak* számítottak (ami a gyakorlatban alighanem akkor jelentett lehetőséget a jogszolgáltatásra, ha a *comitia* nem ülésezett), illetve a *nundinae* is a *dies fasti* sorát gyarapította. Ha figyelembe vesszük akár a Varro-féle etimológiát (vagyis, hogy a *praetor* csak e napokon mondhatta ki érvényesen a „*iudices dare*”, „*iudicium dare*” és „*addicere*” fordulatokat),³⁵ valamint a Gaius-féle meghatározást („*dies nefastus: id est quo non licebat lege agere*”),³⁶ akkor abból egyértelműen megállapíthatók a következők: a *dies fasti* csupán a *praetor* civiljogi törvénykezési funkcióit szorította határok közé, az *apud iudicem* tevékenykedő bírói fórumokét nem; a jogszolgáltatás tekintetében is csupán a *legis actio*s eljárásoknál jelentett korlátot (ezt is nyilván csupán a *praetor urbanus* esetében, hiszen ezen, kizárólag a római polgárok között alkalmazható eljárás hozzá tartozott), amelyek a köztársaság utolsó századára már alig bírtak komolyabb jelentőséggel; a büntetőbíráskodás tekintetében nem volt fontosságuk, hiszen azon eljárások (akár a *comitialis*, akár a *senatusi*,

28 Agnes Kirsopp MICHELS: *Calendar of the Roman Republic*, Princeton University Press, Princeton, 1967, 40.

29 Uo., 41.

30 Cicero, *Pro Sestio* 74. „*Consecuti dies pauci omnino Ianuario mense per quos senatum haberi liceret [...]*”; Cicero, *Ad Quintum fratrem* 2, 2, 3. „*Consecuti sunt dies comitiales per quos senatus haberi non poterat.*”

31 Cicero, *Ad familiares* 1, 4, 1. „*Senatus haberi ante K. Februarias per legem Pupiam, id quod scis, non potest, neque mense Febr. toto, nisi perfectis aut reiectis legationibus.*”

32 Cicero, *Ad Quintum fratrem* 2, 12, 3. „*Comitibus diebus qui Quirinalia sequuntur Appius interpretatur non impediri se lege Pupia quo minus habeat senatum et, quod Gabinia sanctum sit, etiam cogi ex Kal. Febr. usque ad Kal. Mart. legatis senatum cottidie dare.*”

33 Caesar, *De bello Gallico* 1, 5, 4. „*Itaque V primis diebus quibus haberi senatus potuit, qua ex die consulatus iniiit Lentulus, biduo excepto comitiali, et de imperio Caesaris et de amplissimis viris, tribus plebis, gravissime acerbissimeque decernitur.*”

34 MICHELS: *i. m.*, 44.

35 Varro, *De lingua Latina* 6, 29. 30.

36 Gaius, *Insitutiones* 4, 29.

akár a *quaestio*s eljárás esetében) nem a *praetor* (vagy más *magistratus*) előtt kezdődtek *in iure* szakasszal, ahogy a *tria verba* valamelyikét a *praetornak* ki kellett volna mondania.³⁷ Kérdésként merülhet fel ezen felül, hogy a *dies fasti* a *praetor* számára csupán jogszolgáltatási lehetőséget, vagy pedig ilyen irányú kötelezettséget jelentettek-e – az antik források e kérdést egyáltalában nem érintik, Cicero azon megjegyzéséből azonban, mely szerint a *praetor urbanus* összefüggően tíz napnál hosszabb időre nem hagyhatta el Rómát, arra következtethetünk, hogy a jogszolgáltatás e napokon nem lehetőség, hanem kötelezettség volt a *magistratus* számára.³⁸

A Caesar előtti naptárban 58 nap mellett látható az *N* jelzés – Festus magyarázata szerint, amit Verrius Flaccustól vett át, az *N* betű a *dies nefastit* jelöli (*Nefasti dies N littera notantur*).³⁹ Varro leírása szerint a *dies nefasti* intézménye inkább az emberek, mintsem az istenek érdekeit szolgálja; e napokon a *praetor* nem mondhatja ki a „do”, „dico” és „ad-dico” szavakat, vagyis nem szolgáltathat jogot – ha gondatlanságból mégis kimondaná e szavakat, *piaculum*mal, vagyis engesztelőáldozattal megtisztulhat vétkétől, ám ha tudatosan vét az előírás ellen, akkor (Quintus Muscius Scaevola, a *pontifex* szerint) *impius*nak tekintendő.⁴⁰ Festus idézi Aelius Gallusnak a *ius* jelentéséhez és a *religiosus*-fogalomkörhöz tartozó okfejtését, amely szerint idesorolandó a *dies nefastin* a *praetor* előtt a *legis actio*s eljárás kezdeményezése (*die nefasto apud praetorem lege agere*).⁴¹ Gaius is akként definiálja a *dies nefastit*, hogy e napokon tilos (a civiljogi per keretében) törvénykezni, jogot szolgáltatni (*non licebat lege agere*).⁴² (Livius elbeszélése szerint Numa Pompilius, Róma második királyának rendelkezése szerint népgyűlést sem a *dies fastin*, sem a *dies nefastin* nem lehetett tartani.⁴³)

A *nefastus* melléknév a klasszikus nyelvhasználatban szinte kizárólag a *dies* jelzőjeként fordult elő, és szigorúan *terminus technicus* értelemben, vagyis azon napokat jelölte, amelyek nem minősültek sem *fastinak*, sem *comitialesnek*.⁴⁴ A későbbiekben használata fellazult, így például Gellius szerint a közbeszéd a *nefasti* jelzőt a *dies atrira* és *religiosira*

37 MICHELS: *i. m.*, 50.

38 Cicero, *Philippica* 2, 31.

39 Festus, *De verborum significatione* 163.

40 Varro, *De lingua Latina* 6, 12. „Dicam prius qui deorum causa, tu. qui hominum sunt instituti.”; 6, 27. „nunc iam qui hominum causa constituti videamus.”; 6, 30. „contrarii horum (dies fasti) vocantur dies nefasti, per quos dies nefas dari praetorem do, dico, addico; itaque non potest agi: necesse est aliquo (eorum) uti verbo cum lege quid peragitur. Quod si turn imprudens id verbum emisit ac quem manumissit, ille nihilo est liber, sed vitio, ut magistratus vitio creatus nihilo setius magistratus. Praetor qui turn fatus est, si imprudens fecit, piaculari hostia facta piatur; si prudens dixit, Quintus Mucius aiebat eum expiari ut impium non posse.”; 6, 53. „ab hoc nefasti, quibus diebus ea dari ius non est et, si fati sunt, piaculum faciunt.”

41 348 L.: „Religiosus est non mod[ic]o deorum sanctitatem magni aestimans, sed etiam officiosus adversus homines. Dies autem religiosi, quibus nisi quod necesse est, nefas habetur facere: quales sunt sex et triginta atri qui appellantur et Alliensis, atque [h]i, quibus mundus patet. +asset Gallus Aelius, quod homini ita facere non liceat, ut si id faciat, contra deorum voluntatem videatur facere. Quo in genere sunt haec: in aedem Bonae Deae virum introire; adversus 1Hnysticiae^ legem ad populum ferre; die nefasto apud praetorem lege agere.”

42 Gaius, *Institutiones* 4, 29.

43 Livius, *Ab Urbe condita* 1, 19, 7. „[...] quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat [...]”

44 MICHELS: *i. m.*, 62.

is alkalmazta, amely megnevezések viszont nem képezték a hivatalos naptár részét.⁴⁵ A *dies religiosi* Gellius szerint olyan napok, amelyekben nem szabad új vállalkozásba, ügyletbe fogni a rossz *omenek* okán.⁴⁶ Ezeken a napokon leginkább csak az állami kultusz szertartásait lehetett végrehajtani,⁴⁷ amint azt a Festus-féle meghatározás is világossá teszi.⁴⁸ A *dies atrit* Varro a *Kalendae*, a *Nonae* és az *Idus* utáni napokként jelzi, amelyek sötétek, mivel nem jelentenek új kezdetet.⁴⁹ Festus összesen 36 *dies atrit* sorol fel azzal, hogy – a *dies religiosi*val ellentétben – e napokon még a hivatalos kultusz szertartásai is kerülendők.⁵⁰ (Az utóbbi meghatározást Gellius is átvette.⁵¹) E napokon nem tartottak sem *triumphust*, sem templomszentelést, egyedül a Ludi jelentettek kivételt, hiszen azok időtartama nem egy *dies atert* ölelt fel.⁵²

A fentiekből egyértelműen következik, hogy a *dies nefasti* nem valamiféle rossz *omen*-nel terhelt napot jelentettek, hanem pusztán a *dies fasti* ellentétét, vagyis a *legis actiós* perlés tilalmát és a pontifikális terminológia részét képezték. Utóbb, amikor a civiljogi perrend Augustus idején jórészt végképp jelentőségét veszítette, e kifejezés értelme is homályossá vált, és alighanem a nefas (vagyis vallási vétség) kifejezéssel fennálló kapcsolata miatt a közvélekedésben a *dies nefasti* is a balszerencsés nap jelentést vette fel. Alapvetően azonban kijelenthető, hogy a *dies nefasti* nem estek semmiféle vallási tabu vagy tilalom alá, és e napokon csak a *magistratus legis actiós* törvénykezése szünetelt, illetve a *comitia* működése, a *contiók*, vásárok, vallási szertartások megtartásra kerültek (ellentétben a *dies atrival*).⁵³

A naptárban *N*-nel jelölt *dies nefasti* mellett 49 további nap az *NP* jelzetet viseli. E rövidítést ugyan egyetlen antik szerző sem oldja fel, ám a napok jellege rávezethet bennünket, hogy az mit takar. E napok közül valamennyi nevet viselt, vagyis a *feriae* kategóriáját gazdagította, ugyanakkor nem minden *feriae* viselte az *NP* jelzetet – az viszont biztosra vehető, hogy ezen rövidítés valamilyen vallási rítushoz, kötelezettséghez kapcsolódott.⁵⁴

Az *NP* rövidítés feloldása kapcsán először érdemes a *feriae* (*dies ferati*) fogalmát meghatározni, amelyek közé a *Kalendae*, a *Nonae*, az *Idus* és a *nundinae* is tartozott, amelyek nyelvtanilag ugyan *pluralis*ban állnak, ám mégis – akárcsak a *feriae* – egy adott napot takarnak. Isidorus szerint a *dies feriatit* a vallási szertartásoknak kell szentelni, s e napokon az embereknek tartózkodniuk kell a perbeli cselekményektől (*feriati dies in quibus res divina fit et abstinere homines a litibus oportet*).⁵⁵ E magyarázat első része egybecseng Servius Vergilius *Georgicájához* fűzött kommentárhelyével, amely szerint a *feriae* az

45 Gellius, *Noctes Atticae* 4, 9, 5; 5, 17, 1.

46 *Uo.*, 4, 9, 5. „[...] tristi omine infames inpeditique, in quibus et res divinas facere et rem quampiam novam exordiri temperandum est.”

47 Kurt LATTE: *Römische Religionsgeschichte*, Beck, München, 1960, 415–418.

48 Festus, *De verborum significatione* 145. „Non aliud quicquam in republica, nisi quod ultima necessitas admonebat, administrabatur.”

49 Varro, *De lingua Latina* 6, 29. „Dies postridie Kalendas, Nonas, Idus appellati atri, quod per eos dies nihil novi inciperent.”

50 Festus, *De verborum significatione* 348.

51 Gellius, *Noctes Atticae* 5, 17, 2. „Pontifices decreverunt nullum his diebus sacrificium recte futurum.”

52 MICHELS: *i. m.*, 66.

53 *Uo.*, 69.

54 *Uo.*, 69.

55 Isidorus, *De natura rerum* 1, 4.

istenek kultuszára rendeltettek,⁵⁶ továbbá Varro és Marcobius vonatkozó, már idézett szöveghelyeivel is. A munkavégzési tilalom szintén vallási okokra volt visszavezethető e napokon, hiszen ilyenkor a *rex sacrorum* és a *flamenek* nem láthattak munkát végző személyt.⁵⁷ Servius kommentárja szerint ilyenkor maguk elé küldték a *calatores*t, hogy azok jelezzék jöttüket, s a mesteremberek felfüggeszthessék a munkát.⁵⁸ E megoldás tipikusan római kompromisszumot jelentett a szakrális előírások betartása és a hétköznapi tevékenységek gazdasági szükségyszerűsége között.⁵⁹

Az isidorusi magyarázat második fele teljességgel egybecseng Cicero azon intelmével, miszerint a *feriae*n a peres ügyektől és a vitáktól tartózkodni kell,⁶⁰ mivel e napokon a szabadoknak a perektől és a vizálytól, a rabszolgáknak pedig a munkavégzéstől kell távol tartaniuk magukat.⁶¹ Macrobius megjegyzi, hogy a *feriae*n elkövetett erőszakos cselekmény engesztelő áldozatot követel⁶² – e megállapítás akkor nyer teljeskörűen értelmet, ha figyelembe vesszük, hogy a *legis actio sacramento* eljárási rendje nem egyéb, mint állami kontroll alá helyezett önhatalom, hiszen a lándzsa helyett használt *vindicta* Gaius leírása szerint is a szimbolikus harcra, erőszakra (*manus conserere*) utal.⁶³ Vagyis e napok szintén alkalmatlanok voltak a *legis actio*s perlésre.

A *feriae publicae* lehetnek *stativae* (évente ugyanazon a napon kerültek megrendezésre), *conceptivae* (a holdhónap egy adott napjára lettek kihirdetve) és *imperativae* (amelyeket a *magistratus* vagy a *pontifex*ek rendeltek el példának egy adott *prodigium* miatt megrendezett *procuratio* vagy valamely győzelmi ünnep céljából).⁶⁴ Macrobius a *feriae publicae stativa*et akként definiálja (idesorolva az Agonaliát, a Carmentaliát és a Lupercaliát), amelyek az egész nép számára kerülnek megrendezésre (*universi populi communes*).⁶⁵ E meghatározás átvezet Festus megjegyzéséhez, aki szerint a *publica sacra*t közpénzből a nép érdekében (javára, kedvéért) rendezték.⁶⁶ E két utóbbi szerző kritériumrendszerébe jól beleillenek a naptárban *NP* jelzetet viselő napok, amelyeket *pro publico a sacerdotes publici* és a *magistratus* rendeztek és felügyltek.⁶⁷

56 Servius, *In Verg. Georg.* 1, 268. „*Feriae enim operae deorum creditae sunt [...] feriae deorum causa instituuntur.*”

57 Tamás NÓTÁRI: *The Function of the Flamen Dialis in the Marriage Ceremony*, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae*, 2004. 57–65.

58 Vö. Festus, *De verborum significatione* 292. „*Praeciamitatores dicuntur qui flaminibus Diali, Quirinali, Martiali, antecedentes exclamant feriis publicis, ut homines abstineant se opere, quia his opus facientem videre religiosum est.*”

59 MICHELS: *i. m.*, 72.

60 Cicero, *De divinatione* 1, 102. „[...] *ut litibus et iurgiis se abstinerent.*”

61 Cicero, *De legibus* 2, 19. „[...] *tum feriarum festorumque dierum ratio in liberis quietem litium habet et iurgiorum, in servis operum et laborum [...]*”

62 Macrobius, *Saturnalia* 1, 15, 21. „[...] *feriis autem vim cuique fieri piaculare est.*”

63 Tamás NÓTÁRI: *The spear as the symbol of property and power in ancient Rome*, *Acta Juridica Hungarica*, 2007/3, 231–257.

64 Varro, *De lingua Latina* 6, 25.

65 Marcobius, *Saturnalia* 1, 16, 4–8. „*Universi populi communes, certis et constitutis diebus ac mensibus et in fastis statis observationibus adnotatae, in quibus praecipue servantur Agonalia Carmentalia Lupercalia.*”

66 Festus, *De verborum significatione* 284. „*Publico sacra, quae publico sumptu pro populo fiunt, quaeque pro montibus, pagis, curis, sacellis.*”

67 MICHELS: *i. m.*, 74.

Kérdésként merül fel ugyanakkor, hogy maga az *NP abbreviatio* milyen kifejezést rövidíthetett. Hogy az *N* a *nefastust* rövidítette, afelől a napok jellege nem hagy kétséget, a *P* viszont a szakirodalomban sok vitát váltott ki. A megoldáshoz Wissowa javaslata visz talán a legközelebb, aki a *P*-t *publiciként* oldotta fel,⁶⁸ vagyis az *NP dies nefasti publici* takarhatott, ami fedi az antik szerzők *feriae publicae stativae universi populi communes* kategóriáját.⁶⁹

Fastus és fatum – a verbalitás jelentősége a római gondolkodásban

A *legis actio sacramento* erős szövegeközpontúsága kellően közismert, hiszen – amint maga Gaius is hangsúlyozza – aki a *textus* akár egyetlen szavát is elvétette, elveszítette a pert.⁷⁰ A római gondolkodásban nem csekély jelentőséggel bírt a kimondott szó valóságát konstituáló hatásába vetett hit.⁷¹

A *fastus* melléknév – amint már fentebb tárgyaltuk – a *fari* igéből eredt, akárcsak a *fatum* főnév. A *fatum* szó eredetét illetően több római szerzőt is lehet idézni. Varro szerint a *fatum* kifejezés abból ered, hogy a Párkák meghatározzák az újszülött életének idejét azáltal, hogy kimondják döntésüket.⁷² Az antikok ezen felismerését, nevezetesen hogy a *fatum* a *for, fari, fatus sum* igéből ered, a modern nyelvtudomány is megerősíti.⁷³ További értelmezéséhez Servius Vergilius *Aeneis*éhez írott kommentárja nyújt segítséget, amely szerint a *fatum participium*, s azt jelöli, amit az istenek mondtak,⁷⁴ tehát maga a kifejezés *isteni szót, isteni döntést* jelent. Ugyanakkor tudunk egy *Fatának* nevezett istennőről is: Lavinium területén találtak három, a Kr. e. IV–III. századból származó oltárfeliratot, amely *Fata* istennő kultuszát bizonyítja, neve *Neuna* (*Nona*), amit már több irodalmi forrásból ismerünk. Gellius itt Varrót és Caesellius Vindexet idézi, aki a *Parcae* nevééről is tudósít, valamint Livius Andronicus *Odysseia*-idézete alapján egy *Morta* által előre megmondott nap eljövételéről.⁷⁵

68 Georg WISSOWA: *Religion und Kultus der Römer*, Beck, München, 1902, 438.

69 MICHELS: *i. m.*, 76.

70 Gaius, *Institutiones* 4, 11. „Actiones [...] ideo quia ipsarum legum verbis accomodatae erant et ideo immutabiles proinde atque leges observabantur; unde eum qui de vitibus succisi ita egisset, ut in actione vites nominaret, responsum est rem perdidisse, cum debuisset arbores nominare eo quod lex XII tabularum [...] generaliter de arboribus succisis loqueretur.”; 30. „Sed istae omnes legis actiones paulatim in odium venerunt, namque ex nimia subtilitate veterum qui tunc iura condiderunt eo res perducta est, ut vel qui minimum errasset litem perderet.”

71 Max KASER: *Das altrömische ius*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1949, 309. skk.

72 Varro, *De lingua Latina* 6, 52. „Ab hoc [...] fari, tempora quod tum pueris constituent Parcae, fando, dictum fatum et res fatales.”

73 Alois WALDE, Johann Baptist HOFMANN: *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch*, Winter, Heidelberg 1954. I. 463. skk.

74 Servius, *In Verg. Aen.* 2, 54. „Modo participium est, hoc est, quae dii loquuntur.”

75 Gellius, *Noctes Atticae* 3, 16, 10. „Parca [...] Nona et Decima a partus tempestivi tempore.”; 11. „Tria nomina Parcarum sunt Nona, Decuma, Morta et versum hinc Livii ponit ex Odysseia: quando dies adveniet, quem profata est Morta?”

(A görögök hitében a Moirai mérték ki a halandó *moiráját*, életrészét, s minthogy végigkísérték az emberi életet, így a születésnél is tevékenykedtek. A római gondolkodás e funkciót kettébontotta, a születéssel kapcsolatos feladatokat mint Parcae látták el az istennők, az emberi sors felett mint Fatae döntöttek, míg a görög Moirák mindkét aspektust egyesítették magukban, addig a római vallás – a *Sondergötter* képzetének megalkotásának már ismert metodikájával – e két funkciót két istennő által fejezte ki [Parca és Fata], köztük a különbség csupán hangsúlybeli, hiszen amint a három felirat és az irodalmi források összevetéséből láttuk, a Parca egyszerre Fata is, a Fata egyidejűleg Parca is,⁷⁶ attól függően, hogy melyik aspektus melyik *numenje* lép előtérbe.)

Tény, hogy mind a *fatum*, az *isteni szó*, mind a *Fata*, az *istennő*, *aki szólt*, a *fari* igéből származik, alakjukat tekintve pedig *participium perfectumok*. A klasszikus latinban ezen alak általában passzív jelentésű, kivéve a *deponens* igék esetén, ugyanakkor a nyelvkönyvek bizonyos aktív alakú és jelentésű igék esetén a *participium perfectumok*nál aktív jelentést adnak meg (noha ezen alak elsődlegesen passzív). A probléma nyelvtörténeti gyökereinek feltárása nélkül is egyértelmű, hogy a *participium perfectum* az ősi indogermán nyelvben mentes volt a *diathesistól*, mind aktív, mind passzív, mind intranszitiv jelentésben állhatott. Azon *deponens* igéknél, amelyek közé a *fari* is tartozik, az aktív jelentés az elsődleges, ám a passzív is megengedett. A *fatum* és a *Fata* kapcsolata nem tűnik véletlennek, sőt igen valószínű, hogy egyazon egységes élménynek aktív és passzív aspektusával állunk szemben; a *fatum* az isteni szó, a *Fata* e szót kimondó istennő tevékenységének az eredménye. A *fari* aktusa minden istennek sajátja, aki egy adott isteni döntést kimond,⁷⁷ e felfogásnak megfelelően Isidorus Hispalensis is *fatumnak* nevezi mindazt, amit az istenek mondanak és amit Iuppiter mond.⁷⁸ Tehát a *fatum* a kimondott isteni döntés adása, a *fari* nem korlátozódott a Fataere, illetve a Parcaere, *fatumot* adhattak az istenek is.⁷⁹

A rómaiaknak a végzetről, sorsról alkotott fogalma nem véletlenül kötődött oly erősen a kimondott isteni szó valóságteremtő erejéhez: az emberi létezészt azonosították a létezés megfogalmazásával, szavakba öntésével; ezen alapélményük közelebb vihet az *ex asse* római gondolkodásmód megértéséhez.

Érdekes párhuzamot mutat a kimondott szó valóságot létrehozó funkciójára egy sajátos *prodigium*értelmezés. Vizsgáljuk meg először röviden a *prodigium* jelentőségét! A rómaiak a világ megszokott rendjét, nyugalmi állapotát *pax de(or)umnak* nevezték, amely az isteneknek az emberek felé való békés viszonyulását jelentette;⁸⁰ s ha ezen rend felborult, az mindig az istenek e nyugalmi állapotból való kilépésére volt visszavezethető.⁸¹ A kozmikus rend megbomlása, azaz minden rendkívüli, újszerű esemény *prodigiumnak* számított. A szó etimológiája kétséges, Walde–Hofmann értelmezésében a *prodigium* a „*prod-aiō*” összetételből származik, amely szerint a *prodigium* előremondást, illetve előremutatást jelent. Ezen felfogás nem tűnik kielégítőnek, ugyanis a *prodigium* éppen hogy értelmezésre

76 Walter PÖTSCHER: *Person-Bereichdenken und Personifikation*, Litwissenschaftliche Jahrbücher, 1978, 217–231.

77 Cicero, *De fato* 30. „[...] si ita fatum erit [...]”; Vergilius, *Aeneis* 10, 621. „[...] cui rex aetherii breviter sic fatur Olympi”.

78 Isidorus, *Etymologiae* 8, 11, 90. „Fatum dicunt esse, quidquid dii fantur, quidquid Iuppiter fatur.”

79 Vergilius, *Aeneis* 2, 54. „et si fata deum si mens non laeva fuisset”.

80 A *pax deorum* itt tehát genitivus subiectivusként értelmezendő.

81 Thomas KÖVES-ZULAUFG: *Bevezetés a római vallás és monda történetébe*, Telosz, Budapest, 1995, 61.

szorult, ezért vették ehhez Rómában mindig a *pontifexek*, a *libri Sibyllini* vagy a *haruspexek* segítségét igénybe, hiszen a *prodigium* maga nem mond ki semmit, helyesebbnek tűnik azon értelmezés, amely szerint a szó a „*prod-agere*” összetételből származik, tehát a *prodigium* az előremozgás folyamatát jelenti, így a *prodigium* nem más, mint hogy „*a felszín mögött rejtőző természetfeletti erők ezt a burkot áttörve előrejönnek, nyilvánvalóvá lesznek*”.⁸²

A *prodigium* értelmezésének módjai között Plinius maior kiemelt helyen tárgyalja a következő esetet: a rómaiak a Capitolium alapozása során a Tarpeius-hegyen egy emberfejet találtak, Etruria leghíresebb jósához, Olenus Calenushoz követséget küldtek, aki e szerencsés jelentőségű *prodigiumot* megkísérelte a saját népére átvinni. A lába előtt botjával felrajzolta a templom képét és így szólt: „*Ezt mondjátok tehát, rómaiak? Itt lesz Iuppiter Optimus Maximus temploma, itt találtuk a fejet?*” A jós fia figyelmeztette a követeket apja cselére, ugyanis ha nem megfelelően feleltek volna, a jóslat Etruriára szállott volna át: „*Nem azt mondjuk, hogy a fej pontosan itt, hanem hogy Rómában találtatott*” – válaszolták a követek.⁸³ A fej szimbolikájára nem kívánunk bővebben kitérni, csak annyit jegyzünk meg, hogy az épület tartósságát (a Capitolium Róma városának, s így magának a birodalomnak a jelképe) Európában a neolitikumtól fogva élő, illetve feláldozott emberek befalazásának rítusával kívánták biztosítani. Minthogy egyes szövegvariánsok nem csupán emberi fejről, hanem ép emberi testről adnak hírt, valószínűsíthető, hogy a történet is egy ilyen rítusra kíván utalni.⁸⁴ A jós el akarta rabolni Rómától a *fatumot*, és a felvázolt alaprajzra mutatva megkísérelte rávenni a rómaiakat, hogy kimondják, miszerint a fej a jós lábainál, Etruria földjén találtatott. Ha a rómaiak ilyen nyilatkozatot tettek volna, a *prodigium* hatásai az etruszkokra állottak volna be, a fej ugyan Rómában maradt volna, a vele kapcsolatos *fatum* azonban nem.

Az emberi szó tehát a római gondolkodásban mágikus, valóságot teremtő és megváltoztató hatással bírt. Mai gondolkodásunkkal természetesen a *prodigiumot* interpretáló jós szavait értelem, és nem szó szerint interpretálnánk, a monda korának emberei azonban nem így tettek. „*Az ok a rómaiak rendíthetetlen hite a kimondott szó numinózus erejében, meggyőződésünk, hogy végső soron a létezés a kimondott létezéssel azonos, teljes valóság csak a szavakba öntött valóság.*”⁸⁵

Következtetések

A fentiek alapján megállapíthattuk, hogy a *dies fasti–dies nefasti* kategóriapárnak nyilvánvalóan csak a *legis actiós* eljárás szempontjából volt jelentősége (hiszen annak szavai erőteljes rituális vetületet is hordoztak), valamint, hogy a *dies fasti* csupán a *praetor* civiljogi

82 *Uo.*, 62.

83 Plinius, *Naturalis historia* 28, 15. „*Cum in Tarpeio fodientes delubro fundamenta caput humanum invenissent, missis ob id ad se legatis Etruriae celeberrimus vates Olenus Calenus, praeclarum id fortunatumque cernens, interrogatione in suam gentem transferre temptavit, scipione determinata prius templi imagine in solo ante se: 'Hoc ergo dicitis, Romani? hic templum Iovis optimi maximi futurum est, hic caput invenimus?' Constantissima Annalium adfirmatione, transiturum fuisse fatum in Etruriam, ni praemoniti a filio vatis legati respondissent: 'Non plane hic, sed Romane inventum caput dicimus.'*”

84 KÖVES-ZULAUF: *Bevezetés...*, i. m., 205. skk.

85 *Uo.*, 207.

törvénykezési funkcióit szorították határok közé, az *apud iudicem* tevékenykedő bírói fórumokét nem. Azon előírás okán, mely szerint a *praetor urbanus* összefüggően tíz napnál hosszabb időre nem hagyhatta el Rómát, arra következtethetünk, hogy a jogszolgáltatás e napokon nem lehetőség, hanem kötelezettség volt a *magistratus* számára. Megállapítottuk továbbá, hogy a *dies nefasti* nem estek semmiféle vallási tabu vagy tilalom alá, és e napokon csak a *magistratus legis* aktióis törvénykezése szünetelt, de a *comitia* működése, a *contio*k, vásárok, vallási szertartások megtartásra kerültek (ellentétben a *dies atrival*). A *fastus* melléknév a *fari* igéből eredt, akárcsak a *fatum* főnév. Mivel a *legis actio sacramento* erős szövegeközpontúsága kellően közismert, hiszen aki a *textus* akár egyetlen szavát is elvétele, elveszítette a pert, és mivel a napok *fastus*, illetve *nefastus* minősége éppen bizonyos szavak (*do, dico, addico*) kimondását tette lehetővé, illetve tiltotta a *magistratus* számára, ezért a naptár e kategóriapárjára szintén igaz a római gondolkodás azon sajátossága, miszerint „a létezés a kimondott létezéssel azonos, teljes valóság csak a szavakba öntött valóság”.

Irodalomjegyzék

1. M. S. BROUGHALL: *The Pattern of the Days in Ancient Rome, Greece & Rome*, 1936/5, 160–176.
2. MAX KASER: *Das altrömische ius*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1949.
3. James KER: *Nundinae. The Culture of the Roman Week*, Phoenix, 2010/3–4, 360–385.
4. Thomas KÖVES-ZULAUF: *Bevezetés a római vallás és monda történetébe*, Telosz, Budapest, 1995.
5. Wilhelm KUBITSCHKE: *Grundriss der antiken Zeitrechnung*, Beck, München, 1928.
6. Andrew William LINTOTT: *Trinvidium*, The Classical Quarterly, 1965/2, 281–285.
7. Kurt LATTE: *Römische Religionsgeschichte*, Beck, München, 1960.
8. Agnes Kirsopp MICHELS: *Calendar of the Roman Republic*, Princeton University Press, Princeton, 1967.
9. NÓTÁRI Tamás: *Római köz- és magánjog*, Scientia, Kolozsvár, 2011.
10. Tamás NÓTÁRI: *The Function of the Flamen Dialis in the Marriage Ceremony*, Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, 2004. 57–65.
11. Tamás NÓTÁRI: *The spear as the symbol of property and power in ancient Rome*, Acta Juridica Hungarica, 2007/3, 231–257.
12. Walter PÖTSCHER: *Person-Bereichen denken und Personifikation*, Litwissenschaftliche Jahrbücher, 1978, 217–231.
13. Alois WALDE, Johann Baptist HOFMANN: *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch*, Winter, Heidelberg 1954.
14. Georg WISSOWA: *Religion und Kultus der Römer*, Beck, München, 1902.

SZÉKELY JÁNOS

Az időtényező különös jelentősége az ingatlanok elbirtoklásának romániai szabályozásában

The Special Significance of the Time Factor in the Romanian Regulation of Adverse Possession of Immovables

Abstract: In our study, we describe the regulation of the institution of adverse possession in Romania from a legal historical point of view. We present the main structures of adverse possession in the norms codified on the basis of Austrian and French models, as well as those influenced by Hungarian customary law, during the 19th and 20th centuries. We monitor the evolution of the conditions necessary for adverse possession based on good faith, legitimate title or registration in a real estate registry, or even bad faith *de facto* possession. We conclude that the temporal variability of the regulation of adverse possession and the overlapping of different adverse possession systems create legal uncertainty, especially in the light of the divergent practices of the High Court of Cassation and Justice and the Constitutional Court. According to our conclusion, this legal uncertainty will not cease without the restoration of the registration principle of the real estate registry.

Keywords: real estate registry, title, good faith possession, bad faith possession, adverse possession

Összefoglaló: Tanulmányunkban az elbirtoklás intézményének romániai szabályozását ismertetjük jogtörténeti szempontból. Bemutatjuk az osztrák és francia modellek alapján kodifikált, valamint a magyar szokásjog által is befolyásolt elbirtoklási normák főbb alakzatait a XIX. és XX. századok folyamán. Nyomon követjük a jóhiszemű, jogcímen vagy ingatlan-nyilvántartási bejegyzésen, illetve akár a rosszhiszemű ténybeli birtokláson alapuló elbirtokláshoz szükséges időtartamok és más tényezők alakulását. Megállapítjuk, hogy az elbirtoklás szabályozásának időbeni változatossága, a különböző elbirtoklási rendszerek átfedése jogbizonytalanságot eredményez, különösen a Legfelsőbb Semmitő- és Ítéltőszék, valamint az Alkotmánybíróság divergens gyakorlatának fényében. Következtetésünk szerint a jogbizonytalanság az ingatlan-nyilvántartás bejegyzési elvének helyreállítása nélkül nem lesz lehetséges.

Kulcsszavak: ingatlan-nyilvántartás, jogcím, jóhiszemű birtoklás, rosszhiszemű birtoklás, elbirtoklás

1. Bevezető gondolatok

Az elbirtoklás mint a tulajdonjog megszerzésének atipikus esete különös jelentőséggel bír. A törvényes feltételek betartásával szerzett és a törvényben előírt időtartamig háborítatlanul gyakorolt birtoklást tulajdonjoggá alakítja át. Kolosváry Bálint az elbirtoklást a következőképpen határozta meg (a szerző kiemelésit megőriztük):

„Fogalma szerint az elbirtoklás azt jelenti, hogy a birtoklás tényleges állapota, a törvényes előfeltételek s különösen a meghatározott elbirtoklási idő letelte után jogállapottá változik át. Alkalmazva ezt a tételt [...] az elévüléssel rendszerint párhuzamosan futó elbirtoklási idő alatti békés és zavartalan birtok [...] – az elbirtokló részére tulajdont szül. Régi jogunk terminológiája szerint ez az elbirtoklás az ú. nev. jogszerző elévülés, praescriptio acquisitiva.”¹

Az elbirtoklás tehát a ténybeli birtoklást egyes feltételek teljesülése esetén tulajdonjoggá nemesíti. E jellemzőjében mutatkozik meg az intézmény jelentősége: segít a tulajdonviszonyokat a birtokviszonyokkal összhangba hozni, amikor ezek egymásnak már hosszú ideje nem felelnek meg, ezzel biztosítva a valódi állapot és a jogállapot összhangját.² Adott ugyanis, hogy különösen a telekkönyvi nyilvántartás bevezetését megelőző időkben a jogállapot nyilvánosságát a birtokviszonyok szavatolták. Innen eredt az a korai szokásjogi norma, miszerint a birtokban levő birtoklásának jogcíme bemutatására nem kötelezhető, és javára tulajdonlási vélelem áll fenn.³

A tulajdonviszonyok és birtokviszonyok egymástól eltérése számos okból eredhet. Adódhat a hagyatéki eljárások lefolytatásának elmulasztásából, elidegenítési ígéretszerződések megkötéséből, amelyeket utóbb nem követett a tulajdonátruházó jogcím megalkotása, de keletkezhet a tulajdonviszonyok tisztázatlanságából korábban államosított javak visszaszolgáltatását követően, vagy akár a ténybeli birtokos önkényes magatartásából (birtokfoglalásából) is, amelyet a jogcímmel rendelkező tulajdonos kellő időn belül nem törekedett elhárítani. Az, hogy az elbirtoklás mennyiben lesz alkalmas az ilyen helyzetek orvoslására, a jogcímek a ténybeli állapotokkal összhangba hozására, nagymértékben függ annak anyagi jogi és eljárási szabályozásától.

Az időtényező az elbirtoklás kapcsán több szempontból is különös jelentőséggel bír. Először is az elbirtoklás, az elévüléssel rokon intézménye bizonyos idő elteltének tulajdonít jogvesztő, illetve jogszerző hatályt. Másrészről azonban az elbirtoklás feltételeinek (ideértve időtartamát és további kellékeit is) a jogszabályok változásából eredő időbeni egymásutániséga felveti az alkalmazandó elbirtoklási norma azonosításának kérdését. Ez különösen igaz olyan esetekben, amikor az elbirtoklási időtartam eleve

1 KOLOSVÁRY Bálint: *A tulajdonjog = Magyar magánjog, ötödik kötet, Dologi jogok*, szerk. SZLADITS Károly, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942, 248. A meghatározás az ingó dolgok vonatkozásában került megfogalmazásra, bár az ingatlanok esetére is maradéktalanul érvényes.

2 PUSZTAHELYI Réka: *A magánjogi elévülés*, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2015, 299–300.

3 MEZEY Barna: *3.3. A jog alakulása = Erdélyi Jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018, 169.

hosszú, több évtizedre tejed ki. Tanulmányunkban e két kérdéskör vizsgálatát szeretnénk megvalósítani a román jogban. Minden nemzeti jogalkotó szuverén döntése alapján határozza meg az elbirtoklás normatív kereteit (ideértve az átmeneti rendelkezéseket is), különböző jogpolitikai célokat követve, azokat szűkebbre vagy tágabbra szabhatja. Ingatlanok esetében emiatt az elbirtoklás több formája ismert, és maga az intézmény egyes jellemző kellékei szerint több kategóriára osztályozható. A következőkben először ezen osztályozást, majd a román jogban releváns elbirtoklásra vonatkozó, időben változó szabályozást ismertetjük.

2. Az ingatlanok elbirtoklásának törvényi kellékei és formáinak osztályozása

Az ingatlanok elbirtoklásához a mindenkori jogalkotó egyes kellékek⁴ kötelező teljesülését írja elő. Az első ilyen kellék az ingatlan dolog felett gyakorolt birtoklás, amely egy adott dologi részjogosultság (például szolgalmi jog) esetében megnyilvánulhat az illető részjogosultság gyakorlásában is. A birtoklás önmagában azonban nem elegendő az elbirtoklás felhívásához. Az elbirtoklási határidő teljes időtartamára a birtoklásnak szakadatlanul kell lennie. A birtoklás megszakad, amennyiben azt a tulajdonos, a tulajdonostól erre más, jogcímmel rendelkező személy, vagy akár jogosulatlan harmadik személy tényben, illetve a tulajdonos vagy a tőle szerzett jogcímmel rendelkező más személy jogban háborítja. Így amennyiben a birtokos a dolog feletti birtokot elveszti, és abba nem kerül visszahelyezésre birtok- vagy tulajdonvédelmi kereset gyakorlásával meghatározott időtartamon belül, az elbirtoklási határidő megszakad. Az elbirtokláshoz szükséges további feltétel a sajátként birtoklás (*animus possidendi*). A birtokos a dolgot sajátjaként akkor birtokolja, ha tulajdonosként viselkedik: a dolgot nyilvánosan és saját nevében (tehát nem más megbízásából vagy jóváhagyásával) birtokolja, a birtoklását pedig véglegesnek (amennyiben a birtokos magát tévesen nem gondolja tulajdonosnak, pedig a tulajdonos által meg nem szakíthatónak) tekinti, és ennek megfelelő magatartást tanúsít (a birtoklás tényét, amennyiben jogcímmel rendelkezik, annak jogcímét is a szükséges nyilvántartásokba bejelenti, a dolog hasznait húzza, gyümölcsseit betakarítja, a dolog tulajdonosát terhelő közteherviselési kötelezettségeinek eleget tesz, a birtoklásban őt jogban vagy tényben háborítani megkísérlő személyekkel, akár a tulajdonossal szemben is fellép, stb.). Az *animus possidendi* fennállásához, így az elbirtokláshoz szükséges lehet a birtoklás tényének, illetve a birtoklást megalapozó jogcímnak az erre létrehozott ingatlan-nyilvántartási rendszerekben történő lajstromba vétele is, ugyanis e köteleesség a bejegyzési elv⁵ értelmében a tulajdonost terheli. Szintén az *animus possidendi* kritériumának vizsgálata során szükséges megállapítani a birtokos jóhiszeműségét is,

4 HUSZÁR Eszter: *Az elbirtoklás jogintézménye és megjelenése az ingatlanjogi gyakorlatban*, Res Immobiles, 2008/3–4, 18.

5 MATÚZ György: *Telekkönyvi rendszerünk kialakulása és működése*, doktori értekezés rövidített változata, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2003, 529.

amennyiben ezt a jogszabály megköveteli. Az elbirtoklás második kelléke az elbirtoklási határidő letelte, amely az elbirtokló számára tulajdonjogot fakaszt és/vagy ellehetetleníti a tulajdoni kereset (latin megnevezéssel *rei vindicatio*) a birtoklóval szemben gyakorlását (a jogszerző elévülés, amelyre Kolosváry a fenti idézetben utalt).

Az összehasonlító jogban legmagasabb absztrakciós szinten megállapított osztályozási rendszer az elbirtoklás terén *birtokláson alapuló* és *lajstromba vételen alapuló* elbirtoklási rendszereket különböztet meg.⁶ A birtokláson alapuló rendszerekben az elbirtokló az elbirtoklás tárgyának tényszerűen birtokában kell legyen. A ténybeli birtoklást lajstromba vételhez vagy a birtoklást magát jogcímhez kötő rendszerek (lásd lentebb) is az előbbi kategóriába tartoznak. A lajstromba vételen alapuló rendszerekben elegendő, ha az elbirtokló a ténybeli birtoklást megalapozó jogcíme került nyilvántartásba vételre, még akkor is, ha a birtoklás tényállása nem forog fenn (bár az illető rendszer a ténybeli birtoklást mint elbirtoklási kelléket kiegészítőleg előírhatja).

Más lehetséges osztályozás alapján elkülöníthetünk *jogcímre alapozott* (ún. jogcímes) és *jogcím nélküli* elbirtoklást. Első esetben a birtoklás mint tényállás valamilyen tulajdonátruházonak szánt ügylet alapján szállt a birtokszerezőre, anélkül, hogy e hatály valamely okból (pl. semmisség, a telekkönyvi nyilvántartásba felvétel elmulasztása,⁷ az adásvételi ígéretszerződés perfektuálásának elmaradása stb.) beállhatott volna. E feltételhez hozzáadódhat a jogszerűség látszata, illetve az elbirtokló azon téves képzelete, hogy a birtoklása jogszabálynak megfelelő. Második esetben a birtokba történő belépés önkényes aktus, amely azonban a birtoklásra jogosult (leggyakrabban maga a tulajdonos) ellenállása hiányában harmadik személyekkel szemben jogszerzés látszatát kelti.

Egy további osztályozás *telekkönyvi* és *telekkönyvön kívüli* elbirtoklási módokat különböztet meg. Az első esetben az elbirtoklás jogcímen alapszik, amely lehet maga a tévedésből az ingatlan-nyilvántartásba felvett „tulajdonjog” (a bejegyzésnek tulajdonátruházó hatályt tulajdonító ingatlan-nyilvántartási rendszerekben), vagy a tulajdonátruházás megvalósítására szánt jogügylet, amelynek nyilvántartásba vétele – tulajdonátruházó hatály nélkül ugyan, de – megtörtént. A második esetben az elbirtokló számára tulajdonjog nem kerül ingatlan-nyilvántartási rendszerbe felvételre, azonban az illető rendszerbe felvett utolsó tulajdonos személye már nem létezik. Ilyenkor az elbirtoklás megalapozásában az ingatlan-nyilvántartási rendszer csupán ez utóbbi tényállás megállapítása szempontjából jut szerephez (úm. a birtokszerzés „telekkönyvön kívül” valósul meg). A telekkönyvön kívüli elbirtoklás (jogalkotói megoldástól függően) alapulhat jogcímmel vagy jogcím nélkül bekövetkezett birtokba lépésen egyaránt.

Látható, hogy egy adott nemzeti jogalkotói számos elbirtoklási modell alapján járhat el, szükség esetén ezeket akár kombinálhatja is. Az elbirtoklás problémájának jogalkotói megközelítése időben is változhat. Mindkét ilyen helyzet felismerhető az elbirtoklás romániai szabályozásában, és a mai napig befolyásolja az intézmény gyakorlati érvényesülését.

6 Yun-Chien CHANG: *Adverse Possession in 203 Jurisdictions: Proposals for Reform*, University of Pennsylvania Journal of International Law, 2022/2, 379–401.

7 Ilyen tényállást tartalmaz például a hatályos magyar Polgári törvénykönyv. Lásd PUSZTAHELYI Réka: *Elbirtoklás – elévülés – telekkönyvi elbirtoklás*, Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai – Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium, 2014/2, 191–192.

A történelmi Erdély, Partium, Bánság és Máramaros területén érvényesülő, elbirtoklásra vonatkozó normák, amelyek további vizsgálódásunk tárgyát képezik, különös időbeni változatosságot mutattak. E változatosság nem csupán jogtörténeti jelentőségű, az mindmáig kihat a vizsgált intézmény anyagi jogi kellékeire és az elbirtoklás során alkalmazott eljárásra. Mivel nem áll módunkban az elbirtoklás teljes jogtörténetét itt felvázolni és annak elemeit ismertetni, a továbbiakban csupán az elbirtoklás kapcsán a XIX–XX. századok folyamán beállt főbb jogszabályi változások, illetve a hatályos, a román Polgári törvénykönyvről szóló 2009. évi 287. törvény (2009. évi Rptk.) egymást időben követő normáinak érvényesülését kívánjuk megvizsgálni. Vizsgálódásunk során elsősorban az elbirtoklás formáinak és időtartamának, valamint a (jóhiszemű) birtoklás kellékeinek jelenléte és hiánya változásait követjük nyomon, anélkül, hogy az elbirtoklás kellékeinek részletes vizsgálatába bocsátkoznánk. Adott ugyanis, hogy elsősorban e kiemelt tényezők időbeni változása az elbirtoklás terén tisztázatlan jogi helyzetek sokaságának keletkezését idézte elő, és az e helyzetekre adott – a jogegységet megvalósítani célzó – törvénykezési gyakorlat méltánytalan eredményekkel jár.

3. Az ingatlanok elbirtoklásának szabályozása Romániában a XIX. és a XX. században

Az elbirtoklás szabályozása Romániában heterogén. Ez mindmáig meghatározó jelentőségű megállapítás, ugyanis, ahogy azt alább részletezzük, a joggyakorlatban minden elbirtoklás esetén az elbirtokló birtokba lépésekor hatályos anyagi jogi és eljárási norma érvényesül.

A történeti román Ókirályság, valamint Erdély, Partium, Bánság és Máramaros területén hatályos dologi jogi szabályozás, ideértve az elbirtoklásra vonatkozó normákat is, földrajzi elhelyezkedéstől függően térben és időben fokozottan változatos volt. E változatosságot leginkább az 1920. évi helyzet illusztrálja. Az első világháború utáni rendezés során az alább felsorolt területek Romániával történő egyesítését követően az országban egyidejűleg hat különböző, a polgári anyagi jogot szabályozó normakészlet volt hatályban: az Ókirályság területén az 1804. évi napóleoni kódex alapján megalkotott 1864. évi Polgári törvénykönyv, Dobrudzsában és az ún. Quadrilaterben (a Fekete-tenger partvidékén) az ókirálysági jog mellett a muszlim jog, Besszarábiában az orosz és bizánci jog, Bukovinában az 1918. évi módosítások során átalakított osztrák Polgári törvénykönyv (Optk.), Erdélyben az 1867 óta több ízben módosított Optk., a Bánságban és a Partiumban pedig az 1918. december 1-je előtti, részben szokásjogi alapokon nyugvó magyar magánjog, amely azonban az Optk. egyes rendelkezéseit megőrizte.⁸ E jogrendszerek közül vizsgálódásunk tárgyát és földrajzi kereteit is szem

⁸ Camil NEGREA: *Rumänien. Der heutige Rechtszustand = Zeitschrift für osteuropäisches Recht*, Buchdruckerei Julius Klinkhardt, Leipzig, 1925, 312–314; David Moiseevich KAUSCHANSKY: *Übersicht über den heutigen Rechtszustand in Rumänien (1918–1930)*, Zeitschrift für Ostrecht, 1931, 781; VERESS Emőd: *6.4.1. Erdély magánjogi integrálása (1918–1945) = Erdély Jogtörténete*,

előtt tartva különös jelentőséggel bír az Optk., valamint a román polgári jog, amely elbirtoklás kérdésében a napóleoni kódex modelljétől kezdetben valamelyest eltért, és amely az 1930-as évekkel kezdődően részben a telekkönyvi alapú Erdélyben hatályban maradt modellhez konvergált.

3.1. Az ingatlanok elbirtoklása a Partiumban és a Bánságban

A Magyar Királyság területén a Hármaskönyvben Werbőczy által feljegyzett szokásjog szerint ingatlanok elbirtoklására a 32 éves általános jogszerző és elévülési határidő érvényesült; ehhez eredetileg csupán tényleges birtoklás volt szükséges, a birtokba lépést igazoló jogcím azonban nem.⁹ Jogcím hiányában a jóhiszeműség sem képezhetett kellékét az elbirtoklásnak. Az 1811. évi Optk. 1853-as hatályosulását követően is, a Telekkönyvi rendtartás 1855-ös hatályba léptetéséig¹⁰ e helyzet maradt fenn a Magyar Királyság területén. Ezt követően azonban a gyakorlatban az osztrák jog hatására meg-honosodott¹¹ a jóhiszemű birtoklás különálló elvárása is. Ez utóbbi elbirtoklási kellék az Optk. 1861-es részleges hatályvesztése után is tovább élt.

A Magyar Királyság területén – amelynek közigazgatása ekkor még nem terjedt ki Erdélyre – az 1861. évi országbírói értekezlet az Optk. hatályon kívül helyezéséről döntött, azonban ekkor a telekkönyvvel és a telekkönyv útján tulajdonszerzéssel kapcsolatos normákat hatályukban fenntartotta.¹² Ilyen módon az Optk. (amelynek normáit alább részletesen ismertetjük) és a magyar szokásjog „határterületén” fekvő Partiumban és Bánságban a jóhiszeműség és jogcím hiányában is jogszerző elévülési útján tulajdonjogot keletkeztető 32 éves elbirtoklás (eredetileg „telekkönyvön kívüli” elbirtoklás) egyidejűleg vált hatályossá az Optk. alapján telekkönyvi bejegyzésen alapuló (ún. „telekkönyvi”) elbirtoklással.

Az országbírói értekezlet rendelkezései az osztrák mintájú telekkönyvi elbirtoklás hatályban tartására nézve korántsem voltak egyértelműek, ugyanis a telekkönyvre vonatkozó szabályok hatályukban fenntartása implicit az elbirtoklás és maga a birtoklás szabályozásának (a telekkönyvi birtoklási vélelemből fakadó) hatályban maradását is feltételezték. Ezzel a normák egymással ellentétes elbirtoklási elvek (bejegyzési elv – ténybeli birtoklás; jogcím alapján szerzett jóhiszemű birtoklás – jogcím nélküli, rosszhiszemű birtoklás) párhuzamos alkalmazását eredményezték.¹³ Emiatt a szakirodalom úgy vélekedett, hogy az Optk. hatályban maradt normái a telekkönyvi bekebelezés jogcímén alapuló és jóhiszemű birtoklás eseteiben érvényesülnek majd, míg a rosszhiszemű

szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018, 458.

9 HOMOKI-NAGY Mária: *A magyar magánjog történetének vázlata 1848-ig*, JATEPress, Szeged, 2001, 48–49.

10 MATÚZ György: *A telekkönyv intézménye Magyarországon 1855–1960*, doktori értekezés, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2002, 10.

11 HOMOKI-NAGY Mária: *5.4. Magánjog = Erdély Jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018, 349.

12 MÁRKUS Dezső: *Az Osztrák Általános Polgári törvénykönyv mai érvényében*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1907, 4.

13 Lásd ZSÖGÖD Benő, *Néhány szó a telekkönyvön kívüli elbirtoklásra alkalmazandó jogszabályok kérdéséhez*, Jogtudományi Közlöny, 1896/17, 129–133.

birtoklás – amennyiben a birtokos számára a tulajdonjog bekebelezésre került – a 32 éves elévülési idő elteltével vezethet elbirtokláshoz:

„Ha jóhiszemben voltál (nem tudtad, hogy az a meghatalmazás érvénytelen; hogy az átruházó kiskorú stb.): elbirtokoltad. Mert a hosszabb telekkönyvi elbirtoklás minden kelléke fenforog (opt. 1477). Már e részben pedig az opt. kétségtelenül alkalmazandó.

Ha rosszhiszemben voltál: az opt. alapján nem szereztél semmit. Nem lettél tulajdonos (1477). Az irányodban való jogok korlátja, egyedül az elévülése a tulajdoni (eredeti érvénytelenség alapján való, tr. 148.) keresetnek. Tehát hiába hí[v]atkozik tr. 149. az általános polg. törvénykönyvre. T. i. e hivatkozás csak más szó e helyett: magánjog. Már pedig az elévülés ideje kérdésében magánjog a magyar.”¹⁴

Amennyiben az ingatlan rosszhiszemű birtokosa telekkönyvben tévesen jogszerű tulajdonosként került felvételle, a rosszhiszemű elbirtoklás csupán a 32 éves határidővel, az ún. „telekkönyvi birtok” alapján volt lehetséges. Amennyiben az ingatlan telekkönyvi lajstromba vétele még nem történt meg, az Optk. normái továbbra is jóhiszemű, jogcímen alapuló birtoklás esetén tették lehetővé az elbirtoklást, így a rosszhiszemű, jogcím nélküli elbirtoklás a telekkönyvön kívül szintén kizárólag a magyar szokásjog alapján, 32 éves határidővel maradt lehetséges.

Vizsgálódásunk szempontjából az ismertetett szabályozás jelentősége abban mutatkozik meg, hogy az Optk. rendelkezéseivel ellentétben a magyar szokásjog 1. a rosszhiszemű (akár telekkönyvön kívüli) elbirtoklást lehetővé teszi, és 2. ennek határidejét 32 éves időtartamban határozza meg. Az elbirtoklás mechanizmusa ebben a „vegyes” rendszerben kettős joghatáson alapszik: 1. a 32 éves elévülési határidő elteltével a tulajdonjog keresetősége a jogszerű tulajdonos vagyonában elenyészik,¹⁵ és 2. a határidő eltelte jogcímet biztosít a birtokos számára, aki ennek alapján tulajdonjogát a telekkönyvbe „bekebelezve” tulajdonossá válhat az Optk. rendelkezései szerint.

Az Optk. elbirtoklási rendszere és a magyar szokásjog közötti jelentős ütközési pontot képezett a telekkönyvi bekebelezéssel járó birtoklási vélelem, az ún. „telekkönyvi birtok”¹⁶ kérdése is. Adott ugyanis, hogy a maga javára bekebelezett tulajdonjoggal rendelkező személy megdönthetetlenül birtokosnak vélelmezése az Optk. 321. §¹⁷ alapján lehetetlenné tette a ténybeli birtoklás bizonyítását a telekkönyv tartalmával szemben, így a telekkönyvi tulajdonostól a 32 éves határidővel történő telekkönyvön kívüli rosszhiszemű elbirtoklás lehetősége kizárt maradt.

14 Uo., 132.

15 WENCZEL Tivadar: *A magyar magánjog rövid áttekintése*, Pfeifer Ferdinánd, Budapest, 1877, 65–66.

16 Lásd MESZER Artur: *Országbírói értekezéslet (21. és 156. §§) és Osztrák polgári törvénykönyv*, Politzer Zsigmond Könyvkereskedő, Budapest, 1897, 23–24. Lásd továbbá MATUZ György: *i. m.*, 183.

17 „321. §. A hol (úgynevezett tartománytáblák, városi vagy) telekkönyvek, (vagy más efféle nyilvános lajstromok) vannak behozva, ingatlan tárgyak iránti dologbani jognak jogszerű birtoka, csak ezen nyilvános könyvbéli rendes bejegyzés által nyeretik.” MÁRKUS: *i. m.*, 70.

3.2. Az ingatlanok elbirtoklása a Magyar Királyság azon területein, ahol az osztrák Polgári törvénykönyv hatálya az országbírói értekezletet követően is teljességében fennmaradt

Az Optk. megalkotása során az elbirtoklás kapcsán az adózás és jogbiztonság szempontjából előnyös ingatlan-nyilvántartási (telekkönyvi) rendszer köré szerveződött meg az ingatlanokon alapított dologi jogok szabályozása. Innen eredően az Optk. 431. §-a akként rendelkezett, hogy ingatlanok felett tulajdonjog kizárólag telekkönyvi bekebelezéssel szállhat át (illetve keletkezhet).¹⁸ A telekkönyvi bekebelezés kizárólag a korábban bekebelezett tulajdonossal szemben lehetséges (amennyiben az ingatlan a telekkönyvi rendszerben lajstromba vételre került), akár a tulajdonostól szerzett, erre szóló kifejezett jóváhagyás, akár telekkönyvi per útján; e feltétel alól az elbirtoklással szerzés sem volt mentes, így ez külön keresetindítást feltételezett azokban az esetekben, amikor az elbirtokló birtoklása korábban (akár tévesen) valamely jogcím alapján még nem került bekebelezésre.¹⁹

Az Optk. 1455. §-a minden megszerzhető tárgyat elbirtokolhatóvá tett.²⁰ Az elbirtokláshoz szükséges ténybeli birtoklás kellékeit az Optk. 1460–1464. §§-ai a következőképpen írták elő: 1. a tulajdonjog átruházására alkalmas jogcímen kell alapulnia, 2. a birtokosnak jóhiszeműnek kell lennie (a rosszhiszemű birtokostól örökléssel vagy élők közötti tulajdonátruházó ügylettel tulajdont szerző, jóhiszemű jogutód az elbirtokláshoz szükséges birtoklása a tulajdonszerzéstől számítandó), 3. a birtoklásnak „valódinak” kell lennie (Optk. 1464. §), vagyis az erőszakkal, alattomosan, vagy a tulajdon átruházására alkalmatlan jogcímmel (például más helyett birtoklás esetei) vagy jogcím nélkül szerzett birtoklás nem vezethetett elbirtokláshoz, még a jóhiszemű jogutódok javára sem.

Az Optk. 1467. §-a ingatlanok vonatkozásában főszabályként a telekkönyvi elbirtoklást határozta meg: az ingatlan feletti tulajdonjog telekkönyvi bekebelezését követően 3 éves határidővel a bekebelezéssel szembeni ellentmondás keresetősége elenyészett, és ezzel a (tévesen) bekebelezett tulajdonjog a telekkönyvi tulajdonos ellenében, a telekkönyvben rögzített kiterjedéssel támadhatatlanná vált.²¹ Az elbirtoklás ily módon mint egyfajta elévülés került meghatározásra. Kiegészítő szabályként, az Optk. 1468. §-a a telekkönyvön kívüli jogcímes elbirtoklást tett lehetővé azon esetekben, amikor az ingatlan telekkönyvi lajstromba felvétele még nem történt meg. Az elbirtoklás ilyenkor is csupán tulajdonátruházó jogcím alapján maradt megengedett (amely okirati formát kellett öltönni), azonban az elbirtokláshoz 30 éves birtoklás volt szükséges. Közjogi jogalanyok elleni elbirtoklás esetében az Optk. 1472. §-a a telekkönyvi elbirtokláshoz 6 éves,

18 Dan TEODORESCU: *Domeniul de aplicare al uzucapiunii în sistemul dreptului austriac*, Studia Universitatis Babeş-Bolyai Iurisprudentia, 2009/4, 42; MÁRKUS: *i. m.*, 98–99.

19 TEODORESCU: *i. m.*, 43.

20 *Uo.*, 38–39.

21 MÁRKUS: *i. m.*, 324–325. Az elévülési határidő esettől függően ennél rövidebb is lehetett (akár 60 napos is, abban az esetben, ha a telekkönyvi tulajdonos értesítésre került). E helyzetekről lásd PETRIK Ferenc: *A telekkönyvi jog alapelvei, a közhitelesség elve*, Magyar Jog, 2003/5, 257–264.

a telekkönyvön kívüli elbirtokláshoz 40 éves határidőt szabott meg. E szabályok analóg módon érvényesültek a dologi részjogosultságok esetében is (Optk. 1469–1470. §§).

Az elbirtoklás elévülési természetét az Optk. 1478–1479. §§-ainak megfogalmazása igazolja:

„1478. §. Amenyiben minden elbirtoklás elévülést foglal magában, a kiszabott kellek mellett mindkettő egy időben telik be. De a tulajdonképeni elévülésre az oly jognak, mely már magában is gyakoroltathatott volna, harmincz éven általi nem használása is elegendő.

1479. §. Tehát egy harmadik irányábani minden jogok, akár vannak a nyilvánkönyveikbe bekebelezve, akár sem, rendszerint legfeljebb harmincz évi nem használás, vagy ugyanannyi ideig tartott hallgatása állni elenyésznek.”²²

A telekkönyvön kívül bekövetkezett elbirtoklás hatályainak kifejtéséhez az elbirtokló tulajdonjogát saját nevére a telekkönyvi rendszerben be kellett kebelezze, erre keresetindítási joggal rendelkezett és tulajdonszerzése csupán a bekebelezés pillanatától vált harmadik személyekkel szemben ellenvethetővé (Optk. 1498–1499. §§).

Az Optk. elsősorban telekkönyvi bekebelezésen és mindenkor jogcímen alapuló elbirtoklási rendszerének fontos jellemzője volt, hogy a telekkönyvben rögzített tulajdonviszonyokkal ellentétes, a bekebelezett tulajdonossal szembeni elbirtoklást, az ún. „kontra-tabuláris”²³ elbirtoklást nem tette lehetővé. Itt mutatkozik meg a magyar szokásjogban ismert 32 éves rosszhiszemű elbirtoklás valódi jelentősége, amely azonban a történelmi Erdély területén 1855 után nem volt alkalmazható.

3.3. Az ingatlanok elbirtoklása Moldva és Havasalföld, a Duna-menti (egyesült) Fejedelemségek és a Román Királyság területén

A román jog első modernnek mondható kodifikációi, a XIX. század elején keletkezett Calimach (Moldva) és Caragea (Havasalföld) kódexek szabályozták az elbirtoklást, bár e tekintetben az 1811. évi Optk. normáit közelebbről követő 1817-től hatályos Calimach-kódex szabályozása volt jobbnak és részletesebbnek mondható.²⁴ Az Optk. 1451–1452. §§-ainak rendelkezéseit a Calimach-kódexbe átemelő 1906–1907. cikkek az elbirtoklást eredeti tulajdonszerzési formaként határozták meg, az elévülés joghatásával szimmetrikus módon, különbségtétel nélkül ez utóbbihoz képest.²⁵ Az elbirtoklás keltekét képezte az elbirtokló jóhiszeműsége, bár (az Optk. 1463. §-ának rendelkezéseivel összhangban) a Calimach-kódex 1920. cikke értelmében a rosszhiszemű birtokszerző jóhiszemű örökösei és jogutódjai javára a birtokba lépéstől az elbirtoklási idő folyt; a tulajdonátruházásra látszólag alkalmas bármely a birtokosnak kedvező jogcím jóhiszeműségi

²² MÁRKUS: *i. m.*, 327.

²³ Christian von BAR: *A birtokra vonatkozó szabályozás és a dologi jogok átruházásának alapkérdései európai szemszögből*, Iustum Aequum Salutare, 2019/2, 17.

²⁴ Dimitrie ALEXANDRESCO: *Explicatiunea teoretică și practică a dreptului civil român*, XI. köt., Atelierele Grafice Socec & Co, București, 1915, 7–8.

²⁵ *Uo.*

vélelmet keletkeztetett az elbirtoklóval szemben, sőt az 1918. cikk (az Optk. 1462. §-ának szövegével azonos) értelmében a jóhiszemű jogszerző számára lehetővé tette a tulajdonelbirtoklás helyett az illető jogcímmel átszállását is.²⁶

Az Optk. szellemiségétől eltérően a román jog a telekkönyvi nyilvántartás intézményét a XX. század harmadik évtizedéig nem ismerte. Az első joghatásokkal bíró (azonban nem telekkönyvi jellegű, a bejegyzési és a közhitelességi elvet mellőző) ingatlan-nyilvántartási rendszer az 1832-es sarkalatos törvények útján került bevezetésre.²⁷ Az e nyilvántartásba történő felvétel önmagában nem eredményezte a tulajdonjog keletkezését vagy átruházását. Emiatt a Calimach-kódex – az Optk.-ban analóg megfelelővel nem rendelkező – 1919. és 1924. cikkei az ingatlan birtokába tulajdonátruházásra alkalmas jogcímmel lépett, magát ennek alapján jóhiszeműen tulajdonosnak gondoló személy számára 10 éves határidővel tette lehetővé a moldvai fejedelemség területén lakó tulajdonossal szembeni elbirtoklást; ha pedig a tulajdonos a fejedelemség területén nem rendelkezett lakóhellyel, az elbirtoklás csupán 20 éves határidő elteltével volt felhívható.²⁸ A norma, a kódex más szabályaitól eltérően, a francia polgári jogból került átemelésre (a napóleoni kódex 2265. cikkéből).²⁹ Azonos szabályok érvényesültek az ingatlanokon alapított tulajdonjog tartalmát alkotó részjogosultságok (így például a szolgálmi jog) vonatkozásában is.³⁰ A jóhiszemű birtokos javára elbirtoklás – ellentétben a későbbi román joggal – a Calimach-kódex értelmében a köztulajdonban álló ingatlanok esetében is megengedett volt, 40 éves határidő elteltét követően, az Optk. 1474. §-ának rendelkezésével összhangban.³¹ Ugyancsak eltérően a későbbi román jogtól, a Calimach-kódex ingatlanok esetében semmilyen formában nem tette lehetővé a rosszhiszemű elbirtoklást.³² Mindazonáltal a harmadik személyek ellen indítható kereseteket (azok kötelmi vagy tulajdoni természetűtől függetlenül) a Calimach-kódex 1943. cikke (az Optk. 1479. §-ának részleges analóg megfelelője) 30 éves határidő elteltével elévülésnek vetette alá, és e rendelkezés a tulajdoni keresetre is kiterjedt.³³

A Caragea-kódex a jóhiszemű, tehát jogcím alapján történő elbirtoklást ingatlanok esetén a Calimach-kódexhez hasonló módon 10–20 éves elbirtoklási idővel tette lehetővé annak függvényében, hogy a tulajdonos lakóhelye a fejedelemség területén, vagy azon kívül volt megtalálható; az ingatlan birtokába rosszhiszeműen lépett személy ellen, annak a birtokból való elmozdítására irányuló kereset megindítását pedig szintén 30 éves elévülési határidőnek vetette alá.³⁴

Látható, hogy a XIX. század eleji román jog a 10–20 éves időtartamú, jogcímen alapuló, jóhiszemű elbirtoklás modelljét honosította meg, azonban az osztrák jogból átvette a tulajdoni kereset elévülhető természetének elvét, emiatt ellehetetlenítve a rosszhiszemű

26 *Uo.*, 12–13.

27 *Uo.*, 20–21.

28 *Uo.*, 14. Az időtartamok számításának módszerét lásd lentebb.

29 Constantin HAMANGIU, Nicolae GEORGEAN: *Codul civil adnotat*, IX. köt., Editura Librăriei „Universala” Alcalay & Co., București, 1934, 496.

30 ALEXANDRESCO: *i. m.*, 14.

31 *Uo.*, 15.

32 *Uo.*, 16.

33 *Uo.*, 17.

34 *Uo.*, 22.

birtokossal szembeni keresetindítást a birtokba lépéstől számított 30 éves határidő elteltével. Megfigyelhető továbbá, hogy a havasalföldi és moldvai polgári jog első kodifikációja nem ismerte a telekkönyvi nyilvántartás intézményét, emiatt a ténybeli birtoklás, ezen belül pedig a jogcímre alapuló jóhiszemű birtoklás volt az elbirtoklást megalapozó tényállás. A rosszhiszemű birtokos, bár a birtokba lépésétől számított 30 éves határidő elteltével abból nem volt jogi eszközökkel kimozdítható, maga a tulajdonjog megszerzése iránt elbirtoklási keresetet továbbra sem indíthatott.³⁵ Így legkorábban a tőle úm. „tulajdont” jóhiszeműen, jogcímrel (akár örökléssel) szerző személy hívhatta fel az elbirtoklást, ha annak időtartama alatt jóhiszeműsége fennmaradt.

Az 1864. évi román Polgári törvénykönyv³⁶ (1864. évi Rptk.) 1837. cikkének rendelkezése (a napóleoni kódex 2219. cikkének analóg³⁷ megfelelője) az elévülés és elbirtoklás fogalmait egységesen, mint „elévülést” (*prescriptie*) határozta meg annak egyidejűleg jogvesztő (a kereshetőség elenyészik – *prescriptie extinctivă*) és jogkeletkeztető (az elbirtoklási hatályú elévülés esetén a birtokos számára tulajdonjog keletkezik – *prescriptie achizitivă*) joghatást tulajdonítva.³⁸ Emiatt, ellentétben a Calimach- és Caragea-kódexek felfogásával, az 1864. évi Rptk. a 30 éves ún. „rosszhiszemű” – vagyis jogcímet és jóhiszeműséget mellőző – elbirtoklás esetén az elbirtoklási időtartam alatt fennmaradó háborítatlan birtoklás nem csupán a tulajdonjog kereshetőségének elenyészésével (elévülés) járt, hanem egyúttal tulajdonjogot is keletkeztetett az elbirtokló számára. Az 1864. évi Rptk. 1844. cikke, a Calimach-kódex és az Optk. fentebb ismertetett normáival ellentétben, kivonta az elbirtoklás köréből a köztulajdonban álló javakat.

Az 1864. évi Rptk. 1890. cikke (a napóleoni kódex 2261. cikkének megfelelője) minden keresetet, amely ennél rövidebb idő alatt nem évülne el (ideértve a tulajdoni keresetet is), 30 éves határidő elteltével elévülésnek vetett alá.³⁹ Az 1864. évi Rptk. e rendelkezésének az 1837. cikk rendelkezésével történő együttes értelmezéséből következően a szakirodalom az itt meghatározott határidőt mint elbirtoklási határidőt értelmezte, a francia jogban is ismert látásmód szerint, amely akár a rosszhiszemű ténybeli birtokos számára is tulajdonjogot fakaszt; ennek kizárólagos feltételei, hogy a ténybeli birtokos az 1864. évi Rptk. 1847. és köv. cikkei értelmében állandó, megszakítások nélküli, zavartalan és nyilvános birtoklást bizonyítson, vagyis az ingatlant tulajdonosként birtokolja.⁴⁰

Az 1864. évi Rptk. a Calimach- és Caragea-kódexekhez hasonlóan külön normákat tartalmazott az ingatlant jogcím alapján, jóhiszeműen birtokló személyek esetére (például azon személyek vonatkozásában, akik legjobb tudomása ellenére a tulajdon átruházására jogosulatlan „jogátruházótól”⁴¹ szereztek jogcímeiket). Az 1864. évi Rptk. 1895. cikkének rendelkezése a Calimach-kódex szabályát tükrözve, 10 éves határidőt szabott meg a jóhiszemű – jogügylet útján – határozott ingatlan felett magát tulajdonosnak gondolva birtokot szerző személy javára az ingatlan jogos tulajdonosával szembeni

35 *Uo.*, 26.

36 A jogszabály eredeti szövegéért lásd Vasile BOERESCU: *Legile Principatelor Unite Române*, Tipografia Cesar Bolliac, Bucuresci, 1865.

37 HAMANGIU, GEORGEAN: *i. m.*, 454.

38 ALEXANDRESCO: *i. m.*, 41.

39 HAMANGIU, GEORGEAN: *i. m.*, 491.

40 ALEXANDRESCO: *i. m.*, 106. és köv., 213–216; HAMANGIU, GEORGEAN: *i. m.*, 492.

41 ALEXANDRESCO: *i. m.*, 230.

elbirtoklásra, amennyiben a tulajdonos és az elbirtokló azonos ítéltábla illetékességi területén rendelkezett lakóhellyel; amennyiben a felek lakóhelye más-más ítéltábla illetékességi területén volt található, az elbirtoklási határidő legtöbb 20 év lehetett.⁴²

Az 1864. évi Rptk. a jogcímes elbirtoklás kellékeit részletesen szabályozta. Itt kiemelendő a jóhiszeműség meghatározása és feltételeinek előírása (1864. évi Rptk. 1898. cikke, valamint az 1899. cikk (2) bek.). Az Rptk. 1898. cikke, a francia modelltől eltávolodva (amely hasonló meghatározást nem tartalmaz), a jóhiszemű birtokost olyan személyként határozta meg, aki abban a meggyőződésben kötött ügyletet az ingatlan birtokát számára átadóval, hogy utóbbi a tulajdonjog átruházásához szükséges minden kellelkel rendelkezik (így a jóhiszeműség mindenkor egy jogcím létezéséhez kötött).⁴³ Az 1864. évi Rptk. 1897. cikkének (2) bek. értelmében semmis jogcímre elbirtoklás nem volt alapozható, míg ugyanazon cikk (3) bek. szerint a megtámadható jogcímekre abban az esetben volt alapozható elbirtoklás, amikor a jogcím fogyatékát az annak alapján birtokba lépett személy nem ismerte.⁴⁴ A jóhiszeműséget az 1864. évi Rptk. 1899. cikk (2) bek. elvi előszabálya értelmében minden esetben vélelmezni kellett. A jogcím alapján elbirtokló személy a tulajdonosként birtoklás feltételeit köteles volt igazolni.

Az első világháborút követően a Romániával egyesült területek divergens ihletésű és tartalmú jogrendszerei, gyakorlati megfontolásokból (ideértve az Erdélyben hatályos Optk. magasabb fejlettségi szintjét az 1864. évi, a XX. század második évtizedéig már több ízben módosított Rptk.-hoz képest) ideiglenesen hatályukban fenntartásra kerültek, a belső jogegység megteremtéséig.⁴⁵

3.4. Az ingatlanok elbirtoklása a mai Romániában

A kívánt belső jogegység megvalósításának az elbirtoklás terén legelső jelentős mozzanata az 1938. évi 115. törvényerejű rendelet (1938/115. tvr.) megalkotása volt,⁴⁶ amellyel a jogalkotó az ingatlantulajdonra vonatkozó szabályozást országszerte részleges összhangba hozta, ezzel előkészítve a román jogban egyes (nem kis mértékben az Optk. rendelkezéseiből ihletett) újítások törvénybe iktatását.

42 Amennyiben a felek egy ideig azonos ítéltábla illetékességi területén rendelkeztek lakóhellyel, majd utána egyikük más ítéltábla illetékességi területére költözött, az elbirtoklási határidőt minden esetben külön-külön kellett megállapítani az egyes illetékességi területeken tartózkodás időtartama függvényében. Az ilyenkor alkalmazandó számítási szabály az 1864. évi Rptk. 1896. cikke szerint a következő módon működött: azt az időtartamot, ameddig a felek azonos ítéltábla illetékességi területén rendelkeztek lakóhellyel, egy 10 éves időtartamból ki kellett vonni, majd a kivonásból keletkezett különbséget meg kellett szorozni kettővel, végül az így megkétszerezett különbséghez azt az időtartamot hozzáadni, amíg a felek azonos ítéltábla illetékességi területén rendelkeztek lakóhellyel. Így például, ha a felek csak 3 évig laktak azonos ítéltábla illetékességi területén, az elbirtokláshoz 17 éves időtartam volt szükséges: $(10 - 3) \times 2 + 3 = 17$. Liviu POP: *Dreptul de proprietate și dezmembrămintele sale*, Lumina Lex, București, 2001, 231.

43 *Uo.*, 238–240.

44 ALEXANDRESCO: *i. m.*, 240–241; HAMANGIU, GEORGEAN: *i. m.*, 498–500.

45 Camil NEGREA: *Evoluția legislației în Transilvania de la 1918 până astăzi*, Tipografia Cartea Românească din Cluj, Cluj, 1943, 5–6.

46 *Uo.*, 23.

Az 1938. évi 115. rendelet a tervezettek szerint (147. és köv. cikkek) két hullámban lépett volna hatályba, először azon országrészekben (Erdély, Partium, Máramaros és Bánság, valamint Bukovina), ahol a telekkönyvi nyilvántartás már korábban is létezett és az Optk. hatályban volt, egyidejűleg az utóbbi jogforrás lecserélésére megalkotandó egységes, új román Polgári törvénykönyv hatálybalépésével. Ezután, amint a telekkönyvi rendszer az ország többi területén is kiépítésre került, egy később megalkotandó hatályba léptetési norma alapján a rendelet kiterjesztésre került volna más országrészekre is.

Az 1938. évi 115. rendelet fő újítása a bejegyzési elv megerősítése volt, elsősorban ott, ahol ez az elv korábban sem számított ismeretlennek.⁴⁷ Emellett a rendelet közelítette a rosszhiszemű elbirtoklást nem ismerő, az Optk. normáiból ihletett szabályozást az 1864. évi Rptk. (és a magyar szokásjog) megoldásához. A rendelettel párhuzamosan a román Ókirályságban az 1864. évi Rptk. normái maradtak hatályban.

Az 1938. évi 115. rendelet az elbirtoklást az ország azon területein, amelyek már telekkönyvi nyilvántartással rendelkeztek, két formában tette lehetővé. Az első elbirtoklási forma, az ún. „telekkönyvi elbirtoklás” (1938. évi 115. rendelet 27. cikke), az Optk. rendelkezéseiből ismert 3 éves elbirtokláshoz hasonlóan, a telekkönyvbe tulajdonát ruházásra alkalmas, érvényes jogcím hiányában tulajdonosként bejegyzett személy számára a jogszerzést utólagosan megtámadhatatlanná tette, amennyiben a személy az illető jogot jóhiszeműen, tulajdonosként legalább 10 évig birtokolta. A szövegben a „jog birtoklására” vonatkozó szókapcsolat véleményünk szerint a telekkönyvi birtokra utal (amelynek problematikáját fentebb érintettük), ugyanis a telekkönyvi bekebelezés az 1938. évi 115. rendelet 32. cikkének értelmében a jog fennállásának megdönthetetlen vélelmét vonta maga után. Emellett a tulajdonos a továbbiakban is birtokosnak vélelmezett, ugyanis az Optk. más rendelkezései az 1938. évi 115. rendelet hatályának záróterületén, ideértve a birtoklási vélelmét is, hatályban maradtak. Emiatt az 1938. évi 115. rendelet telekkönyvi elbirtoklásának képlete nem követelt meg ténybeli birtoklást, csupán a telekkönyvi jog birtoklását. Az elbirtoklás e formáját a szakirodalom a „jogcím megerősödésével” járó elbirtoklásnak is nevezte (*uzucapiune prin convalescența titlului*).⁴⁸ A rendeletben szabályozott második elbirtoklási forma az ún. „telekkönyvön kívüli elbirtoklás” volt. A rendelet 28. cikkébe foglalt norma értelmében bármely személy, aki egy ingatlant a törvény feltételeinek betartásával (vagyis tulajdonosként) 20 évig birtokolt a telekkönyvbe bejegyzett (értelemszerűen kizárólag természetes személy) jogos tulajdonos „elhalálózását” követően, illetve a tulajdonjogról a jogos tulajdonos által tett lemondási nyilatkozat a telekkönyvbe bejegyzését követően, az ingatlan saját nevére bekebelezését elbirtoklás jogcímével kérhette a rendelet 130. cikkébe foglalt eljárásnak megfelelően; ebben az esetben az elbirtokláshoz sem jogcím, sem pedig jóhiszeműség feltétele nem került előírásra.⁴⁹

A második bécsi döntés, majd második világháború kitörése megghiúsította az egységes Román Polgári törvénykönyv hatálybalépését (bár ennek szövege kihirdetésre

47 Nonu-Gheorghe PUȘCARIU: *Efectul constitutiv de drepturi asociat înscrierilor în cartea funciară*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai Iurisprudentia, 2015/2, 35.

48 *POP: i. m.*, 237.

49 *Uo.*, 237–238.

került), így az 1938. évi 115. törvényerejű rendelet hatályosulása sem következhetett be a tervezettek szerint.

Az 1943. évi 389. törvény a második bécsi döntés által nem érintett Dél-Erdélyben az Optk. és a magyar szokásjog hatályon kívül helyezéséről, ezzel egyidejűleg az 1864. évi Rptk. területi hatályának e térségre kiterjesztéséről rendelkezett, amely 1943. június 22-vel be is következett; Észak-Erdélyben⁵⁰ az 1945. évi 260. törvény 1945. április 4-ével foganatosított azonos intézkedést, ezzel véget vetve a magyar szokásjog évezredes és az Optk. másfél évszázados hatályának. E normák azonban nem eredményezték az 1938. évi 115. rendelet hatálybalépését.

Rövid interregnum vette kezdetét, amelynek során az ingatlanok elbirtoklása az 1864. évi Rptk. rendelkezései alapján zajlott azokban az országrészekben is, ahol korábban telekönyvi nyilvántartás létezett. Ez a helyzet csupán utóbb, az 1947. évi 241. törvény 1947. július 12-i hatálybalépésével változott meg. Ekkortól kezdődően az 1938. évi 115. rendelet normái váltak mérvadóvá, míg a hatálybalépést megelőzően már megkezdődött elbirtoklások a birtoklás kezdetekor hatályos jogszabályoknak maradtak alávétve (esettől függően, a magyar szokásjog, az Optk., az 1864. évi Rptk. normáinak).⁵¹

Az ingatlanok elbirtoklásának kérdésében a következő jelentős változást az 1996. évi 7. kataszteri és ingatlan-nyilvántartási törvény hozta. E jogszabály ugyanis az 1938. évi 115. rendelet hatályon kívül helyezéséről rendelkezett, ezzel országosan egységesítve az elbirtoklás szabályozását az 1864. évi Rptk. rendelkezései szerint. Az új szabályozás 1996. június 24-én lépett hatályba.⁵²

Az 1938. évi 115. rendelet hatályon kívül helyezésének módja komoly kérdéseket vetett fel a gyakorlatban és a szakirodalomban egyaránt. Az 1996. évi 7. törvény hatályba léptetésekor azokban az országrészekben, ahol az 1938. évi 115. rendelet korábban hatályban volt, annak hatálya fenntartásra került az új telekkönyvi bejegyzések vonatkozásában is, mindaddig, amíg az illető területen az 1996. évi 7. törvényben létrehozott kataszteri nyilvántartás kiépítésre nem kerül (1996. évi 7. törvény 60. cikk). Az új szabályozás a bejegyzési elvet eltörölte, így a tulajdonjog keletkezése és átszállása magával az erre kötött jogügylettel állt be (a román jog által történetileg ismert megoldás szerint). Ez problematikusnak bizonyult az 1938. évi 115. rendelet hatálya alatt megkezdett 20 éves elbirtoklás esetében (ugyanis ez tulajdonátruházó joghatásait bejegyzéssel fejthette ki, amely látszólag nem történhetett meg az új szabályozás hatálya alatt, amely nem ismerte a bejegyzési elvet).⁵³ A probléma feloldásához az 1996. évi 7. törvény nem tartalmazott támpontokat.⁵⁴ Az így keletkezett helyzetet Románia Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszéke 2007. évi LXXXVI. (86.) jogegységi határozatában⁵⁵ akképpen oldotta fel, hogy az 1938. évi 115. rendelet hatálya alatt megkezdődött 20 éves elbirtoklások esetében, a tulajdonjog

50 Lásd VERESS Emőd: *6.4.1. Erdély magánjogi...*, i. m., 467–469; Pop: i. m., 234.

51 Pop: i. m., 234–235; Marian NICOLAE: *Spre o legislație unică de carte funciară sau despre odiseea unificării regimului român de publicitate imobiliară*, Revista de Științe Juridice, 2018/2, 50–51.

52 NICOLAE: i. m., 59.

53 Rodica PEPTAN: *Uzucapiunea după intrarea în vigoare a Lg. nr. 7/1996*, Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice, 2009/2, 155–156.

54 NICOLAE: i. m., 67.

55 Szövegéért lásd Románia Hivatalos Közlönye, I. rész, 2008/697. szám.

megszerzésének megállapítása iránti keresetre a korábban hatályos rendelet elbirtokláshoz előírt feltételeit minősítette irányandónak.

További problémát jelentett, hogy a bejegyzési elv eltörlésével a tulajdonjog telekkönyvön kívüli megszerzésének lehetősége (az erre alkalmas ügyletek alapján) megnyílt azokon a területeken is, ahol a korábbi telekkönyvi szabályozás ezt kizárta, ezzel a telekkönyv tartalmával szembeni 10–20 éves elbirtoklás is lehetségessé vált (amelyet korábban az Optk. és az 1938. évi 115. rendelet sem tett lehetővé).⁵⁶ Emellett az ingatlan-nyilvántartás tartalmához társított tulajdonlasi vélelmet az 1997. évi 7. törvény megdönthetővé silányította, ezzel is megkönnyítve a bejegyzett (még élő) tulajdonossal szembeni elbirtoklást. Ez utóbbi problémára a jogelmélet és joggyakorlat mindmáig nem adott választ.

A román jogban az elbirtoklás szabályozásának jelenleg hatályos formáját a 2009. évi Rptk. adta meg, amelynek 931–934. cikkei rendelkeznek az ingatlanok elbirtoklásáról. Mielőtt a rendelkezéseket bemutathatnánk, szükséges megemlítenünk, hogy a 2009. évi Rptk. az ingatlantulajdon megszerzése kérdésében névlegesen visszatért a bejegyzési elvre (2009. évi Rptk. 885. cikk). A vonatkozó norma hatálybalépését azonban a jogalkotó a polgári anyagi jogi kódexhez fűzött átmeneti rendelkezéseket tartalmazó 2011. évi 71. törvény 56. cikkében elhalasztotta;⁵⁷ ezt a kataszteri felmérések az egyes közigazgatási egységekben megvalósuló lezárásának időpontjához kötötte. E megoldás jogbizonytalanságot keletkeztetett, ugyanis jelenleg nem állapítható meg, hogy mely közigazgatási egységek (községek, városok, municipiumok) területén kerültek a munkálatok lezárására. E részlet annyiban jelentős vizsgálódásunk szempontjából, hogy az elbirtoklásra vonatkozó normák a hatályos szabályozásban mégis nagymértékben alapoznak a bejegyzési elvre. A hatályos jogszabály az ingatlanok elbirtoklása esetében az 1938. évi 115. rendelet modelljét követve ún. „telekkönyvi” és „telekkönyvön kívüli” elbirtoklást tesz lehetővé.

A 2009. évi Rptk. *telekkönyvi elbirtoklást*⁵⁸ szabályozó 931. cikk (1) bek. értelmében azon személy tulajdonjogát, aki ezt vagy részjogosultságait az ingatlan-nyilvántartásba annak ellenére jegyezte be, hogy az illető jog átruházására érvényes jogcímmel nem rendelkezett, és az ingatlant a bejegyzési kérelem iktatásától számított 5 évig hibátlanul (vagyis megszakítások nélkül, háborítatlanul stb.) és tulajdonosként birtokolta, a határidő elteltét követően vitatni nem lehetséges. Ugyanazon cikk (2) bekezdése a jóhiszeműséget csak a bejegyzési kérelem beterjesztésekor és a birtokba lépéskor írta elő, így a birtoklás utóbbi rosszhiszeművé átfordulása az elbirtoklási határidőt nem szakíthatja meg.

A 2009. évi Rptk. *telekkönyvön kívüli elbirtoklást*⁵⁹ szabályozó 930. cikkének (1) bek. a) és b) betűi⁶⁰ azon személy számára teszik lehetővé az ingatlan feletti tulajdonjog

56 NICOLAE: *i. m.*, 70.

57 *Uo.*, 71.

58 Lásd Irina Olivia CĂLINESCU: *Uzucapiunea tabulară în codul civil. Mod de operare*, Revista de Științe Juridice, 2015/Supliment, 102–105; Adrian STOICA, Anthony MURPHY: *Analiza uzucapiunii în reglementarea noului Cod civil*, Dreptul, 2016/6, 70–71.

59 Lásd STOICA, MURPHY: *i. m.*, 71–72.

60 Lásd az Rptk. 932. cikkét is a határidő számítására és annak szünetelésére vonatkozóan.

„bejegyzését”⁶¹ elbirtoklási jogcímmel, aki azt tulajdonosként (akár rosszhiszeműen, de hibátlanul) legkevesebb 10 évig birtokolta, az utolsó bejegyzett tulajdonos elhalálozásától vagy megszűnésétől, illetve a tulajdonjogról való lemondásának bejegyzésétől számítva. Amennyiben a birtoklás az elhalálozás, megszűnés vagy tulajdonról lemondás előtt kezdődött meg, a határidő számításához csupán az ezután lefolyt időtartam vehető figyelembe. Az Rptk. 932. cikkének (2) bekezdése a birtoklás megszakadásának vagy más fogyatéknak az elbirtoklási határidő szünetelése joghatását tulajdonítja (vagyis nem rendeli el új elbirtoklási határidő kezdetét). A 2009. évi Rptk. 930. cikkének (1) bek. c) betűje értelmében az ingatlan-nyilvántartásba fel nem vett ingatlanok elbirtoklása, 10 éves hibátlan birtoklás után az elbirtoklás bejegyzésével lehetséges. A telekkönyvön kívüli elbirtoklást kizárja, ha az elbirtoklási lefolyása során, vagy akár azt követően is bármely személy az ingatlan felett törvényes jogcímből fakadóan saját tulajdonjogot (vagy ennek részjogosultságát) jegyez fel (2009. évi Rptk. 930. cikk (2) bek.). Emiatt az ingatlan-nyilvántartás tartalmával szembenálló (telekkönyv elleni) rosszhiszemű elbirtoklás véleményünk szerint jelenleg sem lehetséges.

4. Az elbirtoklás normáinak időbeni változásából adódó egyes következmények a joggyakorlat és jogbiztonság szempontjából

Amint azt fentebb már részben említettük, az elbirtoklás szabályozásának időbeni változása jogbizonytalanságot eredményezett. Ennek feloldására több jogegységi határozat is keletkezett, amelyek közül egyet már korábban is megvizsgáltunk (lásd fentebb). A Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék egy további, 2015. évi 19. számmal kihirdetett jogegységi határozata,⁶² a 2009. évi Rptk. szövegében szabályozott elbirtoklásra vonatkozó (a 2010. évi Polgári eljárásjogi törvénykönyvbe foglalt) eljárásának kapcsán megállapította, hogy az elbirtoklás eljárása minden esetben a birtoklás kezdetekor hatályos eljárásjogi normák által kerül meghatározásra, a *tempus regit actum* elv értelmében.

Határozatával a legfelső bírói fórum a jogi problémát ellentétesen oldotta meg ahhoz képest, ahogyan ugyanezt a kérdést Románia Alkotmánybírósága annak 2015. évi 225. határozatában értelmezte (az eljárási normák esetében az anyagi jogi természetű *tempus regit actum* elv mellőzésével).⁶³ A határozat meghozásához a semmitőszék a következő érveket tartotta szem előtt:

– az elbirtoklás normáinak területi és időbeni változatossága;

61 Itt a jogszabály bejegyzésről, nem tulajdonszerzésről beszél, ami a bejegyzési elv hatálybalépése előtt problematikus.

62 Szövegéért lásd Románia Hivatalos Közlönye, I. rész, 2016/11. szám.

63 Valeriu STOICA: *Domeniul de aplicare al procedurii privitoare la înscrierea drepturilor dobândite în temeiul uzucapiunii (art. 1.050-1.053 din Codul de procedură civilă)*, Revista Română de Drept Privat, 2016/2. <https://sintact.ro/#/publication/151010535> (letöltés ideje: 2022. 10. 25.); Irina SFERIDAN: *Uzucapiunea ca exercițiu al unui drept potestativ. Între libertatea normei și constrângerea jurisprudenței*, Revista Română de Drept Privat, 2021/3–4. <https://sintact.ro/#/publication/151023113> (letöltés ideje: 2022. 10. 25.).

- a 2011. évi 71. tv. 82. cikk (2) bek. rendelkezései, amelyek szerint a 2009. évi Rptk. normái csak azokra az esetekre vonatkoznak, amikor a birtoklás hatálybalépésük után kezdődött;
- az elbirtoklás visszaható jellege a birtoklás kezdetéig (az 1864. évi Rptk. rendszerében);
- a 2009. évi Rptk. rendszerében a 2010. évi Polgári eljárásjogi törvénykönyv (Pejtk.) 1053. cikk (3) bek. anyagi jogi tartalma, amelynek figyelembevételével a 2011. évi 71. tv. 56. cikke értelmében az „új” elbirtoklás hatálybalépését szabályozza (nem visszaható hatály); ergo: ha az eljárási normák azonnali hatállyal bírnának, akkor visszaható hatályú anyagi norma keletkezne az elbirtoklás tekintetében, ami nem megengedhető, az eljárásjogi norma így elválaszthatatlan a materiális normától;
- a Pejtk. 1053. cikk (3) bek. „az Rptk. normáiba foglalt” kellékek vizsgálatára utal, és a vizsgálat elemei is a 2011. évi Rptk. normáihoz viszonyulnak;
- a Pejtk. 1050. cikk kifejezett rendelkezése („az eljárás minden elbirtoklással szerzett dologi jog telekkönyvezésére irányuló keresetre vonatkozik”) nem jelentős, a 2009. évi Pejtk. 24. cikke fényében (időbeni hatály);
- az Alkotmánybíróság 2015. évi 225. határozatának indokolásába foglalt ezzel ellentétes megoldás nem egységes joggyakorlatot szül.

Ebből a – véleményünk szerint téves – érvelésből eredően, és hasonlóan a 2007. évi LXXXVI. jogegységi határozatból felsejülő következtetéshez, a jogkereső elbirtokló számára a domináns joggyakorlat nem biztosít lehetőséget arra, hogy az esetlegesen több egymás utáni elbirtoklási rendszer közül, amelyek birtoklása során hatályban voltak, megválassza azt, amely számára legkedvezőbb.⁶⁴ E megoldás ugyanis a semmítőszéki határozatokban a jogbiztonsággal összekeverve értelmezett *tempus regit actum* elvvel ellentétes lenne.

Egy ilyen értelmezés különösen problematikus Románia azon területein, ahol az 1938. évi 115. rendelet hatályban volt, ugyanis e jogforrás a rosszhiszemű elbirtoklást csupán abban az esetben tette lehetővé, amikor az utolsó telekkönyvben bejegyzett természetes személy tulajdonos elhalálozott (vagyis a telekkönyv tartalma – pl. élő tulajdonos – „elleni” rosszhiszemű elbirtoklás nem volt e jogszabály értelmében lehetséges).

Ilyen körülmények között például egy, a történelmi Erdély területén telekkönyvben lajstromba vett ingatlan birtokába 1995-ben jogcím nélkül (rosszhiszeműen) lépő személy a 30 éves elbirtoklást abban az esetben sem hívhatná fel, ha birtoklása az Rptk. hatályának 1996–2011 közötti időszakában is fennállt volna. Azonban ha már 1997-ben kezdődött számára a rosszhiszemű elbirtoklás, 30 éves határidővel jogcím hiányában is lehetségessé válik. Hasonlóképpen az ilyen értelmezés az ingatlan-nyilvántartásban lajstromba nem vett ingatlant 2010-es kezdettel rosszhiszeműen bíró személy esetében viszont 30 éves, az ugyanazon ingatlant 2012-es kezdettel birtokló személy esetében viszont csupán 10 éves határidővel engedi elbirtokolni.

64 E következtetés a Legfelsőbb Semmítő- és Ítélszék előtt a legfőbb ügyész által beterjesztett álláspont 2.4.1. §. szövegéből is kiolvasható. Lásd 2015. október 2-i 1397/C/2845/III-5/2015. sz. állásfoglalás, http://old.mpublic.ro/recursuri/2015_civil/rc_02_10_2015.htm (letöltés ideje: 2022. 10. 25.).

A jogegységesítést célzó megoldás emiatt nem csupán igazságtalan, hanem ellentétes az elbirtoklás felhívásának a román jogban hatalmasságként (*drept potestativ*) megnyilvánuló jellegével is.⁶⁵ Ha ugyanis az elbirtoklás felhívásának joga hatalmasság, úgy *a fortiori* az elbirtoklás rendszerének megválasztása is az kell hogy legyen, amikor az elbirtokló birtoklása több elbirtoklási rendszer alatt is folytonos volt.

5. Következtetések

Tanulmányunkban az elbirtoklás egyes normáinak az elbirtoklási időre és más előírásaira vonatkozó normáit vizsgáltuk, ezek időbeni hatályának szem előtt tartásával. Megállapíthatjuk, hogy az elbirtoklás szabályozása Romániában különös változatosságot mutatott, mind időben, mind pedig térben. E változatosság, különösen a tealkönyvi rendszereket jellemző bejegyzési elv szigorú betartatása és mellőzése közötti oszcilláció a jogbiztonságra is befolyással volt, egyúttal méltánytalan helyzeteket teremtve hasonló időszakban és hasonló körülmények között megkezdett elbirtoklások esetében.

Megállapítható továbbá, hogy az elbirtoklási idő és az ehhez szükséges más kellek szabályozásában a romániai jogalkotó az osztrák és a francia szabályozási modell közötti köztes megoldásra törekedett, amely összeegyeztethető az ingatlan-nyilvántartás az ország területén tapasztalható eltérő fejlettségi szintjével.

Végezetül, az ingatlan-nyilvántartás és az elbirtoklás szoros összefüggésének tudatában megállapítható, hogy a bejegyzési elv országos hatálybalépését lehetővé tevő kataszteri munkálatok lezárása előtt az elbirtoklás intézményének fő célja, az ingatlan tulajdon és a birtokviszonyok összhangjának kialakítása elérhetetlennek tűnik.

Irodalomjegyzék

1. Dimitrie ALEXANDRESCO: *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român*, XI. köt., Atelierele Grafice Socec & Co, București, 1915.
2. Vasile BOERESCU: *Legile Principatelor Unite Române*, Tipografia Cesar Bolliac, București, 1865.
3. Irina Olivia CĂLINESCU: *Uzucapiunea tabulară în codul civil. Mod de operare*, Revista de Științe Juridice, 2015/Supliment.
4. Yun-Chien CHANG: *Adverse Possession in 203 Jurisdictions: Proposals for Reform*, University of Pennsylvania Journal of International Law, 2022/2.
5. Constantin HAMANGIU, Nicolae GEORGEAN: *Codul civil adnotat*, IX. köt., Editura Librăriei „Universala” Alcalay & Co., București, 1934.

65 Erről lásd SFERIDAN: *i. m.*; Valeriu STOICA: *Dreptul potestativ de uzucapiune imobiliară extratabulară*, Revista Română de Drept Privat, 2013/3. <https://sintact.ro/#/publication/151008059> (letöltés ideje: 2022. 10. 25.).

6. HOMOKI-NAGY Mária: *A magyar magánjog történetének vázlata 1848-ig*, JATEPress, Szeged, 2001.
7. HOMOKI-NAGY Mária: *5.4. Magánjog = Erdély Jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018.
8. HUSZÁR Eszter: *Az elbirtoklás jogintézménye és megjelenése az ingatlanjogi gyakorlatban*, Res Immobiles, 2008/3–4.
9. David Moiseevich KAUSCHANSKY: *Übersicht über den heutigen Rechtszustand in Rumänien (1918–1930)*, Zeitschrift für Ostrecht, 1931.
10. KOLOSVÁRY Bálint: *A tulajdonjog = Magyar magánjog, ötödik kötet. Dologi jogok*, szerk. SZLADITS Károly, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942.
11. MATÚZ György: *A telekkönyv intézménye Magyarországon 1855–1960*, doktori értekezés, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2002.
12. MATÚZ György: *Telekkönyvi rendszerünk kialakulása és működése*, doktori értekezés rövidített változata, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2003.
13. MÁRKUS Dezső: *Az Osztrák Általános Polgári törvénykönyv mai érvényében*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1907.
14. MESZER Artur: *Országbírói értekezlet (21. és 156. §§.) és Osztrák polgári törvénykönyv*, Politzer Zsigmond Könyvkereskedő, Budapest, 1897.
15. MEZEY Barna: *3.3. A jog alakulása = Erdély Jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018.
16. Camil NEGREA: *Rumänien. Der heutige Rechtszustand = Zeitschrift für osteuropäisches Recht*, Buchdruckerei Julius Klinkhardt, Leipzig, 1925.
17. Camil NEGREA: *Evoluția legislației în Transilvania de la 1918 până astăzi*, Tipografia „Cartea Românească din Cluj”, Cluj, 1943.
18. Marian NICOLAE: *Spre o legislație unică de carte funciară sau despre odiseea unificării regimului român de publicitate imobiliară*, Revista de Științe Juridice, 2018/2.
19. Rodica PEPTAN: *Uzucapiunea după intrarea în vigoare a Lg. nr. 7/1996*, Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice, 2009/2.
20. PETRIK Ferenc: *A telekkönyvi jog alapelvei, a közhitelesség elve*, Magyar Jog, 2003/5.
21. Liviu POP: *Dreptul de proprietate și dezmembrămintele sale*, Lumina Lex, București, 2001.
22. Nonu-Gheorghe PUȘCARIU: *Efectul constitutiv de drepturi asociat înscrierilor în cartea funciară*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai Iurisprudentia, 2015/2.
23. PUSZTAHELYI Réka: *Elbirtoklás – elévülés – telekkönyvi elbirtoklás*, Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai – Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium, 2014/2.
24. PUSZTAHELYI Réka: *A magánjogi elévülés*, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2015.
25. Irina SFERIDAN: *Uzucapiunea ca exercițiu al unui drept potestativ. Între libertatea normei și constanțarea jurisprudenței*, Revista Română de Drept Privat, 2021/3–4. <https://sintact.ro/#/publication/151023113> (letöltés ideje: 2022. 10. 25.)
26. Adrian STOICA, Anthony MURPHY: *Analiza uzucapiunii în reglementarea noului Cod civil*, Dreptul, 2016/6.
27. Valeriu STOICA: *Dreptul potestativ de uzucapiune imobiliară extratabulară*, Revista Română de Drept Privat, 2013/3. <https://sintact.ro/#/publication/151008059> (letöltés ideje: 2022. 10. 25.)

28. Valeriu STOICA: *Domeniul de aplicare al procedurii privitoare la înscrierea drepturilor dobândite în temeiul uzucapiunii (art. 1.050 – 1.053 din Codul de procedură civilă)*, Revista Română de Drept Privat, 2016/2. <https://sintact.ro/#/publication/151010535> (letöltés ideje: 2022. 10. 25.)
29. Dan TEODORESCU: *Domeniul de aplicare al uzucapiunii în sistemul dreptului austriac*, Studia Universitatis Babeş-Bolyai Iurisprudentia, 2009/4.
30. Christian VON BAR: *A birtokra vonatkozó szabályozás és a dologi jogok átruházásának alapkérdései európai szemszögből*, Iustum Aequum Salutare, 2019/2.
31. VERESS Emőd: *Erdély magánjogi integrálása (1918–1945) = Erdély Jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018.
32. WENCZEL Tivadar: *A magyar magánjog rövid áttekintése*, Pfeifer Ferdinánd, Budapest, 1877.
33. ZSÖGÖD Benő, *Néhány szó a telekkönyvön kívüli elbirtoklásra alkalmazandó jogszabályok kérdéséhez*, Jogtudomány Közlöny, 1896/17.
34. *** 2015. október 2-i 1397/C/2845/III-5/2015. sz. állásfoglalás. http://old.mpublic.ro/recursuri/2015_civil/rc_02_10_2015.htm (letöltés ideje: 2022. 10. 25.)

MOLNÁR JUDIT

Meglepetés kizárva – a fizetési meghagyás végrehajtói kézbesítése

No surprises – Service of an Order for Payment by the Bailiff

Abstract: The order for payment procedure is fast and effective – the order is issued by the notary at short notice. The issued order becomes final in the absence of the contradiction of the obligant, which makes the procedure more efficient. The contradiction can be failed due to the omission of the obligant, and in this case remedies are provided for the obligant to remove the consequences of the omission. However, these remedies hinder and make impossible the claim based on the final order for payment of the holder. In the study, we examined the conditions and impact of the application for certification, the objection to service, and the presentation of the second contradiction. The main question of the research was whether the legislator provides the holder a preventive remedy and whether these remedies can be excluded in advance. As a result of our examinations, we have been able to demonstrate positive legal consequences for holders in the rules on the service of orders by bailiff.

Keywords: order for payment procedure, final order for payment, application for certification, objection to service, opposition, service by bailiff

Összefoglaló: A fizetési meghagyásos eljárás gyors és hatékony, a meghagyást a közjegyző rövid határidővel bocsátja ki. A kibocsátott meghagyás a kötelezett ellentmondásának hiányában jogerőre emelkedik, amely tovább növeli az eljárás eredményességét. Az ellentmondás azonban a kötelezett mulasztása miatt is elmaradhat, és ebben az esetben a kötelezett számára jogorvoslatokat biztosítanak a mulasztás következményeinek elhárításához. Ezek a jogorvoslatok azonban a jogosultnak a jogerős fizetési meghagyás alapján történő igényérvényesítését akadályozzák, lehetetlenné teszik. A tanulmányban az igazolási kérelem, a kézbesítési kifogás és a második ellentmondás előterjesztésének feltételeit és hatását vizsgáltuk meg. A kutatás alapvető kérdése az volt, hogy a jogosult részére biztosít-e a jogalkotó megelőzési eszközt, előre kizárhatóak-e ezek a jogorvoslatok. A vizsgálataink eredményeként a fizetési meghagyások végrehajtó általi kézbesítésének szabályaiban mutathattunk ki a jogosultak számára pozitív jogkövetkezményeket.

Kulcsszavak: fizetési meghagyásos eljárás, jogerős fizetési meghagyás, igazolási kérelem, kézbesítési kifogás, ellentmondás, végrehajtói kézbesítés

Bevezető gondolatok

A fizetési meghagyásos eljárás szabályait a magyar polgári eljárásjogban az 1893. évi XIX. törvénycikk fektette le,¹ és immár a 129. születésnapját ünnepli nemperes eljárásunk 2022-ben. Szabályozásának alapeszméje – a peres eljárás alakszerűségeinek mellözése, az eljárás lehető egyszerűsítése, gyorsá és olcsóvá tétele ott, ahol ezt az anyagi igazság veszélyeztetése nélkül meg lehet tenni – az eljárás megjelenése óta változatlanul tekinthető.² Az eljárás legfőbb jellemzői, hogy az eljáró hatóság a jogosult egyoldalú kérelmére a kötelezettet – a bizonyítási eljárás mellözésével – a kérelemben foglalt követelés teljesítésére vagy azzal szembeni védekezésre (ellentmondás) hívja fel. Ellentmondás hiányában a fizetési meghagyás jogerőre emelkedik és végrehajtható lesz, míg ellentmondás esetén a fizetési meghagyásos eljárás perré alakul át.³

Jelen tanulmány a fizetési meghagyásoknak az ellentmondás elmaradása folytán bekövetkező jogerőre emelkedésének mint leggyorsabb jogosulti igényérvényesítési módnak a sajátosságait kívánja megvizsgálni. Az ellentmondás elmaradhat a kötelezett szándékos magatartásával (tartózkodik annak előterjesztésétől) és a kötelezett mulasztása miatt is. A mulasztás nyomán jogerőre emelkedett fizetési meghagyások bírósági végrehajtás útján történő érvényesítése során a jogosultnak – a kötelezett jogorvoslathoz való jogára tekintettel – számos akadályozó tényezővel kell számolnia.

A tanulmányban ezért megvizsgáljuk, hogy a kötelezett mulasztásaihoz kapcsolódó jogorvoslati formák miképpen hatnak ki a jogosultnak azon jogára, hogy a jogerős fizetési meghagyás alapján az igényét érvényesítse. A kutatást meghatározó alapvető feltevésünk, hogy az ellentmondás hiányában jogerőre emelkedett fizetési meghagyás nem tekinthető egyértelműen gyors sikernek az igényérvényesítő szempontjából. Erre tekintettel a következő kérdések megválaszolására teszünk kísérletet a tanulmányban: biztosít-e a polgári eljárásjogi szabályozás a jogosultak számára elkerülési eszközöket, amelyekkel az igényérvényesítést akadályozó tényezőket minimalizálhatják, kizárhatják, valamint a közjegyzői gyakorlatban jelen vannak-e a kötelezetti és jogosulti oldalon jogszabály által biztosított eljárásjogi eszközök.

1. Ha a kötelezett elmulasztja az ellentmondásra nyitva álló határidőt...

A fizetési meghagyással szemben a kötelezett jogorvoslattal élhet, melyet a fizetési meghagyásos eljárás szabályai alapján ellentmondás formájában terjeszthet elő. Az ellentmondás a kötelezettnek a közjegyzőhöz címzett nyilatkozata, melyben vitatja

1 1893. évi XIX. tc. a fizetési meghagyásokról 1. §.

2 KENGYEL Miklós: *Magyar Polgári Eljárásjog*, Osiris, Budapest, 2002, 467.

3 TÓTH Károly: *Polgári törvénykezési jog, Alapismeretek II. kötet Törvénykezés államhatalommal*, Hegedűs és Sándor Könyvkiadóhivatala, Budapest, 1910, 460–466; KENGYEL: *i. m.*, 467; GÁSPÁRDY László: *Polgári nemperes eljárások*, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2001, 125.

a jogosult követelését. A kötelezett bármely olyan nyilatkozatát ellentmondásnak kell tekinteni, amelyből kiviláglik, hogy a jogosult követelését, így a jogalapot vagy összegszerűségét részben vagy egészben vitatja.⁴

Ha a kötelezett a fizetési meghagyást kellő időben⁵ ellentmondással nem támadja meg, a közjegyző a meghagyás kiadmányát jogerősítési záradékkal látja el, és így kézbesítetteti a jogosultnak.⁶

Az ellentmondás elmaradása bekövetkezhet akként, hogy maga a kötelezett nem kíván védekezéssel élni a meghagyással szemben, és áll a jogerős meghagyás bírósági végrehajtása elé. Az ellentmondás elmaradása eredhet azonban a kötelezett azon mulasztásából, hogy a meghagyás kézhezvételét követően az ellentmondásra nyitva álló 15 napos határidőn túl terjeszti elő ellentmondását a közjegyzőnél. A közjegyző – ahogy fentebb már utaltunk rá – a határidő utolsó napját követő napon megállapítja a fizetési meghagyás jogerőre emelkedését, és a jogerős meghagyást kézbesítetteti a jogosultnak.⁷

Az elkésetten előterjesztett ellentmondás kapcsán éppen ezért elsődlegesen a közjegyző visszautasító végzést hoz, nem változtatva a meghagyás jogerején.⁸ Amennyiben azonban a kötelezett – az ellentmondása mellé becsatolt – igazolással kimenteni kívánja a határidő elmulasztását, a közjegyzőnek meg kell vizsgálnia, hogy az igazolás feltételei fennállnak-e.⁹ Az igazolási kérelem pozitív elbírálása¹⁰ nyomán az ellentmondást határidőben érkezettként kell kezelnie, így bekövetkezik a perré alakulás,¹¹ a meghagyás jogereje elvész. Az igazolás sikertelensége esetén az ellentmondás elkésettnek tekintendő továbbra is, visszautasítja a közjegyző,¹² és a meghagyás jogerős marad. Az igazolási kérelem előterjesztése tehát a határidőn túl előterjesztett ellentmondás nyomán jogerőre emelkedett fizetési meghagyások joghatásán jelentős változást képes előidézni. Az igazolás lehetősége folytán a gyors jogosulti siker (a jogerős meghagyás és annak alapján elindított bírósági végrehajtás) mindaddig függő helyzetben van, amíg a kötelezett számára az igazolási kérelem előterjesztésére lehetőséget biztosít a Pp.

Az igazolási kérelem azon kötelezett oldalán, aki önhibáján kívüli okból nem tudta az ellentmondást határidőben előterjeszteni, nagyon fontos eljárásjogi garancia.¹³ A ké-

4 SZÉCSÉNYI-NAGY Kristóf: *A fizetési meghagyásos eljárás = A polgári nemperes eljárások joga*, szerk. VARGA István, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013, 826; ASBÓTH-HERMÁNYI Lőrinc: *Módszertani útmutató a fizetési meghagyásos eljáráshoz*, HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012, 155–157.

5 2009. évi L. törvény a fizetési meghagyásos eljárásról (továbbiakban: Fmhtv.) 28. § (1) bek.: A fizetési meghagyás ellen a kötelezett annak kézbesítésétől számított tizenöt napon belül a közjegyzőnél ellentmondással élhet.

6 Fmhtv. 36. § (2) bek.

7 ASBÓTH-HERMÁNYI: *i. m.*, 164–165.

8 Fmhtv. 36. § (5) bek. a) pont.

9 Fmhtv. 28. § (4) bek.; az igazolás szabályozása tekintetében lásd: 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról (továbbiakban: Pp.) 150–154. §.

10 Pp. 153. § (3) bek: Azt, hogy a kérelem előfeltételei fennállnak-e, méltányosan kell elbírálni.

11 ASBÓTH-HERMÁNYI: *i. m.*, 182.

12 Fmhtv. 36. § (5) bek. a) pont.

13 Pp. 150. § (1) bek.; Az igazolás az eljárásjogi határidő vagy határnap elmulasztása esetén olyan eljárásjogi lehetőség, amely lehetővé teszi a mulasztás általános és különös jogkövetkezményeinek elhárítását. UDVÁRY Sándor: *Egyéb általános szabályok = Kommentár a polgári perrendtartáshoz*, szerk. WOPERA ZSUSZA, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 358–359.

relem kötelező tartalmi eleme azonban az, hogy a kérelmező megjelölje a mulasztásra vezető okokat, és valószínűsítse a saját mulasztásának vétlenségét. Udvary kiemeli, hogy nem elegendő, ha a kérelmező részletesen előadja, mi vezetett a mulasztásra, azt alá is kell támasztania.¹⁴ Az igazolás nyomán eljáró hatóság, így a közjegyző is, az okokat és körülményeket méltányosan fogja elbírálni.¹⁵

Az igazolási kérelem előterjesztésére nyitva álló határidő – igazodva a kötelezettel akadályozó tényező sajátosságaihoz – objektíve és szubjektíve is meghatározásra kerül: az igazolási kérelmet az elmulasztott határnaptól vagy az elmulasztott határidő utolsó napjától számított tizenöt napon belül lehet előterjeszteni. Ha a mulasztás később jut a félnek vagy képviselőjének tudomására, vagy az akadály később szűnik meg, az igazolási kérelem előterjesztésének határideje a tudomásszerzést vagy az akadály megszűnését követő napon kezdődik. A mulasztástól számított három hónap eltelte után igazolási kérelmet előterjeszteni nem lehet.¹⁶

A kötelezetti oldalán jelen lévő jogvédelmi garancia azonban a jogosult számára hosszú időre eredményez bizonytalan helyzetet. Az igazolási kérelem az ellentmondás előterjesztésére nyitva álló határidő utolsó napjától számított 3 hónapon belül – amennyiben a tudomásszerzés, akadálymegszűnés igazolást nyer – előterjeszthető, így annak előterjesztése és befogadása a jogerős fizetési meghagyásra és az alapján elindult bírósági végrehajtásra végzetes hatással lesz. A határidőben érkezettnek tekintett ellentmondás a már korábban lezárult fizetési meghagyásos eljárást perré alakítja,¹⁷ az elrendelt végrehajtást meg kell szüntetni, ugyanis a végrehajtás egyik alapvető feltétele, a kikényszerítés alapjául szolgáló jogerős határozat hiányzik.¹⁸

A jogosult, immár – a jogerős fizetési meghagyás alapján elrendelt végrehajtási eljárásban – végrehajtást kérő oldaláról szemlélve a fenti kötelezetti jogorvoslati formát, felmerül a kérdés, hogy az ellentmondási határidő elmulasztása és az ellentmondások elkésztett előterjesztése egy korlátozhatatlan, kivédhetetlen állapotot jelentenek az igényérvényesítő számára? Az igazolási kérelem elsődlegesen az elmulasztott határidő utolsó napjától számított 15 napon belül terjeszthető elő, és ebben az esetben a mulasztó kötelezettnek a mulasztás alapjául szolgáló körülményeket kell előadni, és valószínűsíteni a mulasztás vétlenségét. Ez utóbbi tekintetében jellemző az okirati bizonyítékok használata (kórházi zárójelentés, rendőrségi baleseti jegyzőkönyv stb.), de lehetőség van tanúk meghallgatását is kérni e kérdésben.¹⁹ A kommentárirodalom a bírói gyakorlatra tekintettel arra hívja fel azonban a figyelmet, hogy a vétlenség a felróhatóság teljes hiányát jelenti, így a kisebb súlyú gondatlanságra, figyelmetlenségre visszavezethető mulasztás is saját hibából eredőnek minősül.²⁰ A Pp. a méltányos elbírálást kívánja meg, tehát ha a mulasztás vétlensége életszerűnek tűnik az eljáró hatóság számára, az igazolási kérelemnek helyt adnak.²¹

14 Lásd erről részletesen: UDVARY: *i. m.*, 361.

15 Pp. 153. § (3) bek.

16 Pp. 151. § (1) bek.; WOPERA ZSUZSA (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2017, 312.

17 Fmhvtv. 37. § (1) bek.

18 1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról (továbbiakban: Vht.) 13. § (1) bek. b) pont.

19 UDVARY: *i. m.*, 361; WOPERA: *i. m.*, 313.; BDT2015. 3355.

20 WOPERA: *i. m.*, 313.

21 UDVARY: *i. m.*, 361.

Amennyiben az igazolási kérelem az elsődleges határidőn túl, a mulasztástól számított 3 hónapon belül kerül előterjesztésre, a kötelezettnek a fentiekén túl a mulasztásról való tudomásszerzés (akadálymegszűnés) időpontját is meg kell jelölnie, és vizsgálandó, hogy erre tekintettel a 15 napos előterjesztési határidő betartásra került-e.

Egyebekben a fél általi igazolás lehetőségét nem kívánja korlátozni a jogalkotó a Pp.-ben, és ezáltal a fenti szabályok határozzák meg a fizetési meghagyásos eljárásban ellentmondást határidőn túl előterjesztő kötelezett lehetőségeit is. A jogosultnak nem áll rendelkezésre olyan eljárásjogi eszköz, amellyel a kötelezett igazolási kérelmét ki tudná zárni az eljárásból, nem idézhető elő olyan eljárási helyzet a fizetési meghagyásos eljárásban, amely előre kizárná az igazolást és az annak valószínű sikere nyomán beálló következményeket.

2. Ha a kötelezett nem veszi át a fizetési meghagyást...

A fizetési meghagyás kézbesítésére a Pp.-nek a keresetlevél kézbesítésére vonatkozó rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni,²² így a közjegyző a kibocsátott fizetési meghagyást papíralapon vagy elektronikus formában kézbesítheti a kötelezett részére.²³ E két forma közül az elektronikus út rendelkezik további feltételekkel, ugyanis elektronikusan azon címzetteknek lehet kézbesíteni, akik az elektronikus kapcsolattartásra kötelezettek körébe tartoznak. A Pp. 608. §-ában kiemeli, hogy az E-ügyintézési tv.²⁴ alapján „*elektronikus úton történő kapcsolattartásra kötelezett minden beadványt kizárólag elektronikusan – az E-ügyintézési tv.-ben és végrehajtási rendeleteiben meghatározott módon – nyújthat be a bírósághoz, és a bíróság is elektronikusan kézbesít a részére*”.²⁵ A fizetési meghagyásos eljárások kötelezetti köre és az E-ügyintézési tv. által meghatározott azon személyi kör, akik a „*kötelező elektronikus ügyintézés*” kategóriájába²⁶ kerültek besorolásra, kevés ponton találkoznak, idesorolhatók a gazdálkodó szervezetek, a jogi képviselővel eljáró felek.²⁷

22 Fmhtv. 16. § (1) bek.

23 Emellett a jogosult a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelemben jelezheti, hogy a meghagyás végrehajtói kézbesítését kéri, és ebben az esetben az eljárási díj mellett a kézbesítés díját is meg kell fizetnie a közjegyző részére. Fmhtv. 16. § (3) bek.

24 2015. évi CCXXII. törvény az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól (továbbiakban: E-ügyintézési tv.).

25 Pp. 608. § (1) bek.

26 E-ügyintézési tv. 9. § (1) és (1a) bek.

27 A közjegyző a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem alapján azonban még nem rendelkezik információval a tekintetben, hogy a kötelezett személyesen vagy jogi képviselő útján kíván-e eljárni, ekként a fél jogi képviselőjére tekintettel nem kerülhet sor elektronikus úton történő kézbesítésre. Emellett elektronikus kézbesítéssel érintett lehet minden olyan ügyfél, aki önként vállalta az elektronikus ügyintézés (E-ügyintézési tv. 9. § (1a) bek.). Így akár fizetési meghagyásos eljárás kötelezettjénél is fennállhatna ez a helyzet. A közjegyző azonban első eljárási cselekményét végzi a kötelezett felé, amikor a kibocsátott meghagyást részére kézbesíti, így még nem lehet információja az önkéntesen vállalt eljárási formáról sem.

A közjegyző a kötelezettek részére jellemzően postai úton kézbesített a fizetési meghagyásokat,²⁸ melyhez nyomban kapcsolódik a kötelezetti mulasztás azon sajátos esete, hogy a kötelezett nem veszi át a részére postai úton kézbesített fizetési meghagyást,²⁹ és azt a Pp. kézbesítési fikcióra vonatkozó szabálya alapján kézbesítettnek kell tekinteni.^{30, 31} Ezáltal beállnak a kézbesítéshez fűződő joghatások, köztük az ellentmondás 15 napos határideje is elindul, majd eredménytelenül, azaz ellentmondás beérkezése nélkül eltelik. A közjegyző megállapítja a fizetési meghagyás jogerőre emelkedését, a jogerős meghagyást a jogosult részére kézbesített.³²

A kézbesítési fikció két esetkörben is megállapításra kerülhet, egyrészt amikor a kötelezett a fizetési meghagyás átvételét megtagadja, másrészt amikor az átvételt elmulasztja. Ekkor a jogalkotó egy valótlan tény, egy meg nem történt eseményt tekint valóságosnak. A fikció egy szankció a jogait rendeltetésellenesen gyakorló, az iratátvételi kötelezettségét elmulasztó féllel szemben.³³ A szankció tartalma pedig a megtörtént kézbesítés jogkövetkezményeinek az alkalmazása.³⁴

A Pp. a keresetlevél és az eljárást befejező érdemi határozat kézbesítéséhez kapcsolódó fikció kapcsán előírja, hogy a fikció beálltáról a címzettet értesíteni kell.³⁵ A fizetési meghagyás az eljárás érdemi határozata,³⁶ ezért a fenti szabály nyomán a közjegyzőnek a fikció beállásától számított 8 napon belül értesíteni kell a kötelezettet. Az értesítés mellékleteként a fizetési meghagyást is meg kell küldeni.³⁷

A kötelezett jogorvoslathoz való jogát polgári eljárásjogunk ezen helyzetekben is biztosítja, ugyanis a közjegyzői értesítés tájékoztatást tartalmaz a kézbesítési kifogás előterjesztésének lehetőségéről. A sikeres kifogás joghatása, hogy a kézbesítéshez fűződő jogkövetkezmények hatálytalanok, a kézbesítést meg kell ismételni.³⁸ Ezáltal a fizetési meghagyás jogerejét, annak végrehajtását megszünteti, és a kötelezett számára újra

28 Fmhtv. 16. § (2) bek.

29 „Nem kereste” jelzéssel érkezik vissza az irathoz kapcsolt küldemény kísérő irat, amennyiben a címzett vagy egyéb jogosult átvevő a kézbesítésről szóló értesítésben megjelölt határidő lejártáig a rendelkezésre tartott küldeményért nem jelentkezett. 335/2012. (XII. 4.) Korm. rendelet a postai szolgáltatások nyújtásának és a hivatalos iratokkal kapcsolatos postai szolgáltatás részletes szabályairól, valamint a postai szolgáltatók általános szerződési feltételeiről és a postai szolgáltatásból kizárt vagy feltételes szállítható küldeményekről (továbbiakban 335/2012. (XII. 4.) Korm. rendelet) 25. § (1) bek. c) pont.

30 Pp. 137. § (2) bek.: A bírósági iratokat a kézbesítés megkísérlésének napján kézbesítettnek kell tekinteni, ha a címzett az átvételt megtagadta. Ha a kézbesítés azért volt sikertelen, mert a címzett az iratot nem vette át – postai szolgáltató útján történő kézbesítés esetén az a bírósághoz „nem kereste” jelzéssel érkezett vissza –, az iratot a kézbesítés második megkísérlésének napját követő ötödik munkanapon kézbesítettnek kell tekinteni.

31 A kézbesítési fikció alkalmazására elektronikus kézbesítés esetén is sor kerülhet az Fmhtv. 16/A § (5) bekezdése alapján.

32 Fmhtv. 36. § (2) bek.

33 UDVARY: *i. m.*, 334–335.

34 SZÉCSÉNYI-NAGY Kristóf: *Nagykommentár a fizetési meghagyásos eljárásról szóló törvényhez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2020, 200.

35 Pp. 137. § (3) bek.; UDVARY: *i. m.*, 335.

36 SZÉCSÉNYI-NAGY: *A fizetési meghagyásos eljárás*, *i. m.*, 818.

37 SZÉCSÉNYI-NAGY: *Nagykommentár...*, *i. m.*, 202.

38 UDVARY: *i. m.*, 339; SZÉCSÉNYI-NAGY: *Nagykommentár...*, *i. m.*, 211.

megnyílik a kézbesítés nyomán az ellentmondás előterjesztésének joga, azzal együtt a fizetési meghagyásos eljárás ellentmondással történő perré alakítása.

A kézbesítési kifogás alapját kettős jelleggel határozza meg a Pp.: a kötelezett az iratot nem vehette át, mert a kézbesítés a kézbesítési szabályok megsértésével történt vagy más okból szabályszerűtlen volt; a kötelezett arra hivatkozhat, hogy önhibáján kívüli okból nem tudta a kibocsátott meghagyást átvenni.³⁹ Az okok bármelyikére alapított kifogás előterjesztési határideje kettős, egy szubjektív 15 napos határidő, amely a kézbesítési fikció beálltáról való tudomásszerzéstől számítandó, és egy objektív határidő, amely a kézbesítési fikció beálltától számított három hónap. Három hónapon túl nincs helye kifogás előterjesztésének.⁴⁰

A kézbesítési kifogás azon kötelezettek számára kíván jogorvoslati lehetőséget biztosítani, akik részére a kézbesítés nem volt szabályszerű, illetve menthető okból nem tudták az iratot átvenni. A kézbesítési kifogás mint jogorvoslati forma kapcsán – hasonlóan az igazoláshoz – alapvető kérdés, hogy a jogalkotó kívánt-e korlátokat beépíteni a kötelezetti oldal számára a kifogás előterjesztése körében? A szabályozást áttekintve megállapítható, hogy elkülönül a két kifogásolási indok, és eltérő elvárásokkal találkozunk a kézbesítés szabályszerűségét vitató kifogások és a menthető okból iratot át venni nem tudó kötelezettek kifogásai vonatkozásában.

Amennyiben a kötelezett arra hivatkozik, hogy önhibáján kívüli okból nem volt módja az irat átvételére, az önhiba hiányát valószínűsíteni kell,⁴¹ azonban a konkrét hivatkozási alapot a jogszabály nem sorolja fel, a közjegyző mérlegelésén múlik, hogy elfogadja-e a kötelezett indokait.⁴² A kifogást méltányosan kell a közjegyzőnek elbírálnia.⁴³ Az önhiba hiányára mint átvételmaradási okra azonban a kötelezettek köréből kizárólag a természetes személyek jogosultak. Nem természetes személy kötelezett számára a kézbesítési kifogás előterjesztésére kizárólag a kézbesítési szabályok megsértése miatt van lehetőség.⁴⁴

A kézbesítési szabályok megsértésére hivatkozással a kifogást előterjesztheti természetes személy és szervezet is, ekkor azonban kötöttebb a szabályozás, ugyanis bizonyítást vár el a jogalkotó: a Pp. 139. § (1) bekezdése szerint elő kell adni azokat a tényeket, illetve körülményeket, amelyek a kézbesítés szabálytalanságát igazolják. A fizetési meghagyás kézbesítésére ebben az esetben a kézbesítési szabályok megsértésével került sor, vagy éppen emiatt nem került sor, így a kötelezettnek egy olyan esemény vagy mulasztás kapcsán kell kifogást előterjesztenie, amelynél nem volt jelen, nem ismeri a körülményeket. A bírói és a közjegyzői gyakorlat alapján megállapítható, hogy a közjegyzők ezekben az esetekben a postai szolgáltató által kibocsátott tértivevény alapján próbálják a kézbesítés

39 Pp. 138. § (4) bek.

40 Pp. 138. § (1)–(2) bek.

41 Pp. 139. §(1) és (3) bek.; A valószínűsítés jelentése – az igazolási kérelem esetében írtakhoz hasonlóan – ebben az esetben is az, hogy a fél által felhozott körülményeknek objektíve alkalmasnak lenniük kell arra, hogy azokból a véltenségre megalapozottan lehessen következtetni, de azok valóságtartalmát nem kell bizonyítani. SZÉCSÉNYI-NAGY: *Nagykommentár...*, i. m., 208; BH1981. 432.

42 SALLÓS István: *Egyéb általános szabályok = A polgári perrendtartás magyarázata I.*, szerk. NÉMETH János, KISS Daisy, Complex, Budapest, 2010, 432.

43 Pp. 139. § (3) bek.

44 Pp. 138. § (5) bek.; BDT2007. 1698.

körülményeit meghatározni. A tértivevény szabályszerű kitöltése, amely tartalmazza a kézbesítés megkísérlésének napját és a hátrahagyott értesítés tartalmát, a kézbesítés szabályszerű voltát igazolja.⁴⁵ Ha a tértivevény hiányos, a fenti adatok nem állapíthatók meg, vagy tartalmuk nem megfelelő, a kézbesítés nem tekinthető szabályszerűnek.⁴⁶ A szabályszerűtlenség bizonyítása körében bármilyen bizonyíték felhasználható, amely nem összeegyeztethetetlen a fizetési meghagyásos eljárás írásbeli, nemperes jellegével.⁴⁷

A kötelezetti oldal jogorvoslati jogának fent bemutatott keretei mellett meg kell vizsgálnunk azt is, hogy a fizetési meghagyás jogosultja számára elhárítható-e a kézbesítéssel összefüggésben bemutatott helyzet, kizárhatók-e a jogkövetkezmények. Ehhez azonban meg kell vizsgálnunk egy, a kézbesítési fikció esetköréhez kapcsolódó másik kötelezetti jogorvoslatot is.

A fizetési meghagyásos eljárásban a kézbesítési fikció alkalmazása ugyanis nemcsak a kézbesítési kifogás előterjesztésének jogát biztosítja, hanem egyúttal megnyitja az utat egy másik jogorvoslati formának, az ún. második ellentmondásnak is. Az Fmhtv. 32. § (1) bekezdése biztosítja, hogy amennyiben a fizetési meghagyás postai kézbesítése fikción alapul, a kötelezett a végrehajtási lap kézbesítésétől számított 15 napon belül ellentmondást terjeszthet elő.⁴⁸ 2009. január 1-jétől van jelen a fizetési meghagyásos eljárásunkban a fenti ellentmondási lehetőség,⁴⁹ és nem tekinthető előzmény nélkülinek a hazai polgári eljárásjogban. Már a fizetési meghagyásos eljárásról szóló 1893. évi XIX. törvénycikk is rendelkezett ezen kötelezetti védekezési eszközzel: „Az ellentmondás a 10. §-ban említett 15 nap eltelté után is előterjeszhető mindaddig, míg a fizetési meghagyás alapján kielégítési végrehajtást elrendelő végzésnek az adós részére történt kézbesítésétől számított 30 nap el nem telt. E záros határidő eltelté után előterjesztett ellentmondás visszautasítandó.”^{50, 51}

A kötelezett oldalán vitathatatlanul garanciális jelentősége van ennek a rendkívüli jogorvoslati lehetőségnek azokban az esetekben, amikor a kötelezett nem tud a vele szemben kibocsátott, adott esetben visszaélészerűen előterjesztett fizetési meghagyásról, és a jogerős fizetési meghagyás bírósági végrehajtása nyomán értesül annak létéről.⁵² Az ellentmondás előterjesztésével a kötelezett megakasztja a már megindult végrehajtási eljárást (a végrehajtást megszüntetik⁵³), a megtámadott fizetési meghagyás hatályát ve-

45 BDT2009. 2017.

46 Lásd erről részletesen: SZÉCSÉNYI-NAGY: *Nagykommentár...*, i. m., 208.

47 *Uo.*, 208–209.

48 *Uo.*, 218.

49 2008. évi XXX. törvény a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról 45. §.

50 1893. évi XIX. tc. a fizetési meghagyásokról 12. szakasz.

51 A törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. törvénycikk 52. §-ával megszüntette a második ellentmondást, a kötelezett a fizetési meghagyás kézbesítésétől számított 15 nap alatt élhetett védekezéssel. Lásd erről: SZÉCSÉNYI-NAGY: *Nagykommentár...*, i. m., 23. és 393.

52 2008. évi XXX. törvény 45. §-ához fűzött indoklás 7. pont; SZÉCSÉNYI-NAGY: *A fizetési meghagyásos eljárás*, i. m., 828.

53 Szécsényi-Nagy Kristóf rámutat, hogy a 2016. évi CXXX. törvény (Pp.) hatálybalépése előtt az Fmhtv. 32. §-a nagyobb védelmet biztosított a jogosult számára, ugyanis a második ellentmondás joghatásaként a végrehajtás felfüggesztéséről rendelkezett, és nem annak megszüntetéséről. A végrehajtás a per alatt biztosítási hatállyal fennmaradt, a kötelezett nem tudta a jogosulti követelés fedezetét elvonni. SZÉCSÉNYI-NAGY: *Nagykommentár...*, i. m., 397.

szíti. Az anyagi jogerő áttörésére kerül sor, mivel az eljárás perré alakul az ellentmondás hatására, és a perbíróóság döntésétől függetlenül beáll a meghagyás hatályvesztése.⁵⁴

A második ellentmondás határideje ugyanúgy 15 nap, mint a fizetési meghagyással szemben rendelkezésre álló elsődleges ellentmondás esetén, kezdő időpontja azonban a végrehajtható okirat (végrehajtási lap) kézbesítésének napja.⁵⁵ Az Fmhtv. a második ellentmondás előterjeszhetőségét, annak rendkívüli jogorvoslati jellegére tekintettel, kizárólag a fikcióval kézbesítettnek tekintett fizetési meghagyások esetén rendeli alkalmazni, és további követelmények teljesülésétől is függővé teszi. Az ellentmondás előterjesztésével egyidejűleg ugyanis a kötelezett köteles a végrehajtás során felmerült, a jogosult által előlegezett költségeket a végrehajtónál megfizetni. Ha ezt a kötelezett az ügyben eljáró közjegyzőnél okirattal nem igazolja, a közjegyző az ellentmondást visszautasítja. Megfelelő igazolás esetén a végrehajtási eljárást hivatalból megszünteti, azonban a végrehajtás során az ellentmondás előterjesztéséig felmerült költségeket a kötelezett viseli.⁵⁶

Látható, hogy amennyiben a fizetési meghagyást a kötelezett nem veszi át – a kézbesítési fikció alkalmazása nyomán –, a kézbesítettnek tekintett fizetési meghagyás jogerőre emelkedik, a jogosult azonban a jogerős meghagyás birtokában két eljárásjogi eszköz folytán sem lehet nyugodt az igényérvényesítés kiszámíthatósága kapcsán. Ha a kötelezett a kézbesítés körülményeit kívánja kifogásolni, a kézbesítési fikció beállításától számított 3 hónap alatt érkezhethet a közjegyzőhöz kötelezett beadvány. Amennyiben a jogerős meghagyás alapján elindul a kötelezettel szemben a bírósági végrehajtás, a kötelezett számára maga az Fmhtv. biztosítja a második ellentmondás lehetőségét. A kötelezett akár együttesen is igénybe veheti e két jogorvoslati formát, azaz a kézbesítési kifogás mellett előterjesztheti a második ellentmondást is. Ebben az esetben a közjegyző elsődlegesen a kézbesítési kifogás feltételeinek fennállását vizsgálja meg, és sikeres kifogás esetén nem is kerül sor a második ellentmondás vizsgálatára. Ennek oka, hogy a kifogással a fizetési meghagyást jogerősítő határozat hatályon kívül helyezésére és a fizetési meghagyás megismételt kézbesítésére kerül sor, amely magával hozza a kötelezett rendes ellentmondási jogának megnyílását és a perré alakítás lehetőségét.⁵⁷

A kézbesítési kifogás kapcsán megállapítottuk, hogy a jogszabály által a kötelezettek személyében és a kifogásban foglaltak igazolásában is kimutathatóak korlátozások, amelyek a jogosulti oldal védelmét és az igényérvényesítés kiszámítható útját is hivatottak biztosítani. Emellett azonban nem található olyan eljárás szabályozó, amely előre

54 SZÉCSÉNYI-NAGY: *A fizetési meghagyásos eljárás, i. m.*, 829.

55 Fmhtv. 32. § (1) bek.

56 Fmhtv. 32. § (2) bek.; A végrehajtás során felmerült és a jogosult által előlegezett költségek körében a végrehajtói díj mellett a MOKK-ot megillető végrehajtási díjat (Fmhtv. 55. § (1) bek.), valamint a jogosult díjfeljegyzési joga folytán meg nem fizetett, feljegyzett végrehajtási díjat (Fmhtv. 55. § (8) bek.) is érteni kell. Ezért amennyiben a jogosult kérte a meghagyást kibocsátó közjegyzőtől a végrehajtási lap kiállítását, de még a végrehajtó a végrehajtás foganatosítását nem kezdte meg, a jogosult a MOKK részére már kifizette a végrehajtási díjat, így annak a kötelezett általi megtérítése előfeltételként fog szerepelni a második ellentmondás befogadása során. SZÉCSÉNYI-NAGY: *Nagykommentár...*, i. m., 396–397; ASBÓTH-HERMÁNYI: *i. m.*, 182.

57 ASBÓTH-HERMÁNYI: *i. m.*, 190.

ki tudná zárni a fizetési meghagyásos eljárási folyamatból a kézbesítési kifogás intézményét, a kötelezett számára biztosítani kell a jogorvoslat jogát.

A második ellentmondás kapcsán azonban rendelkezésre áll a jogosultak számára egy szabályozott megelőzési mód, és a megoldás a kötelezett védekezési lehetőségének feltételeiből vezethető le. Tekintettel arra, hogy kizárólag a fikcióval kézbesített meghagyások esetén beszélhetünk extra ellentmondásról,⁵⁸ így amennyiben a jogosult olyan kézbesítési módot választ, amely esetében nem áll fenn a kézbesítési fikció alkalmazhatósága, ki is zárja a végrehajtási szakban előterjeszhető ellentmondást. A polgári eljárásjogunkban a fenti feltételnek megfelelő kézbesítést a bírósági végrehajtó végez. Ha megvizsgáljuk, hogyan reagál a postai kézbesítés szabályozása és a Vht. végrehajtói kézbesítésre vonatkozó rendelkezése arra az esetre, ha a címzett (vagy a helyettes átvevője) nem tartózkodik a kézbesítés időpontjában a címhelyen, közös elemként állapítható meg, hogy a címzett számára a postai kézbesítő, illetve a végrehajtó értesítést hagy hátra a kézbesítés megkísérléséről. Lehetősége van a címzettnek, hogy a postafiókban, illetve a végrehajtói irodában, az értesítőben megjelölt határidőn belül a küldeményt átvegye. Amennyiben a biztosított határidő eltelik, mind a posta, mind a végrehajtó újabb kézbesítést kísérel meg a címhelyen, és ezt követően ugyancsak biztosít átvételi lehetőséget a címzett számára.⁵⁹ Ezt követően azonban kettéválk a postai és a végrehajtói kézbesítés esetén alkalmazott jogkövetkezmény: a posta a közjegyző felé „nem kereste” jelzéssel ellátva küldi meg a tértivevényt,⁶⁰ míg a végrehajtó a második helyszíni eljárás napjától számított 5. munkanapon eredményesnek tekinti a kézbesítést, és ennek megfelelően él jelzéssel a közjegyző felé.⁶¹

Utóbbi szabály érdekessége, hogy a végrehajtói kézbesítés szabályait vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a jogalkotó kifejezetten el akart térni a végrehajtói kézbesítések általános szabályaitól, amikor a fizetési meghagyások kézbesítéséről rendelkezett. Általában ugyanis az az esetkör, amikor a végrehajtó megállapítja, hogy a címzett a kézbesítési helyen tartózkodik, de részére vagy helyettes átvevő részére a bírósági iratot sem a helyszíni eljárás során, sem pedig végrehajtói irodában nem sikerült átadni, a kézbesítés sikertelenségének egyik esetét képezi.⁶² Ezen szabály alkalmazását azonban a fizetési meghagyások végrehajtói kézbesítésére vonatkozó speciális rendelkezések körében⁶³ a jogalkotó kizárja, így a kézbesítést ilyen esetekben is eredményesnek kell tekinteni,⁶⁴

58 Fmhtv. 32. § (1) bek.

59 335/2012. (XII. 4.) Korm. rendelet 25. § (1) bek. c) pont; 250/2004. (VIII. 27.) Korm. rendelet a végrehajtói kézbesítés részletes eljárási szabályairól (továbbiakban: 250/2004. (VIII. 27.) Korm. rendelet) 46/D §. (3) bek.

60 335/2012. (XII. 4.) Korm. rendelet 25. § (1) bek. c) pont.

61 250/2004. (VIII. 27.) Korm. rendelet 46/E. § (1) bek. 2. mondata; e rendelet 34. § (1) bekezdése az átvétel kifejezett megtagadása esetére is sikeres kézbesítésről rendelkezik: A kézbesítés eredményes, ha a címzett a bírósági irat átvételét a helyszíni eljárás során megtagadta.

62 250/2004. (VIII. 27.) Korm. rendelet 34. § (2) bek. a) pont.

63 250/2004. (VIII. 27.) Korm. rendelet 46/E. 46/C–46/E. §.

64 250/2004. (VIII. 27.) Korm. rendelet 46/E. § (1) bek. 2. mondata.

a kézbesítési fikció és az abból eredő kötelezett jogorvoslatok a jogosult igényérvényesítését nem akadályozhatják.⁶⁵

3. Végrehajtói kézbesítés a fizetési meghagyásos eljárásokban

Az Fmhvtv. és a végrehajtói kézbesítés fent bemutatott szabályai hatékony eszközök kínálják a jogosult számára a fizetési meghagyások kézbesítésével kapcsolatos leggyakoribb probléma, a kötelezett által át nem vett meghagyások esetére. A végrehajtó által kézbesített fizetési meghagyás jogerejét rendkívüli ellentmondás nem ronthatja le, és a kézbesítés szabálytalanságára alapított kifogás is szűkebb körben terjeszthető elő.⁶⁶

Abban a tekintetben, hogy jogosultak részéről mennyiben van jelen a kérelmezés során a végrehajtói kézbesítés iránti külön kérelem, a Magyar Országos Közjegyzői Kamara által gyűjtött statisztikai adatokból tudunk információt szerezni.⁶⁷ A Kamara tájékoztatása szerint azonban csak a 2020. és 2021. évekre hozzáférhetőek jelenleg az adatok, mivel a hatályos ügyviteli szabályzat 2020. január 1. napjától alkalmazandó, a korábbi nem tartalmazta ezen adatok gyűjtésére vonatkozó kötelezettséget.⁶⁸ Ekként az utóbbi két év adatait áttekintve kísérlünk meg következtetéseket levonni a végrehajtói kézbesítések és a fizetési meghagyásos eljárások kapcsolatát illetően.

A fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek száma és az azokból végrehajtói kézbesítéssel érintett meghagyások száma óriási különbséget mutat. 2020-ban a meghagyások 0,28%-ában, 2021-ben 0,26%-ában jelent meg a végrehajtói kézbesítés.

65 Fmhvtv. 16. § (3) bek.; Amennyiben a jogosult kérelmében nem szerepeltette ezen kérést, a kibocsátott meghagyás postai kézbesítésének megkísérlését követően, azaz a fikció folytán jogerőre emelkedett meghagyás esetén is kérelmezheti a végrehajtótól ezen kézbesítést (Fmhvtv. 36. § (3) bek.). Utóbbi esetben ugyan a kötelezett számára a fikció beállta miatt megnyílik a második ellentmondás előterjesztésének határideje, annak kezdő napja a sikeres végrehajtói kézbesítés napja lesz, azonban ekkor a jogosult a végrehajtási eljárást nem indítja el, annak költségeit még nem kell előlegezni, így a kötelezett esetleges ellentmondása sokkal kevesebb problémát okozhat. SZÉCSÉNYI-NAGY: *A fizetési meghagyásos eljárás, i. m.*, 823.

66 Ennek oka, hogy végrehajtó polgári nemperes eljárás keretében végzi a kézbesítési tevékenységet, az eljárásban mind az eredményes, mind az eredménytelen kézbesítésekről jegyzőkönyvet készít (250/2004. (VIII. 27.) Korm. rendelet 46/E § (3) bek.). Különösen fontos az eredménytelen kézbesítések kapcsán, hogy annak az okát is tartalmazó jegyzőkönyvet kell készítenie, így a kézbesítési kifogás elbírálása során tartalom és forma szempontjából is több információ áll a közjegyző rendelkezésére, mint a postai tértivevények vizsgálatakor.

67 29/2019. (XII. 20.) IM rendelet a közjegyzői ügyvitel szabályairól (továbbiakban: Kűsz) 2. melléklet 11. pontja.

68 A 2010. 06. 01. és 2019. 12. 31. közötti időszakban a fizetési meghagyásos eljárás, a fizetési meghagyás végrehajtásának elrendelése során érvényesülő ügyviteli és iratkezelési szabályokról szóló 28/2010. (V. 12.) IRM rendelet 1. melléklete határozta meg a fizetési meghagyásos ügyekkel kapcsolatos statisztikai jelentés adattartalmát. Annak 10. és 11. pontja foglalkozott a fizetési meghagyások végrehajtásához kapcsolódó kérdésekkel, azonban a végrehajtói kézbesítések nem szerepeltek benne.

MOKK Statisztika	2020	2021
Fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek száma	428 369	448 188
Kibocsátott fizetési meghagyások	441 013	462 477
Végrehajtói kézbesítéssel érintett fizetési meghagyások száma	1214	1169
Végrehajtói kézbesítéssel érintett kötelezettek száma	1266	1229

A végrehajtói kézbesítésekre vonatkozó fenti adatok a kutatás szempontjából azonban nem értékelhetőek kellően pontosan, ugyanis nem kerül elkülönítésre az összes végrehajtói kézbesítésen belül a kibocsátott fizetési meghagyások elsődleges és a jogerős fizetési meghagyások másodlagos végrehajtói kézbesítésének számadata.

Ezen utóbbi körben a közjegyzői irodák tapasztalataira, általuk nyilvántartott adatokra kívántunk a kutatás további részében támaszkodni.⁶⁹ A közjegyzőktől kapott tájékoztatás szerint évente 1700–1800 fizetési meghagyás kibocsátására kerül sor egy-egy közjegyzői irodában, amely adat a MOKK fentebb jelzett számadatai alapján is igazolható.

A végrehajtói kézbesítések tekintetében a beérkezett közjegyzői válaszok áttekintése nyomán kimutatható, hogy a jogosultak jellemzően a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmekben szerepeltetik a végrehajtói kézbesítésre vonatkozó kérelmüket, azonban ezen kérelmek száma – egybevéve a MOKK éves statisztikai adataival – kifejezetten alacsony, évi 5-6 ilyen kérelem érkezik a közjegyzői irodákba, miközben legalább másfél ezer kérelemmel dolgoznak éves szinten.

A visszaérkezett közjegyzői válaszok azt mutatták, hogy a jogerős meghagyások másodlagos, végrehajtó általi kézbesítésére nincs igény a jogosultak oldalán. Kifejezetten érdekes ez a tény, ugyanis a közjegyző a jogerős meghagyás megküldése során kifejezetten tájékoztatja a jogosultat a jogerős meghagyás végrehajtói kézbesítésének lehetőségéről. Felhívja a jogosult figyelmét az Fmhtv. azon rendelkezésére, miszerint a kötelezett az eredményes végrehajtói kézbesítéstől számított 15 napig gyakorolhatja az ellentmondási jogát.⁷⁰ A jogosult számára kiszámíthatóbbá válik az igényérvényesítés folyamata, határt szabhat a kötelezett jogorvoslati lehetőségeinek, ha kéri a jogerős meghagyás végrehajtói kézbesítését. Mindezek ellenére a kutatás adatai azt mutatják, hogy a jogszabály által biztosított lehetőséggel a jogosulti oldal nem kíván élni.⁷¹

Mi állhat a fenti jogosulti magatartás hátterében? Egyik tényező a végrehajtói kézbesítéssel járó költségben kereshető, ugyanis a jogosult a fizetési meghagyásos eljárás díja

69 A Miskolci Közjegyzői Kamara tagjaként működő négy közjegyzői irodát kerestünk meg a kutatás során, és készítettük el a tanulmány által vizsgált kérdésekre vonatkozóan az interjúkat.

70 Fmhtv. 33. §.

71 A kutatás során két végrehajtói irodától is érkezett adat az általuk végzett, fizetési meghagyásokra vonatkozó végrehajtói kézbesítésekről. A végrehajtó irodák a 2018–2022. évek vonatkozásában évi 0 és 6 közötti számú kézbesítési kérelemmel találkoztak. Ezek mindegyike a kibocsátott meghagyások kézbesítésére irányultak, jogerős meghagyás végrehajtói kézbesítésével egyik megkérdezett iroda sem találkozott. Mindez egybevéve a MOKK adataival és a közjegyzői irodák tapasztalataival.

mellett a végrehajtoi kézbesítés díját is köteles megfizetni, amely fix összegű, 7500 Ft.⁷² A fizetési meghagyásos eljárás jogosultja számára alacsonyabb összegű pénzkövetelések érvényesítése esetén a kézbesítéssel járó plusz kiadás a megfizetendő közjegyzői eljárási díjjal azonos többletköltséget idézhet elő. Az Fmhtv. a közjegyzői eljárási díjat⁷³ a díjalap⁷⁴ 3%-aként határozza meg, és szabályoz egy minimális eljárási díj mértéket is, amely 8000 Ft.⁷⁵ Amennyiben a jogosult által érvényesített pénzkövetelés a 270 ezer Ft-ot nem haladja meg, akkor a minimális 8000 Ft-os minimum eljárási díjat kell megfizetnie, és emellé a végrehajtoi kézbesítés 7500 Ft-os díja szinte megduplázza az igényérvényesítés költségeit. Magasabb összegű követelések esetében a végrehajtoi kézbesítés díja már elmarad a közjegyzői eljárási díj mértékéhez képest. A követelések alacsonyabb tartományában a kiadások mértéke ezért indokolhatja a végrehajtoi kézbesítés iránti kérelmek elmaradását, az igényérvényesítés költségeinek minimalizálása iránti igény megelőzheti a követelés kiszámíthatóbb érvényesítéséhez fűződő érdeket. Magasabb összegű követelések esetén azonban csökken a kézbesítéssel járó kiadás költségnövelő hatása, amely miatt a jogosultaknak – tekintettel a követelésük mértékére is – érdekükben állhatna az igényérvényesítés során fentiekben bemutatott akadályok elhárításához a végrehajtoi kézbesítést igénybe venni.⁷⁶

A költségtényező mellett/ellenére mi állhat még annak a hátterében, hogy a jogosultak nem kérik a fizetési meghagyások végrehajtoi kézbesítését? A kutatás során megvizsgáltuk, hogy azok a kötelezett magatartások, amelyek a jogerős fizetési meghagyások alapján történő igényérvényesítést „megzavarhatják”, mennyiben vannak jelen a mindennapi jogéletben. A már korábban, a végrehajtoi kézbesítés kapcsán választ adó közjegyzői irodákat megszólítva, a következő tapasztalatokról⁷⁷ tudunk beszámolni a kézbesítési kifogások és második ellentmondások tekintetében: a kézbesítési kifogások tekintetében a havi ügyérkezésekhez képest 1 és 10% között eltérő arányról számoltak be a megkérdezett irodák. A második ellentmondások kapcsán mindenképpen megjelenik a gyakorlatban, hogy a kötelezett összekapcsolja a kézbesítési kifogást és a második ellentmondás előterjesztését, amelynek következtében az önálló második ellentmondások alacsony számot mutatnak. Évi néhány, havi végrehajtási ügyérkezések alig 1%-ában határozták meg a második ellentmondások számát az irodák. Abban a kérdésben pedig, hogy az önálló második ellentmondások mennyiben tudják teljesíteni a jogszabályi feltételeket és tekinthetőek sikeres kötelezzeti jogorvoslatnak, a válaszadó közjegyzők eltérő visszajelzéseket adtak. A teljesen megfelelő második ellentmondások mellett megjelent

72 Lásd ehhez: *Tájékoztató a végrehajtoi kézbesítés általános szabályairól.* <https://mbvk.hu/szolgalatasok/kezbesitesek/belfoldi/> (letöltés ideje: 2022. 05. 06.).

73 Fmhtv. 45. §.

74 Az eljárási díj alapja a pénzkövetelésnek az eljárás megindításakor fennálló, járulékok nélkül számított értéke. Fmhtv. 44. § (1) bek.

75 Fmhtv. 45. § (1) bek. a) pont.

76 1 500 000 Ft esetén az eljárási díj 45 000 Ft, amelyhez képest a kézbesítés költsége 16,6%-kal növeli az összköltséget a jogosult oldalán. 3 millió Ft esetén 8%-kal nő az eljárás összköltsége.

77 E kérdésekben a MOKK statisztikai adatgyűjtései nem nyújtottak számunkra információkat, ugyanis a KÜSZ 2. melléklete alapján nincsenek adatok a fizetési meghagyásos eljárások kapcsán a kézbesítési kifogásokra vonatkozóan, valamint az ellentmondások tekintetében egységesen kezelik a rendes és rendkívüli/második ellentmondásokat. Lásd ehhez: KÜSZ 2. melléklet 7. pont.

az a tapasztalat, hogy a kötelezettek a végrehajtás felmerült költségeinek megfizetése, annak igazolása kapcsán nem tudják teljesíteni a követelményeket.

Megállapíthatjuk felmérésünk nyomán, amely ugyan nem tekinthető reprezentatívnak a MOKK statisztikai adatok hiányában, és a válaszadó közjegyzői irodák számára tekintettel, hogy a fizetési meghagyásos eljárás kötelezetti köre nem él a jogszabály által biztosított jogorvoslati jogaival, nem veszi igénybe meghatározó mértékben a kézbesítési kifogás és a második ellentmondás eszközét az általunk vizsgált kézbesítési fikcióval kézbesített és jogerőre emelkedett fizetési meghagyások esetében. Ezért a jogosulti oldalról is igazolást nyerhet az, hogy nem jelenik meg a végrehajtói kézbesítés iránti igény, a jogosultak nem érzik szükségesnek biztosítani magukat, nem tekintik veszélynek a gyakorlatban a fikciós kézbesítés következményeit.

4. Zárógondolatok

A kutatás eredményeképpen megállapítható, hogy a kötelezett magatartása (mulasztása) folytán jogerőre emelkedett fizetési meghagyások jogerejét, kikényszeríthetőségét több jogorvoslati eszköz is korlátozhatja, kizárhatja. Az igazolás nyomán a kötelezett – az elmulasztott ellentmondási határidő ellenére – ugyanolyan helyzetbe kerül, mintha a határidő betartásával járt volna el, az ellentmondása perré alakítja a fizetési meghagyásos eljárást. A kötelezett részére történt kézbesítés azon eseteiben, amikor a jogalkotó a kézbesítési fikció beállításának esetéről rendelkezik, a kötelezett számára biztosítja a kézbesítéssel szembeni kifogás előterjesztésének jogát, valamint a fikcióval kézbesítettnek tekintett fizetési meghagyásokkal szemben rendkívüli jogorvoslatként egy második ellentmondási határidőt is nyit a bírósági végrehajtás szakaszában. Mindezek alátámasztják azon feltevésünket, hogy a fizetési meghagyás kötelezetti mulasztás nyomán bekövetkező jogerőre emelkedése egyáltalán nem jelenti azt, hogy a jogosult az igényérvényesítés egyszerűbb szakaszába került volna, „hiszen már csak a jogerős fizetési meghagyás bírósági végrehajtás útján történő kikényszerítése van hátra”.

A kötelezetti jogorvoslatokra vonatkozó szabályok áttekintése során arra a kérdésre is kerestük a választ, hogy vajon a jogorvoslatok következményeivel szemben a jogosultak hogyan tudnak fellépni, előzetesen tudnak-e olyan cselekményeket végezni, amelyekkel a kötelezetti mulasztás eseteinél a fizetési meghagyás jogerejére gyakorolt hatásokat csökkenthetik, kizárhatják. E tekintetben az eredményeink kettősek. Az igazolási kérelem és a kézbesítési kifogás feltételeinek áttekintése nyomán arra juthatunk, hogy a jóhiszemű, önhibáján kívül a meghagyást átvenni nem tudó kötelezettek számára biztosítania kell a jogalkotónak a jogorvoslatok igénybevételét. A kötelezettek jogorvoslatait a fenti kérelmek jogszabályi feltételei által tudja az eljáró közjegyző kontrollálni, és ha a feltételek nem állnak fenn, a fizetési meghagyás jogereje nem változik, a jogosult igényérvényesítése ezeket tekintve zavartalan lesz. Amennyiben azonban a feltételek fennállnak, a közjegyző intézkedik a jogerő „megszüntetéséről”, amellyel szemben a jogosult eszköz nélkül marad.

A kézbesítési fikció és a hozzá kapcsolódó jogerőre emelkedések kapcsán azonban azt tapasztalhattuk, hogy a jogalkotó a kötelezettnek és a jogosulnak is „ad” eszközt a kezébe, mert a kötelezett megkapja a második ellentmondás jogát, a jogosulnak pedig felkínálják a kézbesítési fikció kizárásához legmegfelelőbb eszközt, a kibocsátott fizetési meghagyás végrehajtói kézbesítését. A végrehajtói kézbesítés igénybevételével a jogosult megszabadul a végrehajtási lap kézbesítésétől előterjeszhető második ellentmondás veszélyétől. Emellett a kézbesítés szabályszerűségét vitató kötelezettel szemben is nagyobb védelmet biztosít a bírósági végrehajtó nemperes eljárás keretében végzett kézbesítési eljárása. Továbbá nem elhanyagolható szempont a téma kapcsán, hogy a fizetési meghagyások végrehajtói kézbesítése akkor is sikeres, amikor a kötelezett részéről – a helyszíni kézbesítési kísérleteket követően – nem kerül sor a meghagyás végrehajtói irodában történő átvételére. Ez utóbbi nyomán a postai kézbesítés szabályai szerinti klasszikus „nem kereste” jelzésen alapuló kézbesítési fikció eleve nem állhat be.

A Magyar Országos Közjegyzői Kamarának a végrehajtói kézbesítésekre vonatkozóan nyilvántartott adatait a fenti eredményekre tekintettel különös várakozással tekintettük át. A jogszabály által biztosított jogosulti lehetőség azonban a joggyakorlatban alig játszik szerepet, az adatszolgáltatással érintett utóbbi két évben (2020 és 2021) nem érte el a 0,3%-ot a végrehajtói kézbesítések iránti kérelem a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek tekintetében. Közjegyzői irodákkal készített interjú eredményeképpen adataink annyiban nyertek pontosítást, hogy az irodánként átlagosan évi 5-6 végrehajtói kézbesítés iránti igény már a meghagyás kibocsátása iránti kérelemben szerepel, a fikcióval jogerőre emelkedett meghagyások másodlagos végrehajtói kézbesítésére nincs jogosulti igény.

A végrehajtói kézbesítés többletköltsége mint az eljárás mellőzésének lehetséges okozója mellett azonban feltételeztük, hogy a kötelezetti oldalon is találhatunk olyan tényeket, amelyek magyarázattal szolgálhatnak. E körben tapasztalataink ugyancsak meglepőek, de egyben megerősítőek is voltak, ugyanis a kötelezettek nagyon alacsony számban veszik igénybe a kézbesítési kifogás és a második ellentmondás lehetőségét, így a gyakorlatban ezek a jogorvoslati eszközök nem korlátozzák a jogosultak jogerős meghagyás nyomán zajló igényérvényesítését.

Feltevésünk, amely szerint a fizetési meghagyások gyors jogerőre emelkedése az igényérvényesítés további szakaszában veszélyeket hordoz magában, az Fmhtv. és a háttér szabályozó Pp. rendelkezései nyomán igazolást nyert. A 2020. és 2021. évi joggyakorlat adatait vizsgálva azonban ezek a veszélyhelyzetek alacsony számban jelennek a kötelezetti oldalon, így a jogosult igényérvényesítésére, a jogerős fizetési meghagyás bírósági végrehajtás útján történő kikényszerítésére kis esetszámban jelentenek veszélyt. A téma kutatása azonban a jövőben is vitathatatlanul aktuális, mivel a jogszabály által biztosított jogorvoslatok kötelezettek általi igénybevétele kihat a jogosultak tudatosabb eljárásaira, és növekedhet a végrehajtói kézbesítések száma.

Irodalomjegyzék

Könyvek, tanulmányok

1. ASBÓTH-HERMÁNYI Lőrinc: *Módszertani útmutató a fizetési meghagyásos eljáráshoz*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012.
2. GÁSPÁRDY László: *Polgári nemperes eljárások*, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2001.
3. KENGYEL Miklós: *Magyar Polgári Eljárásjog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
4. SALLÓS István: *Egyéb általános szabályok = A polgári perrendtartás magyarázata I.*, szerk: NÉMETH János, KISS Daisy, Complex, Budapest, 2010.
5. SZÉCSÉNYI-NAGY Kristóf: *A fizetési meghagyásos eljárás = A polgári nemperes eljárások joga*, szerk. VARGA István, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013.
6. SZÉCSÉNYI-NAGY Kristóf: *Nagykommentár a fizetési meghagyásos eljárásról szóló törvényhez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2020.
7. TÓTH Károly: *Polgári törvénykezési jog, Alapismeretek II. kötet, Törvénykezés államhatalommal*, Hegedűs és Sándor Könyvkiadóhivatala, Budapest, 1910.
8. UDVARY Sándor: *Egyéb általános szabályok = Kommentár a polgári perrendtartáshoz*, szerk. WOPERA Zsuzsa, Wolters Kluwer, Budapest, 2019.
9. WOPERA Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2017.

Felhasznált jogszabályok és bírósági döntések

1893. évi XIX. tc. a fizetési meghagyásokról

1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról

2008. évi XXX. törvény a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról

2009. évi L. törvény a fizetési meghagyásos eljárásról

2015. évi CCXXII. törvény az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól

2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról

335/2012. (XII. 4.) Korm. rendelet a postai szolgáltatások nyújtásának és a hivatalos iratokkal kapcsolatos postai szolgáltatás részletes szabályairól, valamint a postai szolgáltatók általános szerződési feltételeiről és a postai szolgáltatásból kizárt vagy feltételeesen szállítható küldeményekről

250/2004. (VIII. 27.) Korm. rendelet a végrehajtói kézbesítés részletes eljárási szabályairól

29/2019. (XII. 20.) IM rendelet a közjegyzői ügyvitel szabályairól

BDT2015. 3355.

BH1981. 432.

BDT2007. 1698.

BDT2009. 2017.

Internetes forrás

Tájékoztató a végrehajtói kézbesítés általános szabályairól. <https://mbvk.hu/szolgáltatások/kezbesitesek/belfoldi/> (letöltés ideje: 2022. 05. 06.)

SZTRANYICZKI SZILÁRD

Szükséges-e a béranyaság romániai törvényesítése?

Should Surrogacy Be Legalised in Romania?

Abstract: Maternity surrogacy aims to provide a child for one or more adults. This consists in the deliberate conception of a child, who is without a family of origin, by manipulating his birth and his biological mother to satisfy the desire of the beneficiary adults. Therefore, the legitimacy of surrogacy is at least debatable. However, considering the old realities of the current Romanian societies, in the present study we proposed by *lege ferenda* the possible implementation in the Romanian Civil Code of maternity-altruistic surrogate, under certain conditions.

Keywords: surrogacy, beneficiary parents, infertility, altruistic and commercial surrogacy, foetal rights, surrogacy contract, superior interests of the child

Összefoglaló: A béranyaság célja, hogy egy vagy több felnőttnek gyermeket biztosítson. Az eljárás során szándékos gyermeknemzést hajtanak végre, a származási családtól megfosztják a gyermeket olyan értelemben, hogy manipulálják születését és a biológiai anyját annak érdekében, hogy a kedvezményezett felnőttek gyermekvállalási vágyát kielégítsék. Következésképpen vitatható a béranyaság jogszerűsége. Figyelembe véve azonban a jelenlegi román társadalmi realitásokat, a jelen tanulmányban *de lege ferenda* javasoljuk az önzetlen béranyaság bevezetését a román Ptk.-ban, bizonyos feltételek teljesítése esetén.

Kulcsszavak: béranyaság, kedvezményezett szülők, meddőség, önzetlen és kereskedelmi béranyaság, méhmagzati jogok, béranyasági szerződés, a gyerek elsődleges érdeke

1. Bevezető

A gyermekek utáni vágy kényszerítette az egyedülálló – férfi és nő – szülőket arra, hogy a béranyaság eljárását válasszák, amely a legvitatottabb erkölcsi és törvényes gyermekvállalási eszköz.

A béranyaság¹ lehetősége fokozatosan terjedt el a világban, az 1970-es évektől kezdődően az USA-ban jelent meg. Annak érdekében, hogy megállapíthassuk, hogy a béranyaság jogintézménye és eljárása mennyire veszélyes a társadalomra nézve, legelőször azt kell eldöntenünk, hogy mit jelent jogi és orvosi értelemben a béranyaság, illetve meg kell vizsgálnunk azokat a (jog)viszonyokat, amelyek a béranya és/vagy azon személyek között jönnek létre, akik a szóban forgó jogintézménnyel kapcsolatosak.

Ilyen értelemben, béranyaság esetén legalább 6 személy érdekelt, nevezetesen:

1. a petesejtadó biológiai anyja;
2. a terhességet viselő és a gyereket megszülő béranya;
3. a kedvezményezett anya, aki szülővé válik a gyerek megszületése után;
4. a spermadonor biológiai apa;
5. a béranya partnere, akivel szemben az apasági vélelem fennáll;
6. a kedvezményezett apa, aki szülővé válik a gyerek megszületése után.²

A béranyaság alatt olyan megegyezést értünk a megbízó fél és a béranya között, amely értelmében a nő (béranya) kihordja, és röviddel a születés követően a megbízónak átadja az újszülöttet. Sokszor a szegénység, a jövedelemszerzés lehetőségeinek hiánya, a diszkrimináció és egyéb gazdasági tényezők taszítják a gyengébbik nem képviselőit a béranyák szerepébe. Ezek a tényezők megkérdőjelezzik a béranyák hozzájárulásának valódiságát az egyébként is kiegyensúlyozatlan erőviszonyok között. További szempont, hogy a béranyaszerződések árucikké alacsonyítják a gyermeket, akit a béranyák piacán árulnak, legálisan vagy illegálisan, vagy van mögötte pénzmozgás, vagy nincs. Minden béranya-megállapodásra igaz, hogy a gyermekről az anya az előzetes terv értelmében lemond, hogy átadja őt a szerződő félnek. Ezzel a lépéssel a gyermek nemcsak a szülőanyját veszíti el, hanem ki lesz téve a hontalanság veszélyének, és szembesül annak lehetőségével, hogy a szerződő fél végül visszautasítja.³

1 „Béranyaságnak nevezzük azt a folyamatot, amikor egy termékeny nő (béranya) egy másik személynek vagy párnak gyermeket hord ki a testében. A béranya lehet a gyermek vér szerinti anyja, ilyenkor mesterséges megtermékenyítés útján esik teherbe, vagy történhet megtermékenyített embrió beültetésével, ahol a béranya és gyermek kapcsolata már nem vér szerinti. Alapesetben a béranya anyagi ellenszolgáltatásban részesül. Előfordulhat az is, hogy a béranya a szolgálatát tisztán empatikus megfontolásból ajánlja fel. Az utóbbi esetet szokásosan dajkaanyaságnak nevezik. A béranyaság lehetősége több okból merülhet fel: ilyen okok lehetnek a homoszexuális párkapcsolat, a női meddőség vagy egyéb orvosi okok, amelyek a terhességet kockázatosá vagy lehetetlenné tennék”, <https://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%A9ranyas%C3%A1g> (letöltés ideje: 2021. 06. 11.).

2 A. PORTARU: *Convenția de la Haga și reglementarea practicii mamelor purtătoare. O formă modernă de exploatare a femeilor și copiiilor*, <https://www.juridice.ro/561896/conventia-de-la-haga-si-reglementarea-practicii-mamelor-purtatoare-o-forma-moderna-de-exploatare-a-femeiilor-si-a-copiilor.html> (letöltés ideje: 2021. 06. 11.).

3 Az állampolgársághoz való jog minden embert megillet. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 15. cikke kimondja: „1. Minden személynek joga van valamely állampolgársághoz. 2. Senkit sem lehet sem állampolgárságtól, sem állampolgársága megváltoztatásának jogától önkényesen megfosztani.” A Politikai és Polgári Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 24. cikke alapján: „1. Minden gyermeknek fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, vagy születésre való tekintet nélkül joga van arra a védelemre, amely őt kiskorú állapota folytán a családjá, a társadalom és az állam részéről megilleti. 2. Minden gyermeket közvetlenül születése után anyakönyvezni kell és nevet kell neki adni. 3. Minden gyermeknek joga van arra, hogy állampolgárságot szerezzen.”

A béranyaságról szóló megállapodások megtagadják a gyermektől a genetikai identitásához való jogát. Az így fogant gyermekek sohasem ismerhetik meg a szülőanyjukat vagy biológiai szüleiket, ha sperma- vagy petesejt-adományozás előzte meg a beültetést.⁴ Ezekről a gyermekektől megvonják azt a jogukat is, hogy megismerjék vagy kapcsolatban legyenek a szülőanyjával vagy mindkét biológiai szülővel.⁵ A béranyaszerződések alárendelik a gyermek jogait a felek szerződésben lefektetett kívánásainak, háttérbe szorul a biológiai anyával és a vér szerinti családdal való kapcsolattartás, ellehetetlenül a biológiai családban való nevelkedés. A béranyával kötött szerződések lényegükből fakadóan szintén aláássák a gyermek családegyesítéshez és identitáshoz való jogát. A béranyának jelentkező nők zöme társadalmi szempontból kiszolgáltatott helyzetből érkezik, általában alacsony iskolázottságúak, és anyagilag másoktól függenek. Az anyagiakkal küzdő nőknek nincs valódi döntési szabadságuk, vagy az anyagi különbségeket tekintve nem egyenrangúak a béranyákat alkalmazó felekkel. Nem feledkezhetünk meg a béranyák további gyermekeiről sem. Az örökbefogadásokkal ellentétben a béranyaszerződések esetében nem léteznek azok az ellenőrző folyamatok, melyek megállapítanák a megbízók alkalmasságát a gyermeknevelésre.

A szóban forgó jogintézmény nagyon összetett, sok kérdés tevődik fel kevés válasszal, nemcsak a jogtudomány területén, hanem az egészségügy és a pszichológia doméniumában is.

A béranyaság romániai jogrendszere szerinti elemzésének kiindulópontja az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatának⁶ elengedhetetlen vizsgálata, illetve más országok jogi megoldásainak számbavétele.

Románia törvényei nem rendelkeznek a béranyaságról,⁷ a Ptk. 441–447. cikkei szerint csupán az orvosilag támogatott, donor harmadik személy útján történő humán reprodukciós eljárásra van törvényes lehetőség. A béranyaság jogintézménye nem volt szabályozva a jelen Ptk. hatálybalépése előtt sem. Következésképpen a romániai törvényi keret nem tiltja, de nem is engedélyezi a szóban forgó eljárást, a szakirodalom⁸ szerint közvetett módon eltúrt jogintézményről van szó. A Ptk. 408. cikk (1) bekezdése értelmében az anyai leszármazás a születés tényéből ered, vagyis anyasági

4 J. LUDDEN, Donor-Conceived Children Seek Missing Identities, <https://www.npr.org/2011/09/18/140477014/donor-conceived-children-seek-missing-identities?t=1623832083300> (letöltés ideje: 2021. 06. 11.).

5 A Gyermek jogairól szóló ENSZ Egyezmény 9. cikkének (3) bekezdése kimondja: „Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják a mindkét szülőjétől vagy ezek egyikétől külön élő gyermeknek azt a jogát, hogy személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést tarthasson fenn mindkét szülőjével, kivéve, ha ez a gyermek mindenképp felett álló érdekeivel ellenkezik.”

6 https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Surrogacy_ENG.pdf (letöltés ideje: 2021. 06. 11.).

7 A romániai törvények nem rendelkeznek kifejezetten a béranyaságról. Ennek ellenére, egy miniszteri rendeletben megemlíti a béranya kifejezést („*mamă surogat*”), amikor a mesterséges megtermékenyítési eljárás közpénzekből való támogatásának programjából tételesen kizárják a béranyákat, lásd a 2017. évi 377. egészségügyi miniszteri rendelet IV. rész 3.3. alpont (A mesterséges megtermékenyítés és embrióátültetés) C betű 3. pontját, kihirdetve Románia Hivatalos Közlönye 2017. 03. 31./223. számában.

8 E. FLORIAN: *Filiația: între obsesia adevărului biologic și mistificarea legală*, Revista Română de Drept Privat, 2018/3, 117–127, 117.

vélelem áll fenn a szülő anya javára. Törvényi rendelkezésének hiányában az érdekeltek csupán az önzetlen hagyományos anyai, illetve terhességi behelyettesítés jogintézményét választhatják. Ez a megállapítás a Ptk. 60. cikkének, illetve az Alkotmány 26. cikkének (2) bekezdése szerint az egyének önrendelkezési jogából ered, miszerint a természetes személy szabadon rendelkezhet önmagával, ha ezzel nem sérti mások jogait és szabadságjogait, a közrendet, valamint a közérdeket.⁹ A közrend az állami és társadalmi béke, ami egy ország írott és íratlan szabályainak betartásában nyilvánul meg. A magánjogi gondolkodás a közrend fogalmát igen szűken értelmezi, abban a jogrendszer alapjait képező legfontosabb elvek és intézmények feltétlen érvényesülését látja. A közrend betartására vonatkozó jogszabályok kötelező jogi erővel bírnak. A béranyaságra vonatkozó szerződés nem ütközik kötelező jellegű közrendi előírások betartására, ebben az esetben sem a társadalmi közérdek, sem mások jogai és szabadságjogai vagy a közérdek nem sérül.

Béranyaság jellegű szolgáltatás a Ptk. 66. cikkének – a vagyoni ügyletek tilalmának – betartásával történhet. Ilyen értelemben „*bármely ügylet, amelynek tárgya az emberi testnek, elemeinek vagy termékeinek vagyoni értékkel való felruházása, semmis, a törvényben kifejezetten előírt esetek kivételével*”. Következésképpen, annak ellenére, hogy elvileg a béranyaságra vonatkozó szolgáltatás kivitelezhető, ellenszolgáltatásként nem fogadható el semmilyen vagyoni jellegű érték. Más szóval, Romániában a béranyaság csak önzetlenül képzelhető el gyermektelen párok megsegítése céljából, hogyha az élettársak gyereket szeretnének. Bármilyen ellenszolgáltatás elfogadása esetén a béranya méltósága érintve lenne.¹⁰ A valóság viszont más. Romániában „*létezik a béranyaság piaca, ahol a kereslet és kínálat törvényei működnek*”, „*az alkalmazott ellenszolgáltatási díjak akár 50 000 euróig is terjedhetnek*”.¹¹ A szóban forgó tárgyban hozott bírói határozatban viszont másként döntöttek, kimondták azt, hogy egy nő azért nem vállalhat béranyaságot, mert „*az anyaméh bérbeadása ellentmond az emberi test sérthetlenségének elvével, valamint semmis a más számára viselt terhesség annak ellenére, hogy e tekintetben törvényi korlátozás nem létezik [...] úgy értékelték, hogy ezen ügyletekkel átruházódnak olyan közrend és közérdek által oltalmazott érdekek, mint például a személyi (családi) állapot, közegészségügy stb.*”¹² Meglátásunk szerint, hogyha egy nő önzetlenül vállalja a béranyaságot, a kedvezményezett szülőkkel ingyenes jogügyletet kellene kötnie.

9 C.T. UNGUREANU: *Contractul internațional de externalizare a maternității*, Revista de Științe Juridice, 2019/1, 9–12, 9; S. CERCEL, *Considerații privind dreptul asupra propriului corp*, Revista de Studii Juridice, 2009/3, 7–12, 7; L. IRINESCU, *Copilul, un dar sau un drept?*, Revista de Dreptul Familiei, 2019/1–2, 208–212, 208.

10 R. WALKER, L. VAN ZYL: *Beyond Altruism: A Case for Compensated Surrogate Motherhood = Bioethics Beyond Altruism*, szerk. R. M. SHAW, Palgrave Macmillan, 2017, 165.

11 C. NICOLESCU: *Protecția dreptului la viață privată și de familie în cazul copilului născut de o mamă surrogat – variațiuni mioritice pe o temă europeană* = *In Honorem Valeriu Stoica. Drepturi, libertăți și puteri la începutul mileniului al III-lea*, szerk. M. NICOLAE, R. RIZOIU, I. L. TOMA-DĂUCEANU, Universul Juridic, Bukarest, 2018, 1081.

12 Krajovai Ítéltábla, 2016. évi 1048. határozat, <https://legeaz.net/spete-civil-curtea-de-apel-craiova-2016/stabilire-maternitate-decizia-1048-17-02-2016-4iy> (letöltés ideje: 2021. 06. 11.).

2. Az önzetlen (érdektelen) és kereskedelmi (visszterhes) béranyaság

A béranyaság „*egy olyan eljárás, amely értelmében egy nő abból a célból lesz várandós, hogy a szülés után a gyereket egy másik személynek átadja*”.¹³ Az előbbi alapmeghatározás szerint létezik *önzetlen vagy érdektelen béranyaság*, abban az esetben, hogyha egy nő bármilyen ellenszolgáltatás nélkül kihord és megszüli egy gyereket, majd átadja a csecsemőt a jogosult szülő(k)nek, illetve *kereskedelmi vagy visszterhes béranyaság*, amikor a béranya ellenszolgáltatásban részesül.

A béranya és a kihordott gyerek közötti genetikai viszonyrendszer szerint kétféle béranyaság létezik:¹⁴

– *hagyományos (részleges) béranyaság*, ez esetben a béranya az eljárás alapján megszületett gyerek biológiai anyja;

– *várandós (teljes) béranyaság*, ez esetben semmilyen genetikai viszony nem áll fenn a béranya és e procedura alapján született gyerek között.

Az önzetlen béranyaság „*egy olyan humán reprodukciós eljárás, amely alapján egy nő elfogadja, hogy várandós legyen annak érdekében, hogy a megszületett gyereket más személy nevelje fel*”.¹⁵ Az eljárás nem kereskedelmi céllal jön létre, gyakoribb a tehetősebb családok körében. Ebben az esetben az anyaméh haszonbérbe vevéséről van szó, amely szerint a gyereket a jogosult szülők pénz nélkül szerzik meg. Vitathatatlan, hogy nemcsak a kereskedelmi célú béranyaság esetében létezik pénzben kifejezett érték, ugyanis az a nő, aki egy másik család magzatát viseli, gondozza és ápolja, bizonyos ellenszolgáltatásra jogosult, viszont az önzetlen béranyaság esetében ez nem áll fenn.

A béranyaság esetén a felek között szerződés jön létre, amely szerint a béranya a szülés után a kedvezményezett szülőknek az élve született csecsemőt át kell adja, illetve a várandósság alatt viselnie kell a terhességet. A szerződés tárgya a megfogant magzat, következésképpen a méhmagzatra dologként tekintenek.¹⁶ A szóban forgó szerződésekben a kereskedelmi jelleg pénzben értékelendő, nevezetesen a béranya pénz ellenében viseli a terhességet és megszüli. Léteznek olyan országok is, ahol a kereskedelmi (visszterhes) béranyaság engedélyezett (például: Ukrajnában). Az ukrán törvények összetetten szabályozzák a béranyaság jogállását, beleértve a kedvezményezett szülők jogait és kötelezettségeit, illetve a mesterséges megtermékenyítés lehetőségét sperma- és petedonorok által is.¹⁷

13 L. BRUNET, J. CARRUTHERS, K. DAVAKI, D. KING, C. MARZO, J. McCANDLESS: *A comparative study on the regime of surrogacy in EU Member States*, European Parliament, 2013/12, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET\(2013\)474403_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET(2013)474403_EN.pdf) (letöltés ideje: 2021. 06. 12.).

14 <https://www.hli.org/resources/surrogacy-pros-and-cons/> (letöltés ideje: 2021. 06. 13.).

15 ANU, P. KUMAR, D. INDER, N. SHARMA: *Surrogacy and women's right to health in India: Issues and perspective*, Indian Journal Public Health, 2013/2(57), 65–70, 65.

16 https://www.culturavietii.ro/2017/01/24/studiu-maternitatea-surogat-si-drepturile-omului-analiza-a-problemei-umane-legale-si-etice-i/#_ftnref2 (letöltés ideje: 2021. 06. 13.).

17 A humán reprodukciós lehetőségeket az ukrán Családi törvénykönyv szabályozza. Az ukrán Családi törvénykönyv 123. cikke értelmében a béranya segítségével történő humán reprodukciós eljárás során a petedonor béranyát a jogosult apa spermájával megtermékenyítik meg, az eljáráshoz folyamodó személyek lesznek a gyerek jogosult szülei. Ebben az esetben a jogosult szülők születési anyakönyvi nyilvántartókönyvbe való bevezetéséhez a gyerek születését igazoló

Az egyetlen azonosság az önzetlen és a kereskedelmi béranyaság között, hogy mindkét esetben a méhmagzat a petedonor béranya és egy – ismert vagy ismeretlen – férfi spermájával történő megtermékenyítés alapján jön létre. Összehasonlítva a kétféle béranyasági módozatot, elmondhatjuk, hogy az önzetlen béranyaság esetén valaki(k) javára történő egyszerű szívességről van szó, míg a kereskedelmi béranyaság pénzbeli ellenszolgáltatás miatt jön létre.

Az országok jogrend szerinti béranyasági osztályozása a következő: a) olyan országok, ahol tiltott a béranyaság;¹⁸ olyan országok, amelyekben csupán az önzetlen béranyaság megengedett, például: Görögország, Spanyolország, Csehország, Portugália;¹⁹ olyan országok, amelyekben a kereskedelmi célú béranyaság törvényes, mint például: Ukrajna, Venezuela, Mexikó; olyan államok, amelyekben akár az önzetlen, akár a kereskedelmi célú béranyaság szabályos,²⁰ illetve olyan államok, amelyekben nincs törvényes előírás, mint például Romániában.

Romániában a béranyaság célú külföldi turizmus okoktól (például: orvosi, etikai, vallási, jogi stb.) függetlenül megengedett, törvényes és elfogadott. Más európai országok állampolgárai is élnek ezzel a lehetőséggel, hogyha saját hazájukban kedvezőtlen a jogi keret, ugyanis az orvostudomány fejlődésével a béranyasági eljárások mindinkább teret nyernek.²¹

3. A méhmagzat jogai

3.1. Személyi (nem vagyoni) jogok

A legfontosabb joga a méhmagzatnak az élethez való jog. A méhmagzatnak a fogantatás pillanatától joga van élve megszületni. Következésképpen a terhességmegszakítás csupán orvosi sürgősségi esetekben engedélyezett, orvosi javallatra. Például ilyen eset akkor áll fenn,

irat mellé szükséges a béranya hiteles alakiséghez kötött nyilatkozata arra vonatkozóan, hogy beleegyezik a béranyasági eljáráshoz folyamodó személyek szülőkként való anyakönyvi beírásához, lásd *Ukrainian Surrogacy Laws*, <https://www.hg.org/legal-articles/ukrainian-surrogacy-laws-28807> (letöltés ideje: 2021. 06. 13.).

18 Idetartoznak: Ausztria, Belgium, Bulgária, Kanada (Québec), Franciaország, Németország, Olaszország, Izland, Norvégia, Svédország, Svájc, Szaúd-Arábia, Törökország, Pakisztán, Kína, Japán és néhány USA-beli állam (Arizona, Indiana, Michigan, Észak-Dakota), lásd S. MOHAPATRA: *Adopting an International Convention on Surrogacy – A Lesson from Intercountry Adoption*, Loyola University Chicago International Law Review, 2015/1(13), 33. <https://lawcommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1184&context=lucilr> (letöltés ideje: 2021. 06. 14.).

19 Idetartoznak: Ausztrália, Kanada, Dánia, Görögország, Magyarország, Izrael, Hollandia, Spanyolország, Dél-Afrika, Nagy-Britannia, az USA-ból a következő államok: New York, New Jersey, New Mexico, Nebraska, Virginia, Oregon, Washington, lásd S. MOHAPATRA: *i. m.*, 33.

20 Idesorolhatók: Örményország, Fehéroroszország, Ciprus, Georgia, Mexikó, Oroszország, Ukrajna, az USA-ból a következő államok: Kalifornia, Florida, Illinois, Massachusetts, Texas, Vermont, Arkansas, lásd S. MOHAPATRA: *Adopting an International Convention on Surrogacy – A Lesson from Intercountry Adoption*, Loyola University Chicago International Law Review, 2015/1(13), 33, <https://lawcommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1184&context=lucilr> (letöltés ideje: 2021. 06. 14.).

21 B. C. VAN BEERS: *Is Europe giving in to baby markets? Reproductive tourism in Europe and the gradual erosion of existing legal limits to reproductive markets*, Medical Law Review, 2014/1(23), 103–124, 117.

amikor az anya életveszélyben van, megmentése érdekében szükséges a terhességmegszakítás. Úgyszintén, a méhmagzat élethez való joga akkor is fennáll, hogyha az anya klinikai halál állapotában van, viszont mesterségesen életben tartják a magzat megszületéséig. A méhmagzatnak/gyereknek joga van a méltósághoz, ugyanis egy fejlődésben levő emberi test (nem dolog). Következésképpen: nem használható kutatás vagy tudományos kísérlet céljára, kivéve fejlődési rendellenesség esetén. Terhességmegszakítást csakis genetikai vagy súlyos betegség esetén végezhetnek, hogyha a méhmagzat nem életképes. Továbbá a méhmagzatnak joga van az összes embert megillető tisztelethez.²²

3.2. A méhmagzat vagyoni jogai

A méhmagzat öröklési joga vitathatatlan.

Az új Ptk. 35. cikke szerint „a személy jogképessége születésével kezdődik és halálával szűnik meg”. Következésképpen: a jogképesség kezdete a személy születésének pillanata, amely pontosan meghatározható (év, hónap, nap, óra, perc). A polgári jog szempontjából ennek az időpontnak egyaránt van jogi és (jog)gyakorlati jelentősége, ugyanis ettől a pillanattól beszélhetünk egy új jogalanyról, olyanról, mely polgári jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezik.

Mindazokban a jogviszonyokban,²³ amelyekben jogosultként vagy kötelezettként méhmagzat szerepel, egy időre *függő joghelyzet* áll be. A szóban forgó szituáció addig tart, míg a magzat élve meg nem születik, vagy az lehetetlenné válik. Amennyiben a magzat élve születik, akkor a jogokat és kötelezettségeket a fogamzásának időpontjára *visszamenőleges hatállyal* szerzi meg. Míg ha az élve születés lehetetlenné válik,²⁴ akkor szintén visszamenőleges hatállyal, de úgy tekinthető, mintha a függő jogi helyzet el sem kezdődött, azaz a magzat meg sem fogant volna.²⁵ A méhmagzat jogképességének kérdése leginkább az öröklési képességgel kapcsolatban merül fel, ha az örökhagyó végakarata szerint a már megfogant, de még meg nem született személy örökösnek számításba jöhet. A méhmagzat öröklési képessége tekintetében függő joghelyzetben van, *a méhmagzat a hagyatéknak dologi várományosa*.²⁶

A román Ptk. nem foglal állást abban a kérdésben, hogy maga a magzat absztrakt értelemben embernek tekinthető-e, vagy sem. Magyarország Alaptörvényének II. cikke az emberi méltóság sérthetlenségéhez kapcsolódva rendelkezik úgy, hogy a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg. Azt azonban, hogy ez a védelem a magzat emberként való elismerését jelentené, nem tartalmazza. Magyarország Alkotmánybíróságának 64/1991. (XII. 17.) AB határozata sem adott egyértelmű választ arra a vitára, amely a méhmagzat jogalanyiségével foglalkozik. Határozott álláspontot fogalmazott meg arra vonatkozóan, hogy

22 Például: Dél-Koreában a megszületett csecsemőt jogilag 1 évesnek minősítik. Ilyen értelemben az USA-ban tanulmányaikat folytató dél-koreai egyetemi hallgatók egy évvel kisebbek, mint Dél-Koreában.

23 Például: öröklési jogviszonyok.

24 Például: elvetél a nő.

25 VILÁGHY M., EÖRSI Gy.: *Magyar polgári jog*, I. kötet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1962, 97–98.

26 A méhmagzatot, bár feltételesen, de megilletetik családi jellegű jogok, mint például a tartás, továbbá kártérítést követelhet az őt tartani köteles szülő elvesztése miatt az ezért felelős személlyel szemben, vagy kedvezményezett is lehet a javára kötött szerződésben, lásd SZÁSZY I.: *A magyar magánjog általános része különös tekintettel a külföldi magánjogi rendszerekre*, II. kötet, Egyetemi Nyomda, Budapest, 1948, 7.

az emberi élet a fogantatással és nem a születéssel kezdődik, azonban a magzat emberként való elismerését a határozat nem tartalmazza. A román Ptk. a védelmet azzal biztosítja, hogy a magzat mint feltételes jogalany részére adja meg az élve születéstől függő jogképességet. Míg tehát az élő ember jogképessége általános, egyenlő és feltétlen, addig a méhmagzat jogképessége az élve születéséig általános, egyenlő és feltételes. Az egészségügyről szóló magyarországi 1997. évi CLIV. törvény (Eütv.) különbséget tesz az embrió és a magzat fogalma között. Embriónak minősül minden élő emberi embrió a megtermékenyítés befejeződése után a terhesség 12. hetéig, míg magzat a méhen belül fejlődő emberi lény a terhesség 12. hetétől. A humán reprodukciós eljárások közül viszont azokban, ahol az embrió testen kívül jön létre, az embriót a méhmagzat jogállása csak a beültetés napjától illeti meg. Az Eütv. tehát a jogképesség tekintetében aszerint tesz különbséget, hogy az embrió az anya testén kívül vagy belül van-e. Az élve születés és a fogamzás is orvosi kérdés. Ha akár az élve születés, akár a fogamzás ideje vitás, orvosszakértői bizonyításnak van helye.

A természetes személy jogképessége elismerésének feltétele, hogy *a gyermek élve születessen meg*. Kizárólag ebben az esetben ismeri el a törvény már a fogantatástól a születendő gyermek jogképességét és jogalanyi minőségét.

A fogantatástól a születésig a magzat ún. *feltételes jogképességgel*²⁷ rendelkezik, ami rendes jogképességgé alakul az élve születés ténye folytán, függetlenül attól, hogy a született gyermek utóbb mennyi ideig marad életben.²⁸ Jelenleg az orvostudomány segítségével nagyfokú bizonyossággal megállapíthatók az élve születés és a halva születés esetei. Ha a gyermek élve születik, kiállítják számára a születési bizonyítványt, még abban az esetben is, ha a születés után rövidesen elhalálozik. Létező jogalanyként a születés, majd a halálozás tényéből jogkövetkezmények adódhatnak, különösen az öröklési jog területén. Amennyiben halva születés esete forog fenn, a jog úgy tekinti, mintha a magzat meg sem fogant volna. Ebben az esetben az illetékes hatóságok nem állíthatnak ki születési bizonyítványt, következésképpen a feltételes jogképesség nem fejthet ki joghatást.

A megfogant magzat feltételes jogképessége élve születés esetén csak jogok szerzésére vonatkozik, kötelezettségek vállalásával nem járhat. Következésképpen: a feltételes jogképesség egyrészt tárgyát illetően, másrészt időben korlátozott.

Az időbeni korlátozás a fogamzás törvényes ideje, ami a születés pillanatától visszafelé számított háromszázadik és ugyanígy számított száznyolcvanadik nap közötti időszak.²⁹ Ebből eredően a jelzett időintervallum a fogamzás vélelmezett időpontja, a feltételes jogképesség pedig a szóban forgó időre vonatkozik, és ha a magzat élve születik, akkor teljes jogképességgel fog rendelkezni az ebben az időben számára keletkezett és kizárólag jogelőnnel járó jogosultságok tekintetében. A fogamzás időpontjának megállapítása elsősorban orvosi kérdés, ami egyben azt is jelenti, *hogy a fogamzás időpontjának törvényes vélelme megdönthető, ha tudományos bizonyítási eszközökkel igazolni lehet, hogy a gyermek fogamzására az említett intervallum egy bizonyos időszakában vagy akár azon intervallumon kívül került sor*.³⁰

27 SZLADITS K.: *Magyar magánjog. Általános rész. Személyi jog*, I. kötet, Grill Károly Könyvkiadó-vállalata, Budapest, 1938, 509.

28 „*A jogképesség a születés befejeztével kezdődik, de csak élve születés esetében áll be; az újszülött életképessége nem kívántatik meg*”, SZLADITS K., i. m., 509.

29 Ptk. 412. cikk (1) bek.

30 Ptk. 412. cikk (2) bek.

Összegzésképpen elmondható, hogy a méhmagzatnak nincs jogi személyisége, annak ellenére, hogy a törvény számára feltételelesen elismer vagyoni és nem vagyoni jogokat. Más szóval, a méhmagzat jogilag külön kategória, de nem jogalany (élve születés esetén válik azzá).

4. A béranya jogai

A béranyának a terhesség viselése, illetve a méhmagzat egészséges fejlődésének biztosítása különösen fontos a vagyoni és nem vagyoni jogai gyakorlása, illetve kötelezettségeinek teljesítése szempontjából. Az embrió fejlődése és a terhesség állandó nyomon követése a béranya feladata. A béranyaság esetén akár azt is mondhatnánk, hogy a nő méltósága sérül, ugyanis a meg nem született gyermek szerződés tárgyát képezi, a béranyának pedig viselnie kell a kockázatot a méhmagzat egészséges fejlődése kapcsán. Ilyen értelemben a méhmagzat egészséges fejlődése a legfontosabb szerződésteljesítési kötelezettséggé avanzsál. Mindezek ellenére a kedvezményezett szülők terhességmegszakítást kérhetnek abban az esetben, hogyha a várandósság alatt magzati rendellenesség vagy súlyos betegség gyanúja áll fenn (például: Down-szindróma). Mi több, a kedvezményezett szülőknek olyan követelésük is lehet, hogy a béranya a várandósság teljes ideje alatt egészségügyi intézménybe legyen beutalva.

Mivel Romániában nem korlátozott, de ugyanakkor nem is megengedett a béranyaság, véleményünk szerint a szóban forgó jogi-orvosi lehetőségnek összhangban kell lennie a közrenddel és a közérkölcssel, be kell tartania más emberek személyes jogait és szabadságjogait, illetve törvényes oka kell hogy legyen. Betartva a szülővé válás erkölcsi és törvényes kereteit, a béranyaság feltételeit az eljárásban részt vevő felek írásba foglalt megegyezésében kell rögzíteni. Jelenleg Romániában az orvosilag támogatott humán reprodukciós folyamatot ismerik el törvényesen.

5. A béranyaság dilemmái

5.1. A béranya önrendelkezési joga a méhmagzat élethez való jogával szemben

A béranya önrendelkezési jogának elsőbbsége az embrió élethez való jogával szemben egy alapvető erkölcsi dilemma.

Életveszély fennállása esetén ki élvez prioritást, milyen esetben és miért?

A joggyakorlat mindkét helyzetre szolgáltatott példát, senkinek sincs joga rendelkezni az embrió életéről, ugyanakkor csakis a várandós anya tud dönteni saját életéről. Ebben az esetben figyelembe kell venni a jogképességet és a cselekvőképességet is. Ilyen értelemben az anya előnyt élvez a méhmagzattal szemben, ugyanis ítélőképés, rendelkezik jogképességgel és cselekvőképességgel.

Mi történik viszont abban az esetben, hogyha a gyermek értelmi fogyatékossgal születik? A kedvezményezett szülők azért választották a béranyasági eljárást, mert

egészséges gyermeket szeretnének. Mindezek ellenére a terhesség alatt szövődmények léphetnek fel, ugyanakkor kockázatos lehet maga a szülés is. Egy természetes úton létrejött terhesség általában kevesebb egészségügyi veszéllyel jár, mint egy olyan másállapot, amely humán reprodukciós folyamat alapján jött létre. Ez utóbbi procedúra több szövőd-ménnyel járhat mind a méhmagzat (koraszülöttség, elégtelen születési testsúly, magzati elhalálozás, magzati rendellenességek, magas vérnyomás stb.), mind az anya esetében (petefészek-hiperstimuláció, krónikus kismencedei fájdalom, korai menopauza, meddőség, reproduktív rák, vérrögök, vesebetegségek, infarktusz, magas vérnyomás stb.). Az anya semmilyen biztosítékot nem tud nyújtani arra vonatkozóan, hogy az embrió egészségesen megszületik, ilyen értelemben a gyermek helyzete bizonytalan és beláthatatlan. A béranyaságra vonatkozó szerződésben garanciális elemeket lehet felsorakoztatni, amelyek alapján a méhmagzatot ne dologként értelmezzék és kezeljék, ugyanis a meg nem született gyermek nem válhat adásvételi kontraktus tárgyává.

Az anyasági vélelem fennállása a születés tényéből ered, következképpen abban az esetben, hogyha a gyerek nem születik egészségesen, a jogosult szülőknek választási lehetőségük van a gyermek követelésére vonatkozóan. Hogyha nemleges a válasz, azt a nőt jegyzik be anyaként az anyakönyvi iratokba, aki megszülte a gyermeket,

5.2. Mi történik, hogyha a béranya meg akarja tartani a gyermeket?

A béranya felelősséget vállal nemcsak a várandósság idején, hanem e periódus előtt is, a megtermékenyítési eljárás szakaszában. Amikor a nő beleegyezik a megtermékenyítésbe, teljes tudatában felvállalja a gyermeknemzést, az esetleges állapotosságot és a szülést. Az a nő, aki akaratnyilvánítási hibák nélkül – tévedés, megtévesztés, erőszak, aránytalanság –, felelősségteljesen és szabadon hozzájárul a megtermékenyítési eljárás-hoz, szülés után biztosítva van számára, hogy a gyermeket saját magának megtarthassa. Pszichológiailag előfordulhat olyan helyzet, hogy a béranyasági szerződés meglete ellenére a biológiai anya meg akarja tartani a gyermeket, ugyanis felbonthatatlan kapcsolat létesült közte és a méhmagzat között, és nem akar lemondani az újszülöttről. Továbbá negatív pszichológiai hatás keletkezhet később a gyermekben is abban az esetben, hogyha értesül a saját családi és személyi állapotáról.

5.3. A gyermek mint a béranyasági szerződés tárgya

Abban az esetben, hogyha kereskedelmi célú béranyaságra vonatkozó kontraktus áll fenn, a szülő nő pénzösszeget fogad el a jövőbeli gyerek átadása céljából. A meg-egyezkés a fogantatás pillanatától, a terhesség ideje alatt a gyermek megszületése után a tulajdonképpen átadás időpontjáig tart. Ebben az esetben a gyermek jogilag dologként van minősítve, akarata ellenére egy béranyasági szerződés tárgyává válik. A *Roe kontra Wade*³¹ ügyben az USA Legfelsőbb Bírósága kimondta, hogy nem ismeri el a méhmagzat jogalanyként való minősítését.

Előfordulhat olyan szituáció is, hogy objektív vagy szubjektív okok miatt a kedvezményezett szülők nem kapják meg a béranyától a gyermeket. Ellenszolgáltatás ellenében

31 <https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law-mpeccol/law-mpeccol-e564> (letöltés ideje: 2021. 06. 15.).

olyan helyzet is létezhet, hogy a béranya és a kedvezményezett szülők akár a gyermek nemében és/vagy egészségügyi állapotában is megegyeznek.

Olyan szélsőséges esetek is előfordulhatnak, amikor a nők a béranyaság áldozatai lesznek, például a „*Baby 101*”³² kázusban. A szóban forgó eset Ázsiában történt, ahol felszámoltak egy illegális béranyahálózatot, kiszabadítván a fogva tartott nőket, akiket erőszakkal béranyaságra kényszerítettek.³³

6. Következtetés helyett

Az emberi test áruba bocsátása az utolsó évtizedek közfigyelmének tárgyát képezte, a szervkereskedelem és a szexuális rabszolgaság mindennapos témává vált. Ugyanakkor a béranyaság is mindinkább előtérbe került mint a nők testének kereskedelmi célú felhasználásának egy másik módzata.

A kereskedelmi célú béranyaság azt jelenti, hogy a meg nem született gyermek megegyezés tárgyává válik, a béranyát természetes inkubátorként használják. Egy ilyen eljárás érinti mind a béranya, mind a gyermek méltóságát. Ebben az esetben megsértik a gyermek eredetének és személyazonosságának megismerésére vonatkozó jogát, amelyet a gyermek jogairól szóló ENSZ Egyezmény 7. cikke ír elő.

A béranyaságot sok esetben mint önzetlen, a meddőség alternatíváját elősegítő humán reprodukciós módszert jelenítik meg, amely elősegíti a párokat gyermekvállalási kísérleteikben. Viszont a valóság sokszor nagyon távol áll ettől a marketingképtől. Azokban az országokban is, ahol a kereskedelmi célú béranyaság tiltva van, érzelmi nyomás, fenyegetés vagy ígéret útján egyes nőket kényszeríteni lehet ilyen jellegű kötelezettségvállalásra.

A kereskedelmi célú béranyaság egyes országokban törvényes és iparaggá vált. Nagyon sok esetben a folyamatban részt vevő jogi személyek túlzott díjakat számítanak fel, és igazolják azt, hogy béranyának csak orvosilag alkalmas nőket választottak. A béranyasággal foglalkozó klinikák preimplantációs genetikai diagnózisokat kínálnak, nemcsak a genetikai betegségek elkerülése érdekében, hanem a gyermek nemének kiválasztása céljából is. Az eljárás magában foglalja a gyermek fizikai és érzelmi elválasztását a várandós anyától, ami mindkettőjüket érinti. Egyre több orvosi és pszichológiai tanulmány hangsúlyozza e kapcsolat fontosságát a gyermek fejlődése szempontjából. A gyermek leszármazásának megállapításával kapcsolatos nehézségek mellett számos helyzetben felmerülhetnek problémák: ha a terhesség alatt a béranya egészsége vagy élete veszélyeztetve van; ha a béranya meggondolja magát, és meg akarja tartani a gyermeket; ha a kedvezményezett szülők különválnak a terhesség alatt, és már nem akarják a gyermeket; ha a gyermek fogyatékosan születik, és sem a béranya, sem a jogosult szülők nem akarják megtartani stb.

32 <https://www.infocatonica.com/?t=noticia&cod=22828> (letöltés ideje: 2021. 06. 16.).

33 <https://www.provitabucuresti.ro/docs/lobby/ruam2013/mama-purtatoare.pdf> (letöltés ideje: 2021. 06. 16.).

Sokszor a gyermeket dologként, szerződés tárgyaként kezelik. A béranyaság nem a gyermek elsődleges érdeke szerinti eljárás, célja a felnőttek kívánságainak teljesítése, ami ellentétes az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 2000. évi 1443. Ajánlásával, amely szerint nem létezik ún. „*gyermekvállalási jog*”. A béranyaság számos európai és nemzetközi törvénnyel ellentétes, különös tekintettel az emberi méltóságra, az örökbe-fogadásra, a nők és gyermekek védelmére, valamint az emberkereskedelemre vonatkozó előírásokkal.

A szóban forgó kérdéskör romániai elemzésével kapcsolatosan elmondhatjuk, hogy a magán- és családi élethez való jog tekintetében a román jogalkotó passzív magatartást tanúsít a béranyaságra vonatkozó jogszabályok meghozatalával kapcsolatban. Következésképpen számos romániai pár úgy dönt, hogy olyan ország területén folytatja a béranyasági eljáráshoz, ahol a jogszabályok engedélyezik ezt az eljárást, vagy az országban törvénytelenül erre vonatkozó megállapodásokat köt.

A béranyaság romániai szabályozásának elfogadásáig meg vagyunk győződve arról, hogy a béranyaságra vonatkozó eljárásnak minden részt vevő fél védelmében kell történnie, és egyértelművé kell tenni a gyermekek jogállását érdekeik elsőbbségének megtartása céljából.

Az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására történő védelméről szóló, Oviedóban, 1997. április 4-én kelt Egyezmény 21. cikke előírja, hogy az emberi test és részei nem képezhetik haszonszerzés forrását, ilyen értelemben mindezekkel nem lehet kereskedni. Következésképpen: Románia nem fogadhat el olyan törvényt, amely lehetővé teszi a kereskedelmi célú béranyaságot.

Véleményünk szerint az önzetlen béranyasági modellt – akár hatósági engedéllyel – törvényesen lehetővé kellene tenni a Ptk.-ban történő elismerés alapján. Úgy gondoljuk, hogy ha a béranyát önzetlen (nem haszonszerzési) indokok motiválják, jogilag lehetővé kellene tenni számára a kedvezményezett szülőkkel történő megállapodást, amennyiben a felek ingyenes jogügyletet kötnek.

Irodalomjegyzék

1. ANU, P. KUMAR, D. INDER, N. SHARMA: *Surrogacy and women's right to health in India: Issues and perspective*, Indian Journal Public Health, 2013/2(57), 65–70, 65.
2. AL. BACACI, V. C. DUMITRACHE, C. C. HAGEANU: *Dreptul familiei*, C. H. Beck, Bukarest, 2006, 199.
3. B.C. VAN BEERS: *Is Europe giving in to baby markets? Reproductive tourism in Europe and the gradual erosion of existing legal limits to reproductive markets*, Medical Law Review, 2014/1(23), 103–124, 117.
4. L. BRUNET, J. CARRUTHERS, K. DAVAKI, D. KING, C. MARZO, J. MCCANDLESS: *A comparative study on the regime of surrogacy in EU Member States*, European Parliament, 2013, 12, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET\(2013\)474403_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET(2013)474403_EN.pdf).
5. S. CERCEL: *Considerații privind dreptul asupra propriului corp*, Revista de Studii Juridice, 2009/3, 7–12, 7.

6. E. FLORIAN: *Filiația: între obsesia adevărului biologic și mistificare legală*, Revista Română de Drept Privat, 2018/3, 117–127, 117.
7. L. IRINESCU: *Copilul, un dar sau un drept?*, Revista de Dreptul Familiei, 2019/1–2, 208–212, 208.
8. J. LUDDEN: *Donor-Conceived Children Seek Missing Identities*. <https://www.npr.org/2011/09/18/140477014/donor-conceived-children-seek-missing-identities?t=1623832083300>.
9. S. MOHAPATRA: *Adopting an International Convention on Surrogacy – A Lesson from Inter-country Adoption*, Loyola University Chicago International Law Review, 2015/1(13), 33. <https://lawcommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1184&context=lucilr>.
10. C. NICOLESCU, *Protecția dreptului la viață privată și de familie în cazul copilului născut de o mamă surogat – variațiuni mioritice pe o temă europeană* = *In Honorem Valeriu Stoica. Drepturi, libertăți și puteri la începutul mileniului al III-lea*, szerk. M. NICOLAE, R. RIZOIU, I. L. TOMA-DĂUCEANU, Universul Juridic Bukarest, 2018, 1081.
11. A. PORTARU: *Convenția de la Haga și reglementarea practicii mamelor purtătoare. O formă modernă de exploatare a femeilor și copiilor*, <https://www.juridice.ro/561896/conventia-de-la-haga-si-reglementarea-practicii-mamelor-purtatoare-o-forma-moderna-de-exploatare-a-femeilor-si-a-copiilor.html>.
12. SZÁSZY I.: *A magyar magánjog általános része különös tekintettel a külföldi magánjogi rendszerekre*, II. kötet, Egyetemi Nyomda, Budapest, 1948, 7.
13. SZLADITS K.: *Magyar magánjog. Általános rész. Személyi jog*, I. kötet, Grill Károly Könyvkiadó-vállalata, Budapest, 1938, 509.
14. C. T. UNGUREANU, *Contractul internațional de externalizare a maternității*, Revista de Științe Juridice, 2019/1, 9–12, 9.
15. C. T. UNGUREANU, *Cyber-mercantilizarea ființei umane din perspectiva dreptului comerțului internațional*, Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Științe Juridice, Supliment (t. LXV), Iași, 2019, 3–29, 23.
16. VILÁGHY M., EÖRSI GY.: *Magyar polgári jog*, I. kötet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1962, 97–98.
17. R. WALKER, L. VAN ZYL, *Beyond Altruism: A Case for Compensated Surrogate Motherhood = Bioethics Beyond Altruism*, szerk. R. M. SHAW, Palgrave Macmillan, 2017, 165.

BARTIS ELŐD

A megbízási szerződés egyes időbeli kérdései a román jogban¹

Some temporal issues of the mandate contract in Romanian law

Abstract: In the present study, the author examines some temporal aspects of the mandate contract in Romanian civil law. The innovation of the current Romanian Civil Code, which limits the duration of the mandate to 3 years if it is not specified by the parties, will be analysed. In that context, it also covers the effect of this provision on mandate for representation in legal proceedings and the mandate of the directors of companies. The special case of tacit acceptance of the mandate, time issues arising during the execution of the mandate, and the prescription of obligations that results from the contract are presented. Finally, the author analyses the legal provisions relating to the termination of mandate contract and the time limit for the approval of legal transactions concluded by an unauthorized agent.

Keywords: mandate, representation, duration, civil code

Összefoglaló: Jelen tanulmányban a szerző a megbízási szerződés egyes időbeli aspektusait vizsgálja a román polgári jogban. Elemzésre kerül a hatályos román Polgári törvénykönyv újítása, amely 3 évben korlátozza a megbízás időtartamát, ha azt a felek nem határozzák meg. Ennek keretében kitér a rendelkezés perbeli képviseletre vonatkozó megbízás és a gazdasági társaságok ügyvezetőinek megbízására gyakorolt hatására is. Bemutatásra kerül a megbízás hallgatólagos elfogadásának különös esete, a megbízás teljesítése során felmerülő időbeli kérdések és a szerződésből fakadó követelések elévülése. Végül a szerző ismerteti a megbízási szerződés megszűnésére vonatkozó rendelkezéseket és az álképviselő által megkötött jogügyletek jóváhagyásának határidejét.

Kulcsszavak: megbízás, képviselet, időtartam, polgári törvénykönyv

Bevezető gondolatok

A 2011. október 1-jén hatályba lépő új román Polgári törvénykönyv (a továbbiakban Rptk.) egy apró, viszont lényeges változást hozott a megbízási szerződés szabályozásában azáltal, hogy időtartamát 3 évben korlátozza, amennyiben azt a felek *expressis verbis*

1 Jelen munkát a Collegium Talentum 2021–2022. évi programja támogatta, amiért a szerző ezennel köszönetét fejezi ki.

nem határozták meg. A szakirodalom már a megbízás lényeges jellemzői között sorolja fel az *időszakos* jelleget.² Alapvetően nem jellemző az államok jogalkotására, hogy korlátot szabnának a megbízás időtartamának, ez a szabályozási mód egészen új a romániai jogi hagyományban is. Ennek apropóján jelen tanulmányban 10 év gyakorlati tapasztalatának fényében kívánom megvizsgálni a megbízási szerződés időbeli aspektusait, követve „életútjának” lényeges pontjait (megkötés, teljesítés, megszűnés), különös figyelmet fordítva a megbízás időszakos jelléből fakadó jogkövetkezmények elemzésére.

1. A megbízás időtartama

A hatályos Rptk. rendszerében tehát a megbízási szerződés egyik alapvető jellemzője az *időszakos* jelleg lett. Azaz a megbízás időtartamának meghatározottnak vagy meghatározhatónak kell lennie, nem lehet állandó. Ez a következtetés az Rptk. 2015. cikkéből vezethető le, amely előírja, hogy „*ha a felek nem határoznak meg időtartamot, a megbízási szerződés a megkötésétől számított 3 év után megszűnik*”.

Ez a törvényes, megszüntető határidő csak akkor eredményezi a szerződés megszűnését, ha a felek egyáltalán nem kötöttek ki határidőt, úgy határozták meg, hogy a megbízás határozatlan időre szól, vagy a gyakorlatban széles körben elterjedt³ „*visszavonásig érvényes*” fordulattal élnek. A felek tehát három évnél hosszabb időre is megköthetik a megbízást, viszont ezt kifejezetten a szerződésbe kell foglalniuk. Az időtartamra vonatkozó kikötés hiányában a szerződés a törvény erejétől fogva megszűnik, nincs szükség a bíróság erre vonatkozó megállapítására.⁴

Az 1864-es Rptk. szabályai szerint a megbízást bármilyen időre lehetett adni, nem írt elő semmilyenféle korlátozást ebben a tekintetben.⁵ Pont emiatt azonban sok esetben kérdéses volt, hogy egy évekkel korábban adott megbízás még mindig a megbízó valós akaratát fejezi-e ki, vagy a megbízott visszaélésszerűen él a megbízásban/meghatalmazásban foglalt jogosultságokkal.⁶

A szakirodalom egy része azonban kritikusan fogadta az új Rptk. ezen újítását, rámutatva arra, hogy amíg a feleknek jogukban áll bármikor elállni a szerződéstől, addig semmi értelme nincs egy ilyen megszűnési okot szabályozni, ami ráadásul a törvény

2 Dana GĂRBOVAN: *Contractul de mandat* = Mădălina AFRĂSINEI, Mona Lisa BELU-MAGDO, Alexandru BLEOANĂ (szerk.), *Noul Cod civil: comentarii, doctrină, explicații, Vol. III.*, Hamangiu, București, 2012, 372; Ioan POPA: *Contractul de mandat*, Revista Română de Drept Privat, 2016/5, 153–179, 166.

3 Főként a közokirati formában adott meghatalmazások esetében.

4 GĂRBOVAN: *i. m.*, 2165.

5 Ami az rPtk. 2015. cikkének időbeli alkalmazását illeti, a Polgári törvénykönyv hatálybalépítéséről szóló 2011. évi 71. törvény 142. cikke úgy rendelkezik, hogy a Polgári törvénykönyv hatálybalépése előtt megkötött azon megbízásokra, amelyek esetében a felek nem kötöttek ki időtartamot, a megkötésük pillanatában hatályos jogszabályok alkalmazandók. Ez alapján tehát a régi Rptk. hatálya alatt kötött megbízások, amelyeknél a felek nem kötöttek ki időtartamot, az új rPtk. hatálybalépése után is érvényesek maradnak.

6 Răzvan DINĂ: *Contracte speciale în noul Cod civil*, Universul Juridic, București, 2013, 233; Gheorghe PÎPEREA: *Contractul de mandat = Noul Cod civil. Comentariu pe articole* (2. kiadás), szerk. BAIAS, Flavius-Antoniou, C. H. Beck, București, 2014, 2165.

erejénél fogva aktiválódik (de drept). Rámutattak arra is, hogy a rendelkezés hatalmat ad arra, hogy a harmadik szerződő fél hivatkozzon a megbízási szerződés megszűnésére és így a képviselőn keresztül megkötött szerződés érvénytelenségére, még akkor is, ha a megbízónak semmilyen kifogása nincs az így megkötött szerződés ellen.⁷ Ez utóbbi érv kifogásolható: tulajdonképpen az álképviselő esete merülne fel, amire bár hivatkozhat a szerződő harmadik fél, de a megbízó bármikor jóváhagyhatja a megkötött jogügyletet. A szerződő harmadik egyoldalúan nem állhat el a szerződéstől (lásd az Rptk. 1314. cikket), hiszen ő kifejezte akaratát a megbízóval való szerződéskötésre.

A rendelkezés problematikus ugyanakkor a perbeli képviselő („representare judiciară”) esetén. A román jog tradicionális álláspontja szerint a perbeli képviselőnek nincs önállósága, tulajdonképpen anyagi jogi képviselő és megbízás alkalmazása az eljárásjogban, kiegészülve néhány különös rendelkezéssel.⁸ Sem a Polgári, sem a Büntető eljárásjogi törvénykönyv nem tartalmaz az Rptk.-tól eltérő rendelkezéseket a megbízás időtartamával kapcsolatban. Így felmerül a kérdés, hogy az Rptk. 2015. cikke vonatkozik-e a perbeli képviselőre is. Ha pedig igen, hogy vizsgálhatja-e a bíróság hivatalból a perbeli képviselőre szóló megbízás⁹ érvényességét? Gyakorlati megfontolások miatt a felek gyakran nem kötik ki a megbízás időtartamát. Ez még inkább igaz, ha a megbízás tárgya perbeli képviselő, ugyanis a legtöbb esetben egy bírósági eljárás hosszát nehéz megbecsülni a szerződés megkötésének pillanatában. Amennyiben a bíróság megállapítja a megbízás megszűnését a három év elteltével, a feleknek új megbízási szerződést kell bemutatniuk (vagy az új szerződés alapján kiállított meghatalmazást), különben a fél a továbbiakban perbeli képviselő nélkül marad.¹⁰ A jelzett probléma nem pusztán elméleti, hiszen egyes bírósági határozatokban is visszaköszön.¹¹

7 Dan CHIRICĂ: *Condițiile de validitate, proba și durata reprezentării convenționale*, Revista Română de Drept Privat, 2019/2, 154–170, 170.

8 Ilie STOENESCU, Savelly ZILBERSTEIN: *Drept procesual civil. Tratat. Teoria generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977, 311.

9 A román Polgári eljárásjogi törvénykönyv (a továbbiakban rPejtk.) 80. cikk (1) bekezdés alapján perbeli képviselő lehet törvényes (*representare legală*), bíróság által elrendelt (*representare judiciară*) és ügyleti/jogügyleten alapuló (*representare convențională*). Utóbbi esetben a képviselő a fél meghatalmazottja, amit megbízási szerződés keletkeztet. Természetes személyek esetén perbeli meghatalmazott lehet ügyvéd vagy olyan természetes személy, aki közokirati formában adott meghatalmazással rendelkezik. Azonban a természetes személy perbeli meghatalmazottja, aki nem ügyvéd, a fél perbeli képviselőt csak korlátozottan láthatja el: az ügy érdemére és a felhozott kifogásokra nézve a per folyamán nem nyilatkozhat, kivéve ha jogi végzettséggel rendelkezik és a fél házastársa vagy legtöbb másodfokú rokona (rPejtk. 83. cikk). Jogi személyek esetén perbeli meghatalmazott csak ügyvéd vagy jogtanácsos lehet (rPejtk. 84. cikk). Részletekért lásd SZÉKELY János: *Román polgári eljárásjog*, második, bővített és kiegészített kiadás, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018, 69–70.

10 A képviselőként eljáró személy tulajdonképpen nem tudja bizonyítani érvényesen a perbeli képviselői jogát.

11 Lásd. Pl. a Sloboziai Helyi Bíróság 2021. június 22-i 1500. határozatát. A bíróság a tárgyalás során felszólította a felperes képviselőjét (nem ügyvéd képviselő), hogy bizonyítsa a képviselői minőségét, ugyanis az általa benyújtott meghatalmazás egyrészt nem teljesíti a formai követelményeket (a képviselő a közokirati formában adott meghatalmazás egyszerű másolatát nyújtotta be), másrészt 2016-ban keltezett, így tekintettel a kereset benyújtásának idejére (2021. január) annak időtartama lejárt. Mivel a képviselő a felszólítás ellenére sem tett a bíróság

Az Rptk. 2015. cikke a fenti okok miatt több kárt okoz, mint hasznot, így *de lege ferenda* javasolt lenne hatályon kívül helyezni, vagy ha a jogalkotó továbbra is ilyen módon kívánja megelőzni egyes megbízottak visszaélészerű működését, egy hosszabb határidőt rendelni. Véleményem szerint egy 10 éves határidő ezt a célt jobban szolgálná.

2. Az ügyvezető (vezető tisztségviselő) megbízásának időtartama

A társaságokról szóló 1990. évi 31. törvény (a továbbiakban: Ttv.) 72. cikke alapján az ügyvezetők kötelezettségeire és felelősségére az Rptk. megbízási szerződésre vonatkozó rendelkezései és a Ttv. különös szabályai alkalmazandók. Ebből a rendelkezésből következik, hogy a társaság és ügyvezetője közötti megbízási jogviszony kettős természetű, az ebből származó kötelezettségek egyaránt fakadhatnak a szerződésből és a törvényből.¹²

A Ttv. csak a részvénytársaság ügyvezetője esetén szab meg időbeli korlátot a megbízásnak. A Ttv. 153¹². cikke szerint a részvénytársaság ügyvezetőjének, illetve az igazgatótanács és a felügyelőbizottság tagjainak megbízása *nem lehet több, mint 4 év*. Ugyanakkor az első igazgatótanács és a felügyelőbizottság tagjainak megbízása *nem lehet hosszabb, mint 2 év*. Minden esetben a megbízás megújítható, ha a létesítő okirat másképp nem rendelkezik. E korlátozások célja arra készíteni a részvényeseket, hogy időszakosan felülvizsgálják az ügyvezetők alkalmasságát.¹³

A joggyakorlatban felmerült a kérdés, hogy mi történik akkor, amikor a részvénytársaság ügyvezetőjének adott megbízás időtartama lejár, és a társaság elmulaszt új ügyvezetőt kinevezni, miközben a régi ügyvezető mandátumát sem újítja meg. A kérdést a Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék 2017. évi 24. jogegységi határozata oldotta fel, amely kimondta, hogy a részvénytársaság ügyvezetője a mandátuma lejártja után is jogosult a társaság képviselét ellátni, amennyiben a társaság nem nevez ki új ügyvezetőt, és a megbízás lejártának tényét a társaság nem jegyzi be a kereskedelmi jegyzékbe. Érvelésében kifejti a Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék, hogy a részvénytársaság és vezető tisztségviselő viszonyában a megbízást megszüntnek kell tekinteni, ha annak időtartama lejárt, és nem történik új kinevezés, sem kifejezett elfogadás a vezető tisztségviselő

kérésének eleget, a bíróság a keresetet elutasította. Hasonlóan járt el a Bukaresti Törvényszék 2021. december 23-i 2036. végzésében, melynek tárgya az Állami Találmány és Védjegy Hivatal (Oficiul de Stat pentru Inventii și Mărci) egyik döntése ellen benyújtott óvás volt. A törvényszék megállapította, hogy az Állami Találmány és Védjegy Hivatal jogosan utasította el a panaszosok kérelmét, ugyanis a panasz benyújtásakor csatolt általános képviselőre vonatkozó meghatalmazás időtartama már lejárt az rPtk. 2015. cikk értelmében, és a panaszosok által utólag benyújtott meghatalmazás nem közhiteles, így nem sikerült bizonyítani a képviselői minőséget. 12 A vezető tisztségviselő és társaság közötti jogviszony jogi természetének részletes elemzéséért lásd PÁL Előd: *A vezető tisztségviselő társasággal szembeni polgári jogi felelőssége az aktuális román szabályozás tükrében*, Acta Universitatis Sapientiae. Legal Studies, 2018/2, 285–301, 288–292.

13 PÁL Előd: *A részvénytársasági vezető tisztségviselő megbízásának megszűnése egy román jogegységi határozat tükrében*, Erdélyi Jogélet, 2020/1, 59–70, 60.

részéről.¹⁴ Ez azonban nincs hatással a képviseleti jogra, amely a részvénytársaság és a harmadik személyekkel közötti viszonyban jelenik meg, és ahol a harmadik személy védelme előnyt élvez.¹⁵ Következésképpen, még ha le is járt a mandátuma, a vezető tisztviselő által tett jognyilatkozatok kötik a részvénytársaságot a látszaton alapuló képviselet alapján, ugyanis azáltal, hogy nem jelölt ki új vezető tisztségviselőt, maga is hozzájárult a látszat megteremtéséhez.¹⁶

Ami a többi társasági forma (közkereseti társaság, egyszerű betéti társaság, korlátolt felelősségű társaság) ügyvezetői megbízásának időtartamát illeti, ezekre az Rptk. 2015. cikke szuppletív rendelkezései alkalmazandók, vagyis ha nincs időtartam megszabva, 3 év elteltével az ügyvezető megbízása megszűnik. Az Országos Kereskedelmi Jegyzékhivatal (Oficiul Național al Registrului Comerțului) úgy érezte azonban, hogy a korlátolt felelősségű társaság tekintetében pontosításokra van szükség. 2021. május 18-án közzétett egy felhívást („anunț”)¹⁷ (közel tíz évre tehát az Rptk. hatálybalépése után), mely szerint, tekintettel az Rptk. 2015. cikkére, a korlátolt felelősségű társaságok létesítő okiratában bejegyzésekor vagy működésük engedélyezésekor meg kell jelölni az ügyvezető megbízásának időtartamát. Ugyanígy, az új ügyvezető kinevezésekor is konkrétan meg kell jelölni a megbízás időtartamát. Vagyis nem elfogadott az olyan létesítő okirat, ahol az ügyvezető megbízásának időtartama nincs megjelölve, vagy az „*határozatlan*”, „*korlátlan*” időre szól. Javasolja továbbá, hogy bármilyen más változás esetén, amely a létesítő okirat módosításával jár, a társaságok jelöljék meg az ügyvezető megbízásának időtartamát is.

Az Országos Kereskedelmi Jegyzékhivatal felhívása nem minősül jogforrásnak, így elméletileg nem lenne jogi kötőereje, a gyakorlatban azonban „jogerőre emelkedett” és a megyei kereskedelmi jegyzékhivatalok rendre megtagadják azon korlátolt felelősségű társaságok bejegyzését vagy az ügyvezető cseréjét, amelyeknél nincs megjelölve az ügyvezetői megbízás időtartama. Véleményem szerint az Országos Kereskedelmi Jegyzékhivatal túllépett hatáskörén, hiszen olyan követelményeket támaszt a korlátolt felelősségű társaságok ügyvezetőivel kapcsolatban, amelyeket sem a Ttv., sem a kereskedelmi jegyzékről szóló 1990. évi 26. törvény nem ír elő. Bár a társaság képviseletének ellátása szempontjából valóban problematikus lehet az ügyvezető megbízásának megszűnése, ez nem jogosítja fel a társaságok nyilvántartásával megbízott hatóságot, hogy – kvázi jogalkotóként – kiegészítse a törvényt.

14 Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék 2017. évi 24. határozat, 43. pont.

15 Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék 2017. évi 24. határozat, 45. pont.

16 Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék 2017. évi 24. határozat, 51. pont. A Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék ezen határozatát több szempontól is kifogásolta a szakirodalom. Erről lásd. pl. PAL: *A részvénytársasági...*, i. m., 59–70; Ionuț-Florin POPA: *Ipoteza falsus procurator*, Revista Română de Drept Privat, 2019/2, 193–220, 203; Dan CHIRICĂ: *Considerații critice referitoare la Decizia ICCJ nr. 24/2017 de soluționare a recursului în interesul legii formând obiectul dosarului nr. 1699/1/2017*, <https://www.juridice.ro/essentials/2332/consideratii-critice-referitoare-la-decizia-iccj-nr-24-2017-de-solutionare-a-recursului-in-interesul-legii-formand-obiectul-dosarului-nr-1699-1-2017> (letöltés ideje: 2022. 06. 05.).

17 <https://www.onrc.ro/index.php/ro/component/content/article?id=1249>.

3. A megbízás hallgatólagos elfogadásának különös esete

Az Rptk. 2014. cikke úgy rendelkezik, hogy „*haladéktalan elutasítás hiányában a megbízás elfogadottnak tekintendő, ha olyan jogügyletekre vonatkozik, amelyek megkötése a megbízott szakmájának megfelelő, vagy amelyre a megbízott – akár nyilvánosan, akár közvetlenül – a megbízónak felajánlotta szolgálatait*”. E rendelkezés alkalmazásában többek között figyelembe kell venni a törvényes rendelkezéseket, a felek között meghatározott gyakorlatot és a szokásjogot.

Erre a helyzetre a legtipikusabb példák az ügyvédek vagy ingatlanügynökök esete (vállalkozók), akiket az ügyfelek megkeresnek, előadják az ügygel kapcsolatos szándékukat, esetleg dokumentumokat nyújtanak át, de elmarad a konkrét megbízási szerződés megkötése. Ebben az esetben tehát, ha a megbízott nem utasítja el „*haladéktalanul*” a megkeresést, a törvény jelentést tulajdonít a megbízott hallgatásának, és megkötöttnek vélelmezi a szerződést.

A szakirodalomban vitatott kérdés, hogy az Rptk. 2014. cikkében szabályozott esetekben miként jön létre a megbízási szerződés. Egyesek úgy vélik, hogy nem lehet szó hallgatólagos elfogadásról azokban az esetekben, amikor a megbízott nyilvánosan vagy közvetlenül a megbízónak felajánlotta szolgálatait. Ekkor ugyanis a megbízó akaratnyilvánítása tulajdonképpen egy ajánlat elfogadása és a szerződés, a felek kifejezett akaratnyilvánításával már létre is jött, és a felek a szerződéses felelősség szabályai szerint felelnek.¹⁸ Más szerzők úgy vélik, hogy a törvényhozó el kívánt térni ezekben az esetekben attól a főszabálytól, hogy egy ajánlat elfogadása szerződést eredményeztet,¹⁹ így szükséges (még) egy visszaigazolás a megbízott részéről, amely hallgatólagosan teljesül, amennyiben a megbízott nem jelzi haladéktalanul, hogy elutasítja a megbízást.²⁰

Véleményem szerint az első szakirodalmi álláspont a megalapozottabb, és az Rptk. 2014. cikkében szabályozott esetek közül csak az első kapcsán beszélhetünk hallgatólagos elfogadásról (ha a megbízás olyan jogügyletekre vonatkozik, amelyek megkötése a megbízott szakmájának megfelelő). A másik két esetben (nyilvános/közvetlen ajánlat) inkább egy különös felmondási jogról van szó, aminek formája a „*haladéktalan elutasítás*”.

A „*haladéktalan elutasítás*” fogalmát nem határozza meg az Rptk., ezt esetről esetre kell megvizsgálni. A konkrét idő szempontjából figyelemmel kell lenni a felek között meghatározott gyakorlatra és a szokásjogra. A természetes személyeknek nyújtott szolgáltatások esetén az elutasítás a megbízott részéről nem lehet önkényes, tiszteletben kell

18 PIPEREA: *i. m.*, 2164; CHIRICĂ: *Condițiunile..., i. m.*, 162..

19 RPTk. 1182. cikk (1) bekezdés: „*A felek tárgyalást követően vagy a szerződési ajánlat fenntartás nélküli elfogadásával kötik meg a szerződést.*”

20 FRANCISC DEAK, LUCIAN MIHAI, ROMEO POPESCU: *Tratat de drept civil. Contracte speciale*. Vol. II, 5. kiadás, Universul Juridic, București, 2021, 248. A szerzők a következő példát adják: közvetítő társaság ajánlatot tesz 3000 ügyvédnek, hogy kedvezményes körülmények között fog nekik szakmai felelősségbiztosítást kötni (vagyis az az eset, amikor a megbízott közvetlenül ajánlatot tesz). 24 órán belül 800 ügyvéd jelzi, hogy elfogadja az ajánlatot. Az rPtk. 2014. cikke értelmében a szerződés nem tekinthető megkötöttnek, ugyanis a megbízottnak lehetősége van visszautasítani a megbízást (pl. azért, mert a vártnál több ajánlatot kapott, és mivel kevés alkalmazottja van, nem tudja ellátni mindegyik megbízást).

tartania a fogyasztók védelmére vonatkozó jogszabályokat és az Alkotmányban rögzített jogokat és szabadságjogokat.²¹

4. A megbízás teljesítése során felmerülő időbeli kérdések

A megbízásban vállalt kötelezettségek teljesítésének határidejét és módját alapvetően a felek határozzák meg. Ennek ellenére találunk olyan rendelkezéseket, amelyek imperatív módon írják elő a megbízott terhére valamilyen magatartás tanúsítását. Így például a megbízó utasításaitól való eltérés (Rptk. 2017. cikk (2) bekezdés) és a megbízott által eszközölt helyettesítés esetén (Rptk. 2023. cikk) is a jogalkotó előírja, hogy a megbízott *azonnal* köteles értesíteni a megbízót. Az azonnali értesítés kötelezettsége indokolt, hiszen a megbízó az ügy ura, így minél hamarabb értesülnie kell arról, hogy a megbízó eltér a korábban megállapított feltételektől, vagy nem személyesen fogja teljesíteni a megbízást.

A megbízott szintén fontos kötelezettsége a számadási kötelezettség is. A megbízott ezen kötelessége természetes folyamánya a megbízási szerződésnek, hisz ez alapján a megbízott vagyoni jellegű ügyeket is intézhet. Mivel az ügyvitel a megbízó érdekében történik, tudnia kell, hogy ez milyen eredménnyel zárult.²² Ez magába foglalja egyrészt a tájékoztatási kötelezettséget a megbízás végrehajtásáról, másrészt, hogy átadjon minden dolgot, amit a megbízás címén kapott, még akkor is, ha azok nem járnak a megbízónak.²³ Amennyiben a megbízott nem szolgáltatja vissza a megbízónak járó pénzüsszeget, köteles kamatot fizetni a *késedelembe helyezése napjától* kezdve. Ha a vissza nem szolgáltatott pénzüsszeget saját javára felhasználta, a kamatok a *felhasználás napjától* járnak (Rptk. 2020. cikk). Ebben a második helyzetben a megbízott megszegi a megbízóval szemben vállalt lojalitási kötelezettségét, ez magyarázza a szigorúbb szankciót.²⁴

5. A megbízás visszavonása

A megbízási szerződés bizalmon alapuló szerződés, amely esetében alapvetően fontos a megbízott személye (*intuituu personae*), így természetes, hogy a bizalom megszűnése esetén mind a megbízó, mind a megbízott a szerződést egyoldalúan, indoklás nélkül (*ad nutum*)²⁵ megszüntetheti. A román jogalkotó a visszavonás („*revocare*”) fogal-

21 PIPEREA: *i. m.*, 2165.

22 FEKETE György, KOVÁCS Edit: *Szerződések*, Tanügyi Sokszorosító, Kolozsvár, 1958, 191.

23 Ennek magyarázata abban áll, hogy bármit, amit a megbízott kap, azt a megbízó nevében kapja. Így az is, aki egy nem tartozó ellenszolgáltatást teljesített, a megbízótól és nem a megbízottól kérheti vissza. Lásd D. GÁRBOVAN, *i. m.*, 379.

24 GÁRBOVAN: *i. m.*, 380.

25 Dan Chirică professzor úgy véli, hogy a hatályos Rptk. rendszerében már nem tartható (és egyébként a rendelkezés mintájául szolgáló kanadai Québec tartomány Polgári törvénykönyvének rendszerében sem), hogy a megbízó bármikor visszavonhatja, *ad nutum*, a megbízást. Rámutat ugyanis arra, hogy az Rptk. 2032. cikk (1) bekezdésének alapján a megbízó visszavonás

mát használja a megbízó által történő egyoldalú felmondásra, és a lemondás („*renunțare*”) fogalmát, ha a megbízott szünteti meg a szerződést.

Az Rptk. 2031. cikke úgy rendelkezik, hogy a megbízó *bármikor* visszavonhatja a megbízást, kifejezetten vagy hallgatólagosan, függetlenül attól, hogy milyen formában volt megkötve, még akkor is, ha azt visszavonhatatlanná nyilvánították a felek. Az egyoldalú felmondás lehetősége azonban nem jelenti azt, hogy a felek mentesülnek minden kötelezettségük alól.

A visszavonás joghatásaival kapcsolatban az Rptk. megjegyzi, hogy a megbízó, aki visszavonja a megbízást, továbbra is köteles teljesíteni kötelezettségeit a megbízottal szemben. Ugyanakkor köteles megtéríteni az indokolatlan vagy *váratlan* visszavonás következtében a megbízott által elszenvedett károkat (Rptk. 2015. cikk (1) bekezdés). Ha visszavonhatatlannak nyilvánították a megbízást, indokolatlan visszavonásnak minősül, ha az nem a megbízott gondatlansága, előre nem látható esemény vagy erőhatalom váltotta ki (Rptk. 2015. cikk (1) bekezdés).

A jogszabályból kivehető tehát, hogy a joghatások szempontjából nem mindegy, mikor következik be a visszavonás: ha a visszavonás indokolatlan vagy *váratlanul* következik be, a megbízott kártérítési követeléssel élhet a megbízó ellen. A megbízási idő viszonylatában jelen tanulmány keretei között a váratlan visszavonás kérdését kívánom kiemelni.

A váratlan visszavonás meghatározása szempontjából további fogódzót nem nyújt az Rptk. Egyes szerzők szerint a váratlanság az *ésszerű értesítési határidő* be nem tartását jelenti, amit a más vagyontárgyának kezelése („*administrarea bunurilor altuia*”) körében eljáró ügyvezető²⁶ lemondásáról szóló 847. cikkből vezetnek le analógia útján.²⁷ Dan Chirică egyetért azzal, hogy az ésszerű értesítési határidőt figyelembe lehet venni a visszavonás váratlan jellegének vizsgálatakor, azonban erőltetettnek ítéli meg a következtetés analógia útján történő levezetését a fent említett cikkből. Véleménye szerint egyrészt vitatható, hogy a más vagyontárgyának kezelése megbízásnak minősülne. Másrészt a rendelkezés az ügyvezető lemondásáról szól, nem pedig a megbízás visszavonásáról, így azok még analógia útján sem feleltethetők meg egymásnak. Helyette inkább összehasonlító jogi érveket hoz, utalva az olasz Ptk. 1725. cikk 2. bekezdésére, amely kártérítési kötelezettség terhe mellett, a visszterhes és határozatlan idejű megbízás visszavonása esetén előírja ésszerű felmondási idő biztosítását.²⁸

Végül ez utóbbi szerző rámutat arra, hogy a váratlan visszavonás esete csak a határozatlan időre kötött visszterhes megbízások kapcsán értelmezhető. Amennyiben a felek határozott időre kötik meg a szerződést, úgy az visszavonhatatlannak minősül, és az idő előtti visszavonást (hacsak nem a megbízó hibája miatt történik) indokolatlan visszavonásnak kell tekinteni. A különbségtétel azért lényeges véleménye szerint, mert indokolatlan visszavonás esetén a megbízott teljes díját ki kell fizetni és teljes kárát meg

esetén is változatlanul köteles teljesíteni kötelezettségeit. Vö. Dan CHIRICĂ: *Unele probleme actuale referitoare la contractul de mandat. Revocarea de către mandant*, Revista Română de Drept Privat, 2019/3, 267–279, 272–273.

26 A más vagyontárgyának kezelése a megbízás egyik esetének is felfogható.

27 PIPEREA: *i. m.*, 2178; IOAN POPA: *i. m.*, 174.

28 CHIRICĂ: *Unele...*, *i. m.*, 274.

kell téríteni, váratlan visszavonás esetén pedig az észszerűen elvárható felmondási időre járó megbízási díjat és a megelőlegezett költségeket kell kifizetni.²⁹ Véleményem szerint azonban a szóban forgó rendelkezés az ingyenes, határozatlan időre kötött megbízásokra is vonatkozik, hiszen a megbízónak akkor is vannak kötelességei, amikor a megbízás ingyenes (a megbízott által megelőlegezett kiadások megtérítése, kártérítési kötelezettség), amelyek alól visszavonás esetén sem mentesül. Másrészt az Rptk. 2032. cikk (1) bekezdése nem tesz különbséget az indokolatlan és váratlan visszavonás esetén fizetendő kártérítés mértéke között, csak egyszerűen annyit jelent ki, hogy a megbízó „köteles megtéríteni az indokolatlan vagy váratlan visszavonás következtében a megbízott által elszenvedett károkat”. Ebből a rendelkezésből, véleményem szerint, nehezen vezethető le, hogy váratlan visszavonás esetén az észszerűen elvárható felmondási időre járó megbízási díjat kell kifizetni.

Mindenesetre az megállapítható, hogy a visszavonás joghatásainak szabályozása több szempontból is problematikus. Talán célszerűbb lett volna a megbízásról való lemondás joghatásaihoz hasonló megoldás, miszerint visszerthes megbízás esetén a megbízó köteles kifizetni a megbízó addigi munkájával arányos díjat, és egyébként minden olyan esetben, amikor a visszavonás indokolatlan vagy váratlan kártérítési kötelezettséget lehet megállapítani a megbízott által elszenvedett károkért.

6. A megbízásról való lemondás

A megbízóhoz hasonlóan, a jogalkotó a megbízott részére is biztosítja a lehetőséget, hogy egyoldalú nyilatkozatával megszüntesse a szerződést. Az Rptk. 2034. cikk (1) bekezdése szerint a megbízott *bármikor* lemondhat a megbízásról, viszont köteles értesíteni a megbízót.

Ha a megbízás visszerthes, a megbízott kérheti a *lemondás időpontjáig* megkötött jogügyletekért járó díjazást (Rptk. 2034. cikk (2) bekezdés). Így például, ha a megbízás teljesítése több egymást követő jogügylet megkötését feltételezi (bróker, ingatlanügynökség), amelynek díját a felek egy összegben határozták meg, a fizetendő díjazás összege az addig megkötött jogügyletek mennyisége, fontossága és komplexitása függvényében kerül meghatározásra.³⁰ Bár a szöveg csak a díjazásra tér ki, a megbízott nyilvánvalóan kérheti a lemondás időpontjáig megelőlegezett összegek visszafizetését és kártérítést a megbízás teljesítés során elszenvedett károkért.³¹

A perbeli képviselőre vonatkozó megbízás esetén az Rptk.-tól eltérő szabályok érvényesülnek. Bár főszabály szerint lehetséges a megbízásról való lemondás, ennek tényét tudatni kell nemcsak a megbízóval, hanem a bírósággal is a (következő) tárgyalást megelőző *15 napon* belül. A főszabálytól eltérően az Rpejt. 89. cikk (2) bekezdése alapján a megbízott nem mondhat le a megbízásról a perorvoslat gyakorlásának határideje alatt.

29 CHIRICĂ: *Unele...*, i. m., 275.

30 VÖ. GĂRBOVAN: *i. m.*, 396.

31 Dana Lucia TULAI: *Renunțarea mandatului la mandat*, Revista Analele Universității de Vest din Timișoara, Seria Drept, 2020/2, 75–88, 79.

7. A megbízás folytatásának kötelessége

A megbízás személyes jellegéből adódóan a felek halála, cselekvőképtelenné vagy fizetéseképtelenné válása főszabály szerint a megbízás megszűnését vonja maga után. Az Rptk. azonban két kivételt állapít meg a főszabály alól, amelyek értelmében a megbízást mégis folytatni kell. E rendelkezések alapvető célja megóvni a feleket a szerződés váratlan megszűnése következtében elszenvedhető károktól.

Az első kivétel szerint, amikor a megbízás tárgya *folyamatos tevékenység* keretében *egymást követő jogügylet megkötése*, amely még *folyamatban van*, a szerződés nem szűnik meg, viszont a felek vagy örököseik visszavonhatják, vagy lemondhatnak a megbízásról (Rptk. 2030. cikk utolsó fordulat). Azt, hogy meddig szükséges a megbízást folytatni, helyzetről helyzetre kell megítélni, attól függően, hogy mi a megbízás konkrét tárgya.

Az Rptk. 2030. cikkével kapcsolatban egy jogértelmezési probléma merült fel: a 2030. cikk utolsó fordulata a megbízás összes megszűnési okára vonatkozik, vagy csak arra az esetre, amikor a megszűnés oka a megbízó vagy megbízott halála, cselekvőképtelenné vagy fizetéseképtelenné válása?

Hogy kontextusba tudjuk helyezni, az alábbiakban idézem az Rptk. 2030. cikkét, amely *A megbízás megszűnése* címet viseli:

„A szerződés megszűnésének általános okai mellett a megbízás az alábbi módzatok bármelyike révén megszűnik:

a) a megbízó általi visszavonással;

b) a megbízott lemondásával;

c) a megbízó vagy megbízott halálával, cselekvőképtelenné vagy fizetéseképtelenné válásával.

Mindazonáltal, ha a megbízás tárgya folyamatos tevékenység keretében egymást követő jogügylet megkötése, a megbízás nem szűnik meg, ha a tevékenység folyamatban van, tiszteletben tartva a felek vagy örököseik visszavonási vagy felmondási jogát.”

A Legfelsőbb Semmitő- és Ítéleszték a fentebb már említett 2017/24. számú döntésében tisztázta ezt a kérdést is. Megállapította, hogy az Rptk. 2030. cikk utolsó fordulata egyértelműen csak a c) pontra vonatkozik, hiszen a „*felek vagy örököseik*” visszavonási vagy felmondási jogáról beszél, ami nem lenne értelmezhető az a) és b) pontokban jelölt megszűnési okok kapcsán. Másrészt a szöveg szerkesztési módja is ezt támasztja alá, hiszen ha a jogalkotó minden esetre alkalmazni akarta volna a rendelkezést, külön bekezdésben kellett volna előírja a jogszabályok szerkesztésének technikájára vonatkozó 2000. évi 24. törvény rendelkezései alapján.³²

Az első kivételes helyzet esetén a törvény tételesen biztosítja a feleknek és örököseiknek vagy képviselőiknek a visszavonás vagy lemondás jogát, bár ez a megbízás általános szabályaiból is levezethető. Így az a fél, aki tudomást szerez a másik fél haláláról, cselekvőképtelenné vagy fizetéseképtelenné válásáról, és nem kívánja ilyen körülmények között folytatni a megbízást, élhet az egyoldalú felmondás lehetőségével. Természetesen

32 Legfelsőbb Semmitő- és Ítéleszték 2017/24-es határozat, 41–42. pont.

ebben az esetben a visszavonást vagy lemondást gyakorló fél kártérítéssel tartozik, ha annak feltételei teljesülnek.³³

A második kivételes helyzet szerint a megbízott vagy örökösei *kötelesek folytatni* a megbízás teljesítését, ha a késedelem veszélybe sodorná a megbízott vagy örökösei érdekeit (Rptk. 2035. cikk (2) bekezdés). Ebben az esetben tehát a jogszabály a megbízó és az örökösei érdekét kívánja védeni azáltal, hogy a megbízás folytatására kötelezik a megbízottat vagy örököseit. Bár ebben az esetben az Rptk. nem rögzíti, az általános szabályból kiindulva a felek és örökösei élhetnek a visszavonás és lemondás jogával. Amennyiben a megbízott valamilyen szakmai tevékenység végzését vállalta (pl. ügyvéd), és örökösei nem tudják azt a szakmai feladatot ellátni, a megbízásról való lemondás indokolt, és nem járhat kártérítési kötelezettséggel.

A kivételek felsorolásánál szükséges megemlíteni azt is, hogy a polgári eljárásjogban a megbízó elhalálása vagy cselekvőképtelenné válása nem számít megszűnési oknak. A megbízó köteles folytatni a megbízás teljesítését, mindaddig, amíg a megbízó örökösei, vagy cselekvőképtelenné válása esetén képviselője azt vissza nem vonja (Rpejt. 88. cikk).

A megbízást megszüntető tény beállásáról a felek örökösei vagy képviselői *azonnal* kötelesek értesíteni a másik felet. Ez a megbízó örökösei vagy képviselője szempontjából kiemelten fontos, hiszen mindaz, amit a megbízott azelőtt tett, hogy ismerte vagy ismerhette volna a megbízás megszűnési okát, érvényesnek számít (Rptk. 2036. cikk).

8. Túl a megbízáson: az álképviselő által kötött jogügyletek jóváhagyása

Álképviselő az, aki úgy köt meg egy jogügyletet, hogy nem rendelkezik képviseleti joggal, vagy képviseleti jogkörét túllépi (Rptk. 1309. cikk (1) bekezdés). Ennek polgári jogi szankciója, hogy az így megkötött jogügylet nem fejt ki joghatást a képviselt és a harmadik személy között. Az Rptk. 1311. cikke alapján azonban az álképviseltnek lehetősége van az álképviselő által megkötött szerződést jóváhagyni³⁴ a szerződés érvényes megkötéséhez, a törvény által előírt alakiságok tiszteletben tartásával.³⁵

Az Rptk. nem ír elő konkrét határidőt a jóváhagyásra, a szerződő harmadik fél, aki utólag rájött, hogy álképviselővel szerződött, értesítéssel *észszerű határidőt* szabhat az álképviseltnek a jóváhagyásra. A határidő megállapításánál figyelembe kell venni a szerződés természetét és a kötelezettségek mértékét, az álképviseltnek elég reflexiósidő

33 Dana-Lucia TULAI: *Situațiile de excepție în care legiuitorul dispune continuarea mandatului după survenirea unei cauze de încetare a sa*, Revista Română de Drept al Afacerilor, 2019/4, 57–62, 59.

34 A jóváhagyás (ratificare) nem tévesztendő össze a megerősítéssel (confirmare), amely a megtámadható (nulitate relativă) jogügyletek orvoslásának eszköze. Lásd, Gabriel BOROI, Carla Alexandra ANGHELESCU: *Curs de drept civil. Partea generală*, Hamangiu, București, 2012, 264.

35 Az álképviselő esetéről, feltételeiről és jogkövetkezményeiről lásd BARTIS ELŐD: *Az álképviselő szabályozása a román Polgári törvénykönyvben*, Erdélyi Jogélet, 2021/2, 119–130.

kell biztosítani a döntés meghozatalához. Amennyiben a jóváhagyás nem történik meg a megadott határidőn belül, a képviselt utólag már nem hagyhatja jóvá a szerződést.³⁶

Mindaddig, amíg a képviselő nem hagyta jóvá a jogügyletet, az álképviselő és a szerződő harmadik fél megszüntetheti a szerződést (Rptk. 1314. cikk). A képviselt a jóváhagyást már nem vonhatja vissza, hiszen egy olyan egyoldalú jogügylet, amely nem képez kivételt az egyoldalú jogügyletek visszavonhatatlanságának főszabálya alól.³⁷

9. A keresetelévülésre vonatkozó különös szabályok

A megbízásból származó kötelezettségek vagyoni jellegűek, így az ezekre vonatkozó kereseti jogokra alapvetően az elévülés általános szabályai és az általános elévülési idő (3 év) alkalmazandó. Amennyiben a vállalt kötelezettségek folytatólagos teljesítésűek,³⁸ minden egyes folytatólagos szolgáltatásra vonatkozó kereseti jog külön elévülésnek van alávetve, akkor is, ha az adós teljesíti a tartozott szolgáltatások valamelyikét (Rptk. 2526. cikk).³⁹

Bizonyos megbízások esetén azonban különös elévülési szabályokat rendel a jogalkotó. Így az általános elévülési időnél rövidebb, *egy év* alatt évül el az ügyvédek keresete az ügyfelek ellen, az ügyvédi tiszteletdíjak és kiadások kifizetéséért. Az elévülési határidő esettől függően a bírósági határozat jogerőssé válásától, a felek kibékülésének napjától vagy a megbízás visszavonásának napjától kezdődik. Be nem fejezett ügyek esetében az elévülési idő *3 év*, amely az utolsó szolgáltatás elvégzésétől folyik (Rptk. 2520. cikk (1) bekezdés 6. pont). Ugyanígy *egy év* alatt évül el a mérnökök, építészek, földmérők, könyvelők és más szabadfoglalkozásúak keresete az őket megillető pénzösszegekért. A felsorolt tevékenységek végzése általában képviseleti tevékenységet is feltételez (kérelmek benyújtása, engedélyek beszerzése, intézmények előtti képviselet). Az elévülési határidőt ezekben az esetekben a munkálat befejezésétől számítják (Rptk. 2520. cikk (1) bekezdés 8. pont).

Szintén különös keresetelévülési határidőt tartalmaz az Rptk. a megbízási díj összegének megállapítása iránti kereseti joggal kapcsolatban. Az Rptk. 2010. cikk (2) bekezdése szerint *„ha a megbízás visszterhes, és a megbízott díjazását a szerződésben nem határozták meg, ez a törvény, szokásjog vagy ezek hiányában a teljesített szolgáltatások értéke alapján kerül meghatározásra”*. Ugyanezen cikk (3) bekezdése úgy rendelkezik, hogy *„a díjazás összegének megállapítása iránti kereseti jog a kifizetés iránti kereseti joggal egyidejűleg évül el”*. Látható tehát, hogy a megbízási díj megállapítására és a megbízási díj kifizetésére

36 A harmadik fél által adott határidő jogvesztő, lásd DUMITRESCU: *l. m.*, 1457. Ez a megoldás hasonló az Rptk. 1263. cikk (6) bekezdésének megoldásával, amely lehetővé teszi a megtámadható jogügylet megerősítésére jogosult személy késedelembe helyezését, hogy 6 hónapos jogvesztő határidőn belül erősítse meg a megtámadható jogügyletet vagy éljen érvénytelenítési keresettel.

37 Doru COSMA: *Teoria Generală a actului juridic civil*, Editura Științific, București, 1969, 93.

38 Pl. a megbízott díja havidíj, vagy a megbízott több, egymást követő jogügylet megkötését vállalta (bizomány).

39 Az elévülésről részletesen lásd VERESS Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*, 6. bővített és aktualizált kiadás, Forum Iuris, Kolozsvár, 2021, 163–190.

vonatkozó kereseti jogok gyakorlatilag fedik egymást. Pertaktikai szempontból javasolt tehát, hogy a megbízott a megbízási díj megállapításával egyszerre kérje a megítélt összeg kifizetését is.⁴⁰

Irodalomjegyzék

1. BARTIS Előd: *Az álképviselő szabályozása a román Polgári törvénykönyvben*, Erdélyi Jogélet, 2021/2, 119–130.
2. Gabriel BOROI, Carla Alexandra ANGHELESCU: *Curs de drept civil. Partea generală*, Hamangiu, București, 2012.
3. Dan CHIRICĂ: *Unele probleme actuale referitoare la contractul de mandat. Revocarea de către mandant*, Revista Română de Drept Privat, 2019/3, 267–279.
4. Dan CHIRICĂ: *Condițiile de validitate, proba și durata reprezentării convenționale*, Revista Română de Drept Privat, 2019/2, 154–170.
5. Dan CHIRICĂ: *Considerații critice referitoare la Decizia ICCJ nr. 24/2017 de soluționare a recursului în interesul legii formând obiectul dosarului nr. 1699/1/2017*, <https://www.juridice.ro/essentials/2332/consideratii-critice-referitoare-la-decizia-iccj-nr-24-2017-de-solutionare-a-recursului-in-interesul-legii-formand-obiectul-dosarului-nr-1699-1-2017> (letöltés ideje: 2022. 06. 05.)
6. Doru COSMA: *Teoria Generală a actului juridic civil*, Editura Științific, București, 1969, 93.
7. Francisc DEAK, Lucian MIHAI, Romeo POPESCU: *Tratat de drept civil. Contracte speciale*. Vol. II, 5. kiadás, Universul Juridic, București, 2021.
8. Răzvan DINCĂ: *Contracte speciale în noul Cod civil*, Universul Juridic, București, 2013.
9. FEKETE György, KOVÁCS Edit: *Szerződések*, Tanügyi Sokszorosító, Kolozsvár, 1958.
10. Dana GĂRBOVAN: *Contractul de mandat = Noul Cod civil: comentarii, doctrină, explicații*, vol. III., szerk. Mădălina AFRĂSINEI, Mona Lisa BELU-MAGDO, Alexandru BLEOANCA, Hamangiu, București, 2012.
11. PÁL Előd: *A vezető tisztségviselő társasággal szembeni polgári jogi felelőssége az aktuális román szabályozás tükrében*, Acta Universitatis Sapientiae. Legal Studies, 2018/2, 285–301, 288–292.
12. PÁL Előd: *A részvénytársasági vezető tisztségviselő megbízásának megszűnése egy román jogegységi határozat tükrében*, Erdélyi Jogélet, 2020/1, 59–70.
13. Gheorghe PIPEREA: *Contractul de mandat = Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, 2. kiadás, szerk. Flavius-Antoniú BAIAS, C. H. Beck, București, 2014.
14. Ioan POPA: *Contractul de mandat*, Revista Română de Drept Privat, 2016/5, 153–179.
15. Ionuț-Florin POPA: *Ipoteza falsus procurator*, Revista Română de Drept Privat, 2019/2, 193–220.
16. Ilie STOENESCU, Savelly ZILBERSTEIN: *Drept procesual civil. Tratat. Teoria generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977.
17. SZÉKELY János: *Román polgári eljárásjog*, második, bővített és kiegészített kiadás, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018.

40 PIPEREA: *i. m.*, 2159.

18. Dana Lucia TULAI: *Renunțarea mandatarului la mandat*, Revista Analele Universității de Vest din Timișoara, Seria Drept, 2020/2, 75–88.
19. Dana-Lucia TULAI: *Situațiile de excepție în care legiuitorul dispune continuarea mandatului după survenirea unei cauze de încetare a sa*, Revista Română de Drept al Afacerilor, 2019/4, 57–62.
20. VERESS Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*, 6., bővített és aktualizált kiadás, Forum Iuris, Kolozsvár, 2021.

PUSZTAHELYI RÉKA

Gondolatok az (új) magyar Ptk. elévülési szabályainak alkalmazásához, különös tekintettel az elővásárlási jog megsértéséből fakadó igény érvényesítésére¹

Reflections on the Application of the Limitation Rules in the (New) Hungarian Civil Code, with Special Regard to the Enforcement of Claims Arising from the Infringement of the Pre-emption Rights

Abstract: Provisions on prescription have been revised during the codification of the new Civil Code of Hungary, Act V of 2013. Despite the early proposals, its core system has not changed a lot. Nevertheless, several details, especially in other fields of Civil Code were amended, so the framework of the application of the basic rules of prescription (i.e. its period, the commencement, suspension, or renewal of the period) has changed. Not only the right to performance of an obligation is subjected to prescription but also any right or claim stemming from relationships under Civil Code. In my opinion, Article 6:21 of the Civil Code suggests a dichotomous model for all the legal consequences when a statutory time prescribed for enforcing claims or exercising rights has lapsed: a period may be preclusive (the right is extinguished) or extinctive (the right cannot be enforceable in judicial proceedings anymore). In the following, this study concentrates on a particular time period for enforcing the legal consequences (challenging the contract on the ground of relative ineffectiveness) in case of the infringement of pre-emption right.

Keywords: prescription, suspension, renewal, commencement date, challenging the contract concluded by the infringement of pre-emption right

Összefoglaló: Az elévülésre vonatkozó rendelkezéseket Magyarország új Polgári törvénykönyvének, a 2013. évi V. törvény kodifikációjának során felülvizsgálták. A javaslatok ellenére az alapszabályrendszer nem sokat változott. Mindazonáltal számos részlet, különösen a Polgári törvénykönyv más területein módosult, így az elévülés alapvető szabályainak (azaz időtartamának, a határidő kezdetének, felfüggesztésének vagy meghosszabbításának) alkalmazási keretei megváltoztak. Nemcsak a kötelelem teljesítéséhez való jog évül el, hanem a Polgári törvénykönyv szerinti jogviszonyokból eredő bármely jog vagy követelés is. Véleményem szerint a Ptk. 6:21. §-a egy dichotóm modellt javasol mindazon jogkövetkezményekre, amikor valamely követelés érvényesítésére vagy jog gyakorlására előírt határidő lejárt: a határidő lehet elévülő (a jog megszűnik) vagy jogvesztő (a jog bírósági eljárásban már nem érvényesíthető). A következőkben

1 Jelen tanulmány „Az érvénytelenség és hatálytalanság vizsgálata az új Ptk. tükrében” elnevezésű, K124797. számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K17 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

ez a tanulmány az elővásárlási jog megsértése esetén a jogkövetkezmények érvényesítésére (a szerződés relatív hatálytalanságára való hivatkozással történő megtámadására) vonatkozó konkrét határidőre összpontosít.

Kulcsszavak: elévülés, nyugvás, megszakítás, az elévülési idő kezdete, az elővásárlási jogot sértő szerződés megtámadása

1. Bevezetés

A 2013. évi V. törvény, a magyar Polgári törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) megalkotásakor az elévülési szabályok felülvizsgálata is megtörtént. A vonatkozó rendelkezések teljes körű átstrukturálására, gyökeresen új elévülési rendszer bevezetésére nem került sor, apróbb módosítások érték ezeket a rendelkezéseket is, miközben a jogalkotó a Ptk. más területein szabályozott, elévüléssel összefüggő megoldásokon is változtatott (vö. pl. az elévülési szabályok elhelyezése a kötelmek közös szabályai között, a szerződés megtámadására nyitva álló határidő kezdete már nem a tudomásszerzéstől függ, a végrendelet megtámadása elévülési határidőhöz kötött, az elővásárlási jogot sértő szerződés hatálytalanságának megállapítása kettős határidőhöz kötött). Ebből fakadóan megváltozott az a környezet, amely a külön törvényekben szabályozott egyes speciális magánjogi igények érvényesítését is eddig keretezte.² Itt kiemelhetjük, hogy a szerződési szabadság minél nagyobb fokú biztosítását szolgálta a törvényi elévülési határidők meghosszabbítását, illetve megrövidítését általános jelleggel megengedő új norma beiktatása, mindamellett, hogy a Ptk. fenntartotta azt a szabályt, hogy az elévülésről való lemondás semmis. Az egyes elévülési szabályok dispozitív vagy kógens természete körüli bizonytalanságok a jogalkotó hallgatása miatt nagyon hamar a szakirodalom és gyakorlat látóterébe kerültek, amelyek az elévülést megszakító okok körüli tudományos-szakmai vitában domborodtak ki.³

2 Például a közüzemi energiaszolgáltatási jogviszonyokban a jellemzően rövid, egy-két éves elévülési határidők miatt a teljesítésre való felszólítás mint megszakító ok kiesése jelentős problémákat okozott. Időközben e törvények módosítása folytán a közüzemi díjakra irányadó elévülési határidő előbb két, majd három évre emelkedett. Vö. pl. a villamos energiáról 2007. évi LXXXVI. törvény hatályos 63. § (3) bekezdése szerint a villamosenergia-kereskedő és -felhasználó közötti villamosenergia-vásárlási szerződésből eredő polgári jogi igények három év alatt évülnek el. Továbbá érdekességként jegyezzük meg, hogy a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 285. § (2) bekezdése szerint a munkáltató bizonyos kis összegű követeléseket közvetlenül fizetési felszólítás útján is érvényesíthet. Tehát ezekben az esetekben a törvény kifejezett rendelkezése alapján a fizetési felszólítás továbbra is megszakítja az elévülést (vö. Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása [CKVOT] 2019. április 16-i állásfoglalása). Hasonló problémát eredményezett a teljesítésre való felszólítás „kiesése” a biztosítási szerződési gyakorlatban, ahol a biztosítóval szembeni igényérvényesítésre sok esetben egyéves elévülési határidőt alkalmaznak, és emiatt a jogosult a biztosító időhúzása miatt a követelése elévülése veszélyének teheti ki magát. Vö. Kiss Ferenc Kálmán: *A biztosítási szerződésekből eredő követelések elévülésének néhány aktuális kérdése*, Biztosítás és Kártérítés, 2021/1. <https://kbj.hu/szerkesztok-foruma-2021-1/> (letöltés ideje: 2022. 05. 30.).

3 KEMENES István: *Jogértelmezési bizonytalanságok az elévülés körül*, Polgári Jog, 2017/1, Fórum, 1–3; JÓJÁRT Eszter: *Diszpozitivitás a régi és az új Polgári Törvénykönyvben*, Magyar Jog, 2014/12, 673–685; VÉKÁS Lajos: *A diszpozitív szabályozás elve és az elv kérdőjelei a gyakorlatban*, Magyar Jog, 2018/7–8, 385–391; PUSZTAHELYI Réka, VERESS Emőd: *Elévülési szabályok a jogbiztonság szolgálatában*,

A Ptk. nézetem szerint az időmúlás enyésztető hatását a jogvesztés és az elévülés dichotóm rendszerében kívánta elhelyezni, a Ptk. 6:21. § rendelkezése szerint ugyanis: „Jogosultság gyakorlására és követelés érvényesítésére jogszabályban előírt határidő eltelte jogvesztéssel akkor jár, ha ezt jogszabály kifejezetten így rendeli. Ha a határidő nem jogvesztő, arra az elévülés szabályait kell alkalmazni.” Ezzel a megoldással nemcsak a jogvesztő, záros határidők kivételes és kifejezett jellegét hangsúlyozta, hanem azt is, hogy minden más, anyagi jogi joggyakorlásra, igény érvényesítésére nyitva álló határidő véges és elévülési természetet ölt magára. Nem tisztázta viszont az alábbiakban az elővásárlási jogot sértő szerződés megtámadása példájával illusztrált azon sajátosságot, hogy az egyes igények, jogok érvényesítésére irányadó határidőre az elévülésnek minden szabályát (nyugvás, megszakadás) feltétlenül alkalmazni kell-e, vagy azok csak megfelelően alkalmazandók.

Az elévülési szabályok átgondolásakor a jogalkotó továbbra is a minél egyszerűbb szabályozás elvét követte. Nem alakított ki speciális szabályokat, tényállási feltételeket az egyes nyugvásra okot adó tipikus körülményekhez, és sem ezek között, sem a megszakító okok között nem tett alapvetően különbséget a tekintetben, hogyan hatnak ki az elévülési idő folyására.⁴ A régi Ptk.-hoz hasonlóan a végrehajtási jog elévüléséről is csak röviden rendelkezett: „Ha az elévülést megszakító eljárás során végrehajtható határozatot hoztak, az elévülést a kötelelem megegyezéssel való módosítása és a végrehajtási cselekmények szakítják meg.”⁵ A speciális rendelkezések hiányában a bírói gyakorlatra hárult a szabályok különleges esetekben irányadó értelmezése, amely feladatot nagyban segítették az Új Ptk. Tanácsadó Testület által megfogalmazott vélemények, amelyek közül most itt az elévülésre koncentráló álláspontokat kell kiemelnem.

2. Rendszerben gondolkodás

Nem lehet sem az elévülés nyugvását, sem a megszakítására vezető okokat kiragadván értékelni, illetve a törvényi időtartamtól eltérő meghatározását ezektől függetlenül értékelni. Az elévülési szabályok rendszerében egy elem megváltoztatása is kihat a többire. Ennek lehettünk tanúi, amikor a Ptk. kiiktatta a régi, a Polgári törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény által megjelölt megszakítási okok közül a teljesítésre való írásbeli felszólítást, és ezen túlmenően a keresetindítás elévülést megszakító hatásához feltételül

a román és a magyar polgári törvénykönyvekben. Összehasonlító jogi tanulmány, Magyar Jog, 2017/6, 373–383; PUSZTAHELYI Réka: *A magánjogi elévülés*, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2015, 188–190, http://real.mtak.hu/26056/1/Pusztahelyi_monog2015%20%281%29.pdf. A Kúria mellett működő Új Ptk. Tanácsadó Testület véleményében is a tagok két egyenértékű, zárt logikai rendszerbe foglalható érvelést azonosítottak abban a kérdésben, vajon az elévülést megszakító okok felsorolása és tartalma a Ptk. diszpozitív vagy kógens rendelkezésének minősül-e. Lásd a Kúria honlapján: <https://tinyurl.com/mrxmcvzv> (letöltés ideje: 2022. 05. 30.).

⁴ Egy kivételt említhetünk, az elévülést megszakító okok között külön szolt az érdemi döntéssel záruló eljárás megszakító hatásáról: Az elévülés megszakításától vagy az elévülést megszakító eljárás jogerős befejezésétől az elévülés újból kezdődik. Ptk. 6:25. § (2) bekezdés.

⁵ Ptk. 6:25. § (3) bekezdés.

szabta azt, hogy az eljárásnak érdemi döntés meghozatalával kell zárulnia. Ez a módosítás komoly értelmezési problémákat gerjesztett a büntetőeljárásban előterjesztett, de érdemben el nem bírált, polgári útra utasított polgári jogi igények elévülése kapcsán,⁶ és a polgári peres eljárásban érvényesített, de valamely oknál fogva érdemi határozattal el nem bíralt igények vonatkozásában.⁷ Itt kell megjegyezni, hogy a bűncselekménnyel okozott kár,⁸ illetve sérelemdíj megtérítése iránti perek gyorsított lefolytatására már sor kerülhet a 2020. évi LXX. törvény értelmében. A károsult, sérelmet szenvedett előnyére szolgáló eljárási szabályok előreláthatólag jelentősen megkönnyítik a bűncselekménnyel okozott egyes polgári jogi igények perbeli érvényesítését, és ezáltal az igény elévülése kevesebb esetben fog bekövetkezni. Az Új Ptk. Tanácsadó Testület ugyanis véleményében egyértelműen leszögezte, ha a büntetőeljárásban a bíróság a polgári jogi igényt érdemben nem bírálja el, hanem egyéb törvényes útra utasítja, akkor a büntetőeljárásban a polgári jogi igény előterjesztése nem szakítja meg a követelés elévülését.⁹

Mivel önmagában a keresetlevél benyújtását a Ptk. és a Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény alapján már nem tekinthetjük elévülést megszakító oknak, és teljesítésre való felszólításként sem szakítja meg az elévülést, felmerült a kérdés, vajon az érdemi döntés hiányában megszűnő peres eljárást tekinthetjük-e a követelés érvényesítése szempontjából az elévülés nyugvását eredményező menthető akadálynak. Értelmezéssel vajon megoldható-e a kérdés, vagy jogszabály-módosítást kíván. Ezért fogalmaztam meg korábban *de lege ferenda* javaslatom¹⁰ az elévülés nyugvásához hasonló speciális szabály beszövegezésére, tekintettel arra, hogy a jelenlegi irodalom is észleli a megindított peres eljárás miatt azt a problémát, miszerint e helyzetet nem lehet úgy minősíteni, mint a tulajdonképpeni értelemben vett, a követelés érvényesítése előtti menthető akadályt.¹¹

Inkább csak érdekességként kívánom hozzátenni, hogy egy, a büntetőeljárásban érvényesített polgári jogi igényvel összefüggésben született bírósági határozat egyébként

6 Új Ptk. Tanácsadó Testülete véleménye.

7 PUSZTAHELYI Réka: *A követelés bírósági eljárásban való érvényesítése – egy elévülést megszakító ok margójára*, Miskolci Jogi Szemle, 2014/2, 76–94.

8 Vö. CSÖNDES Mónika: *A bűncselekményt is megvalósító magatartással okozott kár, illetve nem vagyoni sérelem esetére előterjesztett kártérítési, illetve sérelemdíj iránti igény érvényesítésének és elévülésének egyes kérdései = Gazdasági jogi és adójogi tanulmányok*, szerk. BODZÁSI Balázs, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2020, 75–98.

9 Lásd a Kúria honlapján Új Ptk. Tanácsadó Testület véleménye: A Ptk. 6:25. §-a (1) bekezdése c) pontjában és 8:1. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezések együttes értelmezése, <https://tinyurl.com/mrxmcevzv> (letöltés ideje: 2022. 05. 30.).

10 A javasolt szöveg: „6:25. § (3) Ha az (1) bekezdés c) pontja szerinti eljárásban a bíróság nem hozott jogerős érdemi határozatot, és az eljárás megszűntekor az elévülési idő már eltelt, vagy abból egy évnél (egyéves vagy egy évnél rövidebb elévülési idő esetében) három hónapnál kevesebb van hátra, akkor az elévülés az eljárás megszűnésétől számított egy év – illetve három hónap – elteltét követően következik be.” Vö. PUSZTAHELYI: *A magánjogi elévülés, i. m.*, 224.

11 Vö. VÖLCSEY Balázs: *Az elévülés szabályrendszere az anyagi jog és az eljárásjog összefüggésében = Elmélet és praktikum. Hagyománytisztelet és modernitás*, szerk. JUHÁSZ Ágnes, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2022, 280–298, 295, <https://jogikar.uni-miskolc.hu/files/17531/JubileumiPOTk%C3%B6t.pdf> (letöltés ideje: 2022. 05. 30.).

kifejezetten rögzítette az elévülést megszakító okok listájának taxatív jellegét, e szabályok kógens voltát.¹²

A kötelmi követelések egyes kérdéseit érintő rendelkezések, elvek koncepcionális megváltoztatása szintén visszahatott az elévülési szabályok alkalmazására. Itt példaként említhetem az 1959-es Ptk. alapján törvényi engedményhez vezető egyes eseteknek a megtérítési igény felváltó megoldását.¹³

3. Az időmúlás jogokra és igényekre gyakorolt enyhésztető hatásának sokfélesége

Az időmúlás a hatását nemcsak a tulajdonképpeni értelemben vett elévülés mint a követelések bírósági úton való érvényesítésére¹⁴ irányadó határidő intézményében fejti ki, a jogok gyakorlásával, követelések érvényesítésével, és e célból a keresetindítással összefüggő egyéb határidők is vizsgálat alá vehetők. Az egyes határidők közti különbségtételnek a magyar polgári jogi jogfejlődés számára releváns felismerése Alexander Grawein munkájához fűződik,¹⁵ akinek a kor szempontjából értékes megállapításait Kiss Albert foglalta össze a magyar magánjog kodifikációját szolgáló korszakalkotó művében, „Az elévülés a magyar anyagi magánjogban” címűben.¹⁶ A magyar dogmatikára jelentős hatást gyakorolt Grosschmid Béni is, aki az elévülési és jogvesztő határidőről tett megállapításait elsősorban a váltóelévülés kapcsán fejtette ki.¹⁷

Kiss Albert szerint az elévülési és a jogvesztő határidőket kezelhetjük mereven, egymástól szigorúan elválasztandó jogi jelenségként is, de lehetséges ezen intézményeket egy skálán elhelyezni, mint ugyanazon jogi tény (a jog huzamosabb időn keresztül nem gyakorlása) eltérő következményeit.¹⁸ Sőt, Rudolf Loránt a jogvesztő határidők mint az elévüléssel rokon tényállások elemzésekor is rámutat azok sokszínűségére,¹⁹ amely alap-

12 BH2015.65. Apró szépséghiba, hogy az 1959-es Ptk., nem pedig a Ptk. alkalmazási körében mondta ezt ki.

13 Vö. pl. harmadik személy részéről történő (ideértve kezes, ill. zálogkötelezett) teljesítése (Ptk. 6:57. §), kárbiztosítás alapján biztosító teljesítése (Ptk. 6:468. §) esetén biztosított megtérítési igény.

14 Itt most nem térek ki az elévülés igényelvéülésként vagy anyagi értelemben vett kereset-elévülésként való felfogása közötti dogmatikai különbségekre, pusztán a Ptk. szerinti megközelítésre: „Ha e törvény eltérően nem rendelkezik, az elévült követelést bírósági eljárásban nem lehet érvényesíteni.” Ptk. 6:23. § (1) bekezdés. Vö. ezen kívül: PUSZTAHELYI, VERESS: *i. m.*, 373.

15 Alexander GRAWEIN: *Verjährung und gesetzliche Befristung*, Leipzig, 1880. Digitalizált változata elérhető: <http://dlib-pr.mpiet.mpg.de/m/kleioc/0010/exec/books/%22148948%22> (letöltés ideje: 2022. 05. 30.).

16 Kiss Albert: *Az elévülés a magyar anyagi magánjogban*, Politzer, Budapest, 1902.

17 Vö. GROSSCHMID BÉNI: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*. II. kötet. Grill, Budapest, 1932, 959, 125. §.

18 Kiss: *Az elévülés...*, *i. m.*, 128. „A tiszta jogvesztő határidőnek típusa [...] anyagi magánjogunkban csak elvétve fordul elő, s a legtöbb záros határidőnél feltalálható az elévülésnek a tiszta záros határidő típusától elütő jellemvonásainak egyike-másika.”

19 RUDOLF LORÁNT: *Az elévülés*, KJK, Budapest, 1961, 48–50.

ján láthatóvá válik, hogy sem az elévülési határidők egyes esetei, de a záros, jogvesztő határidők egyes megnyilvánulásai sem vonhatók egységes szemlélet alá.

Ellenben, ha a törvény által jogvesztőként megfogalmazott határidők és az elévülési határidők sajátosságait vetjük egybe, azt tapasztaljuk, hogy a konkrét esetekben minden egyes elévülési és minden egyes jogvesztő határidő számos egyedi sajátosságot mutat fel.

Menyhárt Gáspár 1917-ben írt munkájában az elévülési és a jogvesztő határidő elhatárolásakor levezetésében oda jutott, hogy lényegében olyan, mint jogvesztő határidő, fogalmilag nem létezik. Az alanyi jog pusztá nem gyakorlása váltja ki, mint jogszünetítő tény, annak megszűnését. A jogvesztő határidőhöz az elévülés tehát úgy viszonyul, mint bármely más jogszünetést előidéző körülményhez (pl. derelictio, fizetés, engedés, halál). Az elévülés intézményének lényegét ezzel szemben abban látja, hogy a jogsértéssel áll elő azon igény, amelynek érvényesítése időbeli (elévülési határidő) korlátok közé szorított. „*Facultas lévén a jogigény, a törvény jogpolitikai okokból főként a kötelezettre tekintettel időhatárt szab az igény érvényesítésére, amelynek elteltéhez a kötelezett tetszésére bízva kimondja annak megszűnését.*”²⁰

Megállapíthatjuk tehát azt, hogy az időmúlás enyészető hatását sokféleképpen fejtheti, a jogok gyakorlásának, a követelések érvényesítésének időbeli lekorlátozása egymástól a részletekben eltérő törvényi szabályokkal valósulhat meg. Két lehetőség kínálkozik. Egyrészt Kiss Albert felismerését követve tudatosan észleljük az egyes határidők mögötti eltérő indokokat, és elfogadjuk ezzel párhuzamosan az ún. rokon-tényállások jelentőségét. Mindezek alapján ezekre az esetekre az elévülési határidő mint a többé-kevésbé kiforrott és a leginkább általánosítható esetkör szabályait *megfelelően* alkalmazzuk.

Másrészt alkalmazhatjuk azt a megoldást is, hogy elfogadjuk a jogvesztő és az elévülési határidők kizárólagos kettősségét. Így viszont azokban a speciális esetekben, ahol a kivételek felállítása nem indokolt vagy annak részletszabályokkal kiegészítése nem hatékony, az elévülési határidő egyes *szabályait alkalmazzuk*. Ez utóbbi esetben a jog alkalmazása rugalmatlanabb, viszont feltehetőleg jobban szolgálja a jogbiztonság elvét, annak kiszámíthatósága folytán.²¹

Az új Ptk. megfogalmazásából az következik, hogy lényegében az alanyi jogok gyakorlására és a követelések érvényesítésére jogvesztő vagy elévülési határidő áll rendelkezésre. Amely határidő nem jogvesztő (akként a jogi rendelkezés nem nevesíti), az elévülési határidőként kezelendő. E szövegezéssel kapcsolatban először is azt kell rögzítenünk, hogy az elévülés szabályait a jogalkotó a Kötelmi Könyvbe helyezte, azaz a kötelmi jogviszonyokból fakadó jogok (követelések) körében alkalmazandó, tehát kérdés, hogy a Ptk. más könyveiben – így pl. a családjogi vagy a társasági jogi könyvben – meghatározott egyes keresetindítási határidők értelmezhetőek-e elévülési, netán jogvesztő határidőként abban az esetben, ha a törvény ezt kifejezetten nem rögzíti.

Kemenes István a Ptk. előkészítő munkálatai során is felvetette előterjesztésében azt a kérdést, vajon az új Ptk. kötelmi jogi részén kívüli rendelkezésekből eredő követelések

20 MENYHÁRT Gáspár: *Elévülés és záros határidő*, Ajtai Nyomda, Kolozsvár, 1917, 18.

21 Remélhetőleg. Az alábbi elővásárlási jogot sértő szerződés megtámadására nyitva álló határidő esetében a bírói döntések alapvetően a jogalkalmazási bizonytalanságot tükrözték.

hogyan viszonyulnak az elévülési (jogvesztő) határidőkhöz. Három lehetséges megoldást vázolt fel:

„– *A határidők jogvesztő, illetve elévülési természete általában a polgári anyagi jogi határidők sajátossága, vagyis valamennyi (bármelyik) anyagi jogi határidő besorolható vagy a jogvesztő, vagy az elévülési kategóriába; vagy*

– *a határidő jogvesztő, illetve elévülési természete ennél szűkebben csak olyan esetekben merülhet fel, amikor a polgári jog valamely alanyi jogosultság, igény, követelés érvényesítéséhez ír elő határidőt; vagy*

– *a határidő jogvesztő, illetve elévülési természete még szűkebben csak a kötelmi jogi igények érvényesítésére vonatkoztatható.*”²²

Az igényérvényesítés, joggyakorlás határidő-központú megközelítése, differenciálása bár nem túl szerencsés,²³ mégis rávilágít témánk szempontjából arra, hogy az új Ptk. kodifikálása során figyelembe vett szempont az volt, hogy az elévülési és jogvesztő határidők a jogok gyakorlására, illetve a követelések érvényesítésére nyitva álló határidők kizárólagosan lehetséges formái.²⁴

A kommentáriumok is alapvetően ezt az álláspontot követi, ahogyan arra a későbbiekben az anyagi jogi keresetindítási határidők kapcsán kitérek.

4. Keresetindítás és arra irányadó egyes anyagi jogi határidők

Első kérdésként különbséget kell tennünk a követelések érvényesítésére irányadó elévülési vagy jogvesztő határidők, továbbá a keresetindítás időbeli korlátozását célzó keresetindítási határidők között.

Plósz ugyanis rámutat arra a problémára, hogy sokan vagy az alanyi joggal, vagy az igénnyel azonosítják a keresetet.²⁵ Ezen elméletek következtelensége napvilágra kerül akkor, amikor olyan keresetek merülnek fel, amelyek tényköri alapon alapulnak, mint pl. a szerződés, végrendelet érvénytelenítése, vannak továbbá olyanok, amelyek pusztán bírói elismerésre, azaz a megállapításra irányulnak, amelyek célja lehet jog létezésének megállapítása, vagy annak előképét jelentő tényállapot elismerése. Ez utóbbi

22 KEMENES István: *Az időmúlás joghatásával összefüggő egyes kérdések*. A Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégium 2010. november 25-ei kollégiumi üléséhez készített vitaanyag. Megjelent: *Bírósági Döntések Tára* 2011/2.

23 Mert elsősorban nem a jogi rendelkezés Ptk.-beli helye, hanem a szabályozott jogviszony kötelmi jogi jellemvonásai határozzák meg annak kötelmi viszony jellegét és az abból eredő követelések elévülését.

24 Vö. PUSZTAHELYI Réka: *The Time Limits for Enforcing Claims and Exercising Rights: Preclusive Terms and Periods of Limitation in the light of the Proposal of the New Hungarian Civil Code*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta*, 2012/2, 551–571.

25 A keresetjog nem más, mint a bírói úton érvényesített alanyi jog. Az igényhelyzet szintén az alanyi jog egy személyes vonatkozását mutatja meg, a jog maga egy bizonyos személy iránti vonatkozásában, a jognak egy különös jelentkezési alakja. A keresetjog szintén egyfajta személyes vonatkozást ölt magára, azonban nem anyagi jogi viszonyban, hanem a közjogi természetű perjogviszonyban. Vö. PLÓSZ Sándor: *A keresetjogról (Első közlemény)*, *Magyar Igazságügy* 1876/5, 167–187; PLÓSZ Sándor: *A keresetjogról (Második közlemény)*, *Magyar Igazságügy* 1876/5, 231–259.

esetben az elismerési keresetnek a jog lejárta előtt, annak „érvényesülhetése” előtt is van helye. Plósz rámutat továbbá arra is, hogy kivételesen még le nem járt követelések iránti marasztalásra is lehet pert indítani, jogszabályban meghatározott esetekben.

Ugyanerre a következtetésre jut *Tóth Lajos* is: felhívja arra a figyelmet, hogy a keresetjog nem azonosítható az alanyi magánjoggal.²⁶ Elsősorban, mert keresethőség nélkül is van alanyi magánjog, így pl. a természetes obligációkból alanyi jog származik. Továbbá valamennyi „*magánjog él és létezik már akkor, amikor még nem kereshető*”.²⁷

A polgári eljárásjog és az anyagi jog határán fekvő kérdés, hogy vajon a keresetindításra (vagy nemperes eljárás megindítására) szabott, adott határidő anyagi vagy eljárási jogi jellegű, a magyar szakirodalomban régóta vitatott. Ennek alapvető eljárásjogi következménye, hogy a határidő elmulasztását – kivéve, ha jogszabály az adott határidő elmulasztását igazolási kérelemmel kimenthetővé teszi – a bíróságnak hivatalból kell-e figyelembe vennie és a keresetet elutasítania, vagy a mulasztás következményéről a perben érdemben kell-e döntenie, az ellenérdekű fél elévülési kifogása alapján.

A jogok (követelések) perbeli érvényesítése időbeli korlátozásának fent említett sokszínűsége egy újabb dimenzióval bővül, a keresetindításra szabott határidő anyagi jogi vagy eljárásjogi természetével.

Olyan sajátos *anyagi jogi keresetindítási határidők* tarkítják e képet,²⁸ mint például az érvénytelen szerződés megtámadása, az érvénytelen vagy hatálytalan végrendelet megtámadása, a jogi személy (ideértve most társasházközösséget is) határozatainak megtámadása, az apasági vélelmek megdöntése vagy az ingatlan-nyilvántartási törlési per megindításának határideje.

A szerződés megtámadására nyitva álló egyéves határidő természetét illetően a Ptk. hallgat, azonban e határidő elévülési természetéről még a Ptk. hatálybalépését megelőzően állást foglalt, amelyet a Ptk. kommentárirodalma, utalva a Ptk. 6:21. §-ára, fenntart.²⁹

Már a Ptk. hatálybalépése előtt e kérdésben viszonylagos nyugvópontot ért el a Legfelsőbb Bíróság (Kúria) 4/2003. PJE. számú jogegységi határozata, amely rendelkező részében a következőképpen fogalmaz: „*A keresetlevél késedelmes benyújtása esetén, ha a keresetlevél előterjesztésére megállapított határidő – jogszabály kifejezett rendelkezése folytán – jogvesztő, vagy a mulasztás kimentésére előírt igazolással a fél nem él, illetőleg az alaptalan, a keresetlevél idézés kibocsátása nélkül hivatalból el kell utasítani, ennek elmaradása esetén a pert meg kell szüntetni. Ha a keresetlevél késedelmes benyújtása nem vezet jogvesztésre, és a jogszabály a mulasztás orvoslására nem ír elő igazolást, a mulasztás jogkövetkezményéről az ellenérdekű fél elévülési kifogása alapján az ügy érdemében hozott ítéletben kell döntenie.*” Eljárásjogi szemléletű csoportosításának alapja tehát az, hogy a határidő eljárásjogi, ha a Pp. kifejezetten a határidő elmulasztása esetén a mulasztás igazolására ad lehetőséget. Más esetekben a

26 TÓTH Lajos: *A kereseti jog terminológiai fogalma = Emlékkönyv Grosschmid Béni jogtanári működésének harminczadik évfordulójára*, szerk. ÁGOSTON Péter et al., Budapest, Rényi Károly Bizománya, 1912, 590.

27 TÓTH: *i. m.*, 592.

28 VÖ. PUSZTAHELYI: *A magánjogi elévülés, i. m.*, 289. skk.

29 VÖ. MENYHÁRD Attila: *Az érvénytelenség = 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja*, főszerk. CSEHI Zoltán, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2021, 1473. <https://www.mhk.hu/files/ptk-kommentar.pdf> (letöltés ideje: 2022. 04. 10.).

határidő anyagi természetű, és ha jogszabály a keresetindítási határidő elmulasztásához nem fűzi a jog megszűnését mint negatív jogkövetkezményt, akkor a határidő elévülési jellegű.³⁰ Amennyiben tehát a jogszabály a mulasztás kimentésére nem az elévülés kimentésénél szigorúbb feltételekkel előterjeszhető igazolást írja elő, a határidő elévülését a bíróság hivatalból nem állapíthatja meg; a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli visszautasításának³¹ nincs helye.

Ezt a felfogást erősítette tovább például a PJD2020.18. számon közzétett döntés, amely a jogi személy határozata hatályon kívül helyezése iránti kereset előterjesztésére irányadó első, szubjektív, azaz a tudomásszerzéstől számított 30 napos határidőt³² mint anyagi jogi keresetindítási határidőt nevesítette, és ebből következően, a törvény hallgatása folytán nem jogvesztő, hanem elévülési határidőként kezelte.

A következő kérdésünk azonban, ha és amennyiben elévülési jellegűnek tekintjük ezeket a speciális anyagi jogi keresetindítási határidőket, hogyan lehet ezekben az esetekben a Ptk. 6:21. §-a alapján az elévülés szabályait alkalmazni (illetve megfelelően alkalmazni).³³ Ehhez illusztrációként az elővásárlási jogot sértő szerződés megtámadására irányadó rendkívül rövid, a tudomásszerzéstől számított 30 napos határidőt emelem ki és teszem a vizsgálat tárgyává.

5. Elővásárlási jogot sértő szerződés hatálytalanságából fakadó igény érvényesítése

A Ptk. 6:223. §-a alapján az elővásárlási jogot sértő szerződés a jogosulttal szemben hatálytalan, aki a hatálytalanságból eredő igényeket a jogosult a szerződéskötésről való tudomásszerzéstől számított harminc napon belül érvényesítheti azzal a feltétellel, hogy az igényérvényesítéssel egyidejűleg az ajánlatot elfogadó nyilatkozatot tesz, és igazolja teljesítőképességét. A hatálytalanságból eredő igényeket a jogosult a szerződéskötéstől számított három év elteltével nem érvényesítheti.

Az 1959-es Ptk. hatálya idején speciális szabály hiányában az általános ötéves elévülési idő volt irányadó, amely a bírói gyakorlatban kiegészült a jogelenyészes egyes szerzők szerint *contra legem*,³⁴ véleményem szerint a jóhízeműség és tisztesség, és a *venire contra factum proprium* elvből levezethető megoldásával.³⁵ Itt kell hozzáfűzni, hogy az

30 Az 1/2017. PJE határozat értelmében ez a jogegységi határozat az új Pp., azaz a 2016. évi CXXX. törvény alkalmazása körében is megfelelően irányadó.

31 Pp. 176. § (1) bekezdés i) pontja.

32 Vö Ptk. 3:36. § (1) bekezdés: „A határozat hatályon kívül helyezése iránt attól az időponttól számított harminc napon belül lehet keresetet indítani a jogi személy ellen, amikor a jogosult a határozatról tudomást szerzett vagy a határozatról tudomást szerezhetett volna. A határozat meghozatalától számított egyéves, jogvesztő határidő elteltével per nem indítható.”

33 Megint csak hangsúlyozom, a Ptk. 6:21. §-a az elévülés szabályainak alkalmazását, nem pedig megfelelő alkalmazását írja elő.

34 Kiss Tibor: *Elenyészhet-e az elővásárlási jog?* Magyar Jog, 2009/9, 546–554, 551.

35 PUSZTAHELYI: *A magánjogi elévülés...*, i. m., 313.

elővásárlási joggal kapcsolatos egyes értelmezési kérdésekről szóló 2009/2. PK-vélemény már előirányozta a Ptk. által követett, fent említett megoldást, úgy érvelve, hogy a tudomásszerzéstől számítva az elővásárlásra jogosultnak ugyanannyi időt szabjunk a hatálytalan szerződés megtámadására, mint amennyi az elővásárlásra jogosult számára az elfogadó nyilatkozata megtételére nyitva álló határidő lett volna.³⁶

A bírói gyakorlat tehát abból az elvből indult ki, hogy az elővásárlásra jogosult nem kerülhet kedvezőbb helyzetbe azáltal, hogy vele a vételi ajánlatot nem közölték, mint amelyben akkor lenne, ha azt vele szabályszerűen közlik. Önmagában azért, mert a sérelmére jogsértést követtek el, az elővásárlásra jogosult még nem igényelheti a sérelmének az orvoslását az ajánlat elfogadására egyébként nyitva álló határidő meghosszabbításával, és különösen nem az általános elévülési idő figyelembevételével. Az ajánlat elfogadására megnyíló fiktív időtartam azonban nem minden esetben működik megfelelően. Hogyan értékelhetjük azokat a körülményeket, amelyek az igény bírói úton való érvényesítését gátolják vagy ideiglenesen hátráltatják? Nevesítve: beszélhetünk-e ezen harmincnapos határidő esetében az elévülés nyugvásáról, illetve megszakadásáról? Ha e határidőt elévülési jellegűnek tekintjük, akkor az elévülési szabályokat (megfelelően) alkalmazni kell.

Itt kell kiemelnem Kovács László 2015-ben publikált gondolatait, aki szerint az igényérvényesítés természetével nem fér össze, hogy ezt a határidőt elévülési határidőként értelmezzük: „Az új Ptk. 6:222. §-ának (1) és (2) bekezdése ugyanis a harmadik személy részéről érkező ajánlatot – ha azt a tulajdonos hajlandó elfogadni – átváltoztatja a tulajdonos eladási ajánlatává, amit közölnie kell az elővásárlásra jogosult személlyel. Ha az eladási ajánlatot elfogadja, a szerződés vele jön létre. (A harmadik személlyel megkötött relatíve hatálytalan szerződést is ilyen eladási ajánlatnak kell tekinteni.) A jogosult a 30 napos határidő alatt igényét az ajánlat elfogadásával érvényesítheti azzal a többletfeltétellel, hogy igazolnia kell teljesítőképességét is. (Ez a 30 napos határidő a kereset benyújtására is irányadó.) Ebből következik, hogy a 30 napos határidőre az elévülés szabályainak kizárását megköveteli az is, hogy sértené a Ptk. 6:222. §-a (3) bekezdésének az ajánlati kötöttségről szóló rendelkezését.”³⁷

A bírói gyakorlat mindezen fenntartások ellenére felhasználja a fenti tételt, miszerint amely határidő nem jogvesztő, az elévülési, és mindamelllett mellőzi a keresetindításra szabott rendkívül rövid szubjektív határidő mögötti jogalkotói megfontolásokat, és ezért az elévülés szabályainak alkalmazásával ad választ a felmerülő vitás kérdésekre.

Az alábbiakban nézzük, milyen eredményre jutottak az egyes bírói fórumok.

A BH2021.199. számon közzétett döntésben a Kúria a fentieknek megfelelően minősítette a harmincnapos határidőt. Anyagi jogi keresetindítási határidőnek tekintette, amely mivel nem jogvesztő, ezért arra az elévülés szabályait kell alkalmazni.³⁸ Ez az érvelés az elővásárlási jogosult javát szolgálja, hiszen nem kerülhet sor arra, hogy a határidő elmulasztása miatt keresetét a bíróság hivatalból visszautasítsa. Milyen módon is alkalmazta az elévülés szabályait erre a tudomásszerzéstől induló és rendkívül rövid határidőre?

36 BH2015.99.

37 Kovács László: *Változások az elévülés szabályaiban*, Cég hírnök, 2015/5, 3–7.

38 Ugyanígy BH2019.18. számú ügyben.

Az első alkalmazandó szabály az elévülés kezdő időpontja, amely a Ptk. 6:22. § (2) bekezdése szerint az esedékessé válás, hiszen egy követelés elévülése akkor kezdődik, ha a követelés esedékessé válik. Ebben a fogalmi keretrendszerben magyarázza a bírói döntés az „esedékessé válás” kifejezést, ezen igény tekintetében a Ptk. 6:223. § (2) bekezdésében megfogalmazott „*szerződéskötésről való tudomásszerzés*” tényszerű bekövetkezését jelenti. Pontosabban úgy fogalmazhatunk, hogy az elővásárlási jog megsértéséből fakadó igény bíróság előtti érvényesítését feltételező tudatállapot, a tudomásszerzés be kell következzen. Erre tekintettel, a szerződéskötésről való tudomásszerzés megállapíthatósága, azaz az igény érvényesítéséhez elegendő információ elvárható megszerzése az adott körülményektől függ. Ebben a konkrét esetben az eladó által tett, elővásárlásra felhívó ajánlatra küldött elfogadó nyilatkozat elkésett jellegéről is értesülnie kellett a jogosultnak: „[...] az elővásárlási jogosult tudomásszerzése – eltérő jogszabályi rendelkezés hiányában – bármely olyan tényen alapulhat, amelyből egyértelműen és okszerűen következik, hogy az eladó figyelmen kívül hagyja az elfogadó nyilatkozatát, és a szerződést kötő felek a szerződés teljesítése érdekében további, jogilag releváns lépéseket tesznek.”³⁹

A konkrét ügyben ugyanis az I. rendű alperes 2019. június 26-án értesítette a felperest arról, hogy megítélése szerint elkésett elővásárlási jogának gyakorlásával, ezért azt figyelmen kívül hagyja. Ezt az értesítést a felperes postai úton 2019. július 5-én kapta meg, az ettől számított 30 napon belül a keresetlevelét nem terjesztette elő, hanem csak 2019. augusztus 16. napján.

Itt kell megjegyeznünk, hogy maga a kifejezés, „a szerződéskötésről való tudomásszerzés” is csak megfelelően értelmezhető, hiszen sok esetben, ahogyan a perbeli esetben is, az elővásárlási joggal terhelt dolog tulajdonosa és a harmadik fél az elővásárlásra jogosult nyilatkozatától függő hatállyal már előzetesen megkötötte a szerződést. E bírói döntés is többek között felhívja a mező- és erdőgazdasági hasznosítású föld eladása esetén az elővásárlási jog megsértéséből fakadó igény érvényesítéséről szóló 2020/1. PJE számú polgári jogegységi határozat érvelését: „Az elővásárlásra jogosultnak az elfogadó nyilatkozata megtételekor az elővásárlási joga megsértéséből fakadó igénye még nincs. Ilyen igénye nem a szerződéskötésről való tudomásszerzéssel keletkezik, hanem akkor, amikor valamilyen – tényállástól függően eltérő – módon tudomást szerez az elővásárlási joga megsértéséről, vagyis arról, hogy az eladó nem fogadja el, figyelmen kívül hagyja az elfogadó nyilatkozatát, és a felek az általuk kötött szerződést teljesítik.”⁴⁰

A BDT 2018.3863. számú döntés tényállása szerint a felperes a részére megküldött iratok alapján bejelentette elővásárlási jogának gyakorlását. Az erre adott válasz

39 BH2021.199.

40 Az utolsó elemet, „[...] és a felek az általuk kötött szerződést teljesítik” véleményem szerint óvatosan kell kezelni, mert ilyen értelmezés közvetlenül nem szűrhető le a Ptk. rendelkezéséből. A jogegységi határozat itt a BH2018.309. sz. döntés rendelkező része fordulatát alkalmazza, hozzá kell azonban fűznünk, hogy abban ott „a perbeli esetben akkor, amikor[...]” kitéttel szerepel. Más esetben egyéb körülményekből állapíthatjuk meg a tudomásszerzés tényét: „Ez az időpont, amikor tudomást szerez az elővásárlási joga megsértéséről, vagyis arról, hogy a jegyző által a kifüggesztési eljárást követően megküldött elfogadó nyilatkozatát figyelmen kívül hagyva a tulajdonos eladó az adásvételi szerződést a vele szerződött vevő javára záradékolja, azt a változás ingatlan-nyilvántartáson történő átvezetése érdekében benyújtják az illetékes földhivatalhoz, a tulajdonos a szerződéses vevő részére kiadja a bejegyzési engedélyt, a szerződéses vevő tulajdonjoga bejegyzést nyer, esetleg

– amely szerint tulajdonostársa csak jelentős, közel kétszeres vételár mellett tekintette hatályosan gyakorolhatónak az elővásárlási jogot – tartalmát tekintve egyértelműen a felperes elfogadó nyilatkozatának visszautasítását jelentette. Véleményem szerint az elővásárlási jogot sértő szerződés hatálytalanságával összefüggésben a „szerződéskötésről való tudomásszerzés” fordulatának helyes értelmezése akkor valósulhat meg, ha nem pusztán a szerződéskötésre vonatkozik. A „szerződéskötésről való tudomásszerzés” alapvetően arra utal, hogy a jogosult egyértelműen tudomást szerez az elővásárlási jog kijátszásáról, megsértéséről.

Ezen kívül itt csak érinteni kívánom a *Leszkoven László* által kimutatott további problémát. A perbeli esetben a tulajdonostársak nagy száma miatt a tulajdonos mentesült ugyan a közlési kötelezettség alól a Ptk. 6:222. § (1) bekezdése alapján, viszont a bírói gyakorlat szerint ekkor sem szűnt meg a tulajdonostársak elővásárlási joga, tehát a tudomásszerzéstől, de legkésőbb a szerződéskötéstől számított 3 éven belül sikerrel követelhetik a szerződés hatálytalansága megállapítását.⁴¹

A tudomásszerzés időpontjának bizonytalansága, és így önmagában a nem tudás mint az igény érvényesítését akadályozó körülmény, egy további értelmezési „problémaágazást” is eredményezett. Felmerült ugyanis a bírói gyakorlatban az a kérdés, hogy a tudomásszerzés fennálló helyzetet értékelhetjük-e az elévülés nyugvását eredményező körülményként, amelynek megszűntével nem a harmincnapos határidőt, hanem a Ptk. rendelkezése alapján a törvényben meghatározott három hónapot kell figyelembe vennünk az igény érvényesítésére nyitva álló időtartamként.⁴² Valóban igaz, hogy a hatályos elévülési szabályok alapján a nyugvás magában foglalhatja azokat a menthető körülményeket (így a tudomásszerzés hiányát), amelyek már az igényérvényesítés lehetőségének megnyíltakor, azaz az elévülés objektíve megadott kezdő időpontjában (pl. követelés esedékessé válása,⁴³ lejárat napja, károsodás bekövetkezte,⁴⁴ érvénytelen szerződés megtámadása esetében a szerződéskötés időpontja,⁴⁵ érvénytelen végrendelet megtámadása esetén hagyatéknak megnyílt⁴⁶) is fennállnak. A szubjektív kezdő időpont,

birtokba is lép. Ezen szerződést teljesítő cselekményekről való tudomásszerzéssel keletkezik a kifüggesztési eljárásban elfogadó nyilatkozatot tett elővásárlásra jogosultnak az adásvételi szerződés relatív hatálytalanságából eredő, csak perben érvényesíthető igénye, bíróság által orvosolható jogsérelme.”
Kúria Pfv.20698/2018/8.

41 LESZKOVEN László: *Az elővásárlási jogról – újra, de vélhetően nem utoljára*, Gazdaság és Jog, 2021/7–8, 12–18.

42 Vö. Ptk. 6:24. § (2) bekezdése alapján, ha az elévülés nyugszik, az akadály megszűnésétől számított – egyéves vagy ennél rövidebb elévülési idő esetén három hónapos – határidőn belül a követelés akkor is érvényesíthető, ha az elévülési idő már eltelt, vagy abból egy évnél – egyéves vagy ennél rövidebb elévülési idő esetén három hónapnál – kevesebb van hátra. A magyar polgári jogban a nyugvás tehát nem egyszerű nyugvás, hanem annak egy ún. minősített esete, ahol a menthető akadály megszűnését követően megnyílt pótlólagos határidőről beszélhetünk. Feltéve persze, hogy az eredeti elévülési idő telését vagy elteltét figyelembe véve ez a határidő releváns lesz. E határidő sajátossága, hogy nyugvásáról már nem beszélhetünk, megszakítása esetén pedig kizárólag ez az idő kezdődik újból.

43 Ptk. 6:22. § (2) bekezdés.

44 Ptk. 6:532. §.

45 Ptk. 6:89. § (3) bekezdés.

46 Ptk. 7:37. § (4) bekezdés.

így a tudomásszerzés⁴⁷ esetében ezen menthető körülménynek az önálló nyugvási okként való figyelembevétele azonban értelmetlen, így a nyugvás következményének alkalmazása is helytelen.

Visszatérve a tudomásszerzéssel meginduló szubjektív határidő elévülési természetére, mindenképpen értékelendő sajátossága, hogy keresetindítási határidő. Ez azt jelenti, hogy ezzel összefüggésben az elévülés nyugvására vagy akár a megszakítására irányadó szabályoknak is csak oly módon tulajdoníthatunk jelentőséget, ha azok a bíróság előtti igényérvényesítéssel állnak kapcsolatban.

Így például, ha a jogosult észleli, hogy elfogadó nyilatkozata ellenére a tulajdonos-(társ) a szerződést a szerző féllel megkötötte, és annak teljesítése, a tulajdonjog bejegyzése végett a földhivatalnak benyújtották, nem minősülhet a nyugvást eredményező menthető akadálnak, ha a jogosult a földhivatali határozat ellen fellebbezést nyújt be, és várja az eljárás kimenetelét. Ennek oka az, hogy a földhivatal egyrészt a bejegyzési kérelmet csak az okirat nyilvánvaló érvénytelensége esetén utasíthatja el, illetve termőföld esetén nem vizsgálhatja az elővásárlásra jogosultak sorrendjét.⁴⁸

Gyakori nyugvásra okot adó körülmény viszont, hogy az elővásárlásra jogosult, észlelvén elfogadó nyilatkozata figyelmen kívül hagyását, a tulajdonossal írásbeli egyeztetésbe kezd a jogvita rendezése céljából, így például levélben 15 napos határidőt megjelölve írásbeli visszajelzésben kéri elismerni a tulajdonszerzését és a tulajdonjog bejegyzéséhez szükséges hozzájáruló nyilatkozat ügyvédi letétbe helyezését.⁴⁹

A továbbiakban a nyugvás következtében kezdődő pótlólagos keresetindítási határidő tartamát kell megvizsgálni. A BDT 2018.3863. számon⁵⁰ közzétett döntés elvi élel rögzítette, hogy a bírói útra tartozó igényérvényesítésre a törvény által engedett 30 napos elévülési jellegű határidő nyugvása esetén a nyugvási ok megszűnése után megnyíló igényérvényesítési idő nem lehet hosszabb, mint a jogszabály által eredetileg megszabott határidő. Érvelése szerint a rövid keresetindítási határidő eleve a bizonytalan jogi helyzet gyors lezárását célozza, és ezzel a jogalkotói akarattal összeegyeztethetetlen lenne, ha a törvényi szabály formális alkalmazása folytán a 30 napos elévülési határidőhöz három hónapos további igényérvényesítési határidő kapcsolódna.

Az Új Ptk. Tanácsadó Testülete hasonló álláspontot foglalt el. Nemcsak az elővásárlási jog megsértéséből fakadó igény érvényesítésére szabott rövid határidő, hanem minden három hónapnál rövidebb elévülési határidő esetében általános élel rögzítette, hogy a Ptk. 6:24.§ (2) bekezdésének az alkalmazásában három hónapnál rövidebb elévülési jellegű határidő nyugvása esetén a nyugvási ok megszűnése után megnyíló igényérvényesítési idő a jogszabály által eredetileg meghatározott igényérvényesítési határidővel egyezik meg. A testület szerint a három hónapnál rövidebb határidők esetében a határidő három hónappal való meghosszabbítása a jogalkotó által eredetileg biztosított igényérvényesítési határidőt hosszabbítaná meg. Ez az eredmény nem lehet összhangban az igényérvényesítési határidők meghatározása mögött meghúzódó jogalkotói célokkal.

47 Termékfelelősség esetében vö. Ptk. 6:558. § (2) bekezdés.

48 Vö. Kúria Pfv.20698/2018/8.

49 Vö. Fővárosi Ítéltábla Gf.40114/2021/5.

50 Vö. Szegedi Ítéltábla Gf.III.30.305/2017.

Zoltán Ödön az 1959-es Ptk. 1977-es novelláris módosítása előkészítése során hasonlóképp fogalmazta meg álláspontját. A törvényhozói szándék véleménye szerint sem irányulhat olyan helyzet előidézésére, hogy az eredeti elévülési időnél hosszabb időtartamot biztosítson az igényérvényesítésre a nyugvásra okot adó körülmény megszűnése után.⁵¹ Itt kell hozzátennem, hogy nem 30 napos, hanem jellemzően hosszabb, de egy évnél rövidebb elévülési idők (pl. szavatosság) esetére szorgalmazta ő a speciális rendelkezés felállítását. Mint látjuk, az egyéves vagy egy évnél rövidebb határidőhöz aránylagosan rövidebb, három hónapos határidőt rendelt a jogalkotó. Kérdés viszont, hogy ez az elévülési szabály, még ha a bírói gyakorlat egyöntetűen kizárólag további harminc napra biztosítja a keresetindítás lehetőségét, egyáltalán alkalmazható-e a tudomásszerzéstől mint szubjektív kezdő időponttól induló speciális keresetindítási határidő esetében.

A Ptk. az elővásárlási jogot sértő szerződés megtámadását hároméves, a szerződés megkötésétől számított objektív határidőn belül teszi lehetővé, amelyet így fogalmaz meg: „A hatálytalanságból eredő igényeket a jogosult a szerződéskötéstől számított három év elteltével nem érvényesítheti.” Újból csak felmerül a kérdés, a Ptk. 6:21. § alapján elévülési vagy jogvesztő határidőnek kell-e tekintenünk a Ptk. ezen rendelkezését. Le kell szögeznünk, hogy a törvény ebben az esetben sem szól kifejezetten a határidő jogvesztő jellegéről.

Ha a határidő anyagi jogi keresetindítási természetére tekintünk, újból fel kell hívunk a 4/2003. PJE. számú jogegységi határozat rendelkezéseit. A törvény kifejezett rendelkezése hiányában e határidőt lehetséges-e jogvesztőnek tekinteni, vagy elévülésnek minősül? Mivel véglegesen kívánja lezárni az igényérvényesítési lehetőséget, amely a vele párban álló szubjektív kezdő időpontú 30 napos keresetindítási határidő kezdetének kitolódásából, illetve nyugvásából fakadóan elhúzódhat, ezért valóban indokolatlan lenne e határidőt tulajdonképpen értelemben vett elévülési határidőnek tekinteni, ennek nyugvásáról, illetve megszakadásáról nem beszélhetünk. Kovács László sem nevezte ezen objektív határidőt elévülési vagy jogvesztő jellegűnek 2013-ban, viszont olyan anyagi jogi határidőnek tekintette, amelynek elmulasztása nem menthető ki.⁵² Kisfaludi András sem nevezte sem elévülési, sem jogvesztő határidőnek, de az általános elévülési határidőhöz képest látta indokoltnak a rövidebb, hároméves igényérvényesítési határidő bevezetését.⁵³

A fent említett dichotóm megközelítés jutott megint csak érvényre az Új Ptk. Tanácsadó Testülete véleményében, amelyet a Ptk. 6:223. § (2) bekezdésébe foglalt kettős határidő és a Ptk. 6:21. §-ába foglalt fent említett rendelkezések egybevetésével fogalmazott meg:

„(A) Ptk. 6:223.§ (2) bekezdésében foglalt harminc napos szubjektív határidőre a jogvesztést kimondó szabály hiányában az elévülés szabályait kell alkalmazni. A Ptk. 6.223. § (2) bekezdésében foglalt hároméves objektív határidő kapcsán sem mond ki jogvesztést a jogszabály, azonban

51 Vö. ZOLTÁN ÖDÖN 1975 őszén előterjesztett írásbeli véleménye a 1959-es Ptk. 77-es novellájához (A Ptk. módosítása: A szerződés, Felelősség szerződésen kívül okozott károkért) = Az Igazságügyi Minisztérium iratanyaga az 1959-es Polgári Törvénykönyv 1977. évi Novellájának előkészítésével és hatályba léptetésével kapcsolatban, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 710–711, <https://ptkiratok.hu/ptk/ptk1959-77.pdf> (letöltés ideje: 2022. 04. 30.).

52 Vö. KOVÁCS LÁSZLÓ: XIV. Cím: Tulajdonátruházó szerződések = Az új Ptk. magyarázata VI/IV, szerk. WELLMANN György, HVG-ORAC, Budapest, 2013, 56.

53 KISFALUDI ANDRÁS: XIV. Cím. Tulajdonátruházó szerződések = Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, 2. kötet, szerk. VÉRÁS Lajos, GÁRDOS István, Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 1827–1869, 1847.

a norma szövegéből, amely szerint a hatálytalanságból eredő igényeket a jogosult a szerződéskötéstől számított három év elteltével nem érvényesítheti, egyértelműen következik a jogérvényesítés kizártsága a határidő eltelte után. A Tanácsadó Testület egységes álláspontja szerint ezért a Ptk. 6.223.§ (2) bekezdésében foglalt hároméves objektív határidőt akkor is jogvesztőnek kell tekinteni, ha ezt a jogszabály kifejezetten nem mondja ki.”⁵⁴

Itt kell újra visszautalni Kiss Albert gondolataira. Az igényérvényesítési határidők merev, kategorikus megközelítése bizonyos mértékig szolgálja ugyan a jogbiztonság követelményét, de az egyes polgári jogi igények sokfélesége az időmúlás enyészető hatásának is ezerszínű, jogilag releváns következményét eredményezi. Az elévülési és a jogvesztő határidő merev elválasztása és szabályainak rugalmatlan alkalmazása ezért nem célszerű. Az igényérvényesítési határidők között valóban az elévülés vált meghatározóvá, amelynek szabályait azonban elsősorban a kötelmi követelések érvényesítésére szabták. Ehhez képest további elméleti kérdés, hogy a jogvesztő határidőt ettől elkülönítetten kezeljük, vagy az „elévülés” olyan speciális eseteként kezeljük, ahol a gyenge következmény,⁵⁵ az adós javára biztosított kifogás helyett a határidő elteléséhez erősebb jogkövetkezmény társul, az alanyi jog megszűnése, és annak folyását is nehezebb feltartóztatni.

6. Összegzés

Tanulmányomban a polgári jogi igények érvényesítésére nyitva álló határidők sokféleségére kívántam felhívni a figyelmet, amelyet a jogalkotó jobbra az elévülési vagy jogvesztő határidő párosával kívánt szabályozni, eleget téve a jog kiszámíthatósága, a jogbiztonság követelményének. Számos esetben azonban a jelenlegi Ptk. rendszerében is fellelünk olyan különleges viszonylatokat, ahol az adott jog gyakorlásának, igény érvényesítésének speciális természetéből adódóan annak idődimenziója is speciális, rugalmas megközelítést kíván. Ezen határidők folyásukban és következményeikben többé-kevésbé kilógnak az egyébként rendszerében a leginkább kiforrott elévülési szabályok adta keretek közül is, viszont a tulajdonképpeni értelemben vett jogvesztést eredményező hatással sem járnak.

Egyetértünk *Csehi Zoltán*nal, hogy a kötelmi jogi igény a vagyonszerzés vitatását rövid időkorlátok közé szűkíti, amely a vagyonszerzés védelmét szolgálja.⁵⁶ Az elővársárlási jogot sértő szerződés hatálytalanságából fakadó igények érvényesítésére adott

54 Új Ptk. Tanácsadó Testülete véleménye a Ptk. 6:223. § (2) bekezdés értelmezéséről, <https://tinyurl.com/emz8ywuj> (letöltés ideje: 2022. 05. 30.).

55 Christian von BAR: *Draft Common Frame of Reference (DCFR). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Outline Edition*. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Based in part on a revised version of the Principles of European Contract Law, szerk. Christian von BAR, Eric CLIVE, Hans SCHULTE-NÖLKE, Hugh BEALE, Johnny HERRE, Jérôme HUET, Matthias STORME, Stephen SWANN, Paul VARUL, Anna VENEZIANO, Fryderyk ZOLL. Sellier, Munich, 2009, 1222.

56 CSEHI Zoltán: *A Polgári Törvénykönyv időfogalma és magánjogunk időfelfogása*. Jogtudományi Monográfiák 4, Pázmány Press, Budapest, 2013, 25.

szubjektív és objektív határidők mögött valóban a függő, bizonytalan helyzet végleges lezárása, a vagyonszerzés védelme megfontolások is észlelhetők. Elsődleges irányító szempont viszont az a gondolat volt, hogy e határidő biztosítása által ne kerüljön jobb helyzetbe az elővásárlásra jogosult azon helyzethez képest, ha a tulajdonos vele az eladási ajánlatát szabályszerűen közli.

Az elévülési szabályok körében tértem ki a rendszerben gondolkodás fontosságára. Véleményem szerint a harmincnapos határidő, annak rövidege, szinte prompt reagálást kívánó jellege és az élethelyzetek sokszínűségéből adódóan nehezen feltárható szubjektív körülménytől, a tudomásszerzéstől függő kezdete, e két tényező együttese eredményezi azokat a bírói gyakorlatban megjelenő problémákat, amelyek az igényérvényesítés jogszerűségének bizonytalanságát hordozzák, és a jogalkalmazókat az elévülési szabályok véleményem szerint alapvetően nem erre felépített szabályainak hajlítására kényszerítik.

Irodalomjegyzék

1. Christian von BAR: *Draft Common Frame of Reference (DCFR). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Outline Edition*. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) . Based in part on a revised version of the Principles of European Contract Law, szerk. Christian von BAR, Eric CLIVE, Hans SCHULTE-NÖLKE, HUGH BEALE, Johnny HERRE, Jérôme HUET, Matthias STORME, Stephen SWANN, Paul VARUL, Anna VENEZIANO, Fryderyk ZOLL, Sellier, Munich, 2009.
2. CSEHI Zoltán: *A Polgári Törvénykönyv időfogalma és magánjogunk időfelfogása*. Jogtudományi Monográfiák 4, Pázmány Press, Budapest, 2013.
3. CSÖNDES MÓNika: *A bűncselekményt is megvalósító magatartással okozott kár, illetve nem vagyoni sérelem esetére előterjesztett kártérítési, illetve sérelemdíj iránti igény érvényesítésének és elévülésének egyes kérdései = Gazdasági jogi és adójogi tanulmányok*, szerk. BODZÁSI Balázs, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2020, 75–98.
4. Alexander GRAWEIN: *Verjährung und gesetzliche Befristung*, Leipzig, 1880.
5. GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*. II. kötet, Grill, Budapest, 1932.
6. JÓJÁRT Eszter: *Diszpozitivitás a régi és az új Polgári Törvénykönyvben*, Magyar Jog, 2014/12, 673–685.
7. KEMENES István: *Az időmúlás joghatásával összefüggő egyes kérdések*. A Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégium 2010. november 25-ei kollégiumi üléséhez készített vitaanyag, Bírószági Döntések Tára 2011/2.
8. KEMENES István: *Jogértelmezési bizonytalanságok az elévülés körül*, Polgári Jog, 2017/1, Fórum, 1–3.
9. KISFALUDI András: *XIV. Cím. Tulajdonátruházó szerződések = Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*, 2. kötet, szerk. VÉKÁS Lajos, GÁRDOS István, Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 1827–1869.
10. KISS Albert: *Az elévülés a magyar anyagi magánjogban*, Politzer, Budapest, 1902.
11. KISS Ferenc Kálmán: *A biztosítási szerződésekből eredő követelések elévülésének néhány aktuális kérdése*, Biztosítás és Kártérítés, 2021/1, <https://kbj.hu/szerkesztok-foruma-2021-1/> (letöltés ideje: 2022. 05. 30.)

12. KISS Tibor: *Elenyészhet-e az elővásárlási jog?* Magyar Jog, 2009/9, 546–554.
13. KOVÁCS László: *Változások az elévülés szabályaiban*, Cég hírnök, 2015/5, 3–7.
14. KOVÁCS László: *XIV. Cím: Tulajdonátruházó szerződések = Az új Ptk. magyarázata VI/IV*, szerk. WELLMANN György, HVG-ORAC, Budapest, 2013, 56.
15. LESZKOVEN László: *Az elővásárlási jogról – újra, de vélhetően nem utoljára*, Gazdaság és Jog, 2021/7–8, 12–18.
16. MENYHÁRD Attila: *Az érvénytelenség = 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja*, főszerk. CSEHI Zoltán, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021, 1473, <https://www.mhk.hu/files/ptk-kommentar.pdf> (letöltés ideje: 2022. 04. 10.)
17. MENYHÁRT Gáspár: *Elévülés és záros határidő*, Ajtai Nyomda, Kolozsvár, 1917.
18. PLÓSZ Sándor: *A keresetjogról (Első közlemény)*, Magyar Igazságügy 1876/5, 167–187.
19. PLÓSZ Sándor: *A keresetjogról (Második közlemény)*, Magyar Igazságügy 1876/5, 231–259.
20. PUSZTAHELYI Réka, VERESS Emőd: *Elévülési szabályok a jogbiztonság szolgálatában, a román és a magyar polgári törvénykönyvekben. Összehasonlító jogi tanulmány*, Magyar Jog, 2017/6, 373–383.
21. PUSZTAHELYI Réka: *A követelés bírósági eljárásban való érvényesítése – egy elévülést megszakító ok margójára*, Miskolci Jogi Szemle, 2014/2, 76–94.
22. PUSZTAHELYI Réka: *A magánjogi elévülés*, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2015.
23. PUSZTAHELYI Réka: *The Time Limits for Enforcing Claims and Exercising Rights: Preclusive Terms and Periods of Limitation in the light of the Proposal of the New Hungarian Civil Code*, Zbornik radova Pravnog fakulteta, 2012/2, 551–571.
24. RUDOLF Loránt: *Az elévülés*, KJK, Budapest, 1961.
25. TÓTH Lajos: *A kereseti jog terminológiai fogalma = Emlékkönyv Grosschmid Béni jogtanári működésének harminczadik évfordulójára*, szerk. ÁGOSTON Péter et al., Rényi Károly Bizománya, Budapest, 1912.
26. VÉKÁS Lajos: *A diszpozitív szabályozás elve és az elvkérdőjelei a gyakorlatban*, Magyar Jog, 2018/78, 385–391.
27. VÖLCSEY Balázs: *Az elévülés szabályrendszere az anyagi jog és az eljárásjog összefüggésében = Elmélet és praktikum. Hagománytisztelet és modernitás*, szerk. JUHÁSZ Ágnes, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2022, 280–298.
28. ZOLTÁN Ödön: *A Ptk. módosítása: A szerződés, Felelősség szerződésen kívül okozott károkért (1975 őszén előterjesztett írásbeli véleménye a 1959-es Ptk. 77-es novellájához) = Az Igazságügyi Minisztérium iratanyaga az 1959-es Polgári Törvénykönyv 1977. évi Novellájának előkészítésével és hatályba léptetésével kapcsolatban*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 710–711, <https://ptkiratok.hu/ptk/ptk1959-77.pdf> (letöltés ideje: 2022. 04. 30.)

JUHÁSZ ÁGNES

A jogviszony tartós jellege és annak jelentősége a szerződési jogban

The Long-term Duration of the Legal Relationship and its Significance in Contract Law

Abstract: The characteristics of extended or long-term duration of a given (mainly contract-based) legal relationship under civilian law allows the applicability of particular legal provisions. Nevertheless, the content of this kind of relationship is not determined by the Hungarian legislator. Accordingly, the study, starting from the theoretical findings of the early 1900s Hungarian private law literature, aims at examining comprehensively the question of long-term relationships along the established judicial practice on the topic.

Keywords: long-term relationship, long-term contract, the impacts of the war on a contractual relationship, amendment of contract by judicial act

Összefoglaló: Egy adott jogviszony tartós (huzamos) jellege olyan sajátos jellemző, amely az ilyen polgári (elsődlegesen szerződéses) jogviszonyok esetén sajátos rendelkezések alkalmazhatóságát teszi lehetővé. A kifejezés tartalma ennek ellenére a magyar polgári jogban jogszabályi szinten nem nyer meghatározást. Erre tekintettel a tanulmány a 20. század eleji, német dogmatikai hatás alatt álló magyar magánjogtudomány elméleti megállapításából kiindulva és az 1959. évi és a hatályos polgári törvénykönyvhöz kapcsolódó, a jogviszony tartóssága kérdésében kialakult bírósági ítélezési gyakorlatot áttekintve átfogó jelleggel vizsgálja a polgári jogviszony tartósságának kérdését.

Kulcsszavak: tartós jogviszony, huzamos szerződés, a háború jogviszonyra kifejtett hatása, bíróság általi szerződésmódosítás

1. Bevezető gondolatok: az idő a polgári jogban

Az ember alapvető természetéhez tartozik a világ megértésére való igény, amelyben különösen fontos helyet foglal el az idő. Az idő, amely az ember számára megfoghatatlan, a világ azon ritka jelenségei közé tartozik, amely felett az embernek nincs uralma, folyását megállítani, kerekét visszaforgatni nem tudja. Az idő az, amely keretet ad a mindennapjainknak, és mérése, egységekre bontása az emberben azt a hamis illúziót kelti, hogy megértette azt. Az idő ugyanakkor – ahogyan *Albert Einstein* mondja – korántsem olyan, amilyennek látszik, minthogy nem pusztán egyetlen irányba halad, hanem

abban egyidejűleg van jelen a múlt és a jövő. A múlt, amely meghatározza a jelenet, és a bizonytalan jövő, amely a jelenből táplálkozik.

A múlt, a jelen és a jövő effajta egyidejűsége – jogrendszerrel függetlenül – nagy jelentőséggel bír a magánjogban, hiszen a közelebbi vagy távolabbi múltban tett jogi cselekményünk, nyilatkozatunk kihathat a ma alakulására, miközben jognyilatkozati úton (pl. teljes hatályú apai elismerő nyilatkozat, végrendelet, rendelkezés várt örökségről stb.) szintén lehetőségünk van arra, hogy hatást gyakoroljunk a jövő alakulására.

A magánjogi gondolkodásban az idő mint *jogi tény* jelenik meg, amely mint ilyen, a jogi tények rendszerén belül az *embertől független, külső körülmények* körében nyer elhelyezést.¹ Kolosváry szerint „[b]ár az időtelés ténye önmagában közvetlen jogi hatásokat nem idézhet elő, [...] az idő a legkülönbözőbb jogváltozásoknak lehet az előfeltétele és ezzel jogi ténynyé minősül át”.² Amint azonban erre Lábady Tamás rámutatott, az idő több, mint pusztán jogi tény: a hozzáfűzött joghatás az, amely a magánjogi jogviszonyokban jelentést ad az időnek.³ Az idő múlása a magánjogi viszonyok alakulására kétségkívül hatást gyakorol, egyes esetekben tulajdonjog megszerzésére vezet (elbirtoklás), a követelést annak bírói úton való kikényszeríthetőségétől fosztja meg (elévülés), míg más esetben valamely fennálló alanyi jog megszűnésére (jogvesztés) vezet. Az idő folyásának előbbi hatása különösen fontos; Egri Bónis Pál szemléletes megfogalmazása szerint „[a]z elévüléssel kapcsolódik be a jog a természet fenséges időrendjébe; lemond eszmei öröklétéről és halandóvá lesz, miként a teremtmények”.⁴ A kérdés jelentőségét mutatja, hogy a 20–21. századi magyar magánjogi szakirodalomban számtalan tudományos munka született, amely az elévülés témakörébe tartozó egyes részkérdéseket dolgoz fel, vagy éppen a téma monografikus igényű, átfogó jellegű feldolgozását tűzi ki célul.⁵ Az utóbbi évek magánjogi irodalmából kiemelést érdemel ugyanakkor Csehi Zoltán munkája, amelyben a szerző az idő tényezőt a polgári jogi szabályanyagot alapul véve, ugyanakkor egy jóval szélesebb perspektívában tárgyalja.⁶

1 KATONA MÓR: *A mai érvényű magyar magánjog vezérfonala*, Stampfel Károly Kiadása, Pozsony–Budapest, 1904, 41; KOLOSVÁRY BÁLINT: *Magánjog. Vezérfonal a magyar magánjogból tartott egyetemi előadásokhoz*, Studium, 1938, 37–38; SZLADITS KÁROLY: *A magánjogi tényállások = Magyar Magánjog. Általános Rész. Személyi Jog*, szerk. SZLADITS Károly, Budapest, 1941, 379–381; FEHÉRVÁRY JENŐ: *Magyar magánjog kistükre*, Barkóczy László Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942, 98–104; BÍRÓ GYÖRGY – LENKOVICS BARNABÁS: *Általános tanok = Általános tanok és személyek joga*, szerk. BÍRÓ György, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2013, 158–160; BARZÓ TÍMEA: *V. fejezet: A jogi tények = Civilisztika I. Általános tanok. Személyek joga. Szellemi alkotások joga*, szerk. BARZÓ TíMEA, PAPP Tekla, Dialóg Campus, Budapest, 2018, 85–100.

2 KOLOSVÁRY: *i. m.* 37.

3 LÁBADY TAMÁS: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 1998, 314.

4 EGRİ BÓNIS PÁL: *Az elévülési határidők megrövidítése*, Jogállam, 1920/5, 210–215, 210.

5 EGRİ BÓNIS PÁL: *Az elévülés magyar jogszabályai*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1928; RUDOLF LÓRÁNT: *Az elévülés*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1961; BÍRÓ GYÖRGY: *Az elévülés*, Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXVI/2. (2008), 541–576; PUSZTAHELYI RÉKA: *Gondolatok az elévülés alá nem tartozó igényekről*, Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXX/2. (2012), 555–569; PUSZTAHELYI RÉKA: *A magánjogi elévülés*, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2015.

6 CSEHI ZOLTÁN: *A Polgári Törvénykönyv időfogalma és magánjogunk időfelfogása*, Pázmány Press, Budapest, 2013.

Idővel kapcsolatos rendelkezéseket a polgári jog szinte valamennyi területén találunk, noha ezek jellege más és más.⁷ Mindezek közül a kötelmi jog idődimenziója különösen bonyolult, amennyiben „*az azonnali és kiszámított cselekvés ideje nem az állapotot, nem az ember tulajdonságait, hanem a magatartás, a cselekvés törvénye által elvárt idejét, időtartamát közli, hogy a vagyonmozgással kapcsolatos igények érvényesítésre kerüljenek és a meghatározott időn belül a statikus állapotba, legalábbis végleges jogi állapotba kerüljenek*”.⁸ A szerződési jog ugyanakkor lehetőséget ad a felek számára arra, hogy – még ha magát az idő folyását befolyásolni nem is tudják – a „*kötelmi jogi időt*” viszonylagosan uralják.⁹

Az idő múlása minden jogviszonyra hatással van. A szerződési jogban a szolgáltatás időbelisége (egyszeri, időszakosan visszatérő vagy tartós jellege) megjelenhet például csoportképző tényezőként.¹⁰ Más esetekben ezzel szemben a jogalkotó az idő múlását mint *elkerülhetetlen külső tényezőt* eleve „beépíti” a jogviszony jellemzői közé, és erre tekintettel rendel az adott jogviszonyhoz különböző joghatásokat, és teszi lehetővé sajátos jogkövetkezmények alkalmazását. A „*jogviszonyba épített időtényező*” legfontosabb megjelenési formája az ún. *tartós jogviszony*, amely normatív szintű fogalmi meghatározottság hiányában is komoly jelentőséggel bír, hiszen a jogviszony ezen jellemzője az, amely a felek számára lehetőséget ad majd az idő hatásainak korrigálására a bíróság általi szerződésmódosítás jogintézményének alkalmazása által. A magyar jogalkotó ugyanis a szerződés bíróság általi módosításának lehetőségét nem ismeri el általános jelleggel, valamennyi szerződéses jogviszonyra vonatkozóan, hanem a módosítás ezen formáját – a hatályos polgári jogi kódex (2013. évi V. törvény, a továbbiakban Ptk.) 6:192. §-ának (1) bekezdésében meghatározott feltételek egyidejű fennállása mellett – csak azokban a jogviszonyokban teszi lehetővé, amelyek tartós jellegűnek minősülnek.¹¹ E kritérium tehát a bírói úton történő szerződésmódosítás normatív előfeltétele.

A jogviszony tartós jellege a jogviszony „életciklusának” során ugyanakkor más szempontból is relevanciával bír, így például a Ptk. külön rendelkezik a tartós jogviszonyt létrehozó, határozatlan időre kötött szerződés egyoldalú nyilatkozat (felmondás) útján történő megszüntetéséről.¹²

A jogviszony tartósságának kérdése azonban nemcsak a szerződési jog általános szabályainak körében jelenik meg, hanem a jogviszony ezen jellemzőjére esetenként az egyes szerződésekre vonatkozó rendelkezések is utalnak. A bizalmi jellegű ügyleteknél, így például a megbízási szerződésnél a felmondás joga korlátozásának és kizárásának főszabálykénti semmissége alól kivételt képez a tartós megbízási jogviszony, ahol a felek nemcsak a felmondás jogának korlátozásában állapodhatnak meg, hanem adott esetben a rendes felmondás jogának gyakorlását is időhöz köthetik, szerződésükben rögzítve azt, hogy az említett jogosultság meghatározott idő elteltét megelőzően nem gyakorolható.¹³

7 Vö.: CSEHI: *i. m.*, 19–28.

8 *Uo.*, 23–24.

9 *Uo.* 24.

10 EÖRSI Gyula: *Kötelmi jog. Általános rész*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996, 50; BÍRÓ György: *Kötelmi jog. Közös szabályok. Szerződésstan*, Novotni, Miskolc, 2010, 250.

11 Ptk. 6:192. §, (1) bekezdés.

12 Ptk. 6:213. §, (3) bekezdés.

13 Ptk. 6:278. §, (4) bekezdés.

A tartós közvetítői szerződésnél ezzel szemben a jogviszony tartóssága eleve a szerződés Ptk. szerinti meghatározásának egyik fogalmi elemét képezi, és a jogviszony ezen lényeges jellemzőjére tekintettel határoz meg a jogalkotó sajátos rendelkezéseket.¹⁴

Jól látható, hogy a tartósság a jogviszonyok olyan lényeges jellemzője, amely egyes esetekben a felek számára lehetőséget ad meghatározott jogintézmények alkalmazására, míg más esetekben (így például az említett tartós közvetítői szerződés esetén) speciális szabályok kötelező alkalmazására vezet. A Ptk. rendelkezései között ennek ellenére nem található olyan rendelkezés, amely a tartósság kifejezés tartalmát általános jelleggel megadná. A jogviszony tartós jellege tekintetében a Ptk. irányutatást kizárólag a tartós közvetítői szerződés esetében ad, ahol a kifejezés pontos meghatározása a jogviszony „minősítése” szempontjából lényeges, erre tekintettel szükségszerű és jogalkotási szinten nem megkerülhető. Ezzel kapcsolatosan helytállóan állapítja meg *Ujváriné Antal Edit*, hogy a közvetítői szerződés esetén a tartós jelleg definiálásával a jogalkotó a korábbi jogalkalmazás bizonytalanságait orvosolta.¹⁵

A következő néhány oldalon a szakirodalomban megjelenő álláspontok és a bíróságok ítélkezési gyakorlata alapján arra a kérdésre kívánok választ adni, hogy lehetséges-e, és amennyiben igen, úgy milyen paraméterek mentén határozható meg a jogviszony tartós jellege.

2. A jogviszony tartós jellegének magyarázata a 20. század eleji magyar magánjogban. Háborús hatások, német dogmatikai gyökerek

A szolgáltatás osztályozásánál a *tartós és múltó szolgáltatás* közötti különbségtétel már a 19-20. század fordulójának, illetőleg a 20. század elejének magyar magánjogi irodalmában jelen volt. Ennek alapjául – *Katona Mór* szerint – a jogviszony azon jellemzője szolgált, hogy „a szolgáltatás eszközlésére” elegendő volt-e az adós egyszeri akaratnyilvánítása, vagy az az adós többszöri cselekményével ment végbe. Amint *Katona* megjegyzi, a tartós jellegű kötelmek rendszerint nemleges kötelmek, lehetnek ilyenek ugyanakkor egyes tevéleges tartalmúak is.¹⁶ *Raffai Ferenc* szerint a tartós és múltó kötelem közötti megkülönböztetés a szolgáltatás abbéli minőségén alapult, hogy a kötelem állandó, huzamosabb állapotot teremtett-e, a jog egyszeri gyakorlással kimeríthető volt.¹⁷

14 Ptk. 6:293–6:301. §.

15 UJVÁRINÉ Antal Edit: *A tartós közvetítői jogviszony „továbbhatása” – versenykorlátozó megállapodás*, Miskolci Jogi Szemle, 2017/2 (Klnsz.), 639–652, 642. Az más kérdés, hogy a Ptk. hivatkozott szakasza pusztán egy konkrét szerződéstípus, a tartós közvetítői szerződés esetén értelmezhető, így a Ptk. a jogviszony tartósságára vonatkozó általános, valamennyi jogviszony vonatkozásában értelmezhető meghatározást továbbra sem tartalmaz.

16 KATONA MÓR: *A kötelmi jog természete*, Magyar magánjog. III. kötet. Kötelmi jog, szerk. FODOR ÁRMIN, SINGER és WOLFNER, Budapest, 1898, 1–84, 45.

17 RAFFAY FERENC: *A magyar magánjog kézikönyve. II. kötet*, Budapest, 1909, 205; KATONA MÓR: *A mai érvényű magyar magánjog vezérfonala*, Stampfel Károly kiadása, Pozsony–Budapest, 1904, 112.

A tartós jogviszonyok kérdéskörére az I. világháború történései irányították rá ismét a magánjogtudósok figyelmét. A háborús események ugyanis komoly hatást gyakoroltak a magánjogi viszonyokra, és a szerződéses jogviszonyok többségében – a szerződéskötés időpontjában előre nem látható – változást idéztek elő. A háború lezárultát követően a változások szerződéses jogviszonyra kifejtett hatásával és annak lehetséges kezelési módozataival több magánjogászunk is foglalkozott, a *clausula rebus sic stantibus* elv alkalmazhatóságának kérdésköre és ehhez kapcsolódóan az ún. *huzamos szerződés* mint sajátos jellemzőkkel bíró szerződéses viszony vizsgálata *Almási Antal* és *Beck Salamon* írásaiban egyaránt felbukkant.

Almási Antal egy 1920-ban megjelent tanulmányában¹⁸ egy nőtartási szerződés kapcsán vizsgálta a *clausula rebus* elv alkalmazhatóságát, és azt – noha az elv ekkoriban jogszabályi szinten még nem nyert rögzítést – a magyar magánjogban alkalmazható általános jogelvként ismerte el. Almási álláspontja szerint a gazdasági viszonyok tömeges és feltűnő változása kihat a *hosszabb lejáratú időszaki szolgáltatások* tartalmára is. A körülményekben bekövetkező ilyen lényeges (és előre nem látható) változás pedig alapját képezheti a fennálló szerződéses jogviszony bíróság általi módosításának, végső esetben pedig a „[s]zerződésen alapuló időszaki szolgáltatás bírói változtatásával terhelt és azzal meg nem elégedő fél a jövőre való kihatással az ügylettől vétlenül elállhat”.¹⁹ Rögzítést érdemel, hogy Almási hivatkozott tanulmányában a jogviszony tartósságának kérdésével pusztán érintőlegesen foglalkozott – figyelme elsődlegesen a körülménybeli változások jogviszonyra kifejtett hatásának és az ehhez kapcsolódóan alkalmazható jogkövetkezmény vizsgálatára irányult.

Beck Salamon – Almási hivatkozott írására reagálva, annak egyes megállapításait vitatva – szintén foglalkozott a tartós jogviszonyok, szóhasználatában a *huzamos szerződések* (hosszú tartamú szerződéses szolgáltatások) kérdéskörével.²⁰ Idézett munkájában Beck a korabeli magyar magánjogi dogmatika fogyatékoságának rötta fel, hogy az nem tett különbséget az egyszeri aktussal lebonyolódó szerződések (pl. adásvétel) és azon kontraktusok kategóriája között, amelyek *a szerződő felek között hosszabb időre szóló kapcsolatot létesítenek* (pl. bérlet), noha ez utóbbiak (huzamos időre szóló szerződések) számos olyan sajátossággal rendelkeznek, amelyek a gyakorlatban ezen szerződéses viszonyok eltérő kezelését teszik szükségessé. Beck szerint „[...]amiatt, mert a véges emberi elme a szerződés hosszú tartama alatt előálló eshetőségekre, változásokra évekkal előre megfelelően gondoskodni nem tud, valójában mindig érezzük, hogy az egyéni felelősségre alapított szigorú kötelezettségi elv sértetlen fenntartása igaztalanul nehezedik a félre, aki [...] a rendszerintiség tudatában vállalta el a kötelezettséget és egyszerre szembekerült a kivételessel, amelyet előre nem is láthatott. [...] Ennek következménye az, hogy a huzamos tartamú szerződéseknel egyrészt sokkal gyakrabban jelentkezik a *clausula rebus sic stantibus* fölvetése, de egyúttal sokkal indokoltabb is a *clausulának*

18 ALMÁSI Antal: *Hosszú tartamú időszakos szolgáltatások*, Jogtudományi Közlöny, 1920/15, 113–114.

19 Uo. 114.

20 BECK Salamon: *Huzamos szerződések*, Jogtudományi Közlöny, 1920/17, 130–131. A hivatkozott tanulmányra Almási a Jogtudományi Közlöny egy következő számában szintén tanulmány formájában reagált. L. ALMÁSI Antal: *Szerződések válságokozta változásai*, Jogtudományi Közlöny, 1920/23, 178–180.

a szerződések ezen neménél való legalább részleges elismerése. Merészség nélkül állitható, hogy a clausula tudományos tárgyalása sokkalta eredményesebb lett volna, ha a huzamos szerződések kategóriáját az elmélet már régen kialakította volna.”²¹

A fenti idézetek alapján jól érzékelhető, hogy Almási és Beck egyaránt arra kívánta ráirányítani a figyelmet, hogy *a huzamos időre szóló szerződések* ezen jellemzőjükre tekintettel *több szempontból is eltérő kezelést igényelnek* azokhoz a szerződésekhez képest, amelyek a felek között pusztán rövid lejáratú kapcsolatot teremtenek, egy-egy aktussal le is bonyolódnak, teljesedésbe is mennek. Mindkét idézett jogtudós gondolatmenetének fő vezérfonalát alapvetően a magánjogi (szerződéses) viszonyok háború következtében való megváltozása adta,²² és ennek kezelésére szorgalmazták azt, hogy a jogviszony tartós jellege jogszabályi szinten is rögzítést nyerjen.

Amellett, hogy Almási és Beck vizsgálódásának középpontjában egyaránt a korabeli magyar magánjogi viszonyok és azok háború okozta változása állt, írásaikból – és különösen igaz ez Beck esetében – az is egyértelműen kitűnik, hogy gondolkodásmódjukra a korabeli német magánjogtudomány komoly befolyásoló tényezőként hatott.

Az egyszerű szolgáltatásra irányuló és a huzamos szerződéses viszonyok megkülönböztetésének igénye a német magánjogban már a XIX. század második felében felmerült. A jogviszony polgári jogban betöltött jelentőségét Savigny ismerte fel először, azt egy élő (szerves) konstrukciónak („*lebendige Construction*”) nevezve.²³ Savigny később a jogviszonyok osztályozásánál már kifejezetten megkülönböztette az átmeneti jellegű („*vorübergehende*”) és a tartós („*dauernde*”) szolgáltatásra irányuló jogviszonyokat.²⁴ A Savigny-féle, a szerződéses szolgáltatások ilyen alapon történő megkülönböztetését utóbb más szerzők is átvették.²⁵

A tartós (kötelmi) jogviszony (*Dauerschuldverhältnis*) kifejezést ebben – a mai német magánjogtudományban is használatos – formájában elsőként Otto von Gierke használta egy 1914-es tanulmányában.²⁶ Gierke a tartós jogviszony lényegét az átmeneti jellegű

21 BECK: *i. m.*, 131.

22 A háború magánjogi viszonyokra való hatásának témakörét Almási egy önálló, monografikus munkájában is feldolgozta. L. ALMÁSI Antal: *A háború hatása a magánjogra*, Franklin Társulat, Budapest, 1917. A kérdéskörrel Almási mellett más korabeli jogtudósok is foglalkoztak, így például Meszlény Artúr is vizsgálta háború kötetmi jogra kifejtett hatását. L. MESZLÉNY Artur: *Kötelmi jogunk és a háború*, Jogtudományi Közlöny, 1918/40, 305–307; 1918/41, 314–316; 1918/51, 388–390; 1918/52, 394–396.

23 Friedrich Carl von SAVIGNY: *System des heutigen römischen Rechts*. Band 1, Berlin, 1840, 8.

24 Friedrich Carl von SAVIGNY: *Das Obligationenrecht als Theil des heutigen römischen Rechts*. Band 1, Berlin, 1851, 302. Savigny elméletének részletes ismertetését lásd: Walter DORALT: *Langzeitverträge*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2018, 9–13.

25 Bernhard WINDSCHEID: *Lehrbuch des Pandektenrechts*, 6. Auflage, Frankfurt am Main, 1887, 15; Paul LANGHEINEKEN: *Anspruch und Einrede nach dem Deutschen Bürgerlichen Gesetzbuch*, Verlag von Wilhelm Engelmann, Leipzig, 1903, 246–247; Heinrich LEHMANN: *Die Unterlassungspflicht im bürgerlichen Recht*. Abhandlungen zum Privatrecht und Zivilprozess, Band 15, Heft 1, Beck Verlag, 1906, 59; Josef KOHLER: *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts Band 2, Vermögensrecht*. Carl Heymanns Verlag, Berlin, 1906; Paul OERTMANN: *Recht der Schuldverhältnisse*. Carl Heymanns Verlag, Berlin, 1910, 200; Max STEINBERGER: *Die Verträge auf dauernde Leistungen (Dauerverträge)*, C. F. Bornschein's Buchdruckerei, 1910.

26 Otto von GIERKE: *Dauernde Schuldverhältnisse*. Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts, Band 64, 1914, 355–411.

kötelmi jogviszonnyal (*vorübergehende Schuldverhältnis*) szembeállítva, a teljesítési kötelezettség fennállásának idejét, illetőleg a teljesítés szerződéses jogviszonyra kifejtett hatását vizsgálva, abból kiindulva próbálta megragadni. Meglátása szerint a tartós jogviszonyokban a kötelezett a szerződés teljesítésére nem egy konkrét időpontban köteles, hanem *a teljesítésre a szerződés megkötésekor meghatározott teljesítési időszak alatt bármikor jogszerűen sor kerülhet*, míg az az átmeneti jellegű (egyszeri teljesítésre irányuló) szerződések esetén a teljesítés főszabályként kötelemszűntető hatással jár.²⁷

A Gierke által megalkotott tartós jogviszony kifejezés utóbb más szerzők, így például Krücmann, Nikisch és más korabeli jogtudósok munkáiban is megjelent,²⁸ és a német magánjogtudomány bevett, bár gyakran kritikával illetett terminusává vált,²⁹ míg végül – vélhetően osztrák közvetítéssel – megjelent és gyökeret vert a magyar magánjogi gondolkodásban is, amint ezt Almási és Beck fentebb hivatkozott írásai is bizonyítják.

A tartós jogviszony kifejezés tudományos kidolgozottsága ellenére – vagy éppen ennek köszönhetően – a német magánjogban mégsem nyert normatív szintű rögzítést, a BGB ilyen irányú, a kifejezés értelmezésére irányuló rendelkezést nem tartalmaz. Mindazonáltal a kifejezés napjainkban még mindig használatos,³⁰ bár megjegyzendő, hogy azt – legalábbis a szerződéses jogviszonyok vonatkozásában, az eredetihez képest szűkebb értelmezésben – egyre inkább felváltani látszik a „hosszú távú szerződés” (*Langfristige Vertrag, Langzeitvertrag*) kifejezés.³¹

3. Tartós jogviszony a polgári törvénykönyvekben és a bíróságok ítélezési gyakorlatában

Az 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban rPtk.) elfogadását megelőző időszakban a jogviszony tartósságának, huzamos jellegének kérdése mindössze a jogtudomány szintjén jelent meg. Ahogyan a jelen tanulmány előző pontjában említésre került, a korabeli szakirodalom képviselői szükségesnek látták volna a tartós jelleggel bíró jogviszonyok sajátos kezelését és erre tekintettel ezen jellemző rögzítését az *1928-as Magánjogi*

27 GIERKE: *i. m.*, 357.

28 Paul KRÜCKMANN: *Einige Bemerkungen zu den „dauernden Schuldverhältnissen“*. Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts, Band 66, 1916, 1–17; ARTHUR NIKISCH: *Die Grundformen des Arbeitsvertrags und der Anstellungsvertrag* (Dissertation), Institut für Arbeitsrecht an der Universität, Leipzig, 1926, 144; Franz GSCHNITZER: *Die Kündigung nach deutschem und österreichischem Recht*, Jherings Jahrbuch für Dogmatik, Band 76 (1926), 317–351; Rudolf GANSAUGE: *Das Dauerschuldverhältnis* (Dissertation), Leipzig, 1928.

29 A tartós jogviszony német magánjogi dogmatikában való kialakulásáról lásd részletesen: Hartmut OETKER: *Das Dauerschuldverhältnis und seine Beendigung: Bestandsaufnahme und kritische Würdigung einer tradierten Figur der Schuldrechtsdogmatik*, Mohr Siebeck, Tübingen, 1994; Angie SCHNEIDER: *Vertragsanpassung im bipolaren Dauerschuldverhältnis*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2016, 5–16; DORALT: *i. m.* 7–61.

30 Vö. Joachim GERNHUBER: *Das Schuldverhältnis*, Mohr Siebeck, Tübingen, 1989, 377–403.

31 DORALT: *i. m.*, 41–42.

törvényjavaslat (Mtj.) gazdasági lehetetlenülésre alkalmazhatóságának feltételei között, amelyre azonban nem került sor.

Az rPtk. előkészítése során a gazdasági (*Nizsalovszkynál* tervgazdasági)³² lehetetlenülés normatív szabályozása ellenállásba ütközött, *Eörsi* szerint az „[a] jogrendszer betegségének a jele”, amelynek így „[...] a szocializmusban nincs keresnivalója”.³³ Az rPtk. ugyanakkor a jogviszony tartósságát már beemelte a gazdasági lehetetlenülés tényállása egyfajta továbbélésének tekinthető jogintézmény, a bíróság általi szerződés módosítás normatív feltételei közé.^{34, 35} A jogalkotó ugyanakkor a kifejezés tartalmára vonatkozó iránymutatást mindössze a jogszabályhoz fűzött indokolásban adott, amelyből következtetni lehet a „tartós jogviszony” kifejezés tartalmára. Az indokolás szerint ugyanis nincs lehetőség a szerződés bíróság általi módosítására olyan esetben, „[...] ha a szerződés teljesítése egy aktussal végbemegy: csak huzamos vagy ismétlődő szolgáltatások esetében kerülhet sor ilyen rendkívüli intézkedésre”.³⁶ Mindezek alapján megállapítható, hogy az rPtk. normaszövegében szereplő „tartós jogviszony” azokat a jogviszonyokat fedte le, amelyek keretében a kötelezett a jogosult felé huzamos vagy ismétlődő szolgáltatás nyújtására volt köteles.

A miniszteri indokolás szövegét figyelembe véve jól érzékelhető, hogy a korabeli jogalkotó a „tartós jogviszony” kifejezés tartalmának pontosabb meghatározását nem tartotta szükségesnek, így jogalkotói értelmezés hiányában a bíróságokra várt a feladat, hogy kijelöljék a tartós jogviszony kifejezés határait, és megadják annak főbb tartalmi elemeit. Elmondható, hogy a rPtk. hatályban létének több mint öt évtizede alatt a jogviszonyok tartósságának megítélése kapcsán viszonylag gazdag bírói gyakorlat alakult ki, amelynek nyomán hol halványabban, hol erőteljesebben körvonalazható, mi alapján is állapítható meg egy adott jogviszony tartós jellege.

A GKT 1978/3. számú állásfoglalással módosított GKT 1973/82. számú állásfoglalás a jogviszony tartósságát a *gazdálkodó szervezetek közötti jogviszonyok* vonatkozásában értelmezte. Az állásfoglalás szerint *tartós jogviszonynak* tekinthető például *a bérlet, valamint a fizetési módra vonatkozó, határozott időre szóló megállapodás, a visszatérő (folytatólagos) jellegű szállítási szerződés*. Az állásfoglalás értelmében tartósnak minősültek továbbá a szállítási vagy vállalkozási szerződések olyan esetben is, ha a teljesítés ugyan egyetlen aktussal végbement, azonban a felek magatartását egymás iránt hosszabb időre megszabta. Az állásfoglalást – és az azt követően megszületett bírói ítéleteket³⁷ is – figyelembe véve rögzíthető, hogy *a jogviszony tartóssága nem a teljesítés módja* (annak egyszeri, huzamos vagy ismétlődő jellege) *alapján ítéltető meg, hanem arra tekintettel, hogy a felek által egymással szemben tanúsítandó szerződéses magatartást hosszabb időre határozza-e meg vagy sem.*

32 NIZSALOVSKY Endre: *Kötelmi jog I. Általános tanok*, MEFESZ Jogász Kör Kiadás, Budapest, 1949, 318–320.

33 EÖRSI Gyula: *Magánjog és polgári jog*, Jogi és Államigazgatási Könyvkiadó, Budapest, 1950.

34 Vö.: rPtk. 220. §. (2) bekezdés, majd 241. §.

35 A gazdasági lehetetlenülés és a bírói szerződés módosítás összefüggéseiről lásd: TALABOS DÁVIDNÉ Lukács Nikolett: *A gazdasági lehetetlenülés jelenségének magyar jogtörténeti vonatkozásai*, In: *Doktoranduszok Fóruma 2010. A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa*, szerk. STIPTA István, Miskolc, 2011, 89–93, valamint JUHÁSZ Ágnes: *A szerződés módosítás kérdésköre a magyar polgári jogban*, Wolters Kluwer, Budapest, 2018.

36 L. rPtk. 220. §-ához fűzött indokolás.

37 BH 1984. 231; BH 1995. 659.

A fenti állásfoglalásban megfogalmazottak ellenére mégis számos olyan bírósági döntéssel találkozunk, ahol a bírói szerződésmódosítás lehetősége elismerésének vagy elutasításának alapját a szerződéses szolgáltatás teljesítésének módja képezte. Több alkalommal is foglalkozott például az eljáró bíróság a jogviszony tartós jellegének kérdésével a szellemi alkotások joga területén megjelenő egyes szerződések esetén. Elismerést nyert például a *találmány hasznosítására vonatkozó, illetve a találmányi díj fizetésének módjára és mértékére vonatkozó szerződés* tartós jellege is, utóbbi arra tekintettel, hogy az ilyen megállapodás időszakos szolgáltatásra irányul.³⁸ Szintén tartós jogviszonyként kezeli a bírói gyakorlat a *védjegyhasználati szerződést*.³⁹ Nem tartotta ugyanakkor lehetségesnek az eljáró bíróság a szerződésen alapuló haszonélvezeti jog bírósági módosítását, tekintettel arra, hogy az említett szerződés egyszeri szolgáltatásra irányul (haszonélvezeti jog alapítása), amely a haszonélvezet létrejöttével már teljeseedsbe is megy.⁴⁰

A bírói gyakorlatban viszonylag a jogviszony tartósságára vonatkozóan szintén általánosan elfogadott tétel az, hogy a jogviszony tartósságának megítélése szempontjából nem a szerződés típusa a meghatározó.⁴¹ Ennek ellenére, a több évtizedes bírósági ítélkezési gyakorlatot áttekintve ténylegesen mégis egy másik tendencia látszik kirajzolódni: a jogviszony tartósságára vonatkozóan megfogalmazható megállapítások többnyire mégis a különböző szerződéstípusokhoz kötődnek. Ennek oka a jogviszony tartós jellegének jogalkotó általi meg nem határozottsága, melynek folytán a vizsgált kifejezés tartalmát az évek során a bíróságok töltötték meg tartalommal, esetről esetre állást foglalva egy-egy adott jogviszony tartós vagy éppen nem tartós voltáról.

Az ítélkezési gyakorlat alapján jól látható, hogy a tulajdonátruházásra irányuló szerződéseknel, ahol a szerződéses kötelezettség teljesítése jellemzően egyetlen aktsal megy végbe, *nem jön létre a szerződő felek között tartós jogviszony* még abban az esetben sem, ha egyébként a felek a szerződéses ellenérték részletekben történő megfizetésében állapotodnak meg.⁴² Olyan esetben azonban, ha a szerződő felek az adásvételi szerződésben kereskedelmi hitel nyújtásáról is megállapodnak, megállapítható a felek között így létrejött jogviszony tartós jellege.⁴³ A „tisztán” tulajdonátruházási jellegű – és ezáltal tartósnak nem minősülő – szerződéses jogviszony tehát egy másik szerződéstípussal való „keveredés”, a merev szerződési típushatárok feloldása, elmosása révén válik tartós jogviszonnyá, vagyis a szerződést az abban megjelenő új, a fenti példa szerinti esetben hitelezési elem minősíti át tartós jellegűvé.

Fentebb már rögzítést nyert, hogy a tartós jogviszonyok többnyire – de nem kizárólagosan – negatív tartalmú kötelmeket fednek le. Ennek megfelelően a bírói gyakorlat a *használati kötelmek körébe tartozó szerződéseket jellemzően tartós jellegűnek tekinti*, és erre való tekintettel általánosságban elismeri a bíróság szerződésmódosító jogkörét. A bíróság azonban – az egyéb törvényi feltételek fennállása mellett – olyan esetben sem zárta ki a

38 BH 1985. 100; BH 1995. 659 LB Pf. IV. 21.168/1996/2.

39 BH 1996. 442.

40 BH 1987. 162.

41 Ezt egyébként a hatályos Ptk.-hoz fűzött egyik kommentár is hangsúlyozza. L. VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*, Wolters Kluwer, Budapest, 2014.

42 Vö.: BH 1997. 242.

43 Legfelsőbb Bíróság Pfv. VII. 21.242/1999/3; BH 2002. 263; BH 2003. 413.

szerződés bírósági úton való módosításának lehetőségét (és ezzel implicite elismerte a szerződés tartós jellegét), amikor a bérlő a huzamos időre kötött bérleti szerződés esetén a bérleti díjat egy összegben előre fizette meg.⁴⁴ Érdekes ugyanakkor, hogy a bíróság a bérleti szerződés mint tartós jogviszony fennállását olyan esetben is a szerződés megkötésétől számította, amikor a bérbeadó pozícióban jogutódlás állt be.⁴⁵ A használati jellegű szerződésekkel kapcsolatosan rögzítendő, hogy a bíróság ezen szerződések tartós jellegét evidenciaként kezeli, így számos olyan bírósági ítélet ismert, ahol az eljáró bíróság a bírósági szerződésmódosítás feltételeinek vizsgálatakor a jogviszony tartós jellege mint előfeltétel vizsgálatának nem szentelt külön figyelmet. A bírói gyakorlat szintén használati kötelmi jellegre való tekintettel ismerte el tartós jogviszonyként a lízinget.⁴⁶ Az ún. *működési (operatív) lízing* kapcsán a vonatkozó ítélet a szerződés céljából kiindulva úgy foglalt állást, hogy mivel az említett szerződés célja rendszerint nem a tulajdonszerzés, hanem a tartós használat, a szerződés jellegét tekintve leginkább a tartós, határozott időre kötött haszonbérleti szerződéssel rokonítható.⁴⁷

A bíróságok kapcsolódó ítélkezési gyakorlata alapján *tartós jelleggel bírnak a tartási szolgáltatásra irányuló szerződéses jogviszonyok, így a tartási és életjáradéki szerződés*.⁴⁸ Ezen jellemzőjükre való tekintettel elismerést nyert, hogy a szerződő fél szerződésszegése nélkül is bekövetkezhetnek olyan változások, amelyekre figyelemmel a szerződés változatlan fenntartása bármelyik fél jogos érdekeit sérti, és szükségszerűen indokolja a szerződés módosítását vagy esetleg megszüntetését.⁴⁹ Az említett szerződéses viszonyok tartósságára maga a Ptk. is ráirányítja a figyelmet azzal, hogy a szerződésmódosítás általános szabályai mellett külön rendelkezik a tartási szerződés módosításáról és annak sajátos esetéről, a tartási szerződés életjáradéki szerződéssé való átalakításáról.⁵⁰

Az ítélkezési gyakorlat szerint szintén tartós jelleggel bír a tartási és életjáradéki szerződéssel közeli rokonságban álló,⁵¹ azonban atipikus jellegű *gondozási és ápolási szerződés*, ahol a szerződő felek közötti – alapvetően tartásra tervezett – jogviszony tényleges időtartamát, a szolgáltatás nyújtásának (gondozás, ápolás) időbeli terjedelmét a „szerencsefaktor” határozza meg,⁵² erre való tekintettel a *clausula rebus* szabály és a bíróság szerződésmódosítási joga alkalmazást nyerhet.⁵³

A felek között tartós jogviszonyt keletkeztetnek az olyan szerződések is, amelyek alapján a kötelezett (közszolgáltató) víz, gáz, villamos energia, távhő⁵⁴ vagy más „közüzemi” szolgáltatás nyújtására köteles.⁵⁵

44 BH 1995. 514.

45 BH 2009. 47.

46 BH 1991. 357.

47 BDT 2006. 1487.

48 BDT 2011. 2579.

49 BDT 2011. 196.

50 L. Ptk. 6:495. § (2) bekezdés.

51 BH 2002. 399; BH 1997. 592.

52 BH 1998. 273.

53 BH 1978. 335; BH 1977. 789.

54 Kúria Pfv.IV.20.370/2012/6.

55 Vonatkozó tanulmányában a közszolgáltatási szerződés jellemzőit, így például a jogviszony tartósságát is vizsgálja Vörös Imre. L. VÖRÖS Imre: *A közszolgáltatások szabályozásáról*, Állam- és Jogtudomány, 1972/1, 137.

A gondossági kötelek alaptípusának tekintett megbízás esetén a gyakorlatban szintén jól ismert problémakört képez az eseti és a tartós jellegű szerződés közötti különbségtétel.

A 2000-es évek folyamán a *Legfelsőbb Bíróság* abban a kérdésben, hogy mikor tekinthető állandó jellegűnek az *ingatlanközvetítésre megkötött ügynöki megbízási szerződés*, úgy foglalt állást, hogy „[a]z állandóság fogalmának szempontjából [...] a tartósság, a nagyobb számú ügylet közvetítésére irányuló, vagy a hosszabb ideig tartó jogviszony csak megközelítő meghatározások. Az állandóságnak nem csupán a megkötendő ügyletek számszerűségében vagy az ügynöki szerződés időtartamában, hanem a jogügylet jellegében kell megnyilvánulnia. Ilyen jellegre utal különösen, ha határozatlan időre – egyben meghatározatlan számú ingatlan közvetítésére –, illetve viszonylag hosszabb határozott idejű, de ugyanakkor meghatározatlan számú jogügylet folyamatos közvetítésére vonatkozó ügynöki szerződést kötnek a felek.”⁵⁶

Lényeges, hogy megbízási szerződések esetén az rPtk. és a kapcsolódó bírói gyakorlat nem a tartós, hanem a folyamatos kifejezést használta, amely jelleg megállapítása a gyakorlatban a szerződés felmondhatósága szempontjából bír különös jelentőséggel.⁵⁷ A hatályos Ptk. normaszövegében ugyanakkor már a „tartós megbízási jogviszony” kifejezés szerepel.⁵⁸ A kapcsolódó gyakorlatot áttekintve rögzíthető, hogy a bíróságok általában olyan esetben minősítenek tartósnak egy adott megbízási szerződést, amikor annak tárgya valamilyen tevékenység vagy feladat huzamos ideig történő ellátása.⁵⁹ Ilyen lehet például az *őrző-védő tevékenység*,⁶⁰ a folyamatos *sportedzői*, valamint *disztribútori megbízások*,⁶¹ de megállapítást nyert annak a szerződésnek a tartós jellege is, amelyben a megbízott feladata *pénzügyi és számviteli szaktanácsadás*, valamint az ezekkel a feladatokkal kapcsolatos ügymenet ellenőrzése volt.⁶² A bíróság tartósnak tekintette továbbá a *bíróság és más hatóság előtti képviselőre*, valamint az ezekkel az eljárásokkal kapcsolatos szerződések, beadványok és egyéb okiratok elkészítésére létesített *ügyvédi megbízási szerződést* is.⁶³

A különböző *pénzügyi tárgyú szerződések* esetén szintén jól érzékelhető, hogy a bíróságok általánosságban elismerik az idesorolható jogviszonyok tartós jellegét. A bírói gyakorlat szerint tartós jogviszony például a *lakossági folyószámla-szerződés*,⁶⁴ valamint a *fogyasztói kölcsönszerződés* is.

Amint látható, a jogviszony tartóssága kapcsán kialakult bírói gyakorlat meglehetősen sokszínű, normatív szinten a kérdés ugyanakkor a rPtk. hatályban létének több mint ötven esztendeje alatt mégsem került rendezésre. A jogviszony tartós jellegének

56 L. 2005. évi 2. Polgári jogegységi határozat, Indokolás, III. pont. Az említett határozat a Kúria Polgári Kollégiumának 2014. évi 1. Polgári jogegységi határozata értelmében a hatályos Ptk. alkalmazása körében már nem irányadó, azonban a vizsgált kifejezés értelmezése szempontjából adott esetben mégis relevanciával bírhat. Vö.: MICZÁN Péter: *A bizalmi vagyonrendelő felelősségéről és helytállási kötelezettségéről*, Iustum, Aequum, Salutare, 2015/2, 195–217, 210–211.

57 BDT 1999. 16; BDT 2006. 1326; BH 2009. 331.

58 L. Ptk. 6:278. § (4) bekezdés.

59 Legfelsőbb Bíróság Pfv.VI.22.212/1997/5.

60 BDT 2006. 1325.

61 FIT 6.Pf.21.186/2003/2, Vö.: MOLNÁR Ambrus: *A folyamatos megbízási jogviszony sajátosságai a bírói gyakorlatban*, Gazdaság és Jog, 2006/12, 3–9.

62 Kúria Pfv.V.20.590/2015/9.

63 Kúria Pfv.V.20.738/2014/7.

64 EBH 2001. 438.

megállapításában a hatályos Ptk. sem nyújt segítséget, noha a 6:192. § (1) bekezdése a bíróság általi szerződésmódosítás alkalmazhatóságának előfeltételeként rögzíti a jogviszony tartós jellegét. Mindezek alapján elmondható, hogy értelmező szabály hiányában továbbra a bírói gyakorlat, illetőleg a kommentárirodalomra, illetőleg a tudományos munkákban megfogalmazott megállapítások azok, amelyek kiindulópontul szolgálhatnak egy adott jogviszony tartós jellegének megítélése során.

4. A jogviszony tartós jellegének megítélése a kortárs magánjogtudományban

Az rPtk. hatálybalépését követően a magyar magánjogtudományban kifejezetten a jogviszony tartósságának kérdését érintő tudományos munka hosszú időn át nem született. Egyes szerzők munkáiban elvértve ugyan találunk egy-egy utalást, gondolatot valamely jogviszony tartós jellegére, ez azonban többnyire csak amolyan mellékszál – a jogviszony ezen jellemzőjét evidenciaként kezelték.

Az 1980-as évek végén a gazdasági társaságokról szóló első magyar jogszabállyal foglalkozó írásában *Novotni Zoltán* például a szerződések módosítása kapcsán rögzíti, hogy a „[a] társasági szerződések mindig tartós jogviszonyt hoznak létre, ennél fogva szinte törvényszerű az az igény, hogy a felek – egyező akarattal – bármikor képesek legyenek módosításokat végezni a már megkötött jogi kapcsolat tekintetében”.⁶⁵ (Az más kérdés, hogy társasági szerződések esetén ez a jellemző kevésbé domináns, legalábbis a szerződés bíróság általi módosíthatósága szempontjából, minthogy „[a] jogviszony természete [...] kizárja azt, hogy a bíróság éljen a Ptk. által biztosított szerződésmódosító jogkörével, mert ezzel a társult tagok konstitutív bírói határozattal jóváhagyott autonómiáját sértené”.⁶⁶)

A jogviszony tartósságának kérdéskörét átfogó jelleggel vizsgálta vonatkozó tanulmányában *Török Tamás*, kísérletet téve egyúttal a kifejezés fogalmi-tartalmi kereteinek kijelölésére. Török szerint egy jogviszony akkor tekinthető tartósnak, ha abban legalább az egyik jogalanyt huzamos időn át folyamatos (huzamos) vagy időszakonként visszatérő (ismétlődő) kötelezettség terheli.⁶⁷ Mindezen ismérvek egyidejű fennállása szükséges és egyben elégséges ahhoz, hogy egy adott jogviszony tartósnak minősíthető legyen. Török tehát a tartós jelleg megállapításához elegendőnek tartja, ha a huzamos vagy ismétlődő – akár tevőleges, akár nemleges magatartásban megnyilvánuló – kötelezettség pusztán az egyik szerződő fél oldalán áll fenn. Ebben az értelemben tartós jogviszonynak lehetne tekinteni az olyan adásvételi szerződést is, ahol a szerződő felek a vételár részletekben történő megfizetésében állapodnak meg. Az irányadó bírói gyakorlat⁶⁸ szerint azonban az ilyen megállapodás a felek között nem hoz létre tartós jogviszonyt, mert annak

65 NOVOTNI Zoltán: *A gazdasági társaságokról szóló törvény és a magyar polgári jog megújulása*, Jogtudományi Közlöny, 1989/5, 243–251, 247.

66 Uo. 248.

67 TÖRÖK Tamás: *Tartós jogviszony*, *Gazdaság és Jog*, 2000/11, 16–21, 16.

68 BH 1997. 242.

feltétele lenne az, hogy a szerződésben részes felek egyaránt tartós vagy időszakonként visszatérő szolgáltatás teljesítésére legyenek kötelezve.

Török az előbbi logikai séma mentén továbbhaladva különbséget tett „egyszerű tartós jogviszony” és „kétszeresen (többszörösen) tartós jogviszony” között. Utóbbi csoportba azok a szerződéses jogviszonyok sorolhatók, ahol a kötelezettség fenti értelemben vett tartós jellege mindkét fél oldalán megállapítható.⁶⁹ (Például határozatlan idejű lakásbérleti szerződésnél a bérbeadó tartós tūrési, tartózkodási kötelezettségével a bérló bérleti díj rendszeres – időszakonként visszatérő – fizetésére irányuló kötelezettsége áll szemben, közszolgáltatási szerződésnél a szolgáltató az adott szolgáltatást jellemzően hosszabb időn keresztül köteles nyújtani, amelyért a fogyasztó ugyanezen időszak alatt időszakonként visszatérően, rendszeresen köteles díjat fizetni.)

Vékás Lajos szerint a felek közötti jogviszony tartós voltát szintén a *huzamos időn át teljesítendő szolgáltatások* alapozzák meg,⁷⁰ míg Nochta Tibor – a fentebb már részletesen ismertetett – bírói gyakorlat alapján azt állapítja meg, hogy a felek jogait és kötelezettségeit, magatartását hosszabb időtartamra meghatározó szerződések tekinthetők tartós jellegűnek.⁷¹

A megbízási típusú szerződésekkel kapcsolatosan érdemes kiemelni Molnár Ambrus megállapítását, amely szerint a bírói gyakorlat az idetartozó jogviszonyokat akkor tekinti folyamatosnak, ha a megbízott feladatait határozatlan ideig vagy egy előre meghatározott hosszabb időtartamon keresztül köteles ellátni, vagy a szerződés ugyan nem hosszabb időre szól, azonban a megbízott „több, előre nem meghatározható mennyiségű, rendszeresen vagy rendszertelenül szükségessé váló, előre meghatározott típusú tevékenység” ellátására köteles.⁷²

Végső – nemcsak a megbízási, hanem valamennyi jogviszony tartósságának megállapítása során irányadónak tekinthető – megállapítása szerint „a jogviszony időtartama és a szolgáltatás tárgya bár alapvető, de nem döntő és kizárólagos támpontként szolgál a folyamatosság megállapításához, amelyhez nem mellőzhető e két szempontnak az eset további körülményeivel való egybevetése és együttes értékelése”. Ezzel kapcsolatosan hasonlóképpen foglalt egyébként állást Bíró György is, aki a szerződés időtartamát mint jellemzőt önmagában nem tartotta alkalmasnak arra, hogy az adott megbízási jogviszonyt tartóssá (folyamatossá) tegye. Úgy vélte viszont, hogy az alanyok hosszabb távú szerződéses kapcsolatában több feladatkörre vonatkozó (pl. tanácsadás, kezelés, kontroll stb.) megbízások, vagyis azok, amelyek a kötelezett részéről folyamatos, gondos és szakszerű ügyellatást, rendelkezésre állást igényelnek, már tartós (folyamatos) megbízási jogviszonyt keletkeztetnek, függetlenül attól, hogy azok a felek között határozott vagy határozatlan időre kötöttek.⁷³

69 TÖRÖK: i. m., 16.

70 VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 72.

71 NOCHTA Tibor: *Mennyiben szerződési kockázat a gazdasági válság?*, Jog, Állam, Politika, 2011/2., 87–97, 94.

72 MOLNÁR Ambrus: *A folyamatos megbízási jogviszony sajátosságai a bírói gyakorlatban*, Gazdaság és Jog, 2006/12, 3–9, 6.

73 BÍRÓ György: *Bizalmi tartalmú facere szerződések felmondásának jogszerűsége = A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken – 2011*, szerk. SZALMA József, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2012, 216–232, 224.

A használati kötelmekkel foglalkozó szerzők – az ítélezési gyakorlat nyomán – az idesorolható szerződéstípusok esetében evidenciaként kezelik, az adott szerződés alapvető jellemzőjeként említik annak tartós jellegét.⁷⁴ Hasonló a helyzet a fentebb már említett, pénzügyi tárgyú szerződésekkel; a fogyasztói kölcsönszerződés tartós jellege utóbb jogalkotói szinten is megerősítést nyert.⁷⁵ Ez utóbbi kapcsán *Gárdos István* azt hangsúlyozta, hogy a jogviszony tartós volta, huzamos ideig való fennállása nem azonos annak folyamatos, illetve egységes jellegével. Az utóbbi jellemzővel bíró jogviszonyokat (ideértve tehát a fogyasztói kölcsönszerződést is) mint szűkebb kategóriát helyezte el a huzamos ideig fennálló tartós jogviszonyok körén belül.⁷⁶

Fentebb már említést nyert, hogy több olyan bírói ítélet is született, amely a találmány, illetve a védjegy hasznosítására irányuló szerződés tartósságát megállapítva ismerte el az adott jogviszony bíróság általi módosítását. Minthogy a szellemi alkotások jogának területén megjelenő szerződések túlnyomó része jellemzően valamely használati kötelmi elemet (használat, hasznosítás) is magában foglal, a tartós jelleg így ezen jogviszonyok többségében megállapítható. *Faludi Gábor* például a licencszerződést eleve tartós jogviszonyként kezeli, minthogy az engedélyest rendszerint tartós, visszatérő jellegű fizetési kötelezettség terheli.⁷⁷ Megállapításához, amely a *licencszerződés tartós jellegét a szolgáltatás rendszerességére alapozza*, érdekes adalékként szolgál az a felsőbbbírói ítélet, amely a találmány hasznosítására irányuló szerződést abban az esetben is tartósnak minősítette (és ezáltal lehetővé tette annak bíróság általi módosítását), amikor a felek a szerződés ingyenességében állapodtak meg, és a feltalálók egyáltalán nem kértek licencdíjat a találmány hasznosításáért.^{78, 79}

Papp Tekla a jogviszonyok tartós jellegét az *atipikus szerződések* kapcsán vizsgálta. Álláspontja szerint az idesorolható szerződéstípusok közös jellemzője, hogy azok általában hosszabb távú piaci kapcsolatokat szabályoznak, tartós jogviszonyra irányulnak.⁸⁰ Az *operatív lízing* kapcsán – a vonatkozó bírói gyakorlatra hivatkozva – alapvető jellemzőjeként említi a jogviszony tartósságát,⁸¹ és hasonlóképpen foglal állást a koncessziós

74 Lásd például: HARSÁNYI Gyöngyi: *A haszonbérleti szerződés „régí-új” szabályai az új magyar Polgári Törvénykönyvben = A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken*, szerk. SZALMA József, Újvidék, 2014, 236–247, 237; BESENYEI Lajos: *A bérleti szerződés*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1998, 13–14, 22, 52; KISS Gábor: *A helyiségbérleti szerződés*, KJK-KERSZÓV, Budapest, 2002, 81–90.

75 A Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény miniszteri indokolásában rögzítést nyert, hogy a fogyasztói kölcsönszerződés a felek között huzamos ideig tartó, folyamatosnak és egységesnek tekinthető szerződéses jogviszonyt hoz létre.

76 GÁRDOS István: *A kölcsönszerződésből fakadó követelések elévülésének kezdő időpontja*, Jogtudományi Közlöny, 2014/9, 387–399, 393.

77 FALUDI Gábor: *A licencszerződés*, Polgári Jogi Kodifikáció, 2008/2, 12–23, 18.

78 LB Pf. IV. 21.168/1996/2.

79 A szellemi alkotások joga szerződéseinek tartós jogviszonnyá minősítésére vonatkozó általános megállapításunk alól nyilvánvalóan kivételt képeznek azok a szerződések, ahol a cél nem az adott szellemi alkotás használatának időleges (jellemzően hosszabb időre szóló) átengedése, hanem kifejezetten az alkotáshoz kapcsolódó vagyoni értékű jogok átruházása. Az ilyen kontraktusok esetén ugyanis a domináns elem nem a használat, hanem a (jog)átruházás, amely a tulajdonátruházó szerződésekhez hasonlóan jellemzően egyetlen aktussal megy teljesevébe.

80 PAPP Tekla: *Az atipikus szerződések és a magyar Polgári Törvénykönyv rekodifikációja*, Jog – Állam – Politika, 2011/Klnsz., 95–105, 98.

81 PAPP Tekla: *A lízingszerződés a bírói gyakorlat tükrében*, Miskolci Jogi Szemle, 2011/1, 31–58, 32.

szerződéssel kapcsolatosan is, mely utóbbinak tartós jellegét nem a szerződés tipikusan hosszabb időre szóló időtartamával indokolja, hanem azt a szerződés tárgyából és funkciójából vezeti le, rögzítve egyúttal azt is, hogy a koncessziós szerződés alanyainak gazdasági és jogi érdekeit is a tartós kontraktuális kapcsolat szolgálja.⁸²

A fentiekben ismertetett valamennyi jogirodalmi álláspont szerződéses kötelmi viszonyhoz vonatkozásában vizsgálta a tartós jellegét. A tartósság kérdése azonban az abszolút (dologi) jogokhoz kapcsolódóan is felmerülhet, hiszen a korlátolt dologi jogok körében több olyan jogosultságot is nevesít a Ptk., amely a jogosultat valamely (ingó vagy ingatlan) dolog tartós használatára jogosítja fel (pl. haszonélvezet, használat, földhasználat stb.). *Lenkovics* szerint ezek a jogviszonyok tipikusan szintén tartós jellegűek.⁸³ A bírói gyakorlat ugyanakkor nem egységes a kötelmi jogi alapon, szerződés útján létesített korlátolt dologi jogi viszony⁸⁴ megítélését illetően. Ismert olyan bírósági ítélet, amely szerint a szerződéssel kikötött *szolgalmi jog* a felek között tartós jogviszonyt hoz létre.⁸⁵ Egy másik esetben a bíróság nem fogadta el a haszonélvezeti jogot alapító szerződés módosítását arra való hivatkozással, hogy a szerződés egyszeri szolgáltatásra irányul, és a haszonélvezet létrejöttével a teljesítés megtörténik.⁸⁶ Egy további döntésben az eljáró bíróság elfogadta ugyan a *használati jogi jogviszony tartós jellegét*, hangsúlyozta azonban, hogy a használati jog bírósági módosítására a bírói gyakorlat szerint nem kerülhet sor, mivel a használat abszolút szerkezetű dologi jog, amelynek tartalmát és időtartamát a bíróság nem változtathatja meg, a szerződés bírósági módosítására utóbb nem kerülhet sor.⁸⁷

A dologi jogviszonyok jellegüket tekintve tehát nem vitathatóan tartós jellegű jogviszonyok, amelyek módosíthatósága azonban nem a jogviszony tartós vagy nem tartós jellegén mint sajátos jellemzőn fordul, hanem az a kötelmi jog és a dologi jog szabályainak, vagyis a szerződő feleket megillető szerződési szabadság és a dologi jogok zártkörűsége és tartalmi kötöttsége elvének kollíziójára tekintettel merül fel és képez önálló – a jelen tanulmány keretei között nem vizsgált – problémakört.⁸⁸

5. Zárógondolatok

Egy adott jogviszony tartós (huzamos) jellege olyan sajátos jellemző, amely az ilyen polgári (elsődlegesen szerződéses) jogviszonyok esetén sajátos rendelkezések alkalmazását, alkalmazhatóságát teszi lehetővé. A kapcsolódó kérdések leginkább a bíróság általi szerződésmódosítás alkalmazhatóságával kapcsolatosan merülnek fel, hiszen a

82 PAPP Tekla: *A koncesszió néhány társasági jogi vetülete*, Jogelméleti Szemle, 2001/4, xx.

83 LENKOVICS Barnabás: *Dologi jog*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2001, 14.

84 Vö.: Ptk. 5:146. §, 5:161. §.

85 BH 1980. 379.

86 BH 1987. 162.

87 BH 2007. 420.

88 A dologi jogviszonyok módosíthatóságának kérdéskörével kapcsolatosan lásd: JUHÁSZ Ágnes: *Módosíthatók-e a dologi jogviszonyok? = Miskolci konferenciák 2016–2018. A Polgári Jogot Oktatók XXII. és XXIV. Országos Találkozójának válogatott tanulmányai*, szerk. PUSZTAHELYI Réka, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2018, 157–170.

jogviszony tartós jellege az 1959. évi Ptk. elfogadásától kezdve az említett jogintézmény alkalmazhatóságának előfeltételét képezi a magyar polgári jogban.

A „tartós jogviszony” kifejezés tartalma ennek ellenére a magyar polgári jogban normatív szinten nem meghatározott, kereteit elsődlegesen a korábbi polgári jogi kódexhez kapcsolódó ítélkezési gyakorlat jelölte. Az rPtk.-hoz kapcsolódó bírósági ítéletekben a jogviszony tartóssága kapcsán tett megállapítások azonban a hatályos Ptk. elfogadásával és hatálybalépésével sem váltak meghaladottá, hiszen azok a Ptk. 6:192. § (1) bekezdésének alkalmazása során a kifejezés határainak megvonásakor alapvetően mind a mai napig relevánsnak tekintendők.

Annak ellenére azonban, hogy a bírói esetjogban a jogviszony tartósságának megállapíthatóságával kapcsolatosan létezik egy kialakult és általánosságban elfogadott álláspont, napjainkban mégis szükségesnek mutatkozik – legalábbis részben – a kifejezés elmúlt évtizedek során kialakított kereteinek felülvizsgálata, azok esetleges tágitása is.

A jogviszony tartós jellege kétségkívül lényeges jellemzője lehet egy adott jogviszornak. Úgy vélem azonban, hogy az elmúlt évtizedek folyamán a bírói gyakorlat által kialakított keretek, kijelölt sarokpontok a jogalkalmazás szempontjából kielégítőnek tekinthetők, megfelelőképpen funkcionálnak, és alapvetően nem vetik fel a kifejezés általános jellegű, jogszabályi szintű meghatározásának szükségességét. Igaz ugyan, hogy a gyakorlatban a szerződéses viszonyok átalakulása, összetettebbé válása következtében felmerülnek újabb tényállások, ahol szükségessé válik a jogviszony tartós jellegének vizsgálata, ennek megítélése azonban az esetek többségében már jellemzően nem okoz komoly problémát, minthogy a kérdés a korábbi, mára már megszilárdult bírósági gyakorlat alapján egyértelműen megválaszolható.

LESZKOVEN LÁSZLÓ

A jóhiszeműség és tisztesség elvével össze nem egyeztethető – „méltánytalan” – késlekedés egyes kérdéseiről

On Certain Issues of “Unfair” Delay Incompatible with the Principles of Good Faith and Fairness

Abstract: Delay in asserting a claim or exercising a right has basically two legal consequences: prescription and forfeiture. A time limit has as a consequence forfeiture if the law clearly states this. However, civil law also recognizes other effects of delay, which may have the effect of extinguishing rights. This is known as disappearance of the right, where the claimant delays in exercising the right in an unjustified and unacceptable manner. This passivity may, depending on the circumstances, infringe the requirements of good faith and fairness, which are fundamental principles of civil law, and may also run counter to the requirement of reasonable behaviour. Where appropriate, passivity may also imply a waiver of rights. This “presumption” may be justified by the legitimate interest of the third party concerned, the safety of the circulation of goods and rights, or the need to avoid uncertainty.

Keywords: passage of time as a legal fact, prescription, forfeiture, waiver, principles of good faith and fair dealing

Összefoglaló: A követelés érvényesítésével, illetve a jog gyakorlásával való késedelemnek alapvetően két jogkövetkezménye van: az elévülés és a jogvesztés. Egy határidő csak akkor jogvesztő, ha ezt a jogszabály egyértelműen kimondja. A polgári jog azonban ismeri a késlekedés egyéb jogszünetítő hatását is. Ezt nevezzük elenyészésnek, amikor a jogosult indokolatlanul, el nem fogadható módon késlekedik a joggyakorlással. E passzivitás a körülmények függvényében a polgári jogi alapelvként megfogalmazott jóhiszeműség és tisztesség követelményét sértheti, ellenkezhet az elvárható magatartás tanúsításának megkövetelésével is. Adott esetben a passzív magatartásból a jogról való lemondásra is lehet következtetni. E „vélelmet” indokolhatja a jogviszonyban érintett harmadik személy jogos érdeke, a forgalombiztonsága vagy éppen a bizonytalanság elkerülésének igénye is.

Kulcsszavak: az időmúlás jogi ténye, elévülés, jogvesztés, jogról való lemondás, jóhiszeműség és tisztesség alapelve

1. Bevezetés

Külön magyarázatra nem szorul, hogy a polgári jog minden szegletében nagy jelentőséggel bír az időtényező. Alig találunk olyan jogi helyzetet, jogviszonyt, amelynek ne lenne valamilyen jogilag releváns kapcsolata az idővel. Az időmúlás a jogi tények rendszerének egyik igen jelentős tagja, mely a polgári jogi jogviszonyokra azoknak minden létszakában hatást gyakorol.

A Ptk. Hatodik Könyvének IV. fejezete *Az elévülés* címet viseli. A Ptk. 6:21. §-a kimondja, hogy a jogosultság gyakorlására és követelés érvényesítésére jogszabályban előírt határidő eltelte jogvesztéssel akkor jár, ha ezt a jogszabály kifejezetten így rendeli. Ha a határidő nem jogvesztő, arra az elévülés szabályait kell alkalmazni. A jogvesztés mint a késedelem, a jogérvényesítéssel való késlekedés jogkövetkezménye az alanyi jog megszűnését eredményező, s mint ilyen, az időmúláshoz kapcsolódó legsúlyosabb szankció. Ha a jogszabályban megállapított határidőhöz az adott jogszabály nem fűzi *expressis verbis* a jogvesztés következményét, akkor a megállapított határidő nem minősülhet zárosnak, és arra az elévülés szabályait kell alkalmazni.¹

E most idézett szabály elsősorban azt jelenti, hogy a követelés érvényesítésére vagy jog gyakorlására nyitva álló határidő főszabályként elévülési természetű, a tartama a Ptk. 6:22. § (1) bekezdését figyelembe véve öt év, melynek eltelte hivatalból nem észlelhető. A bírói úton való érvényesítés lehetőségét ugyanis önmagában az időmúlás ténye nem szünteti meg, ahhoz a kötelezett kifogására van szükség. Mivel pedig az elévülési idő eltelte kötelezettnek a szolgáltatás teljesítésére irányuló kötelezettségét nem érinti – Ptk. 6:23. § (2) bekezdés –, az elévült követelés alapján teljesített szolgáltatás nem minősül tartozatlan fizetésnek, sem pedig a jogosult oldalán alaptalan gazdagodásnak, az ilyen önkéntes teljesítést az elévülésre tekintettel visszakövetelni sem lehet.²

Az elévülés ebben az értelemben tehát egyértelműen az alanyi jog gyakorlásának, a követelés érvényesítésének lehetőségére tekint, amikor az elévülés folytán a bírói úton való érvényesíthetőség lehetőségét zárja ki, de magát az alanyi jogot szünteti meg. A Ptk. fent idézett 6:23. § (2) bekezdésének rendelkezése arra mutat rá, hogy a keresetességi jog elévülés miatti elvesztése ellenére a kötelelemhez fűződő ún. *reflektív* (visszaható vagy visszahajló) *joghatások fennmaradnak*.

Akármerre is közelítünk a kérdéshez, azt látjuk, hogy az *elévült kötelelem is kötelelem*, bár joghatásában csonka: az adós joggátló hatalmassága – az elévülési kifogás – következtében a hitelező (jogosult) a cél előtt megtorpanni lesz kénytelen. Ez a hiányosság nem eredeti fogyatékosága a követelésnek vagy jogosultságnak. Az ismert – e helyütt nem részletezendő – szabályok szerint az alanyi jog pusztán az időmúlás miatt nem fogja nélkülözni a kénytetőséget: az elévülés hivatalból nem észlelendő, csak kifogás alapján foghat helyt (adósi védekezésésként). Az elévült követelés beszámítható, adott esetben tehát a saját tartozás teljesítése céljára, akár a szembenálló követelés

1 Vö. VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*, Wolters Kluwer, Budapest, 2018, második, átdolgozott kiadás, 1417.

2 Az elévülés jogintézményét monografikus jelleggel dolgozza fel PUSZTAHELYI Réka: *A magánjogi elévülés*, Novotni, Miskolc, 2015.

teljesítésének kikényszerítésére is szabályosan felhasználható.³ Mindezen „maradék joghatások” mellett sem kétséges, hogy az elévülés az alanyi jogot igényállapotából visszaveti, lefokozza.

Ehhez képest a *jogvesztés* – az alanyi jog *megszüntetése* – egyértelműen drasztikus, mindenképpen határozottabb jogelvonást eredményez. Nem véletlen, hogy e jogkövetkezményt a joggyakorlási vagy igényérvényesítési határidő eltelte csak akkor vonja maga után, ha ezt jogszabály kifejezetten, tehát egyértelműen így rendeli. E következményhez – melyre negatív joghatásként, szankcióként szoktunk hivatkozni – csak indokolt esetben folyamodik a jog. A Ptk. 6:21. §-ának rendelkezése egyszerű: az időmúlásnak az igény érvényesítése szempontjából kétféle anyagi jogi következménye lehet, mondhatni vagy ez, vagy az. A kettő közül az elévülési jogkövetkezmény a „főszabály”, a jogvesztő határidő pedig az indokolt kivétel. Jobban megnézve azonban az elévülés és a jogvesztés közötti különbségtétel mégsem olyan kategorikus, amennyire látszik: az elsősre „*elvágólagosnak*” tűnő megközelítés átmeneteket és átfedéseket tartalmaz.

Ha a jogszabály a követelés érvényesítésére vagy jog gyakorlására határidőt szab, és erre az elévülés jogi szabályait kell alkalmazni, ez egyben azt is jelenti, hogy a jogosult ezen időn belül *elvíleg* szabadon gyakorolhatja a jogát és érvényesítheti a követelést, amíg az fennáll. Az elévülés útjára lépett – „*elévülőfélben lévő*” – követelés ugyanúgy követelés, mint amely az imént vált esedékessé, vagyis érvényesíthetővé. Elvíleg ereje teljében van mindkettő – míg az elévülési kifogás ki nem oltja. A polgári jog ugyanis nem tesz különbséget az egy hónapos és az „élete negyedik évében járó” kötelmi követelés között. Az elévülés alá eső követelések életük új létszakába – a természetes kötelem állapotába –, az elévülési idő beálltával mondhatni egyik pillanatról a másikra lépnek át. „Beszáradásuk” (ahogyan Fehérváry jellemzi a „*már nem gyakorolhatóság*” állapotát) ekként nem fokozatos erővesztés.⁴

Ebből egyenesen következik, hogy pl. egy öt éves elévülési idő esetében a követelés az elévülési idő végéig jogi értelemben a lényegét tekintve azonos módon érvényesíthető, a kénytetőség – Tóth Lajos szavaival élve a „*kereshetőségi joggal vértetzetség*” – csak a határidő elteltével szűnik meg. A polgári jog a hitelező jogosult számára a kereseti jogot az elévülés bekövetkeztéig megadja: az elévülési szabályok között nem találunk olyat, amely a követelés jogosultját az igényérvényesítésre sürgetné, vagy pedig szankcionálná az elévülési időn belüli várakozást, „*tétlenséget*”. Egyszóval a jog az elévülési időtartamot teljes egészében a jogosult rendelkezésére bocsátja, hogy ezalatt gyakorolja jogát vagy érvényesítse követelését, azaz bírósághoz fordulhasson. A megállapításból ugyanakkor az is következne, hogy az elévülési időn belül fellépő jogosultat az igényével az idő haldátára való tekintettel elutasítani nem lehet.

3 Ahogyan Grosschmid fogalmazott, a beszámítás *eszköz a kénytetőség szertárában*, ekként az elévült követelés beszámítása is az.

4 Semmiképpen nem jellemezhető – érzékeltethető – tehát olyanfajta hatalomátollódással, mint amivel tulajdonjog-fenntartás esetében találkozhatunk. A tulajdonjog fenntartása mellett átruházott és át is adott ingó dolog ugyanis – ha jogi értelemben véve, de gazdasági szempontból mégis – annál kevésbé tartozik az eladó hatalmába, minél nagyobb részt fizetett meg a vevő a vételárból. E „fokozatos hatalomátollódás” a csőd és a végrehajtás bizonyos szakaszaiban szembetűnő. Vö. LESZKOVEN László in BODZÁSI Balázs (szerk.): *Hitelbiztosítékok*, HVG-ORAC, Budapest, 2016, 74.

2. A követelés (jogosultság) elenyészése

A fenti szabály azonban nem minden esetben érvényesülhet maradéktalanul. Az elévülési időn belül a polgári jogi rendelkezések általában nem sürgetik a jogosultat arra, hogy a követelés érvényesítésével iparkodjék. Vannak mégis olyan helyzetek, amikor a jog gyakorlásával való késlekedést, a követelés érvényesítésének halogatását a jog nem nézi jó szemmel, és a tétlenséghez „jogfosztó” következményt fűz. A követelés érvényesíthetősége (a jog gyakorolhatósága) ilyenkor *az elévülési idő előtt is megszűnik. Ezt a jelenléteket hívjuk elenyészésnek.*⁵

A polgári jogi szabályok ugyanis olykor mégis felróják a hitelezőnek, ha nem igyekszik, ha megfelelő ok nélkül késlekedik. A határidőt megtartja elévülésinek, minden eredeti és kihasználható rugalmasságával együtt, azonban az elévülés beállta előtt (mégis) megvonja az igényérvényesítés lehetőségét a jogosulttól. E jogi konstrukció többféleképpen is megvalósulhat. Közös jellemvonás ezekben az esetkörökben az egyszerűen „nem gyakorlása, a pusztá passzivitás” vagy az igény érvényesítésével való késlekedés önmagában nem eredményez jogvesztést. E hátrányos jogkövetkezmény – véleményünk szerint – csak akkor kapcsolódik a szóban forgó tényálláshoz, *ha e magatartást a polgári jog valamilyen okból a jóhiszeműség és tisztesség követelményével össze nem egyeztethetőnek tartja: ennek következménye lesz az alanyi jog megszűnése, mely által a korábban még élő, igényállapotú jogosultság végleg „szárnyaszegetté” válik.*

A jogvesztés és jogfosztás kifejezések nem költői túlzások, hiszen az elenyészés eseteiben nem egyszerűen arról van szó, hogy a jogosult tétlensége miatt a jogszabály az elévülést előbbre hozza vagy hamarabb beállítja. Hanem arról, hogy a késlekedés következtében a polgári jog szabályai a jogosultat az egyébként még a rendelkezésre álló – le nem telt – joggyakorlási követelésérvényesítési határidőn belül sújtják jogvesztéssel. Ilyenkor az alanyi jog szűnik meg, tehát ugyanaz a helyzet áll elő, mintha a jogalkotó a követelésre jogvesztő (záros, prekluzív) határidőt állított volna fel. A különbség, hogy a Ptk. 6:21. §-ának szabályára való tekintettel a határidő jogvesztő jellegét *a jogi normának egyértelműen, kifejezetten ki kell mondania*, míg a jog, illetve követelés elenyészése a nem méltányolható, nem igazolható – és éppen ezért jogilag el nem fogadható, ezért illojális – *késlekedés következménye lehet.*

Fontos látni, hogy a Ptk. 6:21. §-ának szabályához hasonlóan *az elenyészés esetei is jogszabályon alapulnak.* A különbség annyi, hogy míg az előbbi esetben kifejezetten így rendelkezik a konkrét jogi norma, amikor tételesen megfogalmazza a jogvesztést, addig a jogelenyészés most vizsgált eseteiben általános polgári jogi szabályok: leginkább a polgári jog alapelvei, esetleg a jogalkalmazás technikai eszközeinek (analógia) alkalmazásával jutunk el arra a következtetésre, hogy az adott helyzetben az alanyi jog megszűnik. Az elenyészés éppen emiatt nehéz, de legalábbis semmiképpen nem egyszerű jogi képlet. Ráadásul sokféle megjelenési formája van, melyek egymáshoz képest különböző okokra

⁵ Erre a helyzetre igen találó a Fehérváry által az elévülésre használt „beszáradás” kifejezés is, de érdekességként említjük meg, hogy korábbi munkajogi irodalomban találkoztunk a kereseti jog *elsenyvedése* (szintén beszédes) fordulattal is. FEHÉRVÁRY Jenő: *Magyar magánjog kistükrre* Budai-Nyomda, Budapest, 1941, hetedik javított, bővített, részben átdolgozott kiadás.

támaszkodhatnak, és intenzitásuk sem egyforma. Ez az intenzitás lényegét tekintve nem más, mint a *jog nemtetszésének, ha úgy tetszik, „morcoságának foka”*. Az elenyésztés annak kifejeződése, hogy a polgári jog becsületes intenciói igenis rosszalják a polgári jog bázisát képező kívánalmakkal – jellemzően az alapelvekkel – össze nem egyeztethető, azokkal ellentétes jogi tényeket, mulasztásokat és magatartásokat. Látni fogjuk, hogy az elenyésztést kimondó tényállások többsége a jóhiszeműség és tisztesség, az elvárható magatartás és a rendeltetésszerű joggyakorlás alapvető követelményeinek megsértésével, vagyis a polgári jog legelemibb szabályainak sérelmével igazolja a jogvesztést. A Polgári törvénykönyv szabályai *nem közömbösek, a jogalkalmazók sem lehetnek azok a törvény hálkabb önszavával szemben* (Grosschmid kifejezése). Ha tehát az adott tényállás esetében a perbíró a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértését észleli, az alapvető igénynek nem ad szabad utat. Az alapvetőbe ütköző magatartás, joggyakorlás is jogsértő, jogellenes.

3. A követelés (jog) elenyésztésének egyes, említésre érdemes esetkörei

3.1. Az ajándék visszakövetelése

Az elenyésztés esetének mondhatni jogirodalmi „klasszikusa” az *ajándék visszakövetelhetőségének a megszűnése*. A Ptk. 6:237. § (2) bekezdése lehetővé teszi a még meglévő ajándék visszakövetelését, vagy megadja az ajándék helyébe lépő érték követelésének jogát abban az esetben, ha a megajándékozott vagy a vele együtt élő hozzátartozója az ajándékozó vagy közeli hozzátartozója rovására súlyos jogsértést követ el. A 6:237.§ (4) bekezdése úgy rendelkezik, hogy visszakövetelésnek nincs helye, ha az ajándékozó a sérelmet megbocsátotta. Megbocsátásnak vagy az ajándék visszaköveteléséről való lemondásnak számít a törvény szerint, ha az ajándékozó az ajándékot hosszabb ideig megfelelő ok nélkül nem követeli vissza. A kialakult bírói gyakorlatot fogalmazta meg a PK 76. számú állásfoglalásának II. pontja, és ez az iránymutatás jelenik meg a régi Ptk. 582. § (4) bekezdését követő Ptk. 6:237. § (4) bekezdésében is. Az ajándék visszakövetelésére szabály szerint az általános elévülési időn belül nyílik lehetőség, tehát az ajándékozó főszabályként öt éven belül léphet fel követelésével a megajándékozottal szemben. A *megbocsátással* azonban a visszakövetelés joga elenyésztik, azaz az elévülési időn belül is megszűnik. A világosan kifejezett, kinyilvánított megbocsátással *azonos módon értékel* a Ptk. azt a jogi tény, ha *az igényjogosult – bár erre lehetősége lenne – hosszabb időn keresztül nem él a visszaköveteléssel*. A Ptk. magyarázata az elenyésztést az általánostól (5 év) rövidebb, de nem egyértelműen elévülési határidőként látszik felfogni, melynek azonban a „konkrét időtartamát” a kódex nem határozza meg, hanem azt az eset körülményeit mérlegelő, a tényállást értékelő jogalkalmazóra bízta.⁶ A visszakövetelési jog nem gyakorlása, a hosszabb időn át tartó halogatás – mint jeleztük – a megbocsátással azonos

⁶ *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz 1866.*

jogkövetkezéssel jár: megbocsátás esetén pedig az ajándék többé nem követelhető vissza. Ez azt jelenti, hogy ilyen esetben a jogosultság – az elévülési időn belül is – megszűnik: nem csupán a bírói úton való érvényesítés lehetősége, hanem *maga az alanyi jog is elvész*. Így véve az elévülési időn belül kimondott elenyésztés végeredményben nem más, mint a követelésével, alanyi jogával hanyagul bánó jogosultat (hitelezőt) érő törvényi joghátrány, *jogvesztésben megnyilvánuló hátrányos jogkövetkezéssel*.

Az elenyésztés jogvesztést eredményező hatásának okát a jogi irodalom és a gyakorlat egységesen abban jelöli meg, hogy az ajándékozó – nem vitásan fennálló – visszakövetelési jogával *nem tarthatja indokolatlanul hosszú ideig bizonytalanságban a megajándékozottat*. Ezért észszerű, elvárható időn belül gyakorolnia kell e jogot. A már megtörtént, teljesedésbe ment ajándékozás „*contra causáját*” jelentő visszakövetelési jog „lebegtetése” mindenféle károsító szándék, visszaélési célzat *nélkül is* (!) nem kívánatos függő helyzetet eredményez, melynek bizonytalanságát el kell kerülni. Az elévülési időn belüli *jogvesztés* kilátásba helyezésével a jog lényegét tekintve *nem az elévülési időt rövidíti* le, hanem az adott helyzetben nem méltányolható halogatást szankcionálja. Ez ráadásul súlyosabb joghátrány, mint ha a jogalkotó egyszerűen egy rövidebb elévülési időt mondana ki: a késlekedés jogkövetkezésménye a jogosultság megszüntetése. Ennek nyilvánvaló oka az elenyésztés intézményében keresendő és lelhető meg: ez pedig *a polgári jogi alapelvvel össze nem egyeztethető joggyakorlás szankcionálása*. Már említést nyert és az alábbiakban még vissza is fogunk térni rá: ha megállapítható, hogy a késlekedés a jóhiszeműség és tisztesség alapelvébe ütközik, akkor ennek – a visszakövetelési ok elenyésztésének és a visszakövetelési jog megszűnésének – észlelését követően a bíróság a jogosulttól a jogsegélyt megtagadja: a keresetet elutasítja, a késlekedés miatti jogvesztésre alapított kötelezett védekezésnek helyt ad.

Megjegyzendő, hogy a törvényi rendelkezés szerint az ajándék visszakövetelésével való indokolatlan késlekedés súlyos jogsértés esetén is megfosztja az ajándékozót az ajándék visszakövetelésének jogától. Ha azonban az ajándékozó alapos – a késlekedésre vetítve: *menthető* – okból nem tudja követelését érvényesíteni, a jogérvényesítés akadályba ütközik, aminek következtében a jogvesztés nem következik be.⁷

A jogosultság elenyésztésének ezen esetében az egyik legfontosabb indok a „joglemondás vélelme”, azaz: abból a magatartásból, hogy az ajándékozó a már megnyílt visszakövetelési igényét *alapos ok nélkül, hosszabb ideig* nem érvényesíti, az általános életpaszta szerint általában arra lehet következtetni, hogy azzal nem kíván élni. Ezen a ponton egyébként a szabályozás mögött meghúzódó jogalkotói álláspont azonos az elévülés jogpolitikai indokolásával. Másképpen fogalmazva a halogatás ráutaló magatartása következtében a jogosult a jogáról lemondottnak tekinthető. Ezt az észszerűsége alapján követeleményt a Ptk. 6:237. § (4) bekezdésének idézett fordulata törvényi szintre is emeli (megbocsátásnak, illetve a visszakövetelésről való lemondásnak számít, ha az ajándékozó az ajándékot megfelelő ok nélkül, hosszabb ideig nem követeli vissza). *A megbocsátás és a visszakövetelésről való lemondás egyaránt elenyészteti a visszakövetelési jogot, amit a törvény egyértelműen kifejezésre juttat: „visszakövetelésnek nincs helye”.*

⁷ BDT2005.1205.

3. 2. Illojális késlekedés elővásárlási jog gyakorlása esetében

A jog által „nem méltányolt” késlekedés másik esetköre az elővásárlási jog gyakorlásának halogatása, késedelme.

Helyesen mondta ki egy korábbi, a régi Ptk. hatálya alá tartozó ügyben a Fejér Megyei Bíróság, hogy az elővásárlási jog nem tulajdoni, hanem *kötelmi igény, amely nem „korlátlan” ideig illeti meg a jogosultját. A forgalom biztonságához fűződő érdek is azt követeli, hogy az igény jogosultja a lehető legrövidebb időn belül eljen a jogszabály által biztosított jogaival. Az elővásárlási jog mint kötelmi jogosultság is elenyészik akkor, ha hosszabb ideig nem gyakorolják.*⁸ Az idézett döntés jogszabály alapján fennálló elővásárlási jog késedelmes gyakorlásáról szövegezte, az elővásárlásra jogosult felperes az elővásárlási joga megsértése miatti fellépést, keresetindítást halogatta. A jogeset – mint említettük – a régi Ptk. hatálya alá tartozott, a hatályos Polgári törvénykönyv 6:223. § (2) bekezdésének rendelkezései már igen szigorúan szabályozzák az elővásárlási jogosultság megsértésének jogi következményét – a fellépés időbeli vonzatára nézve is. A Ptk. e rendelkezései nyomatékositják, hogy a sérelmet szenvedett jogosultnak a lehető legrövidebb időn belül bírósághoz kell fordulnia: kérnie kell az elővásárlási jog sérelmével létrejött átruházó szerződés hatálytalanságának és a szerződés vele való létrejöttének megállapítását. A jogosultnak tehát nem elegendő a pusztán jogsértést állítani (kimutatni), alanyi jogát *gyakorolnia is kell*: élnie kell elővásárlási jogaival. Ehhez igazolnia kell a teljesítőképességét is. Ez a normatív szabályozás egyébként összhangban van mindazzal, amit a nem tolerálható (illojális) késlekedés kapcsán már eddig elmondtunk. Az elővásárlási joggal kapcsolatos jogviták egyik sajátossága éppen az, amire Villányi László is rámutatott annak idején, igaz, általános jelleggel: „[a]z életben nem ritkán fordulnak elő olyan helyzetek, amelyekben a felek jogai és kötelezettségei egymás irányában tárgyilag bizonytalanokká válnak. Ilyenkor gyakran a kölcsönös jóhiszeműség kívánja meg, hogy az a fél, aki valamilyen jogot akar érvényesíteni, eziránt nyomban tegyen lépéseket (felszólítás, perlés) vagy legalább közölje a másikkal, hogy őt kötelezettnek tartja, nehogy ez a tárgyilag bizonytalan helyzetben akként rendezkedjék be, mintha kötelezve nem volna.”⁹ E megállapításnak abból a szempontból is jelentőséget kell tulajdonítani, hogy az elővásárlási jog nyitva maradásának bizonytalansága semmiképpen nem kívánatos: az ingatlanforgalom biztonságával, a tulajdoni viszonyok egyértelműségének követelményével mindenképpen ellentétes. Itt is, akárcsak az ajándék visszakövetelésére vonatkozó igény hosszabb időn át tartó „nem gyakorlása” (a „lebegtetés” mint jogilag releváns passzivitás) esetében az indokolatlanul nyitva maradó kérdések mielőbbi lezárása a cél. Erre elsősorban az elővásárlási jog jogosultjának van lehetősége, és ez neki is legalább annyira érdeke, mint az eladónak és a vevőnek.

Ugyanez mondható el pl. a korlátolt felelősségű üzletrész átruházásakor fennálló elővásárlási jog gyakorlásáról is. Annyiban mindenképpen, hogy a polgári jog a társasági könyvben szabályozott, részesedéseken fennálló elővásárlási jogok gyakorlása esetében sem tolerálhatja a joggyakorlással való késlekedésnek a most tárgyalt „minősített esetét” – vagyis amikor a mulasztás, késedelem a polgári jog alapvető követelményeit súlyosan sérti.

⁸ BDT2002. 698.

⁹ VILLÁNYI László in SZADITS Károly szerk.: *A magyar magánjog*, harmadik kötet, Kötelmi jog Általános része, 619.

3.3. A késlekedés jogszünetítő hatása a kezességi jogviszonyon belül

Az eddigiekből is kiderült, hogy az illojális késlekedés szankciójaként előálló jogvesztés – vagyis az elenyésztés – kimondása a tipikus tényállási helyzet jogalkotói értékelésén túlmenően számot tart a jogalkalmazók finomértékelésére is. A *törvénylátás* (Grosschmid kifejezése) nem csak a bíróságokra vonatkozó követelmény, de *általános elvárás* is. A polgári jogi viszonyokban kötelező magatartási mérce: a jóhiszeműség és tisztesség alapvető követelménye, mely nézetünk szerint a most tárgyalt jogintézménynek egyenesen a gerincét képezi, a lényegét tekintve egyaránt jelen van a jogalkotói értékelésben (értsd: amikor a *jogi norma eleve jogvesztő határidőt* határoz meg), és kifejeződik az elenyésztés *jogalkalmazási* eseteiben is. Erre hoztunk több példát tanulmányunkban, megjegyezve, hogy a jogfejlődés utóbb gyakran jogtétellel, jogszabállyá alakítja a jogalkalmazás során megerősödő elveket.

További szempont a harmadik személyek érdekében való kötelező figyelem. Almási Antal írt e kérdésről egy kitűnő – igen sokféle élethelyzetet szem előtt tartó – tanulmányt a *Jogállam* című folyóiratban. Hangsúlyozta, hogy az adós és a hitelező bár ellenérdekűek, jogi szempontból azonban nem ellenségek és nem lehetnek egymással szemben „*közönyös nemtörődömséggel eltelt előkelő idegenek sem*”.¹⁰ A hitelezőt megillető jog csak akkor keletkezik hatályosan (értsd ez alatt: hatni képesen – saját megj.), ha a kötelemben ellenfelét azokról a lényeges kérdésekről, melyekben ellentétes érdekelttségük mintegy kicsúcsosodik, maga is megfelelően tájékoztatta, értesítette. E gondolatmenet mentén jutunk el a *többszemélyes polgári jogi jogviszony egyik klasszikusához, a kezességhez*. A kezesség ugyan kétszemélyes szerződés, de hárompólusú kötelmi jogviszony, melyben az alanyok – a hitelező, a kezes és az adós – jogi kapcsolatából egészen egyértelműen lehet következtetni a jogviszony „*finompolarizáltságára*”. Itt van mindjárt a hitelező behajtási kötelezettsége (ún. *behajtási diligentia*). Általában véve a jogosult maga dönti el, hogy adósával szemben tesz-e, és ha igen, mikor és milyen behajtási lépéseket. Hagyhatja akár elévülni is a követelést – az én házam, az én váram jelszavát hangoztatva. Amíg a jogviszony kétszemélyes, a hitelező valóban szabadon dönt a követelés érvényesítése vagy akár veszni hagyása felől. *A kezes képbé kerülésével azonban „megszűnik ez a szabadkéz politikája”* (Beck Salamon), és a jogosult kötelezve lesz a behajtási lépések megtételére.¹¹ Ez fejeződik ki a Ptk. 6:426. §-ának rendelkezésében (mely a régi Ptk. 276. § (2) bekezdésének szabályára rímel), mely szerint „*[h]a a jogosult lemond a követelést biztosító valamely jogról vagy egyébként az ő hibájából a követelés a kötelezettel szemben behajthatatlanná válik vagy a behajtása jelentősen elnehezül, a kezes szabadul annyiban, amennyiben a kötelezettel szemben megtérítési igénye alapján egyébként kielégítést kaphatott volna*”. E kötelezettség a tételes szabály ellenére ma is a *dogmatikus álobligáció* képét idézi fel, hiszen a jogszabály *közvetlenül ma sem sorítja arra* a hitelezőt, hogy a saját érdekkörébe tartozó behajtási lépéseket *haladéktalanul – illojális késlekedés nélkül – tegye meg*, a követelése biztosítékait tartsa fenn, ideértve azt is, hogy ezek értékét őrizze meg stb., hanem *közvetett* parancsot ad: a kezessel szembeni

10 ALMÁSI Antal: *Ügyletkötési gondosság*, *Jogállam*, 1926, 510–516.

11 BECK Salamon: *A többszemélyes magánjogi helyzet*, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Részvénytársaság, Szeged, 1935.

fellépés lehetőségének elvonásával, a kezes szabadulásának kimondásával fenyegeti.¹² A Ptk. 6:426. §-ának rendelkezése ezáltal a fizető kezest *ipso iure* megillető *megtérítési igényt biztosító egyfajta védőkötelem*. A normatartalom azonban Nizsalovszkyval egyetértő álláspontunk szerint szankcionált kötelmi parancsként is felfogható.¹³ E parancs a témánk szempontjából azt jelenti, hogy a hitelező nem késlekedhet a kötelezett felépésével, mert ellenkező esetben számolnia kell a kezes mentesülésével. Illojális késlekedése tehát (legalább részleges) jogvesztést eredményezhet. Amennyiben a hitelező megszegi a behajtás és a biztosítékok fenntartása, megóvása tekintetében őt terhelő kötelezettségeket, a kezes szabadul (mentesül) annyiban, amennyiben a szabályszerű jogosulti magatartás esetében megtérítést nyerhetett volna. E jogszabályi rendelkezés kivételes kárkötelmi vonásokkal bír.¹⁴ A hitelezőtől pozíciójából fakadóan egyébként is elvárható, hogy figyelemmel kíséresse a követelés jogi sorsát – különösen annak behajthatóságát, szem előtt tartva a követelés biztosítékait is. Ebben a körben külön kifejezett szerződési megállapodás hiányában is tekintettel kell lennie a tágabb értelemben felfogott kötelemlen részes harmadik személyek – pl. a kezesek – érdekeire is, függetlenül attól, hogy *e törvényes érdekek „jövőbeliek”*, egyelőre még csak *lappangóak*. Az viszont kétségtelen, hogy a tágabb értelemben felfogott többszemélyes kötelmi jogviszonyban e „búvó ügyletek” (Grosschmidtől kölcsönvett fordulat) kiteljesedésének lehetősége eleve benne rejlik.

A Ptk. 6:426. §-ának szabálya a fentiek szerint úgy is szemlélhető, mint az együttműködési kötelezettséget, tágabban *a jóhiszeműség és tisztesség alapelvi szabályát sértő, a jogalkotó által nem tolerált, nem helyeselt és ezért jogellenesnek minősített magatartás jogkövetkezménye*. E rendelkezésben tehát lényegét tekintve ugyanaz az alapelvi parancs szólal meg, mint az illojális késlekedés imént tárgyalt eseteiben.

3.4. Késlekedés és az értékviszonyok változása

Külön kiképzett esete a késlekedés szankcionálásának a Ptk. 6:534. § (1) bekezdésének kárkötelmi szabálya, amely a következőképpen szól: „[h]a a károkozás és az ítélethozatal között az időmúlásra vagy egyéb körülményre tekintettel az értékviszonyokban jelentős változás következett be, a bíróság az okozott kár mértékét az ítélethozatal időpontjában fennállt értékviszonyok szerint határozhatja meg. Ebben az esetben a károkozó késedelmi kamat fizetésére az érték meghatározásának időpontjától kezdődően köteles.” Természetes kiegészítője a szabálynak a (2) bekezdésbe foglalt rendelkezés, amikor rögzíti, hogy ha a károsult kártérítési igénye érvényesítésével felrhatóan késlekedik, az ár- és értékviszonyok változásának kockázatát maga viseli.

12 Ugyanez a jogi hozzáállás kell hogy érvényesüljön más, hasonló esetekben is, amikor a jogalanynak kimondatlanul is idegen érdekre kell figyelemmel lennie. Természetesen nem arról van szó, hogy a jogviszonyok alanyainak folyton-folyvást örködniük kellene idegen érdekek felett – pláne nem a saját érdek háttérbe szorításával. A jogaira, követeléseire főszabályként mindenkinek magának kell elsősorban vigyáznia, de a szerződéses jogviszonyok szigorú, merev kétszemélyes relatív felfogása ma már egyértelműen nem tartható. A lényegét tekintve hasonló szempontok kerülnek előtérbe, amikor a hitelezők közösségének érdekére való figyelmet követeli meg a jogszabály. Lásd pl. BDT2022. 4513.

13 NIZSALOVSKY Endre: *Kötelmi jog. Általános tanok*. 1948/49. tanévi előadások, kézirat, MEFESZ Jogász Kör, 376.

14 Lásd a kéréshez a BH2022. 13, EBH2015. P.9, BH2002. 407. határozatokat is.

A Ptk. 6:534. § (1) bekezdése általános szabályként fogalmazza meg az értékviszonyokban a károkozás és az ítélethozatal időpontja között beálló változás következményeként azt a lehetőséget, hogy a bíróság a kár mértékét az *ítélethozatal időpontjában irányadó érték* alapján, ahhoz igazodva állapítsa meg. Ez eltérést jelent a főszabálytól, hiszen a kártérítés összegét alapvetően a kár bekövetkeztének időpontja határozza meg: a kártérítés a kár bekövetkeztével esedékessé válik, nyomban megtérítendő, késedelmes kártérítés esetére pedig az idő múlása miatti kompenzációt a késedelmi kamattal rokon kárkamat hivatott – minimum kárátalány alakjában – nyújtani.

A jogszabály abból indul ki, hogy a károsult a vagyonában beálló értékcsökkenést haladéktalanul, de legalábbis elvárható időben érvényesíteni fogja. Mivel a kárkötelelemre is irányadó az elévülés közös kötelmi szabálya, alapvetően a bíróság előtti keresetindításra öt év áll rendelkezésére. Ha a kár bekövetkezte után az értékviszonyokban jelentős változás áll be, a károsult védelmét szolgálja, hogy a bíróság eltérhessen a kármegállapítás törvényi főszabályától, és az ítélethozatalkor irányadó – tehát az aktuális, megváltozott – értékállapotra tekintsen és az így számolt kárösszeg megtérítéséről rendelkezzen (és értelemszerűen *ezen összeg után* annak megállapítása időpontjától köteles a károkozó kamat fizetésére). A jogi irodalom szerint a szabály egyértelműen hitelezővédelmi (károsultat védő) indítástú, amennyiben viszont a károsult felróhatóan késlekedik az igénye érvényesítésével, abban az esetben erre a kivételes és javára szóló bírói alakító jogra nem tarthat igényt.

A Ptk. szabálya a kötelmi jogi értékegyensúly biztosításának, megteremtésének (Bíró György) egyik lehetséges eszköze.¹⁵ A valorizációs természetű szabály egy törvény által biztosított lehetőség, amelytől a Ptk. 6:534. § (2) bekezdése az igényérvényesítéssel felróhatóan késlekedő károsultat megfosztja. A károsult-jogosult ugyanis ilyenkor az értékviszonyok megváltozásából, jellemzően a pénzürtékromlásból, az áremelkedésből stb. eredő hátrányt a késedelmi kamatban rejlő kárátalányon felül nem fogja tudni a károkozóra áthárítani: e vagyoni hátrányt felróható késlekedésével lényegében tehát ilyen esetben magának okozta. Az illojális késlekedésről fentebb kifejtettek túlnyomórészt erre a jogi helyzetre is állnak: az elévülési időn belüli haladéktalan fellépést a polgári jog itt is közvetetten, a kárkötelelem mértékének meghatározásán keresztül sürgeti. A helyzet a hitelező kezessel szembeni megtérítési követelése körében elmondottak annyiban hasonlóságot mutat, hogy a károsultat terhelő e „*gyorsreagálási kötelezettség*” szintén egyfajta álobligáció (Beck Salamon).

4. Összegzés

A joggyakorlással vagy a követelés érvényesítésével való nem méltányolható késlekedés az idő múlásának sajátos jogi következménye, tehát jogi tény. E késlekedés olyan mulasztása a jogosultnak, melynek következtében a követelés érvényesítésére való alanyi joga megszűnik, annak ellenére, hogy a követelés érvényesítésének, illetve a jog

¹⁵ Bíró György: *Az értékállandóság biztosítékai a kötelmi jogviszonyokban*, kandidátusi értekezés, Miskolc, 1992.

gyakorlásának határideje egyébként még nem telt el. Ezt a jogintézményt nevezzük elenyésztésnek, a régebbi magánjogi irodalomban olykor találkozhatunk a jog elsenyvedése kifejezéssel is: ezek találóan mutatnak rá a jogi tényhez kötődő következmény lényegére.

A sajátos elnevezés használata – dolgozatunkban az *elenyészés* kifejezését részesítettük előnyben – azért is indokolt, hogy megkülönböztessük a határidő múlásának két alapvető következményétől: az elévüléstől és a jogvesztéstől.

Az elenyésztés megfosztja a jogosultat a joggyakorlás lehetőségétől, az elenyésztés kimondásával a polgári jog az elévülési időn belül egy lépést tesz a jogvesztés, vagyis az alanyi jog megszüntetése felé. A jogintézmény maga tehát jogszünetítő hatású, perjogi szempontból a pernyertesség anyagi jogi sikerfeltételét, a *kereshetőségi jogot enyészeti el*.

Az elenyésztés a *jogosulti passivitas jogvesztő* hatását fejezi ki. Jogtechnikai szerkesztésmódja – kialakítása, kimondása, a jogvesztés indokolása stb. – igen változatos és kifejezetten sokszínű. Közös jellemzőjük, hogy elsősorban a polgári jogi alapelvekkel (pl. a jóhízeműség és tisztesség követelménye, a *venire contra factum proprium* tilalma, az elvárható magatartás követelménye stb.), pontosabban ezek súlyos megsértésével igazolható. Az elenyésztés említett és tárgyalt esetei sokszor nagyfokú rokonságot mutatnak a *dolus generalis* fogalma alatt említett jogi helyzetekkel. Lehetséges, hogy az elenyésztés indoka a jogról, követelésről való vélelmezett (hallgatólagos) lemondás, mely nézetünk szerint sokkal inkább a körülményekből levont következtetés, és nem a szoros értelemben vett joglemondás.

Az elenyésztés kimondása ugyanakkor – éppen a kifejezetten erős (intenzív) jogszünetítő következmény miatt – nagyfokú körültekintést igényel. Jogi alapja nehezebben megmarkolható ugyan, de csak annyiban, amennyiben az alapelvként meghatározott, kimondott, kifejezett szabályok „általánosabbak” – kevésbé konkrétak az *expressis verbis* rögzített jogtételekhez képest. Mivel azonban kétségtelen, hogy az alapelvek is jogi szabályok – még hozzá jelentőségükben előkelő helyen álló szabályok¹⁶ –, megsértésük jogellenességet eredményez. Az alapelvet sértő jogi tény szankciója („ellenhatása”) a körülményekhez, a tényálláshoz igazodik.

16 Melyek többsége valóban kiérdemli a „királyi paragrafus” elnevezést.

VERESS EMŐD

Bizonytalanság és idő együttállása: a feltétel tipológiája a román Polgári törvénykönyvben

Uncertainty and Time: The Typology of the Condition in the Romanian Civil Code

Abstract: The study examines the provisions of the Romanian Civil Code concerning the condition, and more specifically the types of condition. The basic question is a technical one pertinent to codification: how detailed should the regulation of condition be in the civil codes, or what should be the exact rules to be included in the code, and what requirements can be left to the courts to elaborate? By contrasting detailed (e.g. Romanian) and brief (e.g. Hungarian) regulatory approaches, the author concludes that strong arguments can be made in favour of both. The key is to find the blissful medium: short but prescriptive regulation on the necessary issues, guiding the parties' behaviour and facilitating judicial decision-making is opportune. The author considers that the ideal is a code which is not too detailed but which is clarified by courts on all the substantive issues relevant to the society.

Keywords: suspensory condition, resolutory condition, term, purely volitional condition, impossible condition, forbidden condition

Összefoglaló: A tanulmány a román Polgári törvénykönyvnek a feltételre, pontosabban a feltétel típusaira vonatkozó rendelkezéseit vizsgálja. Az alapvető kérdés kodifikáció-„mérnökségi”: mennyire részletesen kell a feltételt szabályozni a polgári törvénykönyvekben, illetve pontosan milyen szabályokat kell a kódexbe felvenni, és milyen elvárások kimunkálása bízható a bíróságokra? A részletes (például a román) és a rövid (például a magyar) szabályozási megközelítést szembeállítva a szerző arra a következtetésre jut, hogy mindkét módszer mellett felhozhatók komoly érvek. A lényeg az arany középutat megtalálni: a rövid, de a szükséges kérdésekben előírásokat tartalmazó, a felek magatartását irányító, a bírói döntéshozatalt megkönnyítő szabályozás a mintaszerű. A szerző a kódex nem túl részletező, de minden lényegi, gyakorlat szempontjából releváns kérdésben a bírósági gyakorlat által letisztázott szabályozását tartja ideálisnak.

Kulcsszavak: felfüggesztő feltétel, bontó feltétel, időhatározó, tisztán akarati feltétel, lehetetlen feltétel, tilos feltétel

1. Alapvetés

A jelen tanulmány előzménye, hogy szerkesztésében román nyelven megjelent egy válogatott jogesetgyűjtemény, a rendszerváltás utáni román bírósági gyakorlatban előforduló, a feltételre vonatkozó legérdekesebb, legösszetettebb esetekből, amelynek összeállítására a feltételre vonatkozó tankönyvi példák életszerűtlensége, mesterkéltsége indított (például: az eladó eladja a silécét a vevőnek, amennyiben karácsonyig nem havazik...), szembeállítva a gyakorlatban valóban előforduló, fontos szerepet betöltő kikötésekkel. A jogesetgyűjtemény tizennyolc friss, összetett jogesetet tárgyal, ahol a feltétel kérdésköre központi jelentőségű volt az ügy elbírálása során.¹

E tanulmány keretei között viszont a román Polgári törvénykönyvnek (a továbbiakban: Rptk.) a feltétel típusaira vonatkozó rendelkezéseit kívánom áttekinteni, ugyanis, szemben a magyar szabályozással, sokkal részletesebb, már-már kazuisztikus szabályozással állunk szemben. Amíg a lényegi megoldások a két jogrendszerben azonosak, az Rptk. szabályai jobban „kiszolgálják” a komplex gyakorlati problémával szembesülő bírót, előre rögzített szabályokkal megkönnyítik a bírói döntéshozatalt. Hátránya ennek a szabályozási módnak az, hogy – mivel tipológiát alkot – átfogónak kell lennie, elméleti jelentőségű helyzetekre is meg kell alkotni a törvényes előírást, hogy a rendszer megfelelően, logikusan, mindenre kiterjedően kerüljön be a törvénykönyv szövegébe. Viszont, és ezt a valóság visszaigazolja, egyetlen kazuisztikus szabályozás sem tud annyira részletes lenni, hogy minden előforduló esetet megfelelően lefedjen, minden felmerülő helyzetet megmagyarázzon, minden körülményre kész megoldást kínáljon a bírónak. Absztrakció és kazuisztika versenyében nehéz megtalálni a „középutat”: az absztrakció hasznos, de lehet túlzó, amikor tényleges szabályozási szükséglet lép fel valamely részletkérdés kapcsán; a kazuisztika viszont fölösleges szabályokkal terheli meg, túl hosszúvá teszi a szabályozást, és ugyanakkor elkerülhetetlenül hiányokat is létrehoz. Ilyen hiátus esetén az absztrakcióhoz szokott bíró felleli a jogszerű megoldást, de a kazuisztikus szabályozáshoz alkalmazkodó bíró sokkal bizonytalanabb, ha nem talál a tételes jogban világosan alkalmazható előírást.

2. A feltétel fogalma

A szerződéseknek vannak közös és szerződéstípusokként sajátos lényeges alkotóelemei (*essentialia negotii*), amelyek nélkül a szerződés érvényesen nem jöhet létre, például az ügyleti akarat vagy az ügyleti nyilatkozat. Ugyanakkor vannak olyan természetes alkotóelemek is (*naturalia negotii*), amelyek szerint például a kötelezettség, ha nincs más kikötve, azonnal teljesítendő.² A lényeges és a természetes alkotóelemek mellett azonban a szerződések olyan mellékes záradékot (*accidentalialia negotii*) is tartalmazhatnak, amelyek hiányában is létrejön a szerződés, viszont ha ezeket a záradékokat

1 Emőd VERESS (szerk.): *Condiția. Practică judiciară*, Forum Iuris, Cluj-Napoca, 2022.

2 TÓTH Lajos: *Magyar magánjog. Kötelmi jog*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1938, 161.

a szerződésbe foglalták, akkor ezek fontos szerepet játszanak elsősorban a szerződés hatályával kapcsolatban. Idetartozik a feltétel, az időhatározó és a meghagyás. E körben csak a feltételt vetjük vizsgálat alá.

Feltételről (*condiție*) (*conditio*) akkor beszélünk, amikor a felek valamely jövőendő, bizonytalan esemény (ténykörülmény) bekövetkeztétől teszik függővé a jogügylet hatásainak létrejöttét (hatályát) vagy megszüntét (Rptk. 1399. cikk). A feltétellel a felek gyakorlatilag az ügyletük hatályát korlátozzák: vagy a jogi hatály beállása bizonytalan, vagy annak a fennmaradása.³ A feltétel lényegi elemei a feltételként meghatározott esemény jövőbelisége, magának az eseménynek a bizonytalan bekövetkezése,⁴ illetve a jogügylet hatályának a jövőbeli bizonytalan eseményhez történő, hatályt létrehozó vagy azt megszüntető kapcsolása.⁵ (Az, hogy a feltétel következménye az ügylet hatálybalépése vagy e hatály megszüntetése, a feltétel alapvető osztályozásának az eredője: így teszünk különbséget a felfüggesztő és a bontó feltétel között.)⁶

Vizsgont amit a jog maga kapcsol a jogügylet (*iuris conditio*), az nem minősül valószínű feltételnek.⁷ Így a törvényből fakad, és nem ügyleti feltétel az, hogy az örökös túlélje az örökagyót; ugyanilyen értelemben mondjuk, hogy az ajándékozási szerződés érvényessége „feltétele” az, hogy a megállapodást közokiratba foglalják, stb. Ugyanígy a törvény szabja meg a jogügylet érvényessége feltételeit (*condițiile de validitate a actului juridic civil*). A valódi (ügyleti) feltétel forrása a felek akarata, akik a feltétel segítségével bizonytalanná teszik a jogügyletük hatályát.

Léteznek olyan jogügyletek, amelyek nem tűrik a feltételt, a feltétellel járó bizonytalanságot. Ilyen ügylet például a házasság, örökbefogadás, gyermek elismerése. A feltételhez kötés ilyen esetben a jogügylet érvénytelenségét váltja ki. A vagyoni jogi szerződések viszont általában tűrik a feltételt.⁸

3 ZLINSZKY Imre: *A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire*, 7. kiadás, Franklin-Társulat, Budapest, 1899, 209.

4 Amennyiben az esemény biztosan bekövetkezik, csak azt nem tudjuk, hogy mikor, nem feltétellel állunk szemben. Részletekről lásd alább, a jelen tanulmány 3. alpontját.

5 Ha az esemény már bekövetkezett az ügyletkötés pillanatában, az nem minősíthető feltételnek, az nem tud joghatást kiváltani. A kelet-közép-európai történelem komplexitását jelzi a román felsőbíróság egyik döntése. A szerződésben szereplő záradékot, amely szerint abban az esetben, ha az ingatlan nem mentesül az államosítás alól, „a veszteséget kizárólag a vevő viseli és az a vevő kockázata”, tévesen minősítették felbontó feltételnek, mivel az esemény (az államosítás) a szerződéskötés pillanatában már bekövetkezett. Ezért a Legfelső Semmitő- és Ítélszék szerint az ingatlan államosítása után kötött megállapodás kikötését úgy kell értelmezni, hogy a felek felfüggesztő feltételt írtak elő, amely az államosítás hatásainak megszűnésében és az ingatlan állami tulajdonból való kikerülésében áll. A felfüggesztő feltétel teljesült, amikor a restitúciós végzést a polgármester kiadta, elrendelve az ingatlan (egy részének) természetben történő visszaszolgáltatását, a másik részéért pedig kárpótlást rendelt el. Vö. Legfelső Semmitő- és Ítélszék, polgári jogi és szellemi tulajdoni kollégium, 2010/3768. döntés. Ugyanebben a tematikai körben megállapították, hogy az államosított ingatlant annak restitúciójának feltételével öröklő személynek perbeli legitimációja van az állammal szemben a restitúció érdekében eljárni. Lásd Legfelső Semmitő- és Ítélszék, polgári jogi kollégium, 2002/3412. döntés, in VERESS: *Condiția...*, i. m., 88–91.

6 Lásd alább a jelen tanulmány 4. alpontját.

7 TÓTH: i. m., 161.

8 TÓTH: i. m., 162.

3. Időhatározó és feltétel elkülönítése

Az időhatározó és a feltétel is az ügylet hatályának a módosítását váltja ki. Viszont mégis elkülöníthetők.

A feltétel két sajátos eleme a *jövendő* és *bizonytalan* esemény. Az időhatározó is egy jövőbeni esemény, de annak bekövetkezte biztos, míg a feltételnél nem lehetünk biztosak az esemény bekövetkeztében. Nem szabad összetéveszteni a bizonytalan időhatározót (termen incert) a feltétellel. Bizonytalan időhatározóról akkor beszélünk, amikor a jövőbeni esemény bekövetkezte biztos, csak időpontját nem tudjuk meghatározni. Például az a kikötés, amely szerint a bérbeadó elhalálozásával megszűnik a bérleti szerződés, időhatározás, és nem feltétel, mert az elhalálozás bekövetkezte bizonyos.

Életjáradéki szerződés (contract de rentä viagerä) alapján a járadékadásra kötelezett a járadékszolgáltatásra jogosult javára, annak haláláig, meghatározott pénzeszeg havonta visszatérő szolgáltatását vállalja, a járadékszolgáltatásra jogosult cserébe például egy ingatlan tulajdonjogának átruházására köteles. Látjuk, hogy a járadékadásra kötelezettnek mindaddig kell járadékot fizetni, amíg a jogosult életben van. A jogosult életben maradása sem feltétel, hanem felbontó időhatározó (termen extinctiv), mert a jövőbeni eseménynek (a jogosult elhalálozásának) a bekövetkezte biztos, csak a konkrét időpontja bizonytalan. Feltétel esetén magának az eseménynek a bekövetkezte bizonytalan.

Hogyan minősíthetjük a következő ügyleti záradékot: Primus festőművész két év múlva, a saját 75. születésnapjáig fest meg egy portrét Secundusnak? Amikor a személyhez kötött szolgáltatást nyújtó fél létezése (élete vagy jogi személy fennállása) a határidő vagy a határnap távoli jellege folytán bizonytalan, akkor az ilyen záradék helyes minősítése feltétel, és nem időhatározó.⁹

4. A feltétel alapvető típusai: a felfüggesztő és a bontó feltétel

4.1. Különbségtétel

a) Felfüggesztő feltétel

Az Rptk. 1400. cikke szerint, ha az esemény bekövetkeztétől a kötelelem hatálya (eficacitate) van függővé téve, a feltétel felfüggesztő vagy más elnevezéssel halasztó (condiție suspensivă). A magyar Polgári törvénykönyv hasonló szabályt tartalmaz: „Ha a felek a szerződés hatályának beálltát bizonytalan jövőbeli eseménytől tették függővé, a szerződés hatálya a feltétel bekövetkeztével áll be” (6:116. § 2. bekezdés).

⁹ BENKE József, NOCHTA Tibor: *Magyar polgári jog. Kötelmi jog I*, Dialóg Campus, Pécs–Budapest, 2017, 122–123.

Lényeges, hogy a felfüggesztő feltétel fennforgása esetén a jogügylet, vagy szűkebb kategóriaként a szerződés létrejön, érvényességi kellékei fennforognak, viszont mindaddig nem hatályosul, amíg a feltétel be nem következik.

Például a sikerdíjkikötések felfüggesztő feltételt tartalmaznak: a sikerdíj valamely eredmény elérése esetén, annak feltételével jár (per megnyerése az ügyvéd által, társaság vezető tisztségviselőjétől elvárt kiemelkedő gazdasági mutatók teljesítése). Vagy: lányomnak ajándékozom a kolozsvári kétszobás lakásomat, amennyiben maximális minőségű jogtudományi záróvizsgát tesz. Vagy: Primust nevezem ki örökösömmé, azzal a feltétellel, hogy feleségül veszi a nővérem lányát.¹⁰

A jog hatályosulása valóban függővé van téve a feltételtől, de érezzük, hogy bizonyos joghatás mégis fennáll. Erre utal a magyar Polgári törvénykönyv 6:119. §-ának a címe: „A hatálytalan szerződés joghatása”. Vagyis a hatálytalan szerződés is létezik, sőt, joghatást is válthat ki.

Így a felfüggesztő feltételt tartalmazó jogügylet is keletkeztet egy bizonytalan sorsú, feltételes – de adott esetben akár átruházható¹¹ – jogcsírat, a feltételes jogot (drept condiționat). Így feltételes kötelemről beszélhetünk (obligatie condiționată), éreztetve, hogy a kötelmi jogi érőterben egyelőre bizonytalan sorsú jogcsíra áll fenn, de „valami” mégis keletkezett. A jogviszony végső soron létrejött, de a feltétel megakadályozza, hogy a jogviszony alapvető joghatásai bekövetkezzenek, a jogviszony hatálybalépése, de végső soron a jogviszony léte bizonytalan. Ezért a jogviszony tartalma a feltételes jogra koncentrálnak, amely tulajdonképpen az egyszerű jog megszületésének a lehetőségét foglalja magába, de önmagában jogként nyilvánul meg. A kötelezettnek a törvény tiltja meg, hogy rosszhiszeműen megakadályozza a feltétel bekövetkeztét, azaz a kódex kifejezetten védi a feltételes jogot (lásd alább az Rptk. 1405. cikkének szentelt elemzést). A feltételes alanyi jog és a kötelelem által előírányzott alanyi jog egymástól eltérnek: a feltételes alanyi jog csupán váromány, az egyszerű alanyi jog hatályosulásának a lehetősége, valamilyen szintű esélye. Így a feltétel bekövetkezte a kötelelem hatályosulását, a váromány valódi alanyi joggá történő átalakulását és a kötelezett számára előírányzott magatartás követelhetőségét fogja maga után vonni. Ezért nem pontosak azok az álláspontok, amelyek a kötelelem létrejöttét, az alanyi jog születését teszik e feltételtől függővé. Ellenkező esetben nem tudnánk megmagyarázni a hatálytalan szerződés mégis létező joghatásait.

Visszatérve az időhatározó és a feltétel elkülönítésére, a felfüggesztő feltétel a kötelelem hatályát teszi bizonytalaná. A felfüggesztő időhatározó (termen suspensiv) kikötése viszont a kötelelem hatályát nem érinti, mindössze a követelés lejárata van kitolva a jövőbe, egyébként a kötelelem hatálya és, ahogy jeleztem, végső soron a léte, biztos.

b) Bontó feltétel

Ha az esemény bekövetkezte már létező kötelmet szüntet meg, a feltétel felbontó (condiție rezolutorie) az Rptk. 1401. cikke szerint. A vonatkozó magyar szabályozás hasonlóképpen rendelkezik: „*Ha a felek a szerződés hatályának megszüntét bizonytalan jövőbeli eseménytől tették függővé, a feltétel bekövetkeztével a szerződés hatályát veszti*” (6:116. § 3. bekezdés). Az Rptk.

10 KUNCZ Ödön: *Bevezetés a jogtudományba. Jogi encyklopédia*, Danubia, Pécs–Budapest, 1924, 40.

11 Az átruházhatóság vonatkozásában lásd az Rptk. 1408. cikkét.

viszont még egy mondatot hozzáfűz a fenti meghatározáshoz: „Az ellenkező bizonyításáig a feltétel bontónak vélelmezhető, ha a főkötelezettségek esedékessége megelőzi azt az időpontot, amikor a feltétel teljesülhetne.” Ez a szabály arra az esetre vonatkozik, amikor a kötelelem keletkezése (alapvetően a szerződés-kötés) és a teljesítés határideje (a lejárati) egymástól elválnak. Ilyen esetben ha a lejárati megelőzi azt a pillanatot, amikor a feltétel bekövetkezhet, akkor a vonatkozó szerződéses kikötést bontó feltételként, és nem felfüggesztő feltételként kell vélelmezni. A minősítés során a fő, jellegadó szolgáltatás lejárata az irányadó. Ez a törvényes vélelem nyilván megdönthető, bizonyítani lehet, hogy a felek felfüggesztő feltételt kívántak kikötni.

Bontó feltételre példa: megveszem most tőled a kolozsvári telkedet, de ha egy éven belül nem kapok építési engedélyt, hogy a telekre raktárépületet építsek, a szerződés megszűnik.

A felfüggesztő feltételtől eltérően, amely bekövetkezte előtt csak a jog csírájának a keletkezését teszi lehetővé, a bontó feltétel esetében a kötelelem és az annak részét képező alanyi jog ténylegesen létrejön, teljesül. A feltétel esetleges bekövetkezte előtt a kötelelem úgy „viselkedik”, mintha egyszerű, feltétel nélküli jogviszony állna fenn. Mégis a bizonytalanság ott függ a kötelelem felett: a feltétel bekövetkezte a kötelmet magát (és ebben az esetben nem csak a hatályát) visszaható jelleggel megszünteti. A bontó feltétel bekövetkezte viszont a kötelelemnek magának (és a magyar szabályozástól eltérően nem csak a hatályának) a megszűnését eredményezi. Ilyen értelemben írja elő az Rptk., hogy a szerződés többek között a feltétel bekövetkezteivel vagy be nem következteivel¹² is megszűnik (1321. cikk).

A felfüggesztő és a bontó feltételre is igaz, hogy dinamikájukban meg kell különböztetni a létező, de még be nem következett (*conditio existens*), már bekövetkezett (*conditio facta*), illetve már biztosan be nem következő, lehetetlenült feltételt (*conditio deficiens*).

A feltétel jogi hatásainak vonatkozásában a feltétel bekövetkezte megelőző (*pendente conditione*) és az azt követő (*eveniente conditione*) helyzetet is meg kell vizsgálni.¹³ Amíg a feltétel be nem következett, a jogügylet sorsát felfüggesztő és bontó feltétel esetében is a bizonytalanság jellemzi.

A bekövetkezett feltétel hatásai viszont visszaható hatályúak (*ex tunc*), ugyanis a feltétel nem a bekövetkezte pillanatától, hanem a jogügylet létrejöttének pillanatára visszavetítve váltja ki hatásait.¹⁴ E szabály alól a felek akaratából, a szerződés természetéből (folytatólagos teljesítésű szerződések) vagy a törvényből következhetnek kivételek (Rptk. 1407. cikk (1) bekezdés). Következésképpen a feltétel visszaható hatályát diszpozitív norma szabályozza, amelytől a felek eltérhetnek. Törvény írja elő, hogy a folytatólagos teljesítésű szerződések esetén a felbontó feltétel bekövetkezte nincs visszaható hatása, a teljesített szolgáltatások fennmaradnak, amennyiben a felek nem kötötték ki másként (Rptk. 1407. cikk (2) bekezdés).¹⁵

12 A pozitív és a negatív feltétel közötti különbségtételről, amelyre a normaszöveg itt utal, lásd alább a jelen tanulmány 5. alpontját.

13 Részletekről lásd még Gabriel BOROI, Carla Alexandra ANGHELESCU: *Curs de drept civil. Partea generală*, ediția a 3-a, revizuită și adăugită, Hamangiu, București, 2021, 215–219.

14 A magyar jog hagyományosan ettől eltérő álláspontot fogad el:

15 A felfüggesztő és a felbontó feltétel közötti különbségtétel kapcsán érdemes Szladits Károlyt idézni: „A kétféle feltétel jogi szerkezete lényegesen eltér egymástól. A halasztó feltétel esetén folyamatos (szukcesszív) tényállással van dolgunk, amely csak a feltétel megbizonyosodásával válik teljessé. A bontó feltételhez kötött ügylet ellenben kettős tényállást rejt magában: egy teljes tényállást, melynek joghatása

4.2. A feltétel bekövetkeztét megelőző joghatások

Pendente conditione (a feltétel bekövetkeztét megelőző) joghatásokat a törvény kifejezetten nem szabályozza, de a jogintézmény természete alapján azok mégis meghatározhatóak.

– Ha a feltétel *felfüggesztő* (halasztó), mindaddig, amíg az meg nem valósult, nem lehet tudni, hogy a jogügyletbe fűződő joghatások beállnak-e vagy sem. Például Primus eladja az autóját Secundusnak, ha sikerül a munkahelyéhez közeli lakást bérelnie. Az ilyen jogügyletből alanyi jogok még nem származnak, legfeljebb a valódi jogok csiráit tartalmazták: ez a feltételes jog vagy váromány. Ugyanis a feltétel függőben léte alatt feltételes jog keletkezik annak javára, akinek a feltétel bekövetkezése előnyére szolgál. Ez feltételes jog, amelynek a másik fél oldalán személyi vagy dologi kötöttség felel meg, több az egyszerű reménynél, keletkezésében lévő alanyi jog, még nem valódi alanyi jog, de már bizonyos vonatkozásokban jogi védelemben részesül,¹⁶ és joghatások fűződnek hozzá (például átruházható).¹⁷ „Hogy még nem alanyi jog, mint a kezdő időhatárhoz kötött követelés, az kifejezésre jut abban, hogy amíg a kitűzött időpont beállta előtt teljesített szolgáltatás tartozatlan fizetés címén nem követelhető vissza, addig a feltétel beállta előtt teljesített szolgáltatás igen, mert a hitelezőnek még nem volt alanyi joga a szolgáltatás követeléséhez.”¹⁸ Az Rptk. ugyanakkor kifejezetten elismeri, hogy a jogosult már a feltétel beállta előtt a jogának megőrzésére, védelmére szolgáló intézkedéseket foganatosíthat (Rptk. 1409. cikk), például az ingatlan-nyilvántartásba a feltételes jog feljegyzését kérelmezheti (Rptk. 898. cikk 1. pont). Ha a kötelezett a feltételes jogot vétkenesen megghiúsítja vagy csorbítja, a jogosultnak kártérítéssel tartozik.¹⁹

– Ha a feltétel *felbontó*, az ügyletet átmenetileg úgy kell megítélni, mintha a feltétel nem is létezne. A jogügyletet ugyanúgy kezeljük, mintha egyszerű jogügylet lenne. Hogy az ügylet végleg fennmarad, avagy felbomlik, még bizonytalan. Például az ajándékozó az unokaöccsének ajándékozza a házát, de ha az ajándékozónak a szerződéskötést követően gyereke születne, a szerződés felbomlik. A gyerek születését megelőzően az ajándékozott a ház tulajdonosa. A feltétel mindaddig fennáll, amíg bizonyossá válik, hogy a feltétel nem fog bekövetkezni (például az ajándékozó halálával).

Bontó feltétel esetén az ügyletileg elidegenített vagy csökkent jogosultság az elidegenítő jogköréből kikerül. Egyúttal az elidegenítőnél váromány marad arra, hogy a felbontó feltétel teljesültének esetére az elidegenített vagyontárgyat ismét visszaszerezhesse. Ez a váromány éppoly forgalomképes és jogi védelemben részesülő, mint az a váromány, amelyet a felfüggesztő feltétel kikötésénél már tárgyaltam.²⁰

nyomban beáll és egy ellenkező joghatású tényállást, mely a bontó feltétel beálltához, mint halasztó feltételhez van kötve.” Vö: SZLADITS Károly, in SZLADITS Károly (szerk.) *Magyar magánjog 1. Általános rész, személyi jog*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 332–333.

¹⁶ Az Rptk. 1409. cikke lehetővé teszi, hogy a jogosult intézkedéseket foganatosítson feltételes jogának megóvása érdekében.

¹⁷ SZÁSZY István: *A magyar magánjog általános része, különös tekintettel a külföldi magánjogi rendszerekre II*, Egyetemi Nyomda, Budapest, 1947, 291.

¹⁸ SZÁSZY: *i. m.*, 291.

¹⁹ SZLADITS: *i. m.*, 334.

²⁰ ALMÁSI Antal: *A kötelmi jog kézikönyve*, Tébe Kiadóvállalata, Budapest, 1926, 336.

– Ellentétes törvényes rendelkezés vagy jogügyleti megállapodás hiányában a dolog által *pendente conditione* termelt gyümölcsök²¹ a feltételes tulajdonost illetik meg.

– A törvény *pendente conditione* kifejezetten lehetővé teszi a feltételes jog átruházását vagy a feltételes kötelezettség átvállalását²² (Rptk. 1408. cikk), viszont az átruházott jog vagy kötelezettség e feltételes jellegét természetesen megőrzi. Ha a feltételes jog átruházható, forgalomképes, ennek következményeként álláspontom szerint meg is terhelhető, de a terhelés (például jelzálogjog alapítása is a feltételtől fog függni).²³ E szempontból nem releváns, hogy felfüggesztő vagy bontó feltételről van szó, az átruházhatóság mindkét feltételes jogra vonatkozik. Az élők közötti átruházás mellett a feltételes jognak halál esetére szóló átruházása is lehetséges.

– A feltételes – és így bizonytalan – jog törvényes védelemben részesül: aki a másik feltételes jogát vétkesen meghiúsítja vagy csorbítja, a jogosultnak kártérítéssel tartozik; ha a másik fél a feltételes jogot veszélyezteti, a jogosult biztosítékot követelhet tőle. A román kódex sajátos szankciókat is előír (Rptk. 1405. cikk):

1. Abban az esetben, ha a feltétel bekövetkeztét a kötelezett akadályozza meg, a feltételt bekövetkezettnek kell tekinteni; amennyiben a feltétel meghiúsultát valamely ügyletkötő félnek a jogellenes cselekménye vagy magatartása okozta, ennek a félnek a rovására a meghiúsulás dacára is ugyanazok a hatások állnak be, amelyek rendszerint a feltétel teljesüléséhez fűződnek.²⁴ Például a felek kiköthetik, hogy az adásvételi szerződésük akkor hatályosul, ha a vételára fedezetére felvenni kívánt kölcsönt a bank jóváhagyja. Amennyiben a vevő egyáltalán nem is kérelmezi a kölcsönt, vagy nem megfelelő gondossággal jár el (hiányos nyilatkozatot tesz, személyes közreműködése bizonyítottan elégtelen), és így akadályozza meg a feltétel teljesülését, akkor az Rptk. 1405. cikke alapján a feltételt bekövetkezettnek kell tekinteni. Ez a nem megfelelő kötelezetti magatartás szankciója.

2. Abban az esetben, ha a feltétel megvalósulásában érdekelt fél rosszhiszeműen váltja ki a feltétel bekövetkeztét, akkor a feltételt be nem következettnek kell tekinteni.²⁵

– Ha a feltételt valamely fél kizárólagos érdekében határozták meg, akkor ez a fél egyoldalúan lemondhat a feltételről, amennyiben az még nem következett be.

Fontos azt is megjegyezni az ingatlanok kapcsán, hogy a felfüggesztő feltétel által érintett jogot (a feltételes jogot) automatikusan törlik az ingatlan-nyilvántartásból, ha a feltétel a bejegyzéstől számított 5 éven belül bizonyítottan nem teljesül. A bontó feltételt pedig akkor törlik, ha a bejegyzéstől számított 10 éven belül nem nyújtottak be kérelmet

21 A gyümölcs jogi fogalmáról lásd VERESS Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*, 6. bővített és aktualizált kiadás, Forum Iuris, Kolozsvár, 2021, 83. A gyümölcs jogi értelemben jóval tágabb fogalom, mint a hétköznapi használatban. Például a kölcsönadott összeg kamata vagy a bérbe adott ingatlan bérleti díja a jogi gyümölcs (*fructus civilis*). A gyümölcs organikus módon is keletkezhet (fa gyümölcse, tehén borja).

22 Vö. Rptk. 1599–1608. cikkek.

23 Ez az értelmezés az Rptk. 2367. cikkéből is következik.

24 ALMÁSI: *i. m.*, 336.

25 A magyar Polgári törvénykönyv is tartalmaz hasonló előírást: „A feltétel bekövetkezésére vagy meghiúsulására nem alapíthat jogot az, aki azt felróhatóan maga idézte elő.” Vö. a 6:117. § 2. bekezdését.

az ilyen feltétel alapján bejegyzett jog törlésére, vagyis a bontó feltétellel bejegyzett jog ilyen esetben 10 év után feltétel nélkülivé változik.²⁶

4.3. A feltétel lehetetlenülése

A feltétel jövendő és bizonytalan jellege arra utal, hogy annak bekövetkezte el is maradhat, a feltétel lehetetlenül. Ezért vizsgálunk kell azt a helyzetet is, amikor a feltétel már biztosan nem áll elő.

- Ha bizonyossá vált, hogy az esemény nem állhat elő, a feltétel pedig *felfüggesztő*, a jogügyletet úgy kell tekinteni, mintha nem is létezett volna.
- Ha a feltétel *felbontó* volt és a feltétel nem teljesült, az ügylet joghatásai véglegessé válnak (a jogügylet „konszolidálódik”).

4.4. A bekövetkezett feltétel joghatásai

Az Rptk. 1404. cikke tartalmaz előírásokat a feltétel bekövetkeztéről. A kódex vonatkozó rendelkezése leszögezi, hogy a feltétel teljesülését a felek által meghatározott vagy az adott körülmények között valószínűsíthetően szem előtt tartott kritériumok alapján kell értékelni.

Alapvető kérdésünk viszont az, hogy milyen joghatásai vannak a feltétel bekövetkeztének. *Eveniente conditione* (a feltétel bekövetkeztének, előállásának következményeként beálló) joghatások: ilyenkor a bizonytalansági állapot visszaható hatállyal megszűnik. A visszaható hatály alól kivétel, amikor a felek akarata vagy a törvény másképp rendelkezik, vagy ha a jogügylet természete kizárja a visszaható hatályt (Rptk. 1407. cikk 1. bekezdés). Így a folyamatos teljesítésű jogügyletek esetén a felbontó feltétel csak a jövőre vált ki hatást, hacsak a jogügyletben a felek nem rendelkeztek másképpen (Rptk. 1407. cikk 2. bekezdés). Szintén törvény írja elő, hogy az elévülés csak a feltétel bekövetkeztétől kezd folyni (Rptk. 2524. cikk 1. bekezdés). A kötelezett által a felbontó feltétel bekövetkeztét megelőzően megszerzett gyümölcsök – ellentétes kikötés hiányában – a kötelezett tulajdonában maradnak (Rptk. 1410. cikk).

– A *felfüggesztő* feltétel bekövetkezte az ügyleti hatásokat immár akadálytalanul megvalósítja. Az ügylet joghatása megkötésének időpontjában áll be. A váromány valós alanyi joggá változik. Más szavakkal az ügyletet olyannak kell tekinteni, mintha az az eredeti akaratnyilvánítás időpontjában, nem pedig a feltétel beálltával keletkezett volna. Ezért írja elő az Rptk., hogy a feltételes tulajdonos által megkötött jogügyletek érvényesek, és megkötésük pillanatától fogva váltanak ki joghatásokat (1407. cikk 3. bekezdés). A kötelezett által végzett megóvó és igazgatási ügyletek továbbra is hatályosak maradnak.

– Ha a feltétel *felbontó*, az ügyletet úgy tekintjük, mintha sohasem kötötték volna meg, az ügylet megkötése előtti állapot áll helyre. A teljesített szolgáltatásokat vissza kell adni (1407. cikk 4. bekezdés).

Az Rptk. egyébként kifejezetten elismeri azt a lehetőséget, hogy az érdekelt fél a bíróságtól kérje a feltétel bekövetkeztének a megállapítását (1404. cikk 4. bekezdés). Erre nyilván akkor kerül sor, ha a felek nem tudnak megállapodni arról, hogy a feltétel ténylegesen bekövetkezett-e vagy sem.

26 Erről lásd az Rptk. 912. cikkét.

Az Rptk. 1405. cikke a feltétel bekövetkeztét vagy elmaradását előidéző félre vonatkozóan tartalmaz szankcionáló jellegű előírásokat. Elsősorban a feltételt bekövetkezettnek kell tekinteni, ha a feltétellel kötelezett adós megakadályozza annak teljesülését. Másodsorban a feltételt be nem következettnek kell tekinteni, ha a feltétel bekövetkezésében érdekelt fél a teljesülést rosszhiszeműen idézi elő.

4.5. *Pendente conditione* teljesített jogügylet

Érdekes kérdés, hogy mi történik abban az esetben, ha felfüggesztő feltétel esetén, *pendente conditione*, a felek teljesítik a jogügyletet. Két eset lehetséges, amelyet a felek akaratának elemzésével lehet megállapítani.

Először is a felek lemondhatnak a feltételről, azaz az ügylet egyszerűvé válik, és a teljesítés az ügyletet megvalósítja és így megszünteti (Rptk. 1406. cikk).

Másodsorban a felek feltétel fenntartásával is teljesíthették az ügyletet. Ebben az esetben, álláspontom szerint, a felfüggesztő feltétel gyakorlatilag bontó feltétellé alakul át a teljesítés következményeként. Például Primus mint eladó és Secundus mint vevő szerződést köt számítógépprogramokra, azzal a felfüggesztő feltétellel, hogy a megállapodás akkor hatályosul, ha Secundusnak sikerül meghatározott ingatlan (gyárépület) tulajdonjogát 6 hónapon belül megszereznie, és ott ipari termelési tevékenységét megkezdheti. Amennyiben a szoftverek ellenértékét *pendente conditione* Secundus kifizeti, és következésképpen Primus Secundusra ruházza a szoftver használati jogát, de a feltételt a felek mégis fenn kívánják tartani, akkor gyakorlatilag a korábbi felfüggesztő feltétel bontó feltételként fog joghatást kiváltani. Azaz bontó feltétel lesz, ha Secundusnak nem sikerül a meghatározott ingatlan (gyárépület) tulajdonjogát 6 hónapon belül megszereznie. Ilyen esetben a szoftverlicencia-szerződés visszaható hatállyal megszűnik.

5. Pozitív és negatív feltétel

Mind a felfüggesztő, mind a bontó feltétel lehet pozitív vagy negatív. A jogügylet hatályának beállítását vagy megszűnését a felek függővé tehetik valamely jövőbeni, objektíve bizonytalan esemény bekövetkezésétől (*conditio positiva*), vagy épp ellenkezőleg, ilyen esemény be nem következésétől (*conditio negativa*).²⁷

Az osztályozásnak a feltétel bekövetkezése vonatkozásában van jelentősége (Rptk. 1404. cikk). Ugyanis:

- a) ha a felek úgy szerződtek, hogy az eseménynek meghatározott időn belül be kell következnie (pozitív feltétel, amely lehet felfüggesztő vagy felbontó), akkor a feltétel nem teljesül, ha az így kitűzött időszak az esemény megtörténte nélkül eltelt;
- b) ha a felek nem tűztek ki ilyen határidőt, akkor a feltétel csak akkor hiúsul meg, ha bizonyossá vált, hogy az esemény már nem is fog bekövetkezni;
- c) ha a felek úgy szerződtek, hogy az eseménynek meghatározott időn belül nem szabad bekövetkeznie (negatív feltétel, amely lehet felfüggesztő vagy felbontó), a feltétel

²⁷ BENKE József, NOCHTA Tibor: *i. m.*, 124.

akkor teljesül, ha bizonyossá vált, hogy az esemény már nem következhet be (vagyis ebben az esetben a határidő lejártá előtt is teljesülhet a feltétel, ha korábban bebizonyosodik, hogy a feltétel már biztosan nem valósulhat meg);

d) határidő hiányában e feltétel csak akkor teljesül, ha bizonyossá vált, hogy az esemény már nem következik be.

6. Esetleges, vegyes és akaratí feltétel

6.1. Áttekintés

Mind a felfüggesztő, mind a bontó feltétel lehet esetleges, vegyes vagy akaratí.

6.2. Esetleges feltétel

Az esetleges (nem akaratí vagy véletlen) feltétel (*condiție causală*) azt jelenti, hogy a jövedő, bizonytalan esemény bekövetkezte független a felek akaratától. Például ajándékozási szerződésben elő lehet írni, hogy ha az ajándékozott hamarabb halálozik el, mint az ajándékozó, akkor az ajándék feletti tulajdonjog visszaszáll az ajándékozóra (Rptk. 1016. cikk). Ebben az esetben az esetleges felbontó feltétel a két időhatározó (ajándékozó és ajándékozott elhalálozása) bizonytalan sorrendjében áll.

Ugyanígy, a biztosító kártérítést fizet a biztosítottnak, ha annak háza tűzvész következtében megsemmisül. Ebben az esetben a fizetés, a biztosító részéről történő teljesítés feltétele a tűzvész okozta kár bekövetkezte, amely független a biztosító és a biztosított akaratától.

Szintén esetleges az a feltétel, amely alapján Primus azt vállalja, hogy eladja meghatározott részvénytársaság által kibocsátott és a tulajdonát képező részvényeit Secundusnak, amennyiben részvénycsomagjának tőzsdei árfolyama egy hónapon belül legalább 15%-kal nő.

A feltételnek ez az esete a leggyakoribb, és a jogügylet érvényességét semmiben nem érinti.²⁸

6.3. Vegyes feltétel

A vegyes feltétel (*condiție mixtă*) azt jelenti, hogy a jövedő, bizonytalan esemény bekövetkezte részben az érdekelt akaratától, részben meghatározott harmadik személy akaratától függ.

Például az öröknygyó végrendeleti úton pénzösszeget ígér a hagyományosnak, Primusnak, arra az esetre, ha házasságot köt Secundával. Itt az érdekelt akarata mellett másik személy (a leendő, meghatározott házastárs, Secunda) akarata is szükséges, hogy a feltétel bekövetkezzen. Ugyanígy vegyes feltétel áll fenn, amikor a vevő azt vállalja egy társtulajdonossal szemben, hogy megvásárolja a részét a dologból, amennyiben

²⁸ FEKETE György: *Polgári jog. Általános részt, személyek és dologi jogok*, Tanügyi Sokszorosító, Kolozsvár, 1958, 144.

egy másik társtulajdonos is az eladás mellett dönt. Az a feltétel, amely valamely vagyontárgy megvételét adott bank által nyújtott kölcsön jóváhagyásától teszi függővé, érvényes, mert a feltétel teljesülése egyszerre függ a kölcsönfelvevő és egy harmadik fél – a kölcsönadó – akaratától.

A vegyes feltétel fennállása sem érinti a jogügylet érvényességét, legitim célok elérését szolgálja.

6.4. Akarati feltétel

Az Rptk. 1403. cikke szerint a kizárólag a kötelezett akaratától függő felfüggesztő feltétel mellett vállalt kötelezettség nem vált ki semmilyen hatást.

Akarati (önkényszerű) a feltétel (conditio potestativă) akkor, ha annak beállta az érdekelte (jogosult vagy kötelezett) akaratában rejlő cselekménytől függ.

Ha az akarati feltétel bekövetkezte kizárólag a kötelezett fél önkéntes akaratától függ (ún. tiszta akarati feltétel) (conditio potestativă pură/conditio pur potestativă, *conditio merae voluntatis*), anélkül, hogy bármilyen más cselekményre szükség lenne, a jogügylet álláspont szerint semmis. Az ügyletet úgy kell tekinteni, mintha nélkülözné a komoly ügyleti akaratot, ugyanis a feltétel bekövetkezte vagy be nem következése kizárólag a kötelezett fél akaratától (*sic volo*) függ.²⁹ Például: eladom az autóm neked, majd ha akarom. Az ilyen fenntartás az akaratnyilvánítás komolyságát lerontja. „*Ilyen esetekben tehát, annak dacára, hogy a kötelezést tartalmazó akaratnyilvánítás formailag megtörtént, mégis azt kell mondanunk, hogy az a valóságban nem létezik, tehát a jogügylet az akarat hiányában semmis.*”³⁰

Azonban ha a jogosult akaratán múlik a jogügylet létrejötte, akkor a tiszta akarati feltétel érvényes. Ilyen a próbára való vétel, amely tulajdonképpen feltételes adásvételi szerződés, amely esetében a vevő akaratától függ, hogy az árut megtekintés vagy kipróbálás után elfogadja-e vagy sem.³¹

A semmisség szankciója a kötelezett valóban tiszta akarati feltételét sújtja. „*Az ilyen akaratkijelentés: kötelezem magam... azzal a feltétellel, hogy a fővárosba költözöm, bár első tekintetre azt a benyomást kelthetné, hogy tisztán akarati feltételt tartalmaz (mert elvégre is teljesen tőlem függ, hogy oda akarok-e költözni vagy sem?), a valóságban – közelebről meg nézve – vegyes jellegű; ez irányú akaratomnak kialakulását és megvalósulását tőlem független elemek is befolyásolhatják (... állandó betegség akadályoz az elköltözésben, megélhetésem nincsen biztosítva a fővárosban, stb.).*”³² Nyilvánvaló tehát, hogy az ilyen kikötés érvényes.

Kérdés, hogy érvényes-e az a szerződés, amelyben valaki a házat visszavásárlási jog kikötésével adja el. Itt is a visszavásárlási jog („visszavásárolom, ha akarom”) tulajdonképpen tiszta akarati feltétel, viszont érvényes, mert a feltétel bekövetkezte nem a kötelezett, hanem a jogosult akaratától függ.³³

29 KISS Géza: *A román magánjog vázlatja*, Editura de Stat, Bukarest, 1948, 124.

30 KISS: *i. m.*, 124.

31 Lásd az Rptk. 1681. cikkét.

32 KISS: *i. m.*, 124–125.

33 *Ugyanezen a véleményen* BOROI, ANGELESCU: *i. m.*, 213. A visszavásárlási jogról lásd az Rptk. 1758–1760. cikkeit.

A joggyakorlatban megállapították, hogy az a szerződéses záradék, amely szerint a labdarúgó „játékos 15 000 euró bruttó jutalomra jogosult, amennyiben a csapat nem esik ki az első ligából és a játékos a fennmaradó mérkőzések legalább 50%-án játszani fog”, nem semmis, mert nem minősül tiszta akarati feltételnek. A versenyeredmények és a játékos egészségi állapota nem a kötelezett akaratától függték. Valójában ez a feltétel esetleges (nem akarati vagy véletlen) feltétel. Az a tény, hogy a játékos sérülés miatt nem tudott részt venni a mérkőzések legalább 50%-án, a véletlenül múlt, és semmiképpen nem a kötelezett akaratától függött.³⁴ A megállapodás a kötelezett részéről valós kötelezettségvállalást tartalmazott, és a feltétel teljesülése esetén ki kellett volna a jutalmat fizetnie.

Az a záradék, amely szerint a kölcsönt akkor kell visszaadnia az adósnak, „amikor tudja”, szintén nem tisztán akarati feltétel, hanem valójában határidőt jelöl. Egyértelmű, hogy a kölcsönt vissza kell a kötelezettnek fizetnie, csak a törlesztés időpontja kérdéses. Ilyen esetben a kölcsön visszafizetésének időpontját a bíróság határozza meg, sőt, az Rptk. 2162. cikke szerint nem szabhat 3 hónapnál hosszabb határidőt.

Ugyanígy, érvényesnek kell tekinteni a kötelezett akarati feltételét, amennyiben az bontó feltételre vonatkozik, ugyanis a jogügylet egyoldalú felbontásának a jogát (mint hatalmasságot) a kötelezett számára is elismerhetik a felek (ennek jogalapja az Rptk. 1276. cikke).

Tehát a semmisség csak azt a jogügyletet sújtja, amely a kötelezett akaratától függő tiszta akarati felfüggesztő feltételt (*condiție suspensivă potestativă pură*) tartalmaz. Ilyen értelemben írja elő az Rptk. 1403. cikke, hogy a felfüggesztő feltétellel elvállalt kötelezettség, amely kizárólag az adós akaratától függ, nem vált ki semmilyen hatást. A szankció, ahogy korábban is kifejtettem, a semmisség (virtuális semmisség, mert a jogszabály szövegéből közvetett módon vezethető le a jogkövetkezmény), ugyanis ez a feltétel egyenértékű a jogügyleti akarat teljes hiányával (*sub hac conditione: si volam, nulla fit obligatio*).

Így megállapították annak a bérleti szerződésnek a semmisségét, amely a bérleti díj fizetési kötelezettségét attól tette függővé, hogy a bérelt berendezéseket a bérlő elvárásainak megfelelően helyezték üzembe, mert a szerződés nem tartalmazott semmilyen előírást, hogy melyek is ezek az „elvárások”, és határidőt sem írt elő az üzembe helyezésre. Ilyen esetben a bérbe adó nem tud érdemben teljesíteni, ki van szolgáltatva a bérlő önkényének, a bérlő dönt, hogy az üzembe helyezés megfelel-e vagy sem az ő szubjektív elvárásainak. A szóban forgó szerződésben a tisztán akarati feltétel a bérlőre ruházta azt az önkényes hatalmat, hogy ne teljesítse a bérleti díj fizetésére vonatkozó kötelezettségét, mivel a szerződéses kikötés szövegéből nem derül ki semmilyen más, a bérlő akaratán kívüli objektív elem, amelyet értékelni lehetne: a bérbeadó teljes mértekben a bérlő akaratától függ.³⁵

34 *Suceavai Ítéltábla, 2014/7072. döntés, in VERESS: Condiția... i. m., 54–62.*

35 Legfelső Semmitő- és Ítélszék, II. polgári jogi kollégium, 2012/3138. döntés. Ezzel szemben még a szovjet típusú diktatúra és az állami lakásalap korában azt állapította meg a felső bíróság, hogy a bérlő kötelezettségvállalása, hogy akkor költözzön ki a lakásból, ha egy másik megfelelő lakhatási lehetőség áll rendelkezésre, érvényes. Nem rendelkezik a tisztán akarati feltétel jellegével, mivel teljesítése nem a kötelezettséget vállaló személy kizárólagos akaratától függ, hanem egy jövőbeli és bizonytalan eseménytől is, azaz a megfelelő lakás kijelölésétől. Lásd a Legfelső Törvényszék polgári kollégiumának 1960/963. döntését.

Semmis az ajándékozási szerződés, amely lehetővé teszi, hogy az ajándékozó saját döntése alapján azt visszavonja (Rptk. 1015. cikk). Például ha olyan feltételt tartalmaz, amelynek teljesülése kizárólag az ajándékozó akaratától függ; az ajándékozottat az ajándékozó jövőbeli adósságainak kifizetésére kötelezi, amennyiben nem határoznak meg a felek az ajándékozási szerződésben legfelső határt; az ajándékozó számára elismerik a szerződés egyoldalú felbontásának a jogát; megteremtik az ajándékozó számára azt a lehetőséget, hogy rendelkezzen az ajándékba adott dolog felett (a záradék akkor is semmis, ha úgy szól, hogy csak akkor áll fenn ez a rendelkezési jog, ha az ajándékozott nem foganatosított végintézkedést a dolog vonatkozásában; ha a rendelkezési jog csak az ajándékozott dolgok egy részére vonatkozik, akkor a semmisség is részleges lesz, és az ajándékozási szerződésnek az a része, amelyre nem alapítottak ilyen rendelkezési jogot, érvényes marad).

6.5. Egyszerű akarati feltétel

A kötelezett részéről tisztán akarati feltétellel szemben az egyszerű akarati feltétel (*conditio potestativa simpli*) érvényes. Ebben az esetben valójában a vegyes feltétel altípusáról van szó: a felek akarata mellett egy másik, a fél akaratától független tényező is szükséges a feltétel teljesüléséhez. Például: a fiamnak ajándékozok 100 000 lejt, ha megházasodik (viszont, szemben a vegyes feltétellel, az egyszerű akarati feltétel esetén nincs meghatározva az a harmadik személy, akinek az akarata releváns lehet a feltétel bekövetkezte szempontjából: vagyis nem *Secundusszal*, hanem bárkivel megházasodhat, hogy a feltétel teljesüljön). Szintén egyszerű akarati feltételt kötnek ki a felek, amikor valamely vagyontárgy megvételét meghatározatlan személy által nyújtott kölcsön jóváhagyásától teszik függővé. A gyakorlatban egyszerű akarati feltételnek minősítették azt is, amikor a kölcsönösszeg visszafizetését meghatározott ingatlan eladásától tették függővé.³⁶

7. A lehetetlen és a tilos feltétel

A lehetetlen feltétel (*conditio impossibilis*) azt jelenti, hogy a jogügylet sorsa olyan jövőendő eseménytől függ, melynek a bekövetkezte nyilvánvaló lehetetlenség.

A feltétel ütközhet a törvénybe (*conditio illicita*) vagy jó erkölcsbe (*conditio imoralis*). Ezt a két esetet a tilos feltétel kategóriájába sorolhatjuk.

Az Rptk. szerint a lehetetlen, illetve a tilos (törvénytelen vagy jó erkölcsbe ütköző) feltétel nem létező (*pro non scripta*) záradéknak számítanak, illetve, ha a feltétel maga a jogügylet célja, akkor az ilyen feltétel kikötése a jogügylet semmisségét váltja ki (Rptk. 1402. cikk).

Következésképpen az Rptk. tiltó szabályának *per a contrario* értelmezése révén juthatunk el a feltétel érvényességi kellékeihez.

36 Nagyvárad Járásbíróság, 2011/5298. polgári ítélet, in VERESS: *Conditio... i. m.*, 82–87. A perben azt is megállapította a bíróság, hogy az ingatlan eladását az alperesek megakadályozták (nem jártak el az ingatlan értékesítésének érdekében), ezért a felfüggesztő feltételt a bíróság bekövetkezettnek tekinti, és kötelezi az alpereseket a kölcsönösszeg visszafizetésére.

Elsősorban a feltételnek lehetségesnek kell lennie, vagyis akár ténybeli (anyagi), akár jogi szempontból, vagyis a feltétel bekövetkezése sejthető, valószínű, potenciális, esélyes, akkor is, ha bizonytalan, hiszen ez a bizonytalanság a feltétel alapvető jellemzője. A jogi lehetetlenséget a feltétel kikötésének pillanatában kell vizsgálni ezért, ha a feltétel később válik lehetségessé, ez nem változtatja meg a feltétel tilos jellegét. Érdekes viszont, hogy a feltétel lehetetlensége elsősorban a felfüggesztő feltétel esetében releváns: ilyen esetben a kötelelem soha nem jöhet létre, ennek esélye sincs, és ezt a helyzetet kívánta a jogalkotó szankcionálni. Abban az esetben viszont, ha a bontó feltétel lehetetlen, a helyzet megfordul: a kötelelem gyakorlatilag létezik, kifejti a joghatásait, egyszerű, feltétel nélküli kötelelemként viselkedik. A feltétel lehetetlensége ilyen esetben csak akkor váltja ki a jogügylet semmisségét, amennyiben a feltétel maga képezte a jogügylet célját. Ha a feltétel a kikötése pillanatában lehetséges, és utólag válik lehetetlenné, akkor felfüggesztő feltétel esetében a szerződés maga lehetetlenül (és nem a nem létező záradék szankciója érvényesül). Bontó feltétel esetében viszont a feltétel bekövetkeztének utólagos lehetetlenné válása a jogügylet feltétel nélkülivé válását, konszolidálását vonja maga után.

Másodsorban a feltételnek törvényesnek és erkölcsösnek kell lennie. A törvényesség és az erkölcsösség a felek szándékát, magatartását jellemzi, egyébként törvénytelen vagy jó erkölcsbe ütköző külső esemény, amelyhez a feleknek nincs köze, álláspontom szerint kiköthető feltételként. Jó erkölcsbe ütközik például a végrendeletbe foglalt azon kikötés, amelyben a végrendeleti örökös nevezése azzal a feltétellel történik, hogy nem támadja meg a végrendelet egyéb (jogellenes) rendelkezéseit.

A lehetetlen, törvénybe vagy jó erkölcsbe ütköző feltétel szankcionálására az Rptk. két alternatív szankciót ír elő: amennyiben a feltétel a jogügylet célja, akkor a szankció a semmisség, egyébként a feltétel kikötése „csupán” nem létező záradéknak minősül, azaz a jogügyletből ez a kikötés a törvény erejénél fogva „eltűnik”, a jogügylet feltétel nélküli, egyszerű jogügyletként fogja a joghatásait kifejteni. Hogy a feltétel a jogügylet célja-e, azt a konkrét ügyleti tartalom és a felek ügyleti akarátának elemzése alapján lehet meghatározni. Egyértelmű, hogy a jogügylet „célja” maga a feltétel, amikor bűncselekmény elkövetéséért vállal díjfizetést az egyik fél: ha akkor (annak a feltételével) fizet a másik félnek, amennyiben a másik fél adott bűncselekményt elkövet. Ilyen esetben a jogügylet semmis.

8. Összegzés

A fenti tipológiával a román jogalkotó a feltételre vonatkozóan teljes körű szabályozást kívánt megalkotni.

A román és a magyar szabályozást összehasonlítva rögtön szembeötlök, hogy a román szabályozás sokkal részletesebb, cizelláltabb: tizenkét cikk foglalkozik a feltétellel, szemben a magyar szabályozásban található két és fél paragrafussal. Nyilván ez nem minőségi eltérést, hanem koncepcionális jelöl: a román jog alacsonyabb absztrakciós szinten építkezik, a bírácoknak vagy még általánosabban, a polgári jogi jogviszonyok alanyainak szánt vezető elvek sokaságát rögzíti. Ezzel szemben a magyar jog sokkal inkább

az akaratszabadságnak, a diszpozitivitásnak kíván teret engedni, és csak a legszükségesebb minimumon, maximális tömörségi szinten tartja a feltétel szabályozását. Ez a megoldás is teljesen működőképes, amennyiben a tisztázó bírósági gyakorlat a lényegi, gyakorlati jelentőségű kérdésekben állást foglal. Az így felépülő rendszer egyszerre stabil és rugalmas.

VERESS CSONGOR BALÁZS

Jogviselés: a jog mint háborús fegyver

Lawfare: Law as a Weapon of War

Abstract: The author of this study carries out a legal-semantic examination of the concept of warfare by law (*lawfare*). The abuse of the norms of international law for military and strategic purposes, as well as the transformation of international law to achieve military aims, are well-known phenomena. However, many different manifestations of this concept of abuse of rights can be imagined, which the author describes. In this way, in addition to the meaning propagated in the United States due to the work of Charles J. Dunlap, which sees a danger in the observance of international law, the view that sees the norms of international law as a means of achieving strategic goals by the stronger party is also presented. When explaining the individual meanings, the author highlights their negative interpretations (being capable of destroying the rule of law) and also positive-constructive interpretations in the various cited works. Finally, the author describes the initial moments of the Russian-Ukrainian conflict that characterize lawfare. In the conclusions of the study, the risk of using law as a weapon of war during current and future conflicts is highlighted.

Keywords: warfare, international law, law of war and peace, lawfare, conflict

Összefoglaló: Jelen tanulmány szerzője a jog általi hadviselés fogalmának jogi-szemantikai vizsgálatát valósítja meg. A nemzetközi jog normáival katonai, stratégiai célból történő visszaélés, valamint a nemzetközi jog katonai célok elérésére alakítása ismert jelenségek. A joggal való visszaélés e fogalmának azonban számos különböző megnyilvánulása képzelhető el, amelyeket a szerző ismertet. Így bemutatásra kerül az Egyesült Államokban Charles J. Dunlap munkássága folytán elterjedt, a nemzetközi jog betartásában veszélyt látó értelmezésmód mellett a nemzetközi jog normáiban az erősebb fél általi stratégiai célok elérésének egyik eszközét látó szemlélet is. Az egyes értelemtartalmak ismertetésekor a szerző kiemeli azok negatív (a jog uralmát lerombolni alkalmas) vagy pozitív-konstruktív értelmezéseit a különböző idézett művekben. Végül a szerző ismerteti az orosz-ukrán konfliktus a jogi hadviselést jellemző kezdeti mozzanatait. A tanulmány következtetéseiben kiemelésre kerül a jog mint hadviselési eszköz a jelenleg folyó és a jövőbeni konfliktusok során történő bevetésének kockázata.

Kulcsszavak: hadviselés, nemzetközi jog, a háború és béke joga, jogi hadviselés, konfliktus

Mottó: „*Lawfare substitutes war, and harm is made with words, not swords.*”¹

1. Bevezető gondolatok

Az Egyesült Államok egyik stratégiai célkitűzése, hogy megakadályozza Iránt nukleáris fegyverek beszerzésében. Az elmúlt néhány évben az USA Iránnal szemben folytatott stratégiájának két további célja volt: az iráni nukleáris program megállítására és Irán megakadályozására a különféle terrorista vagy radikális szervezetek pénzügyi támogatásában. Mindezen nemzetközi büntetőjogi és nemzetbiztonsági célok érdekében az amerikai Pénzügyminisztériumot (*Department of the Treasury*) használták fel, kis túlzással úgy, ahogyan Al Capone ügyében. Ami megkülönbözteti az Egyesült Államok kormányzatának Irán elleni nyomásgyakorlását a tipikus politikai érdekérvényesítéstől, az, hogy a Pénzügyminisztérium az USA törvényeit hajtotta végre saját területén. Az előnyös amerikai világgazdasági pozíció kihasználásával – amely a dollárnak mint a világ tartalékvalutájának elsőbbségén alapul – a minisztérium képes volt a nemzetközi pénzügyi szektorra jelentős befolyást gyakorolni. A Pénzügyminisztérium választás elé állította a nemzetközi pénzintézeteket: vagy az USA, vagy pedig Irán. Az egyik oldalon a világ legnagyobb gazdasága, a másikon egy harcban álló regionális hatalom. A választás egyértelmű volt. Az USA Irán ellen indított akciójának végeredménye lenyűgöző, 2013-ra Irán korábbi 100 milliárd dolláros keményvaluta-tartalékából 80 milliárd dollárhoz nem fért hozzá, mivel a külföldi pénzintézeteket kötötték az amerikai intézkedések. Az iráni atomprogram megszüntetését célzó fellépés tanulságai számosak, és a jogi hadviselés széles körű jövőbeni alkalmazását vetítik előre.

A fenti példa után célozom tisztázni a tanulmány témáját adó fogalmat, majd bemutatni a kifejezés használata körüli visszásságokat, amelyek abból adódnak, hogy helytelen értelemmel terjedt el az angolszász sajtóban. Több szakértő példáján keresztül tervezem bemutatni a fogalom értelmezési lehetőségeit és a szaknyelv szerinti helyes használatát. Írásomban a *lawfare*, „jogviselés” és „jogi hadviselés” kifejezéseket szinonimaként használom.

2. A *lawfare* fogalma

A *lawfare* egy vegyülékszó: a *law* és a *warfare*, vagyis a jog és a hadviselés szavak összevonásából keletkezett, magyarul „jogviselés”. A hibrid hadviselés egyik hatásos eszköze, amely a (nemzetközi) jog rosszhiszemű alkalmazása az ellenségnek kárt okozás céljából. A támadó fél közvetlenül, jogi eszközökkel, vagy közvetett módon, propaganda

1 John CARLSON, Neville YEOMANS: *Whither Goeth the Law: Humanity or Barbarity = The Way Out: Radical alternatives in Australia*, szerk. Margareth SMITH, David CROSSLEY, Lansdowne Press, Melbourne, 1975.

segítségével egyaránt felléphet, a közvéleményt hangolva a kiválasztott célpont ellen. Az iráni példából láthattuk a jogi hadviselés hatásait, miszerint egy jól koordinált és szisztematikus módon lefolytatott jogviselési offenzíva valószínűleg emberéleteket menthet meg, a hagyományos hadviseléssel járó hatalmas költségek elkerülésével. Jelentős katonai célokat is elérhet, kiegészítve vagy akár teljesen helyettesítve a klasszikus értelemben vett hadviselést.²

Miként lehetséges ez? Érdemes eljátszani a gondolattal, hogy szemben az egyénekkel, az államoknak mint a nemzetközi közjog alanyainak, nincsenek külsőleg szavatolható „veleszületett” jogai; létezésükért – terület, lakosság, főhatalom – folyamatosan meg kell küzdeniük. Ezt a küzdelmet a nemzetközi jog a második világháború óta korlátozni próbálja, kivéve az erőszak tilalma alóli felmentés két ismert esetét: az önvédelmet és a humanitárius beavatkozást. Más megközelítési móddal találkozunk az angolszász szakirodalomban, ahol a jogot biztonságpolitikai szemszögből vizsgálják. (Jelen tanulmányomban én is az utóbbira teszek kísérletet.) Ott a *lawfare* jelentéstartalma a nemzeti és nemzetközi jogrendszer és intézmények felhasználása az ellenfél megkárosítására vagy delegitimálására, vagyis egyének, szervezetek vagy államok abban való megakadályozására, hogy jogaikkal máskülönben törvényes módon éljenek.

3. A *lawfare* a modern hadviselés eszköztárában

A bevezetőben megemlítettem a hibrid hadviselés fogalmát, amely magyarázatra szorul. A hibrid hadviselés egyes elemei már korábban is jelen voltak a háborús konfliktusokban, de mai megjelenési formájában mégis alapvetően újszerű stratégiai kihívás. Ez a hadviselési modell a XXI. század hadviselés-elméletének legújabb terméke, amely azért jelent meg, mert a nukleáris tömegpusztító eszközök annyira elterjedté váltak, és megsemmisítő erejük oly mértékben növekedett, hogy alkalmazásuk (előidézése) irracionális lenne. Ilyen körülmények között felértékelődik az indirekt hadviselés a stratégiai tervezésben. A győzelem érdekében új módszerek kerülnek bevezetésre, amelyek lényege, hogy a műveletek nehezen felfedhetők és beazonosíthatók, a közvetlen katonai beavatkozás pillanatáig tagadhatók legyenek; a támadó fél még azelőtt képes legyen megtörni a megtámadott fél ellenállási képességét, mielőtt utóbbi a katonai erő nyílt alkalmazásának időpontjában észlelné a konfliktus kitörését.³ Ennek a stratégiai modellnek az újdonsága, hogy a katonai műveletek korlátozott alkalmazásával, és döntően a nem katonai erőforrások és módszerek együttesével kívánja elérni a geopolitikai céljait. A hibrid hadviselés eszköztárszerében megszűnik a fegyveres erők dominanciája, és helyettük olyan „puha erők” használata érvényesül, mint a politikai, gazdasági és jogi eszközök, de ezek is hasonló következményekkel járnak, így részben azonosak egy fegyverekkel vívott háború következményeivel. Amit a nyugati elemzők hibrid hadviselésnek neveznek meg, azt az orosz szakirodalom *stratégiai elrettentésként* definiálja.

2 Orde F. KITTRIE: *Lawfare: Law as a Weapon of War*, Oxford University Press, Oxford, 2016, 113–114.

3 SIMICSKÓ István: *A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai*, Hadtudomány, 2017/3–4, 9.

A doktrínát Geraszimov tábornoknak, az orosz vezérkar főnökének nevéhez kötik, aki szerint (a szerző kiemelésével):

„[...] a stratégiai elrettentés katonai és nem katonai eszközök (politikai, diplomáciai, jogi, gazdasági, ideológiai, tudományos-technikai) koordinált rendszere, amelynek célja egy Oroszország elleni olyan katonai akciótól való elrettentés, amely stratégiai károkat okozna”.⁴

Láthatjuk, hogy mind a nyugati, mind a keleti szakemberek eszközként tekintenek a jogra mint a hibrid hadviselés „puha” eszközére.

A *lawfare* kifejezés elterjesztését Charles J. Dunlap Jr. nevéhez kötik, aki egy 2001-es esszéjében használta először. Itt az egyedi szókapcsolást úgy definiálja, mint a *jog háborús fegyverként* való használatát. Később kibővítette a definíciót, és kifejtette, hogy a *jogviselés a hadijog megsértésének valós, vélt vagy akár megrendezett eseményeinek kihasználása, amelyet egy felsőbbrendű katonai hatalommal való szembezállás nem hagyományos eszközöként* alkalmaznak. Dunlap úgy írja le a jogi hadviselést, mint a hadviselés olyan módszerét, amelyben a jogot a katonai cél megvalósításának eszközeként használják. Ebben az értelemben a jogi hadviselés a katonai konfliktus humánusabb helyettesítője lehet. Dunlap ezredes a *lawfare*-t összességében a jogállamiság és az általa képviselt humanitárius értékek cinikus manipulációjának minősíti.⁵

A *lawfare* kifejezés ellentmondásos és sokféleképpen értelmezhető múlttal rendelkezik. Az 1950-es években már használták az Egyesült Államokban, de akkoriban a nemzetbiztonságtól teljesen független kontextusokban, mint a *law* és *fare* szavak összetételét, vagyis a jog és az útiköltség értelmű szavakból keletkezett összetételt, tehát egy jogászoknak visszatérítendő összegre vonatkozó kifejezésként.⁶ Napjainkban a *lawfare* használata már nagyon is a nemzetbiztonságra vonatkozik. Ebben a kontextusban először a *Korlátlan hadviselés* című katonai stratégiai témájú könyvben jelent meg, amelyet 1999-ben a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg két tisztje adott közre. Ők a kifejezést abban az értelemben használták, mint a nemzetközi jogi intézmények valamely hatalom általi kiaknázása a nemzetstratégiai célok elérése érdekében.⁷ Csak ezek után, 2001-ben vált közzismertté a kifejezés Charles Dunlap nagy hatású tanulmányának köszönhetően. Ő volt az, aki igazán nemzetbiztonsági jelentést adott a vegyülékszónak. Az inspirációt az 1999-es koszovói hadjárat képezte, amikor a háború jogszerűségéről szóló jogi tartalmú viták kiemelt szerepet kaptak. Ekkor gondolkodott el azon, hogy a jogviselés tisztességtelenné teszi-e a háborút? A jogi hadviselést úgy definiálta, mint a *jognak a háború fegyvereként való használatát*, amely a 21. századi hadviselés legújabb jellemzője. Nézete szerint az USA viszonylag gyenge ellenfelei a jogi elveket tisztességtelenül

4 SIMICSKÓ: *i. m.*, 7.

5 Charles J. DUNLAP JR.: *Lawfare Amid Warfare*, The Washington Times, 2007, <https://www.washingtontimes.com/news/2007/aug/03/lawfare-amid-warfare/> (letöltés ideje: 2022. 10. 01.).

6 Benjamin WITTES: *About Lawfare: A Brief History of the Term and the Site*, 2010, <https://www.lawfareblog.com/about-lawfare-brief-history-term-and-site> (letöltés ideje: 2022. 10. 08.).

7 BALOG Fatime, FEKETE Csanád, NÉMETH András, NÉMETH József Lajos: *A hibrid hadviselés különös tekintettel a mobil kommunikációra*, Hadmérnök, 2015/4, 131.

használgják, hogy stratégiai bilincsbe verjék az Egyesült Államokat. Számos példát hozott fel arra, hogyan használják ki az amerikai értékeket az Egyesült Államok ellenségei az amerikai nemzetbiztonsági érdekekkel szemben. Olvasóit óva intette a túlreagálástól, és ragaszkodásra szólította fel őket a fegyveres konfliktusok jogi korlátaihoz, azonban igazolhatónak tartotta, hogy a jog uralmát (a magyarul „jogállamiság”-ként fordított *rule of law*-t) egyes entitások a hadviselés egy újabb eszközévé akarják átformálni a humanitárius értékek és maga a jog kárára. További írásaiban, hogy cáfolja a munkája félreértelmezéseit, kibővítette a definícióját, miszerint a jogviselés a jog hagyományos katonai eszközök helyettesítésére szolgáló – vagy azzal visszaélő – stratégia egy operatív cél elérése érdekében.⁸

Szükséges észlelnünk a két definíció közötti különbséget, vagyis a „*jog mint háborús fegyver*”, illetve a „*jog a hagyományos katonai eszközök helyettesítésére szolgáló stratégiája, egy operatív cél elérésének érdekében*” állítások között. Az első rendelkezik a jogra néző negatív konnotációval, egyesek ezt félreérthetik, mint a joggal való visszaélést, annak eltorzítását. Ezért szerencsésebb a kibővített definícióban szereplő tágabb, értéksemiterő verzió alkalmazása. Egyes amerikai szakértők úgy vélik, a *lawfare* az USA ellenségeinek eszköze, amellyel a kormányzati politikákat lehet jogi úton megtámadni, ezért a nemzetközi és a belső jog jelentősebb korlátozását szeretnék elérni fegyveres konfliktusok során. Véleményem szerint ez egy helytelen megközelítése a jelenségeket takaró kifejezésnek, mivel jelentéstartalma nem csupán negatív.

Mark Martins a „*jog mint háborús fegyver*” definíciójára három különböző, de egymást átfedő értelmezést írt le.⁹ Az első értelemben a *jogviselés igazságtalan* („*Lawfare as Unfair*”), vagyis a *lawfare* az alattomoság modern formája, becstelen módon azt használja ki, hogy az ellenség betartja a törvényt, a másik fél pedig nem, így ezzel visszaél. Ez a gyengébb fél stratégiája. A második értelemben („*Lawfare as 'War'-fare*”) a *jogviselés a háború egy metaforája*, mivel a résztvevői nem harcolnak fizikailag. Ezen a csatatéren az eszmék és a vélemények harcolnak, és nem a katonák meg a rakéták. A harmadik értelmezés („*Lawfare as Counterinsurgency*”) a legkézzelfoghatóbb. Eszerint a jogviselés a felkelés legyőzésére irányuló átfogó művelet egyik legfontosabb eszközét jelöli. Egy legitim és hatalommal bíró jogrendszer kiépítése bármely országban a lakosság védelmét szolgálja, mivel elbizonytalanítja azokat az elemeket, akik a jog adta lehetőségekkel szeretnének felkelést szítani. Ebben a formában a jogviselés pozitív értelmet nyer, az erősek stratégiája, és minden tekintetben ellentéte a kifejezés első, negatív konnotációjának. A kapcsolódó kifejezések közé tartozik a jogállamiság, az átláthatóság, a korrupcióellenesség, a legitimitás és a (jó) kormányzás. Fontos kiemelni, hogy ez a három értelmezés nem vegytisztán jelenik meg, hanem részben fedi egymást. Az első jelentéstartalom küszködik azzal, hogy világosan meghatározza, mi tisztességes a háború poklában, és erősen hangsúlyozza a különbséget egyfelől az alattomoság és az árulás, másfelől a törvényes csel és harci módszerek között. A második jelentés arra törekszik, hogy a tiszta gondolkodást és a józan nemzetbiztonsági politikát észszerű viták révén előmozdítsa, ami önmagában is méltó cél. A csak szavakból álló háború azonban sebezhető mind a

8 WITTES: *i. m.*

9 MARK MARTINS: *Reflections on "Lawfare" and Related Terms*, 2010, <https://www.lawfareblog.com/reflections-lawfare-and-related-terms> (letöltés ideje: 2022. 10. 08.).

túlzott távolságtartás, mind a propaganda szempontjából. Végül, a harmadik jelentésben feszültség érezékelhető, mert azáltal, hogy a jogot a háború szolgálatba állítja, azt kockáztatja, hogy aláassa maga a jog tekintélyét.

A meghatározások e belső feszültségeinek tisztázása amiatt szükséges, mert az Egyesült Államokban a *lawfare* fogalmát a nagyközönség helytelenül használja, ami nagyrészt a Bush-kormányzat idején megjelent véleménycikkeknek és sajtóelemzéseknek köszönhető. Egyes újság- és blogcikkek az Egyesült Államok guantánamói fogolytáboraira vagy a tágabb értelemben vett *terrorizmus elleni háborúra* hivatkozva használták a fogalmat. A *lawfare* kifejezés alkalmazása különösen kedvelt volt a fogvatartottakkal való bánásmódról és a jogi tanácsadáshoz való jogról szóló vitákban. Ennek eredményeként – bár a kifejezést eredetileg szigorúan katonai kontextusban használták – a *lawfare* a hazafiatlan emberi jogi ügyvédek Amerika-ellenes pereskedésének szinonimájaként terjedt el.

A *lawfare* kifejezésnek a kiterjesztése az aszimmetrikus konfliktusok vizsgálatán kívülre szakmai szempontból terméketlen, politikai értelemtartalmak elterjedését eredményezi. A fogalom lényegében apolitikus. Azon definíciók többsége, amelyek nem határozzák meg a jogviselés értelmét, hajlamos a *lawfare* feltételezett eseteire koncentrálni anélkül, hogy azokat egy szélesebb stratégiai vagy elméleti keretben kontextualizálná. Ezért a Dunlap-féle, viszonylag szigorú meghatározás¹⁰ több előnyt is ígér. Először is, és talán ez a legjelentősebb, elkerülhetővé teszi a *lawfare* fogalmának politikai jelszóvá való redukálását a polgári szabadságjogokról folytatott vitákban. Másodszor, nagyobb általánosságú szélesebb és rugalmasabb alkalmazási kört ígér, mint azok a definíciók, amelyek a jogviselést tisztán lázadó stratégiaként értelmezik. Harmadszor, és ez kiemelkedően fontos, Dunlap definíciója, részben a nagyobb rugalmasságának köszönhetően, lehetővé teszi, hogy az állami szereplők saját hatékony jogi stratégiákat fejlesszenek ki. Dunlap felismeri ezt az utolsó előnyt, amikor azt állítja, hogy a jogszerű hadviselés több, mint valami, amit az ellenfelek a jogkövető társadalmak ellen próbálnak felhasználni; ez egy olyan erőforrás, amelyet a demokratikus hadseregek pozitívan használhatnak, és kell is használniuk.¹¹ Más szóval, ahelyett, hogy a modern hadseregek a jogi csatatérről lemondanának, inkább arra kellene törekedniük, hogy feltérképezzék a nemzetközi jog, különösen a fegyveres konfliktusok jogának körvonalait, és ennek megfelelően strukturálják műveleteiket.

Ugyancsak félreértés az angolszász médiában, hogy a jogi jogviselést mint a nemzetközi jogi intézmények, a médiaszervezetek és az emberi jogi NGO-k Amerika-ellenes erők segítőjét értelmezik. E széles körben elterjedt nézet támogatói azzal érvelnek, hogy ahhoz, hogy az Egyesült Államok és szövetségesei sikeresen harcolhassanak a terrorista vagy felkelő szervezetek ellen Irakban, Afganisztánban és máshol, az Egyesült Államoknak szembe kell szállnia a nemzetközi jogi normák befolyásával, és végül vissza kell szorítania azt mind az Egyesült Államokban, mind külföldön.

10 A jog a hagyományos katonai eszközök helyettesítésére szolgáló stratégiája, egy operatív cél elérésének érdekében.

11 Shane BILSBOROUGH: *Counterlawfare in Counterinsurgency*, Small War Journal, 2011, <https://smallwarjournal.com/jrnl/art/counterlawfare-in-counterinsurgency> (letöltés ideje: 2022. 10. 08.).

Valójában a *lawfare* az aszimmetrikus konfliktusban alkalmazott egyik lehetséges stratégia. Amennyiben a jogviselés a jog és a jogrendszerek az ellenség általi támadó felhasználása stratégiai, katonai vagy politikai célok elérése érdekében, úgy az államoknak, válaszul ellenjogviselésre, angolul *counterlawfare* stratégiára van szükségük. A *counterlawfare* nem más, mint védekező intézkedések az ellenséges jogi eszközökkel szembeni sebezhetőség csökkentésére, valamint a jogi eszközök alkalmazásának megfékezésére és hatékonyságának minimalizálására irányuló intézkedések, beleértve, de nem kizárólagosan olyan elemeket, mint: a jogi harctér előkészítése; az ellenség azon képességének tagadása, hogy a jogi eszközöket alkalmazni képes, e képesség megzavarása és csökkentése; az ellenséges jogi eszközökkel kapcsolatos erőfeszítések legitimitásának tagadása.¹²

4. A *lawfare* kezdetei

A *lawfare* kifejezés meghonosítója, Charles J. Dunlap ezredes 2001-ben a fentebb hivatkozott, *Jog és katonai beavatkozások: A humanitárius értékek megőrzése a 21. századi konfliktusokban* című művében olyan kérdésekre keresi a választ, mint az, hogy mennyire teszi tisztességtelenné a háborút a jogi hadviselés? Más szóval, a nemzetközi jog mennyire ássa alá az Egyesült Államok képességét a hatékony katonai beavatkozásra? Vajon az amerikai értékek olyan módon történő kihasználásának eszközévé válik-e, amely valójában növeli a kockázatokat a civilek számára? Röviden, a jog a modern háborúban inkább a probléma részévé válik, ahelyett, hogy a megoldás része lenne? Az esszé elején a szerző röviden megvizsgálja a nemzetközi jog felértékelődését a modern katonai beavatkozásokban. Majd megállapítja, hogy a jogviselés, azaz a jog háborús fegyverként való alkalmazása a 21. századi harcok legújabb jellemzője. A tanulmány ezután felvázolja, hogy a jog és a jogászok hogyan épülnek be a légi harcok tervezésébe és végrehajtásába, pontosabban az Egyesült Államok által végrehajtott légi műveletekbe. A dolgozat áttekintést ad azokról a jogi kérdésekről, amelyek tipikusan felmerülnek a légi hadműveletek során, valamint azokról, amelyek a már kialakult tendenciákból fakadhatnak. A probléma által gerjesztett vita felvázolása után a következőkben részletesen taglalja – egy egyenruhás jogász szemszögéből – a kiválasztott nemzetközi megállapodások operatív hatásait. Dunlap jellemzően amerikai és azon belül is katonai szemmel vizsgálja a jogviselés kérdését. Egyetértőleg idézi egyik kollégája a délszláv háborúról szóló könyvét, amely szerint a modern hadviselésben a jogászok szinte parancsnoki hatalommal rendelkeznek. Szerinte egy új nemzetközi jogrendszer van kialakulóban, amelynek mélységesen antidemokratikus a lényege, és potenciálisan alááshatja az amerikai vezető szerepet a hidegháború utáni globális világban. Állítása szerint az amerikai hadsereg különösen sebezhető az irreális normák miatt – különösen a járulékos veszteségekkel kapcsolatban. Ha a nemzetközi jog irányzatai

12 David FRAKT: *Lawfare and Counterlawfare: The Demonization of the Gitmo Bar and Other Legal Strategies in the War on Terror*, Case Western Reserve Journal of International Law, 2010/43, 355.

kötelező érvényű szabályokká érhetnek, akkor a nemzetközi jog az egyik leghatásosabb fegyverré válhat, amelyet valaha is az Egyesült Államok ellen bevetettek.¹³

Kiemeli, hogy az amerikai katonai gondolkodás tudatában van annak az axiómának, miszerint a technológia lehetővé tette az emberiség felosztását uralkodókra és uraltakra. Valójában az amerikai háborúskodást a magas szintű technológiára való támaszkodás jellemzi. Az USA mindig keresi a módját annak, hogyan helyettesítheti az emberi erőt gépekkel, és ebben nagy sikereket ért el. Ennek köszönhetően csökkenti az áldozatok számát mindkét harcoló oldalon. Véleménye szerint ezeket a folyamatokat hátráltatja a nemzetközi jog. Példának az Ottawai Egyezményt hozza fel, amellyel két, a nemzetközi jogban felmerülő problémát szemléltet:

1. Mit nyerhetünk a tilalmak hatályának kiterjesztésével, amikor minden meglévő tilalmat figyelmen kívül hagynak – és fognak hagyni – azok, akik a leginkább felelősek a megállapodásban orvosolni kívánt problémákért?

2. Milyen nem szándékolt következményei lesznek annak, hogy megpróbáljuk korlátozni a csúcstechnológiás haditechnikai eszközöket egy olyan korban, amikor a gyors technológiai változások olyan felhasználási módokat teremtenek, amelyeket a megállapodás megfogalmazásakor nem láthattak előre és nem számoltak velük?¹⁴

Dunlap szerint ugyancsak helyes, hogy az USA nem csatlakozott a Nemzetközi Büntetőbírósághoz (ICC), mivel az amerikaiak szeretik a fegyveres szolgálatot teljesítő állampolgárokat. Szerinte az ICC-vel kapcsolatban felmerültek aggodalmak, mert az nem felel meg az amerikai hadbíróóság minimumszabályainak, és az üzenete is rossz, mert nem bölcs dolog, ha azt sugallják, hogy azok, akik megvédik a demokráciát, valahogy méltatlanok az általuk megvédett jogokhoz. Csodálja az ICC széles körű támogatását az Egyesült Államokon kívül, ami szerinte azt bizonyítja, hogy a legtöbb országnak nincsen gondja azzal, hogy állampolgáraikat egy nemzetközi bíróságnak rendelik alá.

Hogyan vált a nemzetközi jog ilyen fontossá a katonai beavatkozásokban? Számos meglehetősen eltérő tényező együttesen adta meg neki azt a jelentőséget, amelyet ma élvez. Ezek közül az egyik legfontosabb a nemzetközi közösség, különösen a Nyugat régi vágya, hogy a nemzetközi jog segítségével elkerülhetővé tegye a fegyveres konfliktusokat, vagy ha ez nem sikerül, akkor legalább a lehető leghumánusabbá tegye a hadviselést. A második világháború borzalmas tapasztalatai új lendületet adtak ezen gondolatnak, és ennek eredményeképpen születtek meg az 1949-es genfi egyezmények. Ennek az erőfeszítésnek az egyik fő célja az volt, hogy megkímélje a civileket a háború káros hatásaitól. Dunlap megjegyzi, hogy azóta a fegyveres konfliktusokban elesett civilek és katonák aránya valójában nőtt. De azt is kijelenti, hogy tévedés lenne azt a következtetést levonni, hogy ezekért maguk az egyezmények a hibásak. Kifejti, hogy a nemzetközi humanitárius jog a globalizációból profitált. A globalizáció általánosan felértékelte a nemzetközi jog státuszát, a nemzetközi kereskedelmi ügyletek biztonságának szükségessége miatt. Ennek egyik eredménye, hogy a nemzetközi jog és a nem kormányzati szervezetek vívtak ki erős társadalmi elfogadottságot. Emiatt a nem kormányzati szervezetek álláspontjai

13 Charles J. DUNLAP Jr.: *Law and Military Interventions: Preserving Humanitarian Values in 21st Conflicts*, Humanitarian Challenges in Military Interventions Conference, 2001, https://scholarship.law.duke.edu/faculty_scholarship/3500/ (letöltés ideje: 2022. 10. 10.), 1.

14 *Uo.*, 13.

túl gyakran politikai programnak tűnnek, és sok civil szervezet pacifista és baloldali. A nemzetközi hadijog térnyerését befolyásoló másik tényező az információs forradalom. Ez olyan csúcstechnológiás globális hírszervezeteket hozott létre, amelyek gyorsan szolgáltatnak információkat – többek között a háborúról készült képeket – bárhol a világon. Szerinte emiatt a modern népi demokráciákban még egy korlátozott fegyveres konfliktus is megköveteli, hogy a közvélemény támogatottságával rendelkezzen. E támogatás csökkenhet vagy akár gyorsan megfordulhat, függetlenül attól, hogy a politikai cél mennyire értékes, ha a lakosság úgy értelmezi, hogy a háború maga igazságtalan, az embertelenül vagy igazságtalan módon zajlik. Mindezt pedig könnyen lehet a globális média termékeivel manipulálni. A *lawfare* ebben az értelemben a hadviselés olyan módszerét írja le, amelyben a nemzetközi jogot a katonai cél megvalósításának eszközeként használják. Bár első hallásra azt feltételezhetnénk, hogy a *lawfare* kevesebb szenvedést eredményez a háborúban, az ezredes szerint a gyakorlatban túl gyakran eredményez olyan magatartást, amely veszélyezteti a valóban ártatlanokat. A jogviselésnek számos dimenziója van, de az USA ellenfelei által egyre gyakrabban alkalmazott dimenzió a *jogállamiság* (a jog uralma, *rule of law*) és az általa képviselt *humanitárius értékek* cinikus manipulálása. Úgy értékeli, hogy az amerikaiakat sokkal jobban foglalkoztatja, hogy megtalálják-e és meg tudják-e állítani az erőszak elkövetőit, mint a nemzetközi jog finomságai. Azzal, hogy egyesek kritikával lealacsonyítják azok őszinte erőfeszítéseit, akiknek feladata, hogy fegyveres erőt alkalmazzanak, veszélyeztetik magának a jognak a tiszteletben tartását. Állítása szerint nem sugalmazza, hogy a fegyveres erők hajlandóak törvénytelenül vagy erkölcstelen módon cselekedni, inkább arra utal, hogy általa a katonai vezetők gyakran a közhangulatnak akarhatnak majd megfelelni. Gondoljunk csak a kínai katonai vezetők nyugtalanító nyilatkozatára:

„A háborúnak szabályai vannak, de ezeket a szabályokat a Nyugat állította fel... ha ezeket a szabályokat alkalmazzuk, akkor a gyenge országoknak nincs esélyük... Mi gyenge ország vagyunk, tehát a ti szabályaitok szerint kell harcolnunk? A szabályaitok szerint? Nem.”¹⁵

Charles J. Dunlap gondolatmenete a jog és a háború új évezredbeli viszonyának jövőjét taglaló résszel zárul. Arra kell számítani, hogy a gátlástalan ellenfelek egyre kifinomultabb jogviselési technikákkal fognak támadni a jövőben.

5. Jogviselés a hadviselés közepette

Charles Dunlap hat évvel a fentebb bemutatott műve után a *Washington Times* hasábjain finomított az előző elképzelésein. Akkoriban a hadijog megsértésének valós, vélt vagy akár megrendezett incidensei kihasználására próbált összpontosítani, amelyeket az amerikai katonai hatalommal való szembeszállás nem hagyományos eszközeként alkalmaztak. Hangsúlyozta, hogy nem akarta azt a látszatot kelteni, hogy az Egyesült

15 *Uo.*, 19.

Államok illegális vagy erkölcstelen módon harcol. Hat évvel később egyértelművé vált számára, hogy a jogi hadviselés a modern háború egyik kulcsfontosságú aspektusává vált. Egyes jogi visszaélések sokkal károsabb hatásokat váltottak ki, mint amit fegyveres erővel el lehetett volna érni.

A járulékos veszteségekről a szerző továbbra is úgy nyilatkozott, hogy az ilyen halálesetekről szóló jelentésekkel kapcsolatos kérdésekre válaszolva egy szóvivő nemrégiben ragaszkodott ahhoz, hogy *a NATO nem lőne állásokra, ha tudná, hogy civilek vannak a közelben*. Szerinte ez az állítás jó szándékú erőfeszítést tükröz, hogy elkerüljék a nem harcoló személyek veszteségeit, amelyeket minden becsületes katona mindig el akar kerülni. Úgy tűnik, célja az is, hogy megnyugtassa a lakosságot, amely érthető módon aggódik, ha civileket ölnek meg. Minden ilyen haláleset szörnyű tragédia. Ez a kijelentés azonban nem tükrözi a törvényt, és valójában még több valóban ártatlan embert sodorhat veszélybe. Először is a törvény: bár a nemzetközi jog természetesen tiltja a civilek közvetlen célbavételét, elismeri, hogy a harcosok elleni, egyébként jogszerű támadások során véletlenül veszélybe kerülhetnek. A nemzetközi jog azt követeli meg, hogy a nem harcoló személyeket fenyegető kockázat ne legyen túlzott a várt konkrét és közvetlen katonai előnyhöz képest. Ez a *katonai előny* magában foglalja a terroristák és más ellenséges harcosok megölését, akik mind a baráti erőket, mind a valódi civileket fenyegetik. A jogszabályok nyilvánvalóan nagyon nehéz döntések meghozatalára készítik a parancsnokokat, de megérti, hogy a katonai célok törvényes követése néha előreláthatóan – és elkerülhetetlenül – nem harcoló személyek halálával jár. Fontos, hogy a nemzetközi jognak ezt az alapelvét alaposan megértsük.¹⁶

Továbbá úgy gondolja, hogy nem törvénytelen a polgári áldozatokkal szembeni zéró tolerancia politikáját kialakítani, még akkor sem, ha a törvény ezt nem írja elő. Ha azonban ez megvalósul, az szükségtelen és gyakran kontraproduktív eredményeket hoz majd. Többek között a teljesíthetetlen elvárások érzését kelti, amikor ilyen áldozatokra kerül sor, amelyek – minden erőfeszítés ellenére – háborúban mindig is elő fognak fordulni. Ráadásul egy katonai támadás kizárása, pusztán a területen tartózkodó civilek miatt, ironikus módon még több ártatlan áldozattal járhat a terroristák által elkövetett merényletek folytán. Bár a túlzott polgári veszteségeket mindig el kell kerülni, lehet, hogy humánusabb megközelítés az ellenség elpusztítása, amikor lehetőség adódik rá, még akkor is, ha ez némi polgári veszteséggel is járhat. Szerinte a zéró tolerancia paradigmájának kialakítása az áldozatokkal szemben még más módon is kártékonyan bizonyulhat. Konkrétan arra ösztönzi az ellenséget, hogy pontosan azt tegye, amit mi szeretnénk elkerülni, hogy körülvegye magát ártatlan civilekkel, hogy ezzel gyakorlatilag immunizálja magát a támadás ellen. Ez olyan üzenetet küld és olyan menedéket ad, amelyet az ellenség nem élvezhet. A nemzetközi jog a civilizált társadalmak és az általuk bevetett katonai erők barátja. Ha azonban politikai korlátozások kerülnek bevezetésre, könnyen azoknak a kezére játszhatnak, akik velük visszaélve jogi hadviselést folytathatnak az Egyesült Államok ellen.¹⁷

16 DUNLAP: *Lawfare amid warfare..., i. m.*

17 DUNLAP: *Uo.*

6. A jog mint fegyver

Orde F. Kittrie bemutatja,¹⁸ hogyan lehet a jogot fegyverként használni. Szerinte a jogi hadviselés túlmutat a harctéri taktikák pusztá kiegészítésén. A jogi hadviselés olyan taktikák összessége, amelyek minden háborúban alkalmazhatók: forró vagy hideg, nagy vagy kicsi, bejelentett vagy be nem jelentett, igazságos vagy igazságtalan. Az állami és nem állami szereplők által egyaránt alkalmazott nemzetközi jog egyre inkább felváltja a hagyományosabb, kinetikus (azaz fizikai és vérrel áztatott) háborúkban alkalmazott erőszakot.

A szerző tovább bontja Dunlap azon meghatározását, miszerint a *lawfare* egyszerűen *a jognak a hagyományos katonai eszközök helyettesítésére történő felhasználása egy operatív cél elérése érdekében*. Így két formát különböztet meg: az *instrumentális jogviselést* (*instrumental lawfare*) és a *betartás–befolyás eltérésén alapuló jogviselést* (*compliance–leverage disparity lawfare*).

Az első forma a jogi eszközök eszközként felhasználása hagyományos kinetikus katonai akciókkal azonos hatások elérése érdekében. A jogviselésnek ez a változata a hagyományos háborút vívni képes állami szereplőkre vonatkozik. Ezzel szemben a második forma, a betartás–befolyás eltérésén alapuló jogviselés olyan szereplőket érint, amelyek viszonylag korlátozott katonai kapacitással rendelkeznek, és korlátozott hajlandóságot mutatnak a jogállamiság tiszteletben tartására (pl. a tálibok, a Hamász), valamint egy erősebb ellenféllel (pl. az USA, Izrael) állnak szemben egy konfliktusban. A második formának, vagyis a Dávid és Góliát dinamikájú jogviselésnek a megértése kulcsfontosságú eszköznek bizonyulhat az elkövetkező évtizedek konfliktusainak megértéséhez.¹⁹ A jogviselést használó egyik célja, hogy hasonló hatást érjen el, mint amelyet a katonai akciók is elérni kívánnak, beleértve ebbe a célpont vezetésének befolyásolását. Másik lehetséges cél az ellenfél gyengítése vagy teljes megsemmisítése. A jogviseléshez két összetevőre van szükség, amelyek megegyeznek az *actus reus* és a *mens rea* büntetőjogi fogalmakkal. A nemzetközi szereplő rossz szándéka – úm. bűnös elméje – ugyanolyan fontos Kittrie számára, mint az a tényleges cselekmény, hogy a jogot a háborús politikai célok elérése érdekében használja fel. Ezekkel a kiegészítésekkel a szerző továbbfejleszti Dunlap a jogi hadviselésről alkotott koncepcióját.

7. A hibrid hadviselés más megközelítésből

Egy brazil szerzőhármas a jogviselés új definícióját dolgozta ki, miszerint az: *a jog stratégiai alkalmazása az ellenség delegitimálása, megkárosítása vagy megsemmisítése céljából*.²⁰ Megvizsgálva a fogalmat megjegyzik, hogy azt egy ellentmondás feszíti szét. Levezetésük

18 KITTRIE: *i. m.*

19 *Uo.*

20 Cristiano ZANIN, Valeska MARTINS, Rafael VALIM: *Lawfare: Waging War through Law*, Routledge, London – New York, 2022, 4.

szerint az erő és a törvény nem zárják ki egymást. A jog az erő megszerzése. Itt azonban nem az erő és a jog viszonyáról van szó. A jog feladata az erő alkalmazásának szabályozása és korlátozása, amely a viták békés rendezésének technikáját jelenti. Vagyis a jog a béke szolgálatában álló eszköz. Ezért a jog olyan eszközként való kezelése, amellyel az ember más emberre rákényszerítheti akarátát, nem egyeztethető össze magával a joggal. Más szóval, a jognak a háború eszközeként való felhasználása radikális ellentmondás. Megerősítik tehát a felvetést, hogy a jogviselés a jog teljes megsemmisítését jelenti.²¹ Ilyen módon nem semleges fogalomról van szó, amelyet akár dicséretes, akár elítélendő célokra lehet használni. A *lawfare* az értelmezésükben mindig negatív konnotációval bír, mint olyan jelenség, amely megtagadja a törvényt. Kifejtik, hogy miután körvonalazódik a *lawfare* definíciója, világossá válik, hogy ez nem jogi fogalom, mivel egy adott ügynek a *lawfare* kategóriájába sorolása nem von maga után automatikusan olyan joghatásokat, mint például a bírósági vagy közigazgatási eljárások semmissé nyilvánítása. Valójában egy olyan fogalomról van szó, amely a jogn kívül esik.²²

A *lawfare* fogalom szemantikájának felvázolásakor a szerzők magyarázatot próbálnak adni más kapcsolódó kategóriákkal való viszonyára, amelyek, bár közös vonásokat mutatnak a jelenséggel, nem tévesztendőek össze vele. A *lawfare* kifejezés a politikai közbeszédben egyre banálisabbá válik, ezért még fontosabb, hogy jelentését szigorúan lehatároljuk, és következőképpen megkülönböztessük a szomszédos fogalmaktól. Az első ilyen kategória, amely a jogviselés fogalma mellett gyakran elhangzik: a *rendkívüli állapot*. Azért lehet megtévesztő, mert mind a két kifejezés egy rendellenes állapotot jelöl, de e közös vonás ellenére helytelen lenne a *lawfare*-t e kivételes állapottal egyenlővé tenni. Sőt, a kivételes állapot inkább része a jogi hadviselésnek, mint lehetséges taktika. A jogviseléshez kapcsolódó másik kategória a *jogi aktivizmus*, amelyet sokan a politika eljogiasodásának neveznek. A politikai jellegű jogviselést, amely a korrupció elleni küzdelemre irányul, különösen áthatja a jogi aktivizmus. Ez az egyik kedvelt területe, amelyből a demokratikus dinamika mélyreható torzításai eredeztethetők a politikai szereplők démonizálása révén. A harmadik kategória a *hibrid hadviselés*, amely a szerzők szerint a 2010-es években robbant be a köztudatba az arab tavasznak, majd a Latin-Amerikát is elérő tüntetési hullámoknak köszönhetően. Ezeket a tiltakozásokat eleinte a nemzetközi közösség támogatta, különböző szakemberek és agytrösztök szakértői tették ezt olyan hívószavakkal, mint demokrácia, szabadság és korrupció elleni küzdelem. Közelebbről megvizsgálva az eseményeket azonban meggyőződhetünk arról, hogy ezek nem spontán következtek be, hanem egy olyan háborús modell generálta őket, amelyet a katonai, kommunikációs, jogi és pszichológiai összetevők kombinációja jellemez, pont olyanoké, amelyek a hagyományos harci eszközöket helyettesítik. Az Egyesült Államok világosan látta, hogy a hagyományos beavatkozás helyett szerencsésebb ezekben az esetekben hibrid hadviseléshez folyamodnia. A nem hagyományos hadviselés nem magától alakul ki, hanem egy már létező társadalmi konfliktus folytatása, és ebben a szerepe az, hogy gerjessze a konfliktust, valamint segítse a kormányellenes mozgalmakat a hatóságok megdöntésében. A geopolitikai célok érdekében alkalmazott jogi

21 *Uo.*, 8.

22 *Uo.*, 9.

hadviselés a hibrid hadviselési modell egyik fontos aspektusa, és felhasználja az összes velejáró erőforrást. A jogot háborús fegyverként használják az ellenség megtámadására és olyan eredmények elérésére, amelyek a hagyományos háborús konfrontációban is elérhetők vagy azokhoz vezetnek.

8. Zeusz versus Hadész

A katonai történetírásban könnyű példákat találni olyan konfliktusokra, amelyekben a különböző szereplők politikai céljaik elérésére törekednek, és ezért hagyományos vagy nem hagyományos eszközökhöz nyúlnak, illetve ezek keverékének felhasználásával érik el a kítűzött célt. A hibrid hadviselés egyes nem kinetikus aspektusai a *befolyásolási műveletekkel* közös módszereket alkalmaznak, amelyek célja a félretájékoztatás vagy a világ közvéleményének megváltoztatása. Ezeknek a módszereknek a sikeres alkalmazása hosszú múltra tekint vissza. Ahogyan Szun-Ce mondta: „*Az ellenséget harc nélkül leigázni a legfőbb kiválóság.*” A jogi hadviselés nem kinetikus eszközöket használ az ellenfél stratégiai befolyásolása érdekében. A *lawfare* hagyományosan negatív konnotációval bír, nevezetesen a jognak az ellenfél általi felhasználására utal. Párhuzamba állítható a jó és a rossz örök harcával, amelyet hagyományosan Zeusz és Hadész harca jelképez. A *lawfare*, mint a jog fegyverként való használata, ezt emeli ki: ha a jogállamiság vezető elveinek és alapjainak elferdítésére használják, akkor hadészi, ha a jog elveinek betartására és megerősítésére használják, akkor zeuszi.²³ Akármennyire gátlástalan és rosszindulatú a *lawfare* alkalmazása, nem szabad elriasztania a nemzetközi szereplőket attól, hogy továbbra is a nemzetközi jognak megfelelően járjanak el. Zeusz nem adhatja fel Hadész átmeneti sikerei ellenére sem.

9. Az orosz példa

Oroszország próbálkozása hegemon ambícióinak kiterjesztésére Ukrajnára és más közeli országokra, amelyeket Moszkva a saját befolyási övezetének tekint, komoly kihívások elé állították a régió biztonságát és a nemzetközi rendet is. Oroszország is úgy tekint a hibrid hadviselésre, mint katonai, politikai, információs, jogi, technikai és gazdasági elemekkel rendelkező háborús tevékenységre. Ezért érdemes megvizsgálnunk a mai háborús helyzet előzményének tekinthető 2014-es eseményeket a jogviselés szemszögéből.

Az Oroszország által Ukrajnában gerjesztett konfliktus esetében a jogi hadviselés fontos szerepet játszott. A probléma vizsgálatát nehezítette, hogy nem teljesen volt világos minden mozzanat esetén, hogy az a nemzetközi fegyveres konfliktus, a pusztító konfliktus, esetleg civil zavargások kategóriájába sorolandó. Ez a nem egyértelmű helyzet

23 Sascha DOV BACHMANN, Andres B. MUNOZ MOSQUERA: *Lawfare in Hybrid Wars: The 21st Century Warfare*, Journal of International Humanitarian Legal Studies, 2006/7, 73.

zavart okozott az alkalmazandó jog forrását illetően, valamint az ebből következő, a jogi felelősség azonosítására és az elszámoltathatóság követelésére vonatkozóan. Ebből kifolyólag a következőkkel lehet érvelni a nemzetközi jog által szabályozott konfliktusokban. *Jus ad bellum*, ahol Oroszország tagadta, hogy aktív szereplője lenne a konfliktusnak, tehát a jogot megkerülte és visszaélt vele. Ezzel kapcsolatban elmondható, hogy a hibrid hadviselés nemcsak a nemzetközi béke és biztonság számára jelentett kihívást (amit a történelem utóbb igazolt), hanem a hatályos jogi kereteket is aláásta, azáltal, hogy megkérdőjelezte a nemzetközi közjogi játékszabályokat.

Az 1994-es *Budapesti Memorandum* esete jól illusztrálja a jogi hadviselést. Ezt Ukrajna, az Egyesült Államok, Oroszország és az Egyesült Királyság írta alá, és a felek megállapodtak abban, hogy tiszteletben tartják Ukrajna függetlenségét, szuverenitását, valamint a meglévő határait, és tartózkodnak az Ukrajna területi integritását vagy politikai függetlenségét érintő fenyegetéstől, illetve erőszak alkalmazásától. Mindezek ellenére Oroszország 2014-ben annektálta a Krím félszigetet és zavart keltett Kelet-Ukrajnában, majd 2022-ben katonai inváziót indított Ukrajna ellen. Az orosz Külügyminisztérium 2015 márciusában azzal érvelt, hogy

„A memorandumban vállaltuk azt is, hogy tartózkodunk Ukrajna területi integritása vagy politikai függetlensége elleni erőszaktól. És ezt a rendelkezést teljes mértékben betartottuk. Egyetlen lövést sem adtak le a területére [...]. Ukrajna területi integritásának elvesztése bonyolult belső folyamatok eredménye, így nem sérti Oroszországnak a Budapesti Memorandumban tett vállalásait.”²⁴

Ez a kijelentés szándékos félretájékoztatás volt a meglévő szerződések hatályát illetően, azért állít kötelezettségeket, hogy összezavarja a nyugati közvéleményt. A jogviselés ilyen rosszindulatú felhasználása, amely tagadja a nemzetközi jog érvényességét és a *pacta sunt servanda* elvét semmissé teszi, a nemzetközi joggal való visszaélés tipikus esete.

A nemzetközi jogi *abúzus* fogalma azokra az esetekre vonatkozik, amikor államok vagy nemzetközi szervezetek, amelyek a nemzetközi jog alanyai, és amelyek egy nemzetközi megállapodás részes felei, az adott körülményektől függően értelmezik és alkalmazzák annak rendelkezéseit, annak érdekében, hogy az eltérésből előnyt kovácsoljanak. Ebben az esetben a megállapodást nem alkalmazó fél arra hivatkozhat, hogy a másik fél gyakorolja visszaélészerűen a megállapodásban szereplő rendelkezéseket. Putyin elnök további nyilatkozata, miszerint Oroszország a nemzetközi jog értelmében avatkozott be, hogy a külhoni orosz ajkúakat megvédje, megmutatja, hogyan használja Oroszország következetesen a jogi hadviselést céljainak eléréseért. Ez a két bemutatott példa jól szemlélteti, hogyan él vissza Oroszország a nemzetközi joggal, és hogyan használja a jogot mint fegyvert. *„Amíg Oroszország nem ellenőrzi a teljes nemzetközi jogrendszert, tehát nem képes teljes mértékben megváltoztatni azt de jure, addig határozottan megpróbálja, de facto erodálni annak alapelveit.”²⁵*

24 Sascha DOV BACHMANN, Andres B. Munoz MOSQUERA: *Lawfare and Hybrid Warfare – How Russia is Using the Law as a Weapon*, Amicus Curiae, 2015/102, 27.

25 *Uo.*, 28.

10. Összegzés

Láthatjuk, hogy hiába új a kifejezés, a jogviselés jelensége egyáltalán nem az. A jogalkalmazás helyett a jognak ártó szándékú felhasználásával a hadat viselő felek gyakran élnek. A klasszikus tüzere és manőverekre épülő hagyományos hadviselés kiegészítéseként, a nemzetközi jogot egy nemzetközi térben mozgó fél saját javára is felhasználhatja. Lehet erre példa a hadijog megsértésének valós, vélt vagy akár megrendezett eseteinek felhasználása bármelyik aktuális fegyveres konfliktusban. A nemzetközi jog ártó szándékú felhasználása gyakori az olyan konfliktusokban, ahol az egyik fél kevésbé van kitéve a nemzetközi jogi szankciók hatásainak, és jellemzően ő is fogja fegyverként használni azt. Ez a fél úgy használja a *lawfare* nyújtotta lehetőségeket pozíciói erősítése érdekében, hogy valós vagy fiktív hadijogot sértő eseményekkel igyekszik az erősebb fél vezetőit és katonáit büntetőeljárásokba keverni. Ez a nemzetközi közjognak való eltérő megfeleléség (*compliance-leverage disparity lawfare*) fegyvere. Ez egy információs fegyver is, mert a mai világban sok esemény kap nagy sajtónyilvánosságot, tehát a célpont nem csupán a tárgyalóteremben, de a közvélemény előtt is nehéz helyzetbe kerül.

Léteznek olyan vélemények, miszerint a *jogi hadviselés* vagy *jogi műveletek* lényegében a titkosszolgálatok különleges műveletei, ezért a nemzetközi kapcsolatok és a nemzetközi biztonság szakértőinek kellene vizsgálniuk ezeket, nem pedig a nemzetközi jogászoknak.²⁶

Véleményem szerint, a háborúk tulajdonságainak változásait figyelembe véve, a jogi dimenzió nagyon fontos szerepet játszik napjaink nemzetközi fegyveres konfliktusaiban. A jogi hadviselést a nemzetközi jog helyzetéből kiindulva kell megvizsgálni. A *lawfare* olyan jogalkalmazás, amelynek célja az ellenfél cselekedeteinek delegitimálása vagy a saját cselekedeteinek legitimálása, vagyis az ellenfél idejének és erőforrásainak lekötése, valamint előnyök elérése a katonai és a társadalmi kapcsolatok területén. „A *lawfare*: a jog politizálása háború idején.”²⁷

Láthatjuk, hogy a jogviselés fogalmát nem egyformán definiálják a szakirodalomban, van, aki a hibrid hadviselés egy elemeként tekint rá, mások a hibrid hadviselésen kívüli jelenségként. Az mindenképpen megállapítható, hogy a jogi hadviselés nem illeszkedik pontosan a *jus ad bellum* (a háborúhoz való jog) és a *jus in bello* (a fegyveres konfliktusban részt vevő felek magatartása) által felvázolt kategorizálásba, de felhasználhatja ezeket a céljai elérése érdekében. A *lawfare* olyan stratégia, amely a jogot a hagyományos katonai eszközök helyettesítésére használja, vagy visszaél a joggal egy operatív cél elérése érdekében.

Tanulmányom fő következtetése az, hogy a hibrid hadviselés összetettsége nemcsak új biztonsági, hanem jogi kihívásokat is teremt azon ellenfelek számára, akik jóhiszeműen és a jogállamiság elvei alapján létrehozott és általuk szabályozott, közösen elfogadott keretek között betartják a nemzetközi jogot. A *lawfare* kifejezés elterjesztője,

26 Zakhar TROPIN: *Lawfare as Part of Hybrid Wars: The Experience of Ukraine in Conflict with Russian Federation*, Security and Defence Quarterly, 2021/1, 16.

27 Marouf HASIAN JR.: *Drone Warfare and Lawfare in a Post-Heroic Age*, The University of Alabama Press, Tuscaloosa, 2016, 9.

Dunlap ezredes szerint a jogi hadviselés előnyösebb, mint a háború véres, drága és pusztító formái, amelyek a 20. században feldúlták a világot. A jog fegyver lehet, illetve ebben az értelemben jó vagy rossz célok elérésére is felhasználható.

Irodalomjegyzék

1. Sascha DOV BACHMANN, Andres B. Munoz MOSQUERA: *Lawfare and Hybrid Warfare – How Russia Is Using the Law as a Weapon*, Amicus Curiae, 2015/102.
2. Sascha DOV BACHMANN, Andres B. Munoz MOSQUERA: *Hybrid Warfare as Lawfare: Towards a Comprehensive Legal Approach = A Civil-Military Response to Hybrid Threats*, szerk. Eugenio CUSUMANO, Marian CORBE, Palgrave Macmillan, Cham, 2017.
3. Sascha DOV BACHMANN, Andres B. Munoz MOSQUERA: *Lawfare in Hybrid Wars: The 21st Century Warfare*, Journal of International Humanitarian Legal Studies, 2006/7.
4. BALOG Fatime, FEKETE Csanád, NÉMETH András, NÉMETH József Lajos: *A hibrid hadviselés különös tekintettel a mobil kommunikációra*, Hadmérnök, 2015/4.
5. Shane BILSBOROUGH: *Counterlawfare in Counterinsurgency*, 2011, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/counterlawfare-in-counterinsurgency> (letöltés ideje: 2022. 10. 08.)
6. John CARLSON, Neville YEOMANS: *Whither Goeth the Law: Humanity or Barbarity = The Way Out: Radical Alternatives in Australia*, szerk. Margareth SMITH, David CROSSLEY, Lansdowne Press, Melbourne, 1975.
7. Charles J. DUNLAP Jr.: *Law and Military Interventions: Preserving Humanitarian Values in 21st Conflicts*, Humanitarian Challenges in Military Interventions Conference, 2001, https://scholarship.law.duke.edu/faculty_scholarship/3500/ (letöltés ideje: 2022. 10. 10.)
8. Charles J. DUNLAP Jr.: *Lawfare Amid Warfare*, The Washington Times, 2007, <https://www.washingtontimes.com/news/2007/aug/03/lawfare-amid-warfare/> (letöltés ideje: 2022. 10. 01.)
9. David FRAKT: *Lawfare and Counterlawfare: The Demonization of the Gitmo Bar and Other Legal Strategies in the War on Terror*, Case Western Reserve Journal of International Law, 2010/43.
10. Marouf HASIAN JR.: *Drone Warfare and Lawfare in a Post-Heroic Age*, The University of Alabama Press, Tuscaloosa, 2016.
11. Orde F. KITTRIE: *Lawfare: Law as a Weapon of War*, Oxford University Press, Oxford, 2016.
12. Mark MARTINS: *Reflections on “Lawfare” and Related Terms*, 2010, <https://www.lawfareblog.com/reflections-lawfare-and-related-terms> (letöltés ideje: 2022. 10. 08.)
13. Ryder McKEOWN: *The Power and Perils of International Law: A Review Essay on Lawfare, Constructivism and International Law Power*, International Politics Reviews, 2017/5.
14. PETRUSKA Ferenc: *Közel-keleti zsidó–keresztény közösségek és a lawfare jelensége*, <https://www.ludovika.hu/blogok/vallas-es-tarsadalom-blog/2022/02/09/koznel-keleti-zsido-kereszteny-kozossegek-es-a-lawfare-jelensege/> (letöltés ideje: 2022. 10. 05.)
15. YAVOR RAYCHEV: *Lawfare as a Form of Hybrid War: The Case of Bulgaria; An Empirical View*, Studia Politica: Romanian Political Science Review, 2020/2.
16. SIMICSKÓ István: *A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai*, Hadtudomány, 2017/3–4.
17. Zakhar TROPIN: *Lawfare as Part of Hybrid Wars: The Experience of Ukraine in Conflict with Russian Federation*, Security and Defence Quarterly, 2021/1.

18. Mark VOYGER: *Russia's Weaponization of International and Domestic Law*, <https://perconcordiam.com/waging-lawfare/> (letöltés ideje: 2022. 10. 10.)
19. Benjamin WITTES: *About Lawfare: A Brief History of the Term and the Site*, 2010. <https://www.lawfareblog.com/about-lawfare-brief-history-term-and-site> (letöltés ideje: 2022. 10. 08.)
20. Cristiano ZANIN, Valeska MARTINS, Rafael VALIM: *Lawfare: Waging War Through Law*, Routledge, London – New York, 2022.

ILYÉS KINGA

A deliktuális felelősség történetéről

„Mádl Ferenc: A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében, 2. kiadás, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2022. 592 oldal

Mádl Ferenc *A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében* című kötetét Budapesten, 2022-ben adta ki a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet. E könyv a Mádl Ferenc emléksorozat első kötete. Eredetileg 1964-ben jelent meg. Magánjogtörténeti alapműnek számít, a szerző ezzel a dolgozatával szerezte meg a kandidátusi fokozatát. Az emléksorozat köteteivel a kiadó, a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, biztosítani kívánja, hogy a nagy jogtudós életpályáját és kiemelkedő munkásságát minél szélesebb körben és részletesebben megismerjük, és az a későbbi nemzedékek számára is például szolgálhasson. Az új kiadás Veress Emőd szerkesztésében, önmagában tudományos értéket képező, alapos bevezető tanulmányával jelent meg. A szerkesztő a kötethez kiegészítő, aktualizáló lábjegyzeteket is fűzött, ezzel is azt célozva, hogy a kötetet ténylegesen használni lehessen.

A kötet középpontjába állított témát Mádl Ferenc rendkívül átfogó időbeli síkon tárgyalja, megvizsgálja a deliktuális felelősség fejlődéstörténetét az őskortól a jelenig. Kiindulópontként a társadalomfejlődés lételméleti és anarchiát elkerülő aspektusait jelöli meg a szerző, miszerint a társadalomfejlődés alapfeltétele az emberek jobbléte, illetve az emberi együttélés jobbá tétele miatt folytatott küzdelemben vetett hit. Ezen elmélet alapján az emberek tetteit az ősközösség korszakától jelen korunk pillanatáig a történelem során különböző körülmények adta helyzetek nyomán más és más indíttatás határozta meg, e küzdelem változó célzattal és eszköztárral rendelkezett. A társadalomfejlődés megfelelő állapotának feltételéhez kötve e célzat, illetve eszköz azonban végső soron azonos vonással rendelkezett, mely a történelem során az emberiség társadalmi szervezési fejlődésének különböző állomásainak kialakításakor mindig meghatározó volt: ennek a harcnak ugyanis *„lényege mindig az volt, hogy az emberek sorsa – egymáshoz és ezen keresztül a természet tárgyaihoz való viszonyuknak megváltoztatása útján – elviselhetőbbé, jobbá válják”*.¹ A szerző ilyen kontextust teremt e szakirodalmi szempontból magasan kiemelkedő, holisztikus alkotáshoz, melynek célközösségét a szakma művelőin túl a nem jogász (történész, közgazdász) olvasók is képzik. A kötet szerzője kifejezetten hangsúlyozza, hogy a könyv *„a történelem előtti időktől máig terjedő fejlődés szintézise nem jogász számára is közvetíthet számottevő ismereteket”*.²

1 MÁDL Ferenc: *A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében*, 2. kiadás, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2022, 30.

2 MÁDL: *i. m.*, 31.

E kötet a szerző szavaival élve „*a deliktuális felelősség, a jogellenes magatartásért való felelősség problémakörével foglalkozik*”.³ A releváns jogforrások feldolgozásával, illetve a legfontosabb felelősségi rendszerek egyes történelmi korszakokra vonatkozó tanulmányozása által ezen erőfeszítés rendeltetése egy teljes történelmi szintézis, átfogó kép megalkotása a deliktuális felelősség jogintézményének viszonylatában.

A mű jellemzője, hogy a polgári joghoz történelmi módszerrel közelít.⁴ A szerző rávilágít a deliktuális felelősség különböző korszakokban fennálló jogi helyzetére, ezáltal ábrázolva a polgári jog e területén felmerülő időbeli változásait. A szerző kronológiai elemzésen alapuló összehasonlító módszerrel közelíti meg a mű középpontjába állított jogintézményt. A történelmi és az összehasonlító módszer indoka kettős:

1. Elsősorban a mű eredeti kiadásának korszakában a történelmi és az összehasonlító módszer álcaként szolgálhatott a korabeli valóság megfogalmazása tekintetében. A szovjet típusú diktatúra idején ugyanis e módszer biztosított lehetőséget olyan témák tárgyalására, melyek egyébként e korszak idején nem voltak megengedettek.⁵

2. Másrészt pedig, elmúlt korszakok jogát tárgyalva képet kapunk az illető jogintézmény adott korban aktuális jogi helyzetéről, de ez a hatályos jogról alkotott képünket is pontosítja. Adott jogintézményt ugyanis véleményem szerint csakis annak tüzetes történelmi vizsgálata által ismerhetünk meg mélyrehatóan. A deliktuális felelősség történelmi fejlődésének megismerése által érthetővé válik e jogintézmény hatályos jogban szabályozott jellege is. Mádl Ferenc munkájának aktualitása emiatt is tagadhatatlan, ugyanis a kötet középpontjába állított jogintézmény történelmi elemzésével élesebb rálátást kapunk a deliktuális felelősség hatályos szabályozására. E gondolatot alátámasztva, a Mádl Ferenc által idézett Világhy Miklós szavaival élve „*ami történelmi, az nemcsak a múlt számára jelent gyakorlati értéket, hanem a jelen számára is, mert a jelen történelmi szükségszerűséggel fejlődik a múltból*”.⁶

E kötet új kiadásának szükségessége tehát a következő indokok mentén magyarázható:

1. Mádl Ferenc jogtudós emlékének ápolása

A mű célja elsősorban a nemzetközi hírű jogtudós és egykori magyar köztársasági elnök, a polgári jog, a nemzetközi magánjog, az európai gazdasági jog és az összehasonlító jog emblematisz alakja munkásságának és örökségének megőrzése, továbbhagyományozása.

3 *Uo.*, 30.

4 VERESS Emőd: *Mádl Ferenc és a deliktuális felelősség kutatása*, in MÁDL: *i. m.*, 9.

5 *Uo.*, 9–10.

6 MÁDL: *i. m.*, 31.; VILÁGHY Miklós: *Megjegyzések a római jog tudományának egyes elvi kérdéseire*, Jogtudományi Közlöny, 1957/4–6, 218.

2. A műhöz való hozzáférés megkönnyítése

Ezen alpmű 2022-es kiadása azért is indokolt, hogy 1964-es megjelenése óta napjainkig a polgári jogi szakirodalomban folyamatosan neves szerzők hivatkozzák, bár az eredeti kiadás ma már nehezen hozzáférhető. Így a kötet rendeltetése a Mádl Ferenc alpművének tartalmához való hozzáférés megkönnyítése, ezáltal pedig a deliktuális felelősség jogintézményének jogtörténeti alapvetésű, széles körű megismerési lehetőségének megteremtése.

3. A deliktuális felelősség jogintézménye múltbeli jogi helyzetének megismerése által a jelen szabályozásra vonatkozó átfogó kép megteremtése az olvasó számára

A mű különlegessége, hogy bár eredeti kiadására 1964-ben került sor, tartalmi szempontból napjainkban is hasznosítható, gyakran hivatkozott alkotásnak minősül. Ennek oka az elemzés tudományos frissessége, illetve a kötet egyedisége a nemzetközi és a magyar szakirodalomban, ugyanis ilyen nagy ívű és bátor szintézis megírására a magyar jogtudomány neves szerzői közül egyedül Mádl Ferenc vállalkozott. A mű rendkívül kiemelkedő, színvonalas összefoglaló, átfogó képet nyújtó szintézise a deliktuális felelősség történelmet átívelő fejlődésének, változásainak. A mű egyedisége, hogy a szerző e nemzetközi szinten is kimagasló művet ennek kifejezetten terjedelmes, több kort átfogó tartalma ellenére, a kellő szerzői gondossággal, igénnyel, megfelelő precizitással alkotta meg. A mű megfelelő perspektívát nyújt időben az őskortól a jelenig, térben pedig a kontinentális Európát lefedő deliktuális felelősségi rendszerek időbeli fejlődésének problematikájára. Az írás érdemi tartalmának kulcsa az adott kor deliktuális felelősségre vonatkozó szakirodalmi hátterének részletekbe menő, precíz, tudományos vizsgálatában rejlik. Fontosnak tartom ugyanakkor hangsúlyozni a szerző merész, vállalkozó szellemét, mellyel e tartalmilag egyedülálló, történelmileg több korszakot átfogó, kellő precizitással és szerzői szakértelemmel megalkotott művel igencsak magasra tette a mércét bárki számára, aki – akár más témában – hasonló módszertant alkalmazó, átfogó szintézisre vállalkozna. A jogi szakirodalomban magasan kiemelkedő alpmű létrejötté egyébként a szerző szakmai életének hajnalára tehető, ami alátámasztja a szerző tehetségét, született írói készségét, merész egyéniségét. Ezek nélkül ilyen nivójú mű létrejötté minden bizonnyal lehetetlen lett volna. Mádl Ferenc szakértelmét már fiatalon megmutatta, imponálóan nagy irodalmi és tételes forrásanyag feldolgozásával rendkívülit alkotott: 867 oldalas gépiratú értekezése nemcsak terjedelemben, hanem tartalmilag is lenyűgöző. E mű a szerző kimagasló tehetségét bizonyítja, hatalmas forrásanyag feldolgozásával megteremtette a deliktuális felelősség magas színvonalon kezelt, nagy formátumú belátást adó, igényesen válogatott és kellő precizitással megírt szintézisét. Kétségtelen, hogy a magyar jogtudomány fejlődésének történetében e mű kimagasló helyet foglal el.

A kötet szerkezeti szempontból öt fejezetre tagolódik. A fejezetek kronológiai felosztás szerint mutatják be az adott kor deliktuális felelősségre vonatkozó történeti felfogását.

1. Az első fejezet a deliktuális felelősség intézményének megjelenését tárgyalja az ősközösségekben.
2. A második fejezetben a szerző az ókori Kelet jogait, az ókori görög és a római jogot vizsgálja.
3. A harmadik fejezet tárgya, hogy miképpen fejlődött a felelősségi rendszer a „feudalizmus” elnevezés alá besorolt sokszínű történelmi valóságban.
4. A negyedik fejezet a kapitalista jogfejlődésre vonatkozik: bemutatja a klasszikus kodifikáció korszakait, az osztrák és a francia polgári törvénykönyvek megszületését, illetve a technológiai átalakulások eredményeképp bekövetkező jogi változásokat mint az objektív felelősségnek a megjelenését.
5. Az ötödik fejezet pedig a szocialista jogcsalád deliktuális felelősségi jogát tárgyalja, ennek ma már csak történeti az aktualitása.

A kötetben egyébként a kozmikus térség meghódítása során felmerülő felelősségi viszonyok vizsgálatára is sor kerül. Ez jelzi, hogy megjelenésének időpontjában is mennyire naprakész volt a kötet, gondoljunk csak 1957-ben Lajka kutya űrutazására, vagy 1961-ben Jurij Gagarin, az ember első űrbeli utazására. A kötet időszerűsége egyébként abban is megmutatkozik, hogy az objektív felelősségről megfogalmazott gondolatok ma is aktuálisak, amikor a deliktuális felelősség fejlődésének legújabb kihívásával, a mesterséges intelligencia által okozott károk kérdéskörével szembesülünk.

Összegzésül elmondható, hogy e könyv egyedülálló kísérlet volt a deliktuális felelősség történetének szintézisére. Bevezető tanulmányában a kötet szerkesztője kérdésként fogalmazta meg, hogy egyáltalán lehetséges-e a deliktuális felelősségnek időben az őskortól a jelenig, térben pedig a kontinentális Európát átfogó történetét megírni. A könyv megjelenése önmagában bizonyítja, hogy egy ilyen kaliberű szintézis megírása igenis lehetséges, ha egy olyan nagy formátumú, szintetikus gondolkodásra képes személyiség fog neki a látszólag lehetetlen feladatnak, mint Mádl Ferenc.

E lapszám szerzői

Bartis Előd

egyetemi tanársegéd, Sapientia EMTE, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár; PhD-hallgató, Debreceni Egyetem
Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; ügyvéd, Bihar Megyei Ügyvédi Kamara
e-mail: elodbartis@yahoo.com

Ilyés Kinga

LLM-hallgató, Sapientia EMTE, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár; tudományos kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító
Jogi Intézet, Budapest
e-mail: kinga.ilyes@mfi.gov.hu

Juhász Ágnes

habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék
e-mail: civagnes@uni-miskolc.hu

Leszkoven László

egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék
e-mail: laszlo.leszkoven@uni-miskolc.hu

Molnár Judit

habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
e-mail: molnar.judit@law.unideb.hu

Nótári Tamás

egyetemi tanár, Sapientia EMTE, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár
e-mail: tamasnotari@yahoo.de

Pusztahelyi Réka

egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék
e-mail: reka.pusztahelyi@uni-miskolc.hu

Székely János

egyetemi adjunktus, Sapientia EMTE, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár
e-mail: szekely.janos@kv.sapientia.ro

Sztranyiczki Szilárd

egyetemi docens, Sapientia EMTE, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár
e-mail: sztranyiczkis@yahoo.com

Veress Csongor Balázs

kutató, Mathias Corvinus Collegium; PhD-hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest
e-mail: veress.csongor@mcc.hu

Veress Emőd

egyetemi tanár, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar és Sapientia EMTE, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár; főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest
e-mail: emod.veress@sapientia.ro

SZERZŐI ÚTMUTATÓ

- Az Erdélyi Jogélet lektorált jogtudományi folyóirat. Az itt megjelenő írások kizárólag elsőközlésűek. A publikálásra kerülő kéziratok kategóriái: tanulmány, recenzió, jogeset-kommentár.
- A kézirat benyújtása előtt kérjük, tanulmányozza a jogi feltételeinket is tartalmazó szerzői útmutatót. A szerző az alábbi feltételeket a mű benyújtásával tudomásul veszi és elfogadja.
- A tanulmányokat Microsoft Word .doc vagy .docx formátumban, körülbelül 40 000 leütés terjedelemben, a recenziókat, jogesetek kommentárjait körülbelül 15 000 leütés terjedelemben kell leadni a szerkesztőbizottság e-mail címére. A szerkesztőbizottság fenntartja a jogot, hogy indokolt esetben hosszabb anyagot is megjelentessen vagy a hosszabb anyagot két részben közölje.
- A tanulmányokhoz kötelező rövid magyar és angol nyelvű összefoglalót kell mellékelni, és meg kell jelölni 5-6 kulcsszót, amelyek a tanulmány tartalmát a leginkább jellemzik. Az összefoglalóban nem szerepelhetnek hivatkozások.
- A szerző adatait a tanulmány vagy jogeset-kommentár címe alatt, a következőképpen kell megadni: Kovács István egyetemi tanár, ELTE ÁJK, Budapest, e-mail: istvan.kovacs@emalcim.hu. Recenziók esetén ugyanezeket az adatokat a recenzió végén kell feltüntetni.
- A szó szerinti idézetekhez használjon **idézőjelet**, idézeteken belüli idézetekhez pedig **félidézőjelet** (a ' jelet, billentyűkombinációja: shift + 1).
- pl. Szász-Schwarz Gusztáv szerint *„az ő jögalapja nem többé pusztán készpénznek kölcsönadása, hanem bármi kötelmi jögalap lehet, nem kell más, mint hogy az alperes ezen tartozását 'kölcsön címen' elismerte légyen, ami legtöbbször oly alakban történik, hogy 'kölcsönlevelet' vagy 'adólevelet' állít ki róla”*.
- A címekhez, alcímekhez használjon **címsorokat**. A tanulmányon belül két alárendelt címsor használható, ezeket arab számokkal kell jelölni (1. Áttekintés, 1.1. Jogtörténeti előzmények, 1.2. A hatályos jog stb.).

Különböztesse meg egymástól:

- a **kiskötőjeleket** (szavak között használandó, pl. szóösszetételeknél: ítélet-végrehajtó),
- **nagykötőjeleket** (pl. évszámok, helységnevek között használandó -tól -ig jelentésben, pl. 1918–1920, Kolozsvár–Budapest útvonal),
- **gondolatjelet** – mondatokon belüli közbeékelés esetében,
- **kiemeléshez dőlt** betűt használjon, a **félkövér** betűk használata kerürendő,
- **idézetekhez dőlt** betűt használjon: az idézett részt dőlt betűvel írja és tegye idézőjelbe is,
- idézetek esetén a **kihagyást** a következőképpen jelölje: [...]
- a **századokat** római számokkal írja: VII. század.

Hivatkozások:

A tanulmányban idézett valamennyi forrást – akár szó szerinti, akár tartalmi idézésről van szó – **lábjegyzetben** kell lehivatkozni.

Az első lábjegyzetben kérjük minden esetben feltüntetni **az idézett mű valamennyi bibliográfiai adatát**: szerző(k) neve(i), mű címe, kiadó, kiadás helye, évszám, oldalszám. **Ismételt hivatkozás esetében** elegendő csak a szerző családneve, majd *i. m.* és az oldalszám feltüntetése, pl. BECK: *i. m.*, 11. Ugyanattól a szerzőtől több mű hivatkozása esetén a szerző neve után a mű címének első szavát (hasonló című művek esetében, első szavait) is fel kell tüntetni: BECK: *A köteles...*, *i. m.*, 11.

A lábjegyzetekben hivatkozott műveket kérjük a tanulmány végén az irodalomjegyzékben is feltüntetni, ábécésorrendben, sorszámozással.

A hivatkozási szabályok összefoglalása:

1. az első hivatkozás teljes bibliográfiai adatokkal történik;
2. hivatkozás ugyanarra a műre a soron következő lábjegyzetben: *Uo.* megjelöléssel történik;
3. rövidített lábjegyzet használatos, ha ugyanattól a szerzőtől csak egy művet hivatkozunk a tanulmányban;
4. rövidített lábjegyzet használatos, ha ugyanannak a szerzőnek több művét is hivatkozunk;
5. a szerző által felhasznált szakirodalmat irodalomjegyzék összegzi.

Általános példa:

1. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS) Keresztnév: *Mű címe (dőlttel)*, Kiadó, Kiadás helye, Kiadás éve, oldalszám.
2. *Uo. (dőlttel)*, oldalszám.
3. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS): *i. m.*, oldalszám.
4. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS): *Rövidített cím...*, *i. m.*, oldalszám.
5. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS) Keresztnév: *Mű címe (dőlttel)*, Kiadó, Kiadás helye, Kiadás éve.

Idegen nyelvű műre való hivatkozás esetében a családnev, keresztnév sorrend az adott nyelvben használatos névsorrendet követi:

Dan Andrei POPESCU: *Din nou despre rezerva succesorală. Privire din perspectiva dreptului internațional privat*, Buletinul Notarilor Publici, 2018/2 (XXII).

Példák:

Egyszerűs művek hivatkozása:

1. BECK Salamon: *A köteles részes jogállása*, Athenaeum, Budapest, 1913, 11.
2. *Uo.*, 17.
3. BECK: *i. m.*, 11.
4. BECK: *A köteles...*, *i. m.*, 11.

Két- vagy többszerzős művek hivatkozása:

1. KOZMA Anna, LŐRINCZ György, PÁL Lajos: *A Munka Törvénykönyvének magyarázata*, HVG Orac, Budapest, 2020, 43.
2. *Uo.*, 57–63.
3. KOZMA, LŐRINCZ, PÁL: *i. m.*, 57–63.
4. KOZMA, LŐRINCZ, PÁL: *A Munka...*, *i. m.*, 57–63.

Szerkesztett műben megjelent tanulmányokra, fejezetekre való hivatkozás:

1. VERESS Emőd: *Gondolatok a szerződés egyoldalú jognyilatkozattal történő megszüntetéséről = Lábady Tamás emlékkönyv*, szerk. KOLTAY András, MENYHÁRD Attila, LANDI Balázs, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 311.

2. *Uo.*, 312.
3. VERESS: *i. m.*, 312.
4. VERESS: *Gondolatok..., i. m.*, 312.

Folyóiratcikkekre történő hivatkozás:

1. VÉKÁS Lajos: *Szladits Károly és magánjogi iskolája*, Jogtudományi Közlöny, 2018/2, 72–77, 75.
2. *Uo.*, 76.
3. VÉKÁS: *i. m.*, 76.
4. VÉKÁS: *Szladits..., i. m.*, 76.

Több műre való hivatkozás:

Lábjegyzetben több műre való hivatkozás esetében az oldalszámok után nem szükséges pont és pontosvessző is, csak pontosvessző:

DOMJÁN ÉVA: *A polgári jog és a kereskedelmi jog szerkezetéről*, Magyar Jog, 1991, 751–755; VÉKÁS Lajos: *Szükség van-e kereskedelmi magánjogra?* Magyar Jog, 1998, 705–714; a kereskedelmi jog külön kodifikálása mellett SÁRKÖZY Tamás: *A gazdaság joga, mint az Európai Unióhoz való csatlakozás hajtóereje*, Gazdaság és Jog, 1998, 9–16.

Hivatalos közlönyre, törvényre, rendeletre, kormányhatározatra való hivatkozás:

1. Románia Hivatalos Közlönyének (Monitorul Oficial al României) hivatkozási módja: Románia Hivatalos Közlönye, 2009. április 2, 213. sz.
2. Román törvény hivatkozási módja: a közjegyzőkről és a közjegyzői tevékenységről szóló 1995. évi 36. törvény
3. Román kormányrendelet hivatkozási módja: 2021. évi 77. sürgősségi kormányrendelet a Nemzeti Erdőőrség létesítéséről
4. Román kormányhatározat hivatkozási módja: a Kovászna megyei Uzon község zászlómodelljének jóváhagyásáról szóló 2021/1041. kormányhatározat.

Interneten hozzáférhető elektronikus forrás hivatkozása (zárójelben a letöltés dátumának megadásával):

www.alkotmánybíróság.hu (letöltés ideje: 2020. 01. 23.)

Jogi kérdések, lektorálás és etikai alapelvek:

A szerző a kézirat beküldésével szavatolja, hogy a tanulmány saját, eredeti szellemi alkotása, illetve amennyiben felhasználta mások munkáit, azokat megfelelő módon idézte és szakszerűen hivatkozott rájuk.

A szerző szavatol azért, hogy a művön nem áll fenn harmadik személynek olyan kizárólagos szerzői joga, amely az Erdélyi Jogélet kiadója felhasználását akadályozná vagy korlátozná.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága fenntartja magának a kizárólagos jogot arra, hogy a kiadói célok figyelembevételével meghatározza, mely művek felelnek meg a kiadás kritériumainak és kerülnek ténylegesen publikálásra.

A mű szerzőjének álláspontja nem feltétlenül tükrözi az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának és kiadójának álláspontját.

Az Erdélyi Jogélet a publikációt ingyenesen teszi hozzáférhetővé.

Az Erdélyi Jogélet kiadója általános szabályként nem fizet díjat a szerzőnek. A szerző a díjazásról a kézirat beküldésével kifejezetten lemond.

A szerző visszavonhatatlan engedélyt ad a mű címének felhasználásához, a mű nyilvánosságra hozatalához nyomtatott és elektronikus formában, a folyóirat honlapján és adatbázisokban. A szerző engedélyt ad a mű sokszorosítására, terjesztésére és a szükséges korrektúra elvégzésére.

A szerző a mű fentiekben felsorolt felhasználására területi korlátozás nélkül, határozatlan időtartamra, azaz a mű teljes védelmi idejére kizárólagos, harmadik személynek átengedhető felhasználási jogot enged az Erdélyi Jogélet kiadójának.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának tagjai, illetőleg külső, tudományos minősítéssel rendelkező, erre felkért személy által lektorált cikkeket közöl. A kézirat elbírálása kettős vak lektorálással történik. A kettős vak lektorálás módszerének lényege, hogy a lektor számára a szerző, a szerző számára a lektor ismeretlen marad.

A beérkező kéziratokat először a szakterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben a beküldött dokumentum illeszkedik a lap profiljához és teljesíti a formai és szakmai alapvető feltételeket, felkéri a megfelelő szakértőt a lektori vélemény elkészítésére.

A lektorálási kritériumok a következők: formai, hivatkozási és terjedelmi előírásoknak való megfelelés; témaválasztás indokoltsága, időszerűsége, egyedisége; a kézirat szerkezete: arányosság, belső logika, áttekinthetőség; a jogtudományok elvárásrendszerének megfelelő, következetes fogalomhasználat és nyelvhelyesség; szakirodalmi és elméleti megalapozottság; hivatkozások pontossága és teljessége; módszertan; újszerűség, a kutatói kérdésfelvetés minősége és a kutatói erőfeszítés mértéke; összegző megállapítások és következtetések minősége.

A lektori véleményeket a szerkesztőbizottság továbbítja a szerzőnek. A lektori véleményben foglaltakat a szerzőnek követnie kell. Amennyiben a szerző nem ért egyet a lektori véleménnyel, azt külön meg kell indokolnia és jeleznie kell a tudományterületi felelős szerkesztőnek, aki mérlegeli a véleményeltérés okát és dönt annak elfogadásáról. Ha a lektor jelentősebb átdolgozást kér, úgy a módosított kézirat, megküldése után, újbóli lektorálásra kerül. A lektorálás kettős anonim rendszerben történik (sem a szerző nem értesül a lektor személyéről, sem a lektor a szerző azonosságáról).

A lektori vélemény alapján módosított kéziratot a tudományterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben megfelel a lektori kéréseknek, illetve a szerzői útmutatóban foglaltaknak, úgy szerkesztésre küldi a kéziratot és megjelenteti a lapban.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága minden, a kézirat benyújtásával, lektorálással kapcsolatos információt bizalmasan kezel.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága szigorúan követi a COPE (Committee on Publication Ethics) által kiadott iránymutatásokat és ajánlásokat. A COPE által kiadott iránymutatások és ajánlások angol nyelven elérhetőek a következő linken: <https://publicationethics.org/resources>.

Scientia Kiadó

400112 Kolozsvár (Cluj-Napoca)
Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz.
Tel./fax: +40-364-401454
E-mail: scientia@kpi.sapientia.ro
www.scientiakiado.ro

Felelős kiadó:

Sorbán Angella

Kiadói koordinátor:

Szabó Beáta

Korrektúra:

Szenkovics Enikő

Műszaki szerkesztés:

Metaforma Kft.

Tipográfia:

Fazakas Botond

Nyomdai munkálatok:

F&F INTERNATIONAL Kft.

Felelős vezető: Ambrus Enikő igazgató